

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพิษ
สมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

โดย

พัชติชา กุลสุวรรณ

พงษ์เทพ แซ่เต๋

สิงหาคม 2554

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพิษ
สมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

โดย

พัชทิชา กุลสุวรรณ

พงษ์เทพ แซ่เต๋มา

สิงหาคม 2554

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุทธคุณถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ นักวิจัย ได้รับความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอดบทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย ผู้การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

โครงการ “ แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ” ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ให้ดำเนินงานโครงการเป็นระยะเวลา 12 เดือน เริ่มตั้งแต่ 1 ก.ย. 2553 – 31 ส.ค. 2554 โดยให้การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อหาแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรซึ่งถือเป็นโอกาสที่ดี ที่ทำให้ผู้วิจัยและชาวบ้านที่มาร่วมเป็นทีมวิจัยได้เข้ามาร่วมเรียนรู้ในกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การดำเนินงานในระยะแรกเป็นช่วงของการสำรวจพื้นที่ การค้นหาประเด็น เพื่อนำมาเป็นโจทย์การวิจัย รวมถึงการค้นหาทีมวิจัยเพื่อร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน มีกิจกรรมบางส่วนที่ได้เริ่มทำมาแล้ว เช่น การศึกษาและสำรวจพืชสมุนไพรทั้งในชุมชนและในป่า รวมถึงองค์ความรู้และวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่อง การจัดการความหลากหลายพืชสมุนไพร และองค์ความรู้ในการรักษาโรคภัยต่างๆ ด้วยพืชสมุนไพร

ท้ายนี้ ขอขอบคุณศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เจ้าหน้าที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และอาจารย์ที่ปรึกษารศ.ดร. ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์ ที่ให้คำปรึกษา แนะนำและการสนับสนุนในการดำเนินโครงการวิจัยๆ เพื่อให้บรรลุเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พัชธิชา กุลสุวรรณ

พงษ์เทพ แซ่เต๋อ

หัวหน้าโครงการ

สิงหาคม 2554

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	4
คำถามของงานวิจัย	4
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	5
ขอบเขตของการวิจัย	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	7
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	10
แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดและการเรียนรู้	12
แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง	14
แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน	16
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ	
และการอนุรักษ์สมุนไพร	18
แนวคิดสิทธิบัตร	21
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	24
กรอบความคิดในการวิจัย	31
บทที่ 3 วิธีดำเนินการศึกษา	32
สถานที่ดำเนินการวิจัย	32
ประเภทของข้อมูล	33
วิธีการวิจัย	33
การเก็บรวบรวมข้อมูล	35
กระบวนการดำเนินการวิจัย	37

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษา	77
ตอนที่ 1 บริบทของชุมชนที่ศึกษา	78
ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร ทั้งในส่วนของ การอนุรักษ์และ การใช้ประโยชน์ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน	99
ตอนที่ 3 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้าน โดย ใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน	120
ตอนที่ 4 แนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลาย ทางชีวภาพของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน	140
ตอนที่ 5 การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการ สืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลาย ของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน	143
บทที่ 5 สรุปอภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	150
สรุปผลการศึกษา	151
อภิปรายผลการศึกษา	164
ผลจากการวิจัยเชิงพัฒนา	169
บทเรียนของผู้วิจัย	170
ปัญหาและอุปสรรค	171
ข้อเสนอแนะ	171
บรรณานุกรม	173
ภาคผนวก	177
ภาคผนวก ก	
รายชื่อพืชสมุนไพรในชุมชนแยกตามประเภทของการนำมาใช้ประโยชน์	178
ภาคผนวก ข	
ภาพกิจกรรม	213
ภาคผนวก ค	
แบบสัมภาษณ์	229

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
รายชื่อทีมวิจัย	235
ประวัติหัวหน้าโครงการ	236

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 ปฏิทินฤดูกาลเรื่อง การประกอบอาชีพในชุมชนในรอบ 1 ปี	81
2 ช่วงเวลาของประเพณีและพิธีกรรมของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน	88
3 วิธีการปรุงยาสมุนไพรและวิธีใช้ยาสมุนไพร	102

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดการศึกษา	31
2 โครงสร้างผู้นำในชุมชนมั่งบ้านขุนช่างเคี่ยน	87
3 ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และ การถ่ายทอดจากครอบครัวหรือเครือข่าย	124
4 ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดในลักษณะของการเรียนรู้และ การถ่ายทอดระหว่างพ่อหม่อมแม่หม่อมกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย	125
5 ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดโดยผ่านผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วย ที่เคยได้รับการรักษาแล้วได้ผลและบอกสืบต่อกันไป	126
6 ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดของชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน	128
7 ภูมิปัญญาด้านการสืบทอดภูมิปัญญาการจัดการพืชสมุนไพร	131
8 ภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายพืชสมุนไพร	154
9 ภูมิปัญญาด้านกระบวนการสืบทอดภูมิความหลากหลายของพืชสมุนไพร	156
10 บทสรุปของโครงการ	162

+.
สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่	หน้า
1 ลักษณะภูมิประเทศหมู่บ้านขุนบ้านขุนช่างเคี่ยน	79
2 แหล่งเรียนรู้บ้านขุนช่างเคี่ยน	84
3 ตำแหน่งของสวนสมุนไพรบ้านขุนช่างเคี่ยน	107

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชนเผ่าม้งส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่สูงเนื่องจากความเคยชินจากในอดีต เพราะการตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่สูงจะได้เปรียบในเรื่องพื้นที่ต้นน้ำและป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นการดำเนินชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมของตนเอง ชนเผ่าม้งส่วนใหญ่มีความเชื่อในการนับถือผีและพิธีกรรม กล่าวคือ มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชาทั้งผีดีและผีร้าย การบูชาผีดีเพื่อให้ความคุ้มครองกับชีวิตและทรัพย์สิน ส่วนการบูชาผีร้ายก็เพื่อไม่ให้เป็นอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการเจ็บป่วยก็เช่นกัน ชนเผ่าม้งจะมีรูปแบบของการรักษาที่เป็นเอกลักษณ์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบกับพิธีกรรมและยาสมุนไพรที่เป็นพืชพื้นบ้านที่น่าสนใจมาช่วยในการรักษา

บ้านม้งขุนช่างเคี่ยน หมู่ 4 ตำบลช้างเผือก ก่อตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2502 เดิม ย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านดอยปูย ตำบลสุเทพ ประมาณ 30 หลังคาเรือน โดยแบ่งกลุ่มประชากรออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 มีนายจุฑี แซ่หลี่ เป็นผู้นำกลุ่ม, ส่วนที่ 2 มีนายหลี่ แซ่ย่าง เป็นผู้นำกลุ่ม ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. 2510 ประชากรทั้ง 2 ส่วนได้มีการรวมเป็นโชนเดียวกัน เมื่อปี พ.ศ. 2508 – 2517 เป็นประจำทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้เสด็จเยี่ยมหมู่บ้านปีละครั้ง และได้ทรงพระราชทานพันธุ์พืชและสัตว์เลี้ยงให้กับชาวบ้านนำไปขยายพันธุ์ และเมื่อปี พ.ศ. 2522 นายปกรณ (ไม่ทราบนามสกุล) นายอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ สมัยนั้นได้ตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้นใหม่ชื่อว่าบ้านขุนช่างเคี่ยน หมู่ 4 ตำบลช้างเผือก จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้นมา

ปัจจุบันบ้านขุนช่างเคี่ยน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,586 คน การติดต่อคมนาคมของหมู่บ้านและชุมชนภายนอกมีความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีการทำถนนจากเมืองตัวเชียงใหม่ถึงบ้านขุนช่างเคี่ยนการเข้ามาของถนนทำให้การเดินทางจากหมู่บ้านไปยังตัวเมืองเชียงใหม่ใช้เวลาเพียง 1.30 ชั่วโมง จากเดิมที่เคยใช้เวลาถึง 3 ชั่วโมงในอดีตราษฎรส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือจากการปลูกฝิ่นปลูกพืชล้มลุกและทำไร่เลื่อนลอย ต่อมาเมื่อมีการส่งเสริมจากโครงการหลวง ศูนย์วิจัยเกษตรบนพื้นที่สูง UN และสำนักงานคณะกรรมการปราบปรามยาเสพติด ชาวบ้านจึงหันมาทำการเกษตรแบบถาวร

คือ การปลูกต้นไม้ ทำสวนกาแฟ การทำนาแบบขั้นบันได และค้าขาย รายได้เฉลี่ยของคนในหมู่บ้าน 15,000 บาท/คน/ปี ลักษณะการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นแบบเครือญาติ ที่รู้จักกันหมดทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการนับถือบรรพบุรุษ ศาสนาพุทธ รองลงมาคือ ศาสนาคริสต์ มีผู้นำในชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน ,ผู้อาวุโส , ผู้ทรงคุณวุฒิ , คนทรงเจ้า

จากการที่บ้านขุนช่างเคี่ยนได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมาเป็นเวลานาน ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มเครือญาติ ความเป็นชุมชนขึ้นและมีวิถีการดำเนินชีวิต วิถีการผลิตที่ผูกพัน เชื่อมโยง และถ่ายทอดออกมาในรูปของความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีและการตั้งสมมุติปัญหาท้องถิ่นด้านต่างๆ อันผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก ถูกถ่ายทอดและสืบทอดกันมา รวมถึงการดูแลรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยมีวิธีการรักษาทั้งในส่วนของการยาสมุนไพรรักษาการเจ็บป่วย การใช้คาถาปิดเป่า การทรงเจ้า การทำคลอด และการรักษากระดูกหัก เดิมการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านนั้นมักจะถ่ายทอดกันภายในครอบครัวก่อน ซึ่งพ่อหมอแม่หมอแต่ละประเภทก็จะมีการถ่ายทอดที่แตกต่างกันไป เช่น หมอสมุนไพร จะถ่ายทอดความรู้ให้คนในครอบครัว เช่น ลูกชาย ลูกสะใภ้ ก่อนและจากนั้นจึงจะถ่ายทอดให้คนอื่นต่อ หมอกระดูกจะไม่ถ่ายทอดให้คนทั่วไปแต่จะสอนให้เฉพาะลูกชาย ในขณะที่หมอทรงเจ้าไม่มีการถ่ายทอดแล้วแต่พรสวรรค์คือเป็นบุคคลที่ผีบรรพบุรุษมาเข้าทรง สำหรับหมอคาถานั้นการถ่ายทอดค่อนข้างจะเปิด นั่นคือหากมีคนมาขอเป็นศิษย์ก็จะถ่ายทอดความรู้ให้ โดยในการรักษาแต่ละการเจ็บป่วยก็จะมีคาถาแตกต่างกันไป

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่มากขึ้นทำให้ชนเผ่าม้งขุนช่างเคี่ยนได้รับการพัฒนาให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากเดิมที่การรักษาสุขภาพจะรักษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก ปัจจุบันหากมีการเจ็บไข้ได้ป่วยคนในชุมชนจะนิยมไปรับการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบันตามคลินิก และโรงพยาบาลมากขึ้น ทำให้การรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยเฉพาะการรักษาด้วยพืชสมุนไพร เริ่มหมดความสำคัญลงเรื่อยๆ องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆ ขาดการสืบทอดจากคนรุ่นปัจจุบัน ขณะเดียวกันผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้ด้านการรักษาพยาบาลด้วยพืชสมุนไพรก็ลดจำนวนลงเรื่อยๆ โดยในปัจจุบันมีพ่อหมอและแม่หมอที่ยังคงทำการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรเหลือเพียง 2 คนเท่านั้น และพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนก็ถูกละเลย ทำให้สวนสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน 2 แห่งเสื่อมโทรมขาดการดูแลรักษา พืชสมุนไพรภายในป่ามีจำนวนลดลงเนื่องจากการนำไปใช้ประโยชน์แต่ไม่มีการนำมาปลูกทดแทนส่งผลให้พืชสมุนไพรที่มีคุณประโยชน์หลายชนิดสูญพันธุ์ไป สิ่งเหล่านี้เป็นสัญญาณอันตรายที่เตือนให้เห็นว่าใน

อนาคตชุมชนอาจจะสูญเสียความรู้ในการรักษาการเจ็บป่วยด้วยภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านและสูญเสียความรู้ในการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพร

จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้คณะกรรมการหมู่บ้านขุนช่างเคี่ยน สมาชิกกลุ่มแม่บ้านครูโรงเรียนบ้านขุนช่างเคี่ยน และเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือกมีความเห็นร่วมกันว่า หากไม่มีการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ปัญหาการลดลงของพืชสมุนไพรจะเพิ่มมากขึ้น และองค์ความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้านมีความเสี่ยงที่จะสูญหาย จึง ได้ประสานมายังนักศึกษาสาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เนื่องจากต้องการเครื่องมือและองค์ความรู้ในการค้นหาแนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยโรคสมุนไพร

ภายใต้การทบทวนสถานการณ์การเกี่ยวกับภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านและการสืบทอดของบ้านขุนช่างเคี่ยนระหว่างแกนนำชาวบ้านและนักศึกษา สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ผ่านมาพบว่า มีข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรยังไม่ได้มีการรวบรวมและจัดไว้อย่างเป็นระบบส่วนใหญ่เป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล มากกว่าการบันทึกและเรียบเรียงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
2. ชุมชนยังไม่ได้มีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของคนในชุมชนว่ามีอยู่อย่างไร
3. ชุมชนยังไม่ได้ทำการสำรวจและสืบค้นสภาพความเป็นอยู่ของพืชสมุนไพรในพื้นที่ว่ามีอยู่ในบริเวณใดบ้าง และมีปริมาณความมากน้อยเพียงใด
4. ชุมชนยังไม่ได้ทำการสืบค้นว่านอกเหนือจากพ่อหมอแม่หมอแล้วมีคนในชุมชนที่มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพรและการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคจำนวนเท่าใด เนื่องจากการทบทวนวิธีการถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพรจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน และงานวิจัยที่ผ่านมา เสดียร จันทะ (2542), พรรณี ชัยยาโน (2545), สุวรรณ ไซชนะ (2547)) พบว่านอกเหนือจากการถ่ายทอดจากหมอสมุนไพรไปยังคนในครอบครัวและศิษย์แล้ว ยังมีการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องสมุนไพรจากพ่อแม่สู่ลูก และการถ่ายทอดระหว่างผู้มีประสบการณ์การรับการรักษาด้วยยาสมุนไพรด้วยตนเอง
5. ความตระหนักในปัญหา ยังอยู่ในกลุ่มเล็กๆ ยังไม่ได้มีการจัดกระบวนการเพื่อระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ถึงแนวทางในการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยโรคสมุนไพรว่าควรมีการดำเนินการอย่างไรบ้าง

ดังนั้น จึงได้ร่วมกันพัฒนาโครงการ“แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบล

ช่างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” ขึ้น เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรายาและการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์พื้นบ้าน ตำรวจสภาพความเป็นอยู่ของพืชสมุนไพรในชุมชนอันจะนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาการลดลงของจำนวน ชนิด ปริมาณ พืชสมุนไพรประจำถิ่น รวมถึงหาแนวทางการสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาพยาบาลด้วยพืชสมุนไพรสู่คนรุ่นปัจจุบันและการผสมผสานการรักษาพยาบาลทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร ทั้งในส่วนของ การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน
2. เพื่อศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้าน โดยใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน
4. เพื่อสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

คำถามหลักของงานวิจัย

แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้าน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช่างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ควรเป็นอย่างไร

คำถามรองของงานวิจัย

1. องค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพร ทั้งในส่วนของอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของชุมชนเป็นอย่างไร
2. ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชนมีใครบ้าง และมีความรู้อย่างไร

3. พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนและในป่ารอบหมู่บ้านมีอะไรบ้าง มีถิ่นกำเนิดและมีปริมาณมากน้อยเพียงใด

4. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีกี่วิธี จุดแข็งจุดอ่อนของวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้แต่ละประเภทเป็นอย่างไร

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลเชิงวิจัย

1. เกิดชุดข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
2. ได้ทราบถึงรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน
3. เกิดแนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
4. ชุมชนเกิดความตระหนักและเกิดการมีส่วนร่วมในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผลเชิงพัฒนา

1. กลุ่มเยาวชน และกลุ่มชาวบ้านที่สนใจได้ตระหนักถึงคุณค่าขององค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพร และสามารถสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมในการรักษาของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน รวมถึงอนุรักษ์ทรัพยากรพืชสมุนไพรในชุมชนได้อย่างยั่งยืน
2. ได้แนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้พืชสมุนไพรและองค์ความรู้จากพ่อหมอแม่หมอที่สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับระบบการแพทย์พื้นฐานสมัยใหม่
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสนใจสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานของตนได้

ระยะเวลาในการวิจัย

ระยะเวลาในการดำเนินการโครงการวิจัยทั้งสิ้น 12 เดือน คือ 1 ก.ย. 2553 – 31 ส.ค. 2554

ขอบเขตของการวิจัย

1.ขอบเขตพื้นที่ในการวิจัย

ชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน หมู่ที่ 4 ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

2.ขอบเขตเนื้อหา

1) บริบทชุมชนพื้นที่และทุนเดิมที่ทำการศึกษา

- ข้อมูลทั่วไป ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ
- วิถีชุมชนที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพร
- ประวัติการเจ็บป่วยและการรักษาการเจ็บป่วยของชุมชนขุนช่างเคี่ยน

2) องค์ความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร

- ชนิดของพืชสมุนไพร
- ประเภทของพืชสมุนไพร (พืชยืนต้น/พืชล้มลุก)
- ภาษาที่ใช้เรียก (ชื่อม้ง/ชื่อวิทยาศาสตร์/ชื่อไทย)
- สรรพคุณของพืชสมุนไพร
- วิธีการใช้พืชสมุนไพร (ด้านการประกอบอาหาร ด้านการใช้สอย ด้านการรักษาโรค)
- การปลูกและการดูแลรักษา
- แหล่งที่อยู่/แหล่งที่พบ
- ระบบนิเวศที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโต
- สถานการณ์พืชสมุนไพรในชุมชน
- ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชน

3) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาด้วยพืชสมุนไพร

3.1. วิธีการถ่ายทอดในระดับครอบครัว

- ผู้ถ่ายทอด
- ผู้รับการถ่ายทอด

- ความรู้ที่ถ่ายทอด
- วิธีการถ่ายทอด
- การนำเอาความรู้ไปใช้ประโยชน์ของผู้รับการถ่ายทอด

3.2 วิธีการถ่ายทอดในระดับชุมชน

- ผู้ถ่ายทอด
- ผู้รับการถ่ายทอด
- ความรู้ที่ถ่ายทอด
- วิธีการถ่ายทอด
- การนำเอาองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ของผู้รับการถ่ายทอด

3. ขอบเขตด้านประชากร

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลช้างเผือก อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนประชากรประมาณ 1,586 คน (ข้อมูลเมื่อปี 2550) (เพิ่มเติมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประชากรในพื้นที่ เท่าที่เพิ่มได้ เช่น อาชีพ การศึกษา เป็นต้น)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย

- 3.1) กลุ่มชาวบ้าน ได้แก่ สมาชิกในครัวเรือนที่มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพร จำนวน 5 คน
- 3.2) กลุ่มพ่อหมอแม่หมอ จำนวน 3 คน
- 3.3) กลุ่มผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 5 คน
- 3.4) กลุ่มครู จำนวน 2 คน
- 3.5) กลุ่มเยาวชน จำนวน 5 คน
- 3.6) กลุ่มผู้มีประสบการณ์ในการรับการรักษาด้วยสมุนไพร จำนวน 3 คน

นิยามศัพท์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ทักษะที่ได้จากการสะสมสืบต่อกันมาในด้านพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ของชาวบ้านจากความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ที่ถูกถ่ายทอดกันในชุมชน และตกทอดจากรุ่นหนึ่งไปรุ่นหนึ่ง

กระบวนการสืบทอด หมายถึง ขั้นตอนที่ต้องเนื่องของวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการใช้สมุนไพร โดยถ่ายทอดเนื้อหาที่แฝงด้วยทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคติ ความเชื่อ และค่านิยมจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง หรือจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ส่งต่อหรือถ่ายทอดความรู้ในการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรให้แก่ผู้ที่สนใจนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึงผู้ถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรในลักษณะเป็นผู้สอน ผู้ให้คำปรึกษาหรือแนะนำแก่ผู้สืบทอดหรือ ผู้เรียน

ผู้สืบทอดภูมิปัญญา หมายถึง ผู้รับการส่งต่อหรือถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพร ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง ผู้รับการถ่ายทอดในลักษณะลูกศิษย์ ผู้เรียน ผู้ศึกษาความรู้ในการใช้สมุนไพร

ความหลากหลายของพืชสมุนไพร หมายถึง จำนวนชนิดพันธุ์ ชนิดพันธุ์กรรม และระบบนิเวศของพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

การจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร หมายถึง การจัดการแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ การจัดการแบบดั้งเดิม การจัดการแบบเป็นทางการ และการจัดการแบบผสมผสาน ซึ่งได้แก่การนำมาใช้ประโยชน์ในด้านการประกอบอาหาร การนำมาใช้ประโยชน์ด้านการใช้สอย การนำมาใช้ในการรักษาโรค

การรักษาแบบพื้นบ้าน หมายถึง การรักษาพยาบาลของชนเผ่าม้งโดยใช้วัสดุอุปกรณ์และพืชสมุนไพรที่มีในท้องถิ่น โดยรักษากับบุคคลภายในชุมชนเมื่อเจ็บป่วย

การพึ่งพาตนเอง หมายถึง การพึ่งพาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพซึ่งเน้นในเรื่องการหาได้ง่าย มีความเสี่ยงน้อย ผลข้างเคียงน้อย ประหยัด พึ่งการรักษาพยาบาลและบริการของรัฐน้อย ใช้สมุนไพรการดูแลสุขภาพตนเองมากขึ้น

วัฒนธรรมชุมชน หมายถึง ความเชื่อ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนวิถีปฏิบัติและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

ปัจจัย หมายถึง ตัวแปรที่ส่งผลกระทบต่อคนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ

ปัจจัยภายใน หมายถึง อิทธิพลของปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้าน

ขุนช่างเคี่ยน ได้แก่ พิธีกรรมความเชื่อ ประเพณี วิถีปฏิบัติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ แหล่งพืชสมุนไพร
ทำเลที่ตั้งที่อยู่อาศัย

ปัจจัยภายนอก หมายถึง อิทธิพลของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกระบวนการสืบทอด
ภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้าน
ขุนช่างเคี่ยน ได้แก่ ความเชื่อและค่านิยมสมัยใหม่ วิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่ การส่งเสริมจาก
หน่วยงานของรัฐ

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกลไกในการดำเนินงาน เพื่อหาแนวทางพัฒนาและกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม ซึ่งนักวิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดและการเรียนรู้
3. แนวคิด เกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง
4. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน
5. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์สมุนไพร
6. แนวคิดสิทธิบัตร
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
8. กรอบแนวคิดการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

สามารถ จันทรสุริย์ (2536) กล่าวว่า ภูมิปัญญามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นคุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี หรืออื่นๆ ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวจะสะท้อนความสัมพันธ์ใน 3 ลักษณะ คือ
 - 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด
 - 2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม ชุมชน
 - 3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2540) มองภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามี 2 ระดับ คือ ในเชิงรูปธรรมและอุดมการณ์ในเชิงรูปธรรม เช่น กรรมวิธีการเพาะปลูก หรือเทคโนโลยีชาวบ้านเชิงอุดมการณ์ เช่น อุดมการณ์ในการดำรงชีวิตของผู้คนซึ่งอยู่เบื้องหลังเทคโนโลยีนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมสืบต่อกันมา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา
2. ภูมิปัญญาที่เป็นความเชื่อ ประเพณี หรือวัฒนธรรม

ประเวศ วะสี (2530) ได้อธิบายว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันในทุกสาขาวิชาไม่แยกออกเป็นวิชาๆ แบบเรียนที่เราเรียนวิชาว่าด้วยเศรษฐกิจ อาชีพความเป็นอยู่เกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันซึ่งตรงกับอนณกะบุตร (2525) ได้กล่าวว่า “สังคมศาสตร์ที่เราเรียนไม่มีมิติที่จะทำให้เรารู้จักตนเอง และดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข ไม่ได้บอกให้รู้อย่างเท่ากัน ไม่สามารถใช้ศาสตร์ต่างๆ ให้อยู่เหนือตนเอง หรือเหนือโลก ได้เลย แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความหมายต่อคำว่าชีวิตที่ชัดเจน และเชื่อมโยงองค์ประกอบทุกองค์ประกอบที่แวดล้อมชีวิต ”

กระบวนการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับชีวิต สังคม สภาพแวดล้อม และการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีวัฒนธรรมเป็นรากฐานโดยถือเป็นชุดความรู้ที่บอกแนวปฏิบัติกระบวนการคิด กระบวนการตัดสินใจด้วยตนเอง ครอบครัว และชุมชนที่อาศัยการเรียนรู้สั่งสมสืบต่อมา

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537) ได้อธิบายว่าภูมิปัญญาคือ “ ความเชื่อ ความรู้ที่มีทั้งสติและปัญญาอันเป็นเครื่องชี้นำแก่ผู้คนในสังคม (ก่อนที่ความรู้หรือภูมิปัญญาสมัยใหม่จะเข้ามา ว่าการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวร คน ป่า ภูเขา น้ำ ไฟ (อำนาจเหนือธรรมชาติ) หญ้า สัตว์ แมลงผู้เป็นเพื่อนร่วมโลกนั้นสามารถทำได้อย่างไร ” โดยแบ่งระดับภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. ภูมิปัญญาระดับชาวบ้าน “ สามัญสำนึก ” ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายแต่เป็น “ วัฒนธรรม ” ความรู้ในการทำการผลิต เทคนิคการปลูก การจับสัตว์ การหาอาหาร
2. ภูมิปัญญาชาวบ้านระดับความเชื่อที่ปรากฏในตำนาน ปรัมปรา นิยายพื้นบ้าน สุภาษิตคำคม คติธรรม ศิลปะ พิธีกรรม เป็นต้น

และได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตอันยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตและสังคมอันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน วัฒนธรรมทางสังคมที่มาจากรากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นสิ่งนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง

ผู้ศึกษาได้ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของ “วัฒนธรรมชุมชน” สามารถนำมาใช้อธิบายถึงแนวคิดและวิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนในฐานะที่เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะสำหรับชุมชนดังกล่าว ซึ่งได้รับการส่งเสริมการสืบทอด และมีบทบาทอันสำคัญยิ่งต่อชุมชน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดและการเรียนรู้

อภิญญา สุมา และคณะ (2540) ได้ให้ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนว่า หมายถึงกระบวนการรวม (Total process) กระบวนการหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งที่ได้อาศัยในการพัฒนาบุคลิกภาพของตน และเป็นแหล่งที่เค้าวอาศัยเรียนหรือฝึกฝนการเป็นสมาชิกของสังคม (Social actor) ที่กล่าวว่ากระบวนการรวม เพราะกระบวนการนี้รวมกระบวนการหลายอย่างเข้าไว้ด้วยกัน เช่นกระบวนการเรียนรู้ภาษา บรรทัดฐานของสังคม ความเชื่อ อาชีพ และเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น ซึ่งมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ 2 ประเภท คือ การอบรมโดยตรง (Direct socialization) เป็นการถ่ายทอดที่เป็นทางการมีการกำหนดเนื้อหาวิธีการไว้เป็นการแน่นอน และการอบรมโดยอ้อม (Indirect socialization) เป็นการถ่ายทอดที่ไม่เป็นทางการ เกิดจากการได้เห็น ได้ฟังตามธรรมชาติ

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์ (2535) ศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ สรุปไว้ว่าระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ เริ่มถ่ายทอดในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชนบทกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียนคือ ลูกหลาน หรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลาผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วก็จะเป็นผู้สอนในรุ่นถัดไป เงื่อนไขและสถานการณ์ภายนอก ทั้งการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค ความสะดวกในการติดต่อสื่อสารระหว่างคน จากแต่ละท้องถิ่นและการขยายตัวของสื่อมวลชน และวิธีการเผยแพร่ความรู้ใหม่ มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ของประชาชน

ในท้องถิ่นภาคเหนือเป็นอย่างมาก ปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังคงหลงเหลืออยู่ไม่มาก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อประโยชน์ในการวางแผนจัดการการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชน

กมลพร สงมี (2543) กล่าวถึงตัวแทนจัดเกลาทางสังคมว่ามีตัวแทนการจัดเกลาทางสังคมอยู่ 6 ประเภทคือ

1. ครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมในการอบรมบ่มนิสัยและพัฒนาพฤติกรรมของเด็กเป็นองค์การอบรมทางตรงเป็นการอบรมสั่งสอนกันตรง ๆ ว่าไรดีไม่ดียหรือควรไม่ควร ส่วนการอบรมทางอ้อมเป็นการอบรมแบบไม่เป็นทางการอาจเป็นการเลียนแบบหรือรับไปโดยไม่รู้ตัว
2. กลุ่มเพื่อน มีอิทธิพลต่อทัศนคติของวัยรุ่นเป็นอย่างยิ่ง มีการเลียนแบบท่าทางหรือเครื่องแต่งกายพวกเดียวกัน
3. โรงเรียน เป็นเสมือนบ้านที่สองของเด็กและมีอิทธิพลมากในการพัฒนา บุคลิกภาพทำให้ปรับตัวแบบคุณค่า ความรู้ ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว
4. กลุ่มอาชีพ ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาททางสังคมที่เกิดขึ้นในที่ทำงานจากเพื่อร่วมงาน ผู้บังคับบัญชาหรืออยู่ใต้บังคับบัญชา
5. ตัวแทนสถาบันศาสนามุ่งจัดเกลาคนทางด้านจริยธรรมให้แนะแนวทางชีวิตเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเป้าหมายในการกระทำ ตัวแทนทางศาสนา ได้แก่ วัด นักบวช ผู้สอนศาสนาบางสังคมอาจรวมถึง ผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ
6. สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ซึ่งมีส่วนในการจัดเกลาทางสังคมแก่มนุษย์ในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิดความเชื่อ แบบของความประพฤติอิทธิพลของสื่อมวลชนนี้ จะมีมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้มีเหตุผล เจตคติต่อสิ่งที่ตนได้รับแตกต่างกันข่าวสารที่ได้รับหรือไม่ยอมรับหรือการวางเฉยไม่ว่าจะมีปฏิกิริยาแบบใดก็ตาม อย่างน้อยก็เป็นกระบวนการถ่ายทอดของคนบางกลุ่มและต้องการความรู้ของบุคคลอีกส่วนหนึ่ง

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งไม่ได้แยกการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหา อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ยังเป็นหนึ่งเดียวซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเพื่อความเหมาะสมกับท้องถิ่นและช่วยให้บุคคลชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นเรื่องของภูมิปัญญาในการถ่ายทอดความรู้ของชาวบ้านโดยใช้สติปัญญาที่ได้สะสมความรู้และประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมช่วยให้นุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้ และมีการถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมแต่ละท้องถิ่น เช่นเดียวกับชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีองค์ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรที่มีลักษณะเฉพาะสำหรับชุมชน ซึ่งได้รับการสั่งสมและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองเป็น 2 ลักษณะคือ

1. ในเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งพาตนเองหมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือนเพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา

2. ในลักษณะกลุ่ม การพึ่งพาตนเองหมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองด้วยความร่วมมือกับผู้อื่น ที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2532) ได้กล่าวถึง หลักในการพึ่งพาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อนคือ

1. ครอบครัวมีชีวิตที่สงบ สะดวก
2. มีอาหารเพียงพอ
3. มีสมุนไพรและไม้ยั่นต้น
4. มีคุณธรรม
5. อยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอก
6. เรียนรู้ตนเอง รู้อารมณ์
7. มีการรวมกลุ่ม
8. ทำเหลือแล้วจึงให้คนอื่น

9. ทำตัวให้ง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อ
10. หยุด ไม่ไปตามกิเลส
11. แก้ปัญหาด้วยตัวเองให้ได้
12. รู้จักวางแผนชีวิตให้กับตนเอง
13. ปลุกพืชหลาย ๆ ชนิดทั้งระยะสั้นและระยะยาว
14. มีของใช้เฉพาะที่จำเป็น
15. มีเงินไว้ใช้เฉพาะกรณีจำเป็น
16. เป็นตัวของตัวเองสูง
17. ทำการเกษตรครบวงจร
18. มีทุนเป็นสวัสดิการให้การศึกษา
19. ไม่ผูกพันกับระบบทุน
20. อายุ 60-70 ปีมีชีวิตที่สงบ
21. รู้จักบูรณาการความคิดให้รู้เท่าทันและมีความพร้อมในการแก้ปัญหาของตนเอง

อภิชาติ ขาวสะอาดและคณะ (2538) กล่าวถึงการพึ่งพาตนเองในลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน คือ

1. การพึ่งพาตนเองทางกายภาพ ได้แก่ การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง ตลอดจนการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมตามแบบแผนของตนเอง ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลัก โดยสัมพันธ์กับส่วนที่สอง

2. การพึ่งพาตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญาและอำนาจตัดสินใจซึ่งมีผลต่อกันและกันทั้งสองด้าน เป็นการสร้างสังคมที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมและการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลัก มีศักยภาพที่จะดำเนินไปตามรากฐานแห่งตนเองตามวัฒนธรรมของตัวเองสูง ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกัน เสริมไปด้วยทั้งภายในหมู่บ้านกับภายนอกหมู่บ้านในความเป็นตัวของตัวเองที่สืบทอดวิธีแห่งการพึ่งพาตนเองได้ทั้งสองด้าน

เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้กล่าวถึง การพึ่งพาตนเองของการแพทย์แผนปัจจุบัน สรุปได้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันได้มีการพัฒนาจากการแพทย์แผนตะวันตกโดยมีการดัดแปลงให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย จึงทำให้พึ่งตนเองได้น้อยหรือไม่ได้เลย เพราะเครื่องมือ ยาเวชภัณฑ์ต้องสั่งมาจากต่างประเทศ ในขณะที่หมอพื้นบ้านเดินรอบๆ บ้านก็ได้ยาแล้ว จากกรณีดังกล่าวเปรียบเทียบได้ว่า “แพทย์แผนปัจจุบันพึ่งตนเองไม่ได้” แต่หมอพื้นบ้านพึ่งตนเองได้

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การพึ่งพาตนเองเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร คือ การบริโภคทรัพยากรในท้องถิ่นซึ่งเป็นการลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก โดยการลดการพึ่งพาแพทย์แผนปัจจุบันในระดับหนึ่ง การใช้สมุนไพรในชุมชนเป็นการถ่ายทอดมาจากอดีตและเป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาผ่านการสัมพันธ์ในลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างคนในชุมชน และระหว่างชุมชนภายใต้ความสัมพันธ์ที่เหมาะสมของสุขภาพชุมชนและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่นที่คนในชุมชนรู้จักเป็นอย่างดีการพึ่งพาตนเองด้านการใช้สมุนไพรแบบนี้จึงเป็นการพึ่งพาธรรมชาติที่มีลักษณะหาได้ง่ายไม่ต้องซื้อหา ประหยัด และพึ่งตนเองได้มาก

4. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

การที่มนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจึงทำให้มีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดการจัดระเบียบ กฎเกณฑ์ พิธีกรรมต่างๆ จารีตประเพณีของชุมชนและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาของชนรุ่นต่อๆ มาซึ่งเรียกว่าวัฒนธรรม วัฒนธรรมได้มีการให้นิยามไว้หลายประการ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537) ได้กล่าวเกี่ยวกับวัฒนธรรมว่าเป็นความต้องการมีชีวิตรอดของมนุษย์และได้สร้างสิ่งประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบและวิธีการที่จะทำให้โอกาสในการมีชีวิตรอดปลอดภัยและสืบทอดลูกหลานสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาไม่ได้มีอยู่ตามธรรมชาติเรียกว่า“วัฒนธรรม” ซึ่งสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมโดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งเป็นเบื้องหลังของการสร้างวัฒนธรรมทางรูปธรรมขึ้นมา ซึ่งหัวใจสำคัญของวัฒนธรรมนามธรรมคือระบบคิดหรือความคิดของมนุษย์นั่นเอง

กาญจนา แก้วเทพ (2533) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้านว่าเป็นวิถีทาง และแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมารวมทั้งความคิดต่างๆ ที่คนได้กระทำ ถ่ายทอด สะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติ และความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์เมื่อพิจารณาในแง่นี้ วัฒนธรรมคือ ความรู้ที่คิด และการปฏิบัติของมนุษย์เองโดยจะต้องมีระบบคุณธรรม และจริยธรรมเป็นตัวกำกับตัวความรู้การกระทำของมนุษย์ในแต่ละสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้บุญเทียน ทองประสาน (2531) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า คือ ระบบคุณค่าที่รวบรวมได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และแนวคิดที่สัมพันธ์กันเป็นโครงสร้าง มีผลต่อพฤติกรรมของคนในฐานะปัจเจกชนและคนในชุมชน ในชีวิตจริงทั้งหมด ในแง่นี้วัฒนธรรมไม่ใช่ สิ่งเก่า เช่น ประเพณีต่าง ๆ เท่านั้น แต่คือบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติหรือคุณค่าทั้งหมดที่ให้แกสังคม รวมขึ้นเป็นโครงสร้างทั้งทางด้านการทำมาหากิน(เศรษฐกิจ) ด้านอุดมการณ์ความเชื่อ และด้านอำนาจการตัดสินใจ(การเมือง) ซึ่งทั้งหมดนี้เกี่ยวโยงกัน อย่างแยกไม่ออก อันเป็นผลมาจากวิวัฒนาการประวัติศาสตร์ของชุมชนและสังคม

ในการศึกษาวัฒนธรรมได้ใช้วิธีการทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาได้มีแนวโน้มที่ให้ความสำคัญของชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนหมู่บ้านและระบบสังคมภายนอกโดยการติดตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพื่ออธิบายรูปแบบของความคิดที่มีอยู่เบื้องหลังของพฤติกรรมทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นผลกระทบที่มาจากภายนอกชุมชน

ความสนใจแนวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนได้มีการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยเพิ่มมากขึ้น เช่น งานศึกษาวัฒนธรรมไทยสิบสองปันนา งานศึกษาวัฒนธรรมไทยอาหม ฯลฯ ในอีกด้านหนึ่งแง่มุมในการศึกษาวัฒนธรรมได้มีการนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมในฐานะสิ่งที่เป็นคุณค่าภายในชุมชนมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนชนบทโดยอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองของชุมชน การศึกษามุ่งเน้นไปที่การค้นหาวิถีชีวิตและความต้องการของชาวบ้านจากประวัติศาสตร์และการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการและอยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชนเองซึ่งการเปลี่ยนแปลงการพัฒนานี้เรียกว่า “แนววัฒนธรรมชุมชน”

งานศึกษาในครั้งนี้ได้นำเอาแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมาเป็นแนวคิดในการศึกษาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และองค์ประกอบของภูมิปัญญาโดยเน้นที่ระบบคิด องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของชุมชนที่มีอยู่และได้ถูกนำมาใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีความสัมพันธ์กับสภาพภาพของคนและโครงสร้างทางสังคมในบริบทของการพึ่งพา การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การฟื้นฟูพืชสมุนไพร

5. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์สมุนไพร

เกษม จันทรแก้ว (2540) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ว่าเป็นการเก็บรักษา สงวน ปรับปรุง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไปและ วันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2523) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์ว่าเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยืนยาว ดังนั้นการให้ความรู้และปลูกจิตสำนึกของคนเพื่อให้รับรู้ถึงสภาพ ปัญหาและร่วมกันวางแผนทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดเป็นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรที่ตรงเป้าที่สุด และในการวางแผนการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้นจะต้อง ไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของพวกเขา เพราะวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองไปพร้อมกับการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น

ในช่วงที่ผ่านมา การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพก่อให้เกิดอันตรายต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เราสามารถกล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพได้เป็น 3 ระดับ คือ ความหลากหลายทางพันธุกรรม ความหลากหลายของชนิดพรรณของสิ่งมีชีวิต และความหลากหลายของระบบนิเวศต่างๆ ที่มีในโลก การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสิ่งที่สำคัญทั้งในแง่ของจริยธรรมการอยู่รอดของมนุษย์และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในแง่ของจริยธรรม เราควรอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ไม่ว่าสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดแก่นมนุษย์หรือไม่ในแง่ของการอยู่รอด การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ จะทำลายความสามารถของโลกในการดำรงระบบนิเวศต่างๆ ต่อไป และความหลากหลายทางชีวภาพ มีความสำคัญมากทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะด้วยการบริโภคทรัพยากรชีวภาพโดยตรง หรือการใช้ทรัพยากรชีวภาพในการพัฒนาพันธุ์พืช เพื่อการเกษตร การผลิตยา และการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ (อภิชาติ ขาวสะอาด, อัมมาร สยามวาลา, กอบกุล ราชะนาคร ,2538)

ระบบนิเวศของโลกที่สลับซับซ้อนประกอบด้วยพรรณพืชที่มีความหลากหลาย พรรณพืชเหล่านี้เป็นพืชฐานสำหรับยารักษาโรค สีย้อม น้ำหอม เครื่องปรุงรสและแต่งกลิ่น สมุนไพรเหล่านี้มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจและสังคม สามในสี่ของประชากรโลกยังคงใช้พืชสมุนไพรจากป่าธรรมชาติสำหรับประเทศไทยเนื่องจากเป็นรอยต่อระหว่างป่าดงดิบชื้นกับป่าผลัดใบเขตร้อนของโลก ป่าในเมืองไทยจึงมีหลายประเภท คือ ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าพรุ และป่าชายเลน ภาวะเช่นนี้ทำให้พรรณพืชของเมืองไทยมีความหลากหลาย พืชหลายชนิดจากป่าถูกนำมาใช้ เป็นยาสมุนไพร

แต่ในปัจจุบันป่าธรรมชาติถูกทำลายอย่างมากทำให้พืชบางชนิดหายาก ลดปริมาณและคุณภาพลงอย่างมาก หากการพัฒนาอุตสาหกรรมยาไทยและการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรให้แพร่หลายและส่งเสริมให้เกิดการปลูกและการขยายพันธุ์มากขึ้น จะทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้นอันเป็นผลต่อวงจรระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, 2540)

มฤตติ อภิโกมลการ (2541) กล่าวถึงการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคสรุปว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ มีความรู้เรื่องสมุนไพรในการรักษาโรคทั่วไปและหมอเมืองเป็นผู้ชำนาญการพิเศษทำให้มีการรักษาพืชสมุนไพรหลายชนิดที่ไม่ได้เป็นอาหารบางครั้งได้นำพืชสมุนไพรเหล่านี้มาปลูกไว้บริเวณบ้านหากชาวบ้านไม่ทราบถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรเหล่านี้ก็จะอาจจะถอนทิ้ง หรือไม่สรรหามาปลูก จะเห็นว่าความรู้ต่อสมุนไพรที่มีส่วนช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพได้ด้วยเช่นกัน

กฤษฎา บุญชัย (2540) กล่าวถึงสาเหตุของความเสื่อมโทรมของความหลากหลายทางชีวภาพสรุปได้ว่า สาเหตุของความเสื่อมโทรมของความหลากหลายทางชีวภาพ เชื่อมโยงกับปัญหาว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทำให้หมดคุณค่า หรือกระบวนการถ่ายทอด เรียนรู้ของชุมชนหยุดชะงักขาดตอน เพราะเมื่อชุมชนไม่รู้จักรู้อย่างคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ ความคิดในการหวงแหนรักษา และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพก็ลดน้อยลงไป ทั้งนี้ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการที่ทำให้การดำรงชีพของชุมชนเริ่มหลุดจากฐานทรัพยากรของตนเอง และหันไปพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก พึ่งพาองค์ความรู้และวิธีการคิดจากภายนอก การเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของตนเองก็หมดไป และที่สำคัญกลไกในการสร้างและสืบสานองค์ความรู้พื้นบ้าน เช่น สถาบันวัด หมอพื้นบ้าน ผู้อาวุโส ก็เริ่มหมดคุณค่าไปจากชุมชน เพราะภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่สอดคล้องกับค่านิยมซึ่งเป็นโดยตรงจากการมีองค์กร จากภายนอกที่นำองค์ความรู้และวิธีการคิดจากภายนอกเข้ามา และนำมาผลิตซ้ำในชุมชน เช่น ในโรงเรียน สถานพยาบาล หน่วยงานราชการในพื้นที่ สื่อมวลชนในแขนงต่าง ๆ

ปัญหาการเสื่อมถอยของภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อความหลากหลายทางชีวภาพ

1. การครอบงำชุมชน ด้วยองค์ความรู้และวิธีการคิดจากภายนอกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนของการครอบงำทางวิธีคิด และวัฒนธรรมเช่น ระบบการศึกษาที่เผยแพร่เข้ามาจากส่วนกลาง เข้ามาแทนที่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแต่เดิมที่เคยอาศัยพระ หมอพื้นเมือง ผู้อาวุโส เป็นกลไกการสืบสานองค์ความรู้ซึ่งระบบการศึกษาที่อาศัยโรงเรียนนั้น นอกจากจะอาศัยความรู้จากตำราส่วนกลางที่มีได้ สอดคล้องหรือแก้ปัญหาให้ท้องถิ่นได้ ระบบการศึกษาดังกล่าวแฝงไปด้วยอคติทางวัฒนธรรม เช่น การเรียนในโรงเรียนชาวเขาที่ห้ามเด็กพูดภาษาล้านนาให้พูดภาษาไทยเท่านั้น เนื้อหาหลักในหลักสูตรก็

เป็นเรื่องราวของคนเมืองมากกว่าที่จะสอนให้เด็กพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน นอกจากนี้เป้าหมายการศึกษาสมัยใหม่ยังเป็นการสนับสนุนให้คนเรียนออกจากชุมชน ดังเห็นได้จากเด็กรุ่นใหม่ ๆ เริ่มมองว่าวิถีชีวิตของตนประสบความสำเร็จจากการทำงานภายนอกจึงเป็นผลให้ผู้มีศักยภาพที่สร้างปัญหาให้แก่ชุมชนได้ถูกดึงไปจากชุมชนทำให้ชุมชนอ่อนแอลง การแพทย์สมัยใหม่ในรูปแบบของโรงพยาบาลก็เป็นปัจจัยในการครอบงำความรู้และทำให้ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านเสื่อมความสำคัญ ปรากฏการณ์ที่สำคัญคือ ในปี 2447 มีการยกเลิกการแพทย์แผนไทย ทั้งการบริการในโรงพยาบาลและการสอนในโรงพยาบาลเป็นเหตุให้การแพทย์แผนไทยหรือแพทย์พื้นบ้านถูกทอดทิ้งจากนักวิชาการสมัยใหม่ ทั้งยังถูกปิดกั้นด้วยพระราชบัญญัติควบคุมประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2446 ที่ควบคุมทะเบียนหมอพื้นบ้าน เป็นเหตุให้ยาต่าง ๆ ขาดการส่งเสริม แพทย์แผนไทยถูกเรียกว่าเป็นแพทย์แผนโบราณ และขาดการส่งเสริมพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องการทอดทิ้งแพทย์พื้นบ้านดังกล่าวส่งผลสะท้อนถึงระดับหมู่บ้านหมอพื้นบ้านเริ่มไม่กล้าที่จะรักษาเพราะกลัวผิดกฎหมาย

2. วิถีชุมชน ถูกแยกออกจากทรัพยากรตัวอย่างของการที่ชุมชนถูกแยกออกจากทรัพยากร ตัวอย่าง เช่น การยึดทรัพยากรของชุมชนมาเป็นของรัฐ อันเป็นการละเมิดสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรตั้งแต่ดั้งเดิม เช่น รัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับป่าชุมชนของชาวบ้านในหลายพื้นที่ และกันชาวบ้านไม่ให้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าทำให้ชาวบ้านไม่สามารถดำรงชีพบนฐานทรัพยากรชีวภาพดั้งเดิม เช่น หมอพื้นบ้านไม่กล้าไปหาสมุนไพรในป่าอนุรักษ์เพราะกลัวถูกจับหรือกรณีที่ร้ายแรง คือ การอพยพชุมชนออกจากพื้นที่เมื่อชุมชนหลุดจากฐานทรัพยากร เป็นผลโดยตรงต่อการอนุรักษ์พัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อความหลากหลายทางชีวภาพ

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าแนวคิดในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์สมุนไพรมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนในด้านการใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพของตนเอง ซึ่งเป็นความต้องการการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพด้านหนึ่ง ดังนั้นแนวทางในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์สมุนไพรจึงเป็นแนวคิดสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่าการอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับความต้องการการใช้ประโยชน์ของชุมชน ซึ่งชุมชนจะได้เรียนรู้ที่จะมีสำนึกในการอนุรักษ์เพื่อให้พืชสมุนไพรยังคงมีเพียงพอที่จะนำมาเป็นยารักษาโรคต่อไป แนวคิดนี้จึงเป็นแนวคิดหนึ่งที่ผู้ศึกษาได้อาศัยเป็นแนวคิดถึงกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชุมชนม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

6. แนวคิดสิทธิบัตร

สิทธิบัตร(Patent) หมายถึง หนังสือสำคัญที่รัฐออกให้เพื่อคุ้มครองการประดิษฐ์คิดค้นหรือการออกแบบผลิตภัณฑ์ ที่มีลักษณะตามที่กำหนดในกฎหมาย กฎกระทรวง และระเบียบว่าด้วยสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 เป็นทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่ง ที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์คิดค้นหรือการออกแบบ เพื่อให้ได้สิ่งของ,เครื่องใช้หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆที่เราใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น การประดิษฐ์ รถยนต์ ,ทีวี,คอมพิวเตอร์,โทรศัพท์ หรือการออกแบบขวดบรรจุน้ำดื่ม,ขวดบรรจุน้ำอัดลม หรือการออกแบบลวดลายบนจานข้าว ,ถ้วยกาแฟ ไม่ให้เหมือนของคนอื่น เป็นต้น สิทธิบัตรคือ สิทธิพิเศษ ที่ให้ผู้ประดิษฐ์คิดค้นหรือผู้ออกแบบผลิตภัณฑ์ มีสิทธิที่จะผลิตสินค้า จำหน่ายสินค้า แต่เพียงผู้เดียว ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

สิทธิบัตร แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือสิทธิบัตรการประดิษฐ์และสิทธิบัตรการออกแบบผลิตภัณฑ์

1. การประดิษฐ์ หมายถึง การคิดค้นเกี่ยวกับ กลไก โครงสร้าง ส่วนประกอบ ของสิ่งของเครื่องใช้ เช่น กลไกของกล้องถ่ายรูป ,กลไกของรถยนต์ ,ยารักษาโรค เป็นต้น หรือการคิดค้นกรรมวิธีในการผลิตสิ่งของ เช่น วิธีการในการผลิตสินค้า ,วิธีการในการเก็บรักษาพืชผักผลไม้ไม่ให้เน่าเสียเร็วเกินไป เป็นต้น

2. การออกแบบผลิตภัณฑ์ หมายถึง การออกแบบรูปร่าง ลวดลาย หรือสีสันทึ่มองเห็นได้จากภายนอก เช่น การออกแบบแก้วน้ำให้มีรูปร่างเหมือนรองเท้า เป็นต้น

อนุสิทธิบัตร (Petty patent) เป็นการให้ความคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์คิดค้น เช่นเดียวกับสิทธิบัตรการประดิษฐ์ แต่แตกต่างกันตรงที่การประดิษฐ์ที่จะขอรับอนุสิทธิบัตร เป็นการประดิษฐ์ที่มีการปรับปรุงเพียงเล็กน้อย และมีประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น

เงื่อนไขในการขอรับสิทธิบัตรการประดิษฐ์ /อนุสิทธิบัตร

การประดิษฐ์ที่ขอรับสิทธิบัตรได้ กฎหมายกำหนดว่า จะต้องมีความสมบัติครบทั้ง 3 อย่างดังต่อไปนี้

1. เป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ คือ ยังไม่เคยมีจำหน่ายหรือขายมาก่อน หรือยังไม่มีใครเปิดเผยรายละเอียดของสิ่งประดิษฐ์ในเอกสารสิ่งพิมพ์ใดๆ ในทีวี หรือในวิทยุ มาก่อน

2. มีขั้นการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น คือ ไม่เป็นสิ่งที่การประดิษฐ์ที่สามารถทำได้ง่าย โดยผู้มีความรู้ในระดับธรรมดา หรืออาจพูดได้ว่า มีการแก้ไขปัญหาทางเทคนิคของสิ่งประดิษฐ์ที่มีมาก่อน

3. สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการผลิตทางอุตสาหกรรม หัตถกรรม เกษตรกรรม และ พาณิชยกรรมได้ การประดิษฐ์ที่ขอรับอนุสิทธิบัตรได้ กฎหมายกำหนดว่า จะต้องมีความสมบูรณ์ครบทั้ง 2 อย่าง ดังต่อไปนี้

3.1 เป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ คือ ยังไม่เคยมีจำหน่ายหรือขายมาก่อน หรือยังไม่เคยเปิดเผย รายละเอียดของสิ่งประดิษฐ์ในเอกสารสิ่งพิมพ์ใดๆ ในทีวี หรือวิทยุ มาก่อน

3.2 สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการผลิตทางอุตสาหกรรม หัตถกรรม เกษตรกรรม และ พาณิชยกรรมได้

การประดิษฐ์ที่ขอรับสิทธิบัตร/อนุสิทธิบัตรไม่ได้

1. จุลชีพและส่วนประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของจุลชีพที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สัตว์ พืช หรือ สารสกัดจากสัตว์หรือพืช เช่น แบคทีเรียที่มีอยู่ตามธรรมชาติ, พืชสมุนไพร, ยารักษาโรคที่สกัดจาก สมุนไพร เป็นต้น

2. กฎเกณฑ์และทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ เช่น สูตรคูณ เป็นต้น

3. ระบบข้อมูลสำหรับการทำงานของเครื่องคอมพิวเตอร์ เช่น โปรแกรมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

4. วิธีการวินิจฉัย บำบัด หรือรักษาโรคนุญช์ หรือสัตว์

5. การประดิษฐ์ ที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดี อนามัย หรือสวัสดิภาพของ ประชาชน เช่น การคิดสูตรยาบ้า เป็นต้น

เงื่อนไขในการขอรับสิทธิบัตรการออกแบบผลิตภัณฑ์

การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ขอรับสิทธิบัตรได้ กฎหมายกำหนดว่า จะต้องมีความสมบูรณ์ครบทั้ง 2 อย่าง ดังต่อไปนี้

1. เป็นการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ คือ เป็นการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ยังไม่เคยมีหรือขายมา ก่อน หรือยังไม่เคยเปิดเผยในเอกสารสิ่งพิมพ์ใดๆ ในทีวี หรือในวิทยุมาก่อน

2. สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการผลิตทางอุตสาหกรรม หรือหัตถกรรมได้

(ที่มา : <http://rubber.sc.mahidol.ac.th/rubbertech/patent.htm>)

วิสุทธ์ ไข่ม้วน (2538) กล่าวว่า ความซับซ้อนที่มากับมิดิออนิกส์ คือ วิธีคิดแบบจุดค้นหายาทรัพย์สิน สัมบัติ เริ่มต้นจากทีมนักวิทยาศาสตร์ประมาณการว่าสิ่งมีชีวิตทั่วโลก(แต่ส่วนใหญ่อยู่ในประเทศเขตร้อนชื้น) มีมากถึง 10-15 ล้านชนิด นักวิทยาศาสตร์ค้นพบเพียง 1.5 ล้านชนิด หรือเพียงร้อยละ 10 ของทั้งหมดเท่านั้น แม้เพียงเท่านี้ก็เป็แรงบันดาลใจให้บริษัทข้ามชาติเสาะแสวงหายาทรัพย์สิน

ชีวภาพจนสามารถนำไปผลิตยาที่มาจากสมุนไพรได้ถึงร้อยละ 40 ของยาทั้งหมดยังมีทรัพยากรชีวภาพอีกมากกว่า 10 ล้านชนิดที่ยังค้นไม่พบ แต่ผู้ที่น่าจะรู้จักคือ ชนพื้นเมือง ชุมชนท้องถิ่น ในประเทศเขตร้อนชื้นทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้เอง โลกาภิวัตน์ด้านทรัพยากรชีวภาพจากบทบัญญัติอนุสัญญาฯ ก็ขับเคลื่อนด้วยวิธีคิดโลกาภิวัตน์การค้าเสรีนั่นเอง คือ มุ่งลดอำนาจรัฐ (Deregulation) หรือสิทธิอธิปไตยลง การเปิดเสรี (Liberlization) ให้ประเทศต่างๆ เข้าถึงแบ่งปันผลประโยชน์ และการแปรรูปทรัพยากรให้เป็นกรรมสิทธิ์เอกชน (Privatization) คือการรับรองความชอบธรรมและสนับสนุนระบบทรัพย์สินทางปัญญาต่อทรัพยากรชีวภาพ

กฤษฎา บุญชัย (2540) กล่าวว่า การบัญญัติกฎหมายคุ้มครองภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยกับกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช เป็นกฎหมาย 2 ฉบับที่ถูกผลักดันขึ้นเพื่อปกป้องกระบวนการแข่งขันทรัพยากรข้ามชาติ ในส่วนกฎหมายคุ้มครองภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย ที่สถาบันการแพทย์แผนไทยเป็นหัวหอก โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมสนับสนุน กระบวนการจัดทำกฎหมายฉบับดังกล่าว เริ่มต้นด้วยการคุ้มครองสิทธิเกษตรกร สิทธิชุมชนต่อทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญา ที่แม้แต่รัฐก็ไม่ควรล่วงละเมิด แต่เมื่อพัฒนาไปได้ระดับหนึ่ง สถาบันการแพทย์แผนไทยก็เปลี่ยนหลักการจากสิทธิชุมชนมาเป็นสิทธิของรัฐ บทบัญญัติเรื่องสิทธิชุมชนถูกลดทอน แต่เพิ่มอำนาจการผูกขาดแก่รัฐยิ่งขึ้น จนท้ายที่สุดองค์กรพัฒนาเอกชนจึงแยกทางจากสถาบันการแพทย์แผนไทย ขณะที่กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช อันเป็นกฎหมายอีกฉบับหนึ่งที่เริ่มต้นด้วยหลักการสิทธิเกษตรกร และสิทธิชุมชนต่อทรัพยากรชีวภาพเช่นเดียวกัน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชาวบ้านได้เคลื่อนไหวผลักดันผ่านเวทีเจรจาสมัชชาคนจนกับรัฐ จนสามารถร่างกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิชุมชนได้สำเร็จ แต่ด้วยความที่รัฐยังคงเพิกเฉยต่อการคุ้มครองสิทธิเกษตรกรและสิทธิชุมชนอีกทั้งเกษตรกรโดยส่วนใหญ่ยังไม่ตื่นตัวผลักดันเคลื่อนไหว ทำให้กฎหมายดังกล่าวยังไม่มีผลในทางปฏิบัติมากนัก

จักษ์ แสงชัย (2543) กล่าวว่า การโจรกรรมทรัพยากรชีวภาพ และทรัพย์สินทางปัญญาเป็นอนุสัญญาฯ เพียงแต่ระบุว่า การถ่ายทอดเทคโนโลยีชีวภาพ ต้องไม่ฝ่าฝืนกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา แต่ข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพย์สินทางปัญญา เป็นข้อตกลงภายใต้เวทีเจรจาองค์การการค้าโลก ด้วยเหตุที่รัฐไทยมิได้มอง โลกาภิวัตน์ด้านทรัพยากรชีวภาพ ว่ามีนัย ทางการเมืองของการแข่งขันทรัพยากรของประเทศมหาอำนาจต่อการละเมิดสิทธิเกษตรกรและสิทธิชุมชน

จากแนวคิดลัทธิบัตร นำมาใช้ในงานวิจัยเนื่องจาก ปัจจุบันสังคมไทย อยู่ภายใต้ทิศทางการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ และ ระบบทุนนิยมโลก รัฐได้ควบคุมผูกขาดการจัดการทรัพยากรทั้งดิน น้ำ ป่า และพันธุ์พืชมาช้านาน โดยยึดแย้งทรัพยากรไปจากท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ทุนเอกชนเข้าแสวงประโยชน์อย่างเสรี ผลประโยชน์ที่ได้จากการบริโภครายการเหล่านี้ตกอยู่กับรัฐ กลุ่มทุน และประเทศอุตสาหกรรม แต่ได้ทิ้งให้ทรัพยากรชีวภาพเสื่อมโทรมลง สร้างผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นที่ต้องพึ่งพาฐานทรัพยากร ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้นำแนวคิดนี้มาใช้จะมีประโยชน์มากทำให้คนในชุมชนไม่ถูกเอาเปรียบทั้งยังทำให้เกิดความภาคภูมิใจกับทรัพยากรที่มาอยู่ในชุมชนตนเอง

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร

เสถียร ฉันทะ (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร : กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีผลการศึกษาคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นชุดขององค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นตามบริบททางกายภาพ และสังคมวัฒนธรรมของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับระบบนิเวศนั้น ๆ และได้สะท้อนให้เห็น 2 มิติ คือ ประการแรก สะท้อนวิถีคิด โลกทัศน์ และความเชื่อในการให้คุณค่าของชุมชนที่มีต่อสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ประการที่สอง สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่เป็นความรู้เชิงเทคนิคกับการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวมีการเรียนรู้การถ่ายทอด และการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยผ่านครอบครัว เครือญาติ และหอพื้นบ้านของชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ฟื้นฟูสมุนไพรตามระบบนิเวศต่างๆ และนำไปสู่การดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร มีอยู่ 2 ระดับ คือ 1) ระดับครอบครัวและเครือญาติ 2) ระดับชุมชนส่วนอิทธิพลของปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรนั้นผู้วิจัยพบว่า อิทธิพลของวัฒนธรรมชุมชน ระบบการผลิตพื้นบ้านและระบบการแพทย์พื้นบ้านมีผลต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ส่วนอิทธิพลของวัฒนธรรมสมัยใหม่มีผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีผลต่อการลดลงของความหลากหลายพืชสมุนไพร

สุวรรณี ไชยชนะ (2547) ศึกษาเรื่อง กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรชุมชนปกากะญอ: กรณีศึกษาบ้านหนองหลัก ตำบลตะเคียนปม

อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน ซึ่งมีผลการศึกษาคือ ภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเป็นการใช้ระบบความเชื่อค่านิยม และระบบอาวุโส เป็นกลไกทางสังคมในกระบวนการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ ความเข้าใจและวิธีการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นที่เคยมีอยู่ในชุมชนปกากะญอ ซึ่งการจัดการนั้นดำเนินการโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการเรียนรู้ การถ่ายทอด และการสืบทอด โดยผ่านบุคคลต่างๆ ดังนี้ 1. การถ่ายทอดการใช้สมุนไพรระดับครอบครัว เป็นการถ่ายทอดอย่างไม่เป็นทางการ จากบิดามารดาถ่ายทอดสู่ลูกหลาน โดยการสอนให้ไปเก็บต้นสมุนไพร บอกวิธีเก็บ วิธีการนำมาใช้ในการรักษาโรค เพื่อนำมารักษาตนเองและคนในครอบครัว 2. การถ่ายทอดจากหมอเมืองหรือหมอพื้นบ้านสู่ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยในเนื้อหาของชนิดของพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนั้นวิธีเก็บสมุนไพร และการจัดการพืชสมุนไพร ประกอบอาหาร การนำมาใช้ประโยชน์ด้านการใช้สอย และการใช้ประโยชน์ตามพิธีกรรม ความเชื่อ 3. การถ่ายทอดจากผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยโดยบอกสืบต่อกันไป จากคนหนึ่งไปอีกคนหนึ่งหรือจากชุมชนหนึ่งไปยังชุมชนใกล้เคียง

กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการพืชสมุนไพรมีการเรียนรู้ การถ่ายทอดและสืบทอด โดยผ่านครอบครัว เครือญาติ และหมอพื้นบ้านของชุมชนเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ผ่านพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ผู้ศึกษาพบว่า ความเจ็บป่วยและความจำเป็นในการดำรงชีวิต มีผลต่อการดำรงไว้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาและเป็นผลทำให้มีการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรทั้งที่นำมาปลูกในบริเวณบ้านและขยายพันธุ์ไว้ในแหล่งที่อยู่ในป่าธรรมชาติ สิ่งนี้ช่วยให้เกิดการดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพและการพึ่งพาตนเองของชุมชน มีการจัดการแบบผสมผสานและมีความกลมกลืนธรรมชาติ

จากงานวิจัยข้างต้นจะเห็นว่ากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อธรรมชาติและสังคม จนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต ทั้งในส่วนที่เป็นระบบความคิด และในส่วนที่เป็นเทคโนโลยี ที่มีความจำเป็นทางวิทยาศาสตร์ชุมชนได้ทำการ ทดลอง วิเคราะห์ ประเมินผล และนำกลับไปพัฒนาปรับปรุง หากสำเร็จก็จะนำมาใช้ต่อไป ซึ่งกระบวนการดังกล่าวหากทำเป็นวัฏจักรอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้เกิดการยกระดับความรู้และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งสามารถนำงานวิจัยข้างต้นมาเป็นแนวทางในการศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอด ภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร เพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

2) งานวิจัยเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน

ชูชาติ เหลี่ยมวานิช (2537) ศึกษาเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนในชุมชนชนบท ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

ประชาชนในชุมชนที่ศึกษา เป็นชุมชนชนบททางภาคเหนือของประเทศไทย ประชาชนมีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น และมีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเองในด้านภาษาพูดเป็นภาษาเงิน ชุมชนแห่งนี้จึงมีวัฒนธรรม ประเพณีในการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมหลงเหลือให้เห็นจนถึงปัจจุบัน เป็นการเรียนรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และการกล่อมเกลாதงศ์กมโดยครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน นอกจากนั้นก็เรียนรู้จากผู้นำ เช่น พระ ผู้อาวุโส ทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ในอดีตจะมีผู้รู้หรือภูมิปัญญาในด้านการดูแลสุขภาพ การเจ็บป่วยและคนรุ่นหลังก็ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้สืบมา โดยมากจะมาจากสายต้นตระกูลและสืบมาเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลาน แต่ปัจจุบันนี้ภูมิปัญญาชาวบ้าน(หมอพื้นบ้าน) มีจำนวนน้อยและนับวันจะลดลงไปเรื่อย ๆ เนื่องจากว่าคนสมัยปัจจุบันไม่ค่อยนิยมการดูแลรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เพราะว่าต้องใช้เวลารักษานาน และยังคงมีพิธีรีตองมากมายโดยเฉพาะการรักษาที่อาศัยพิธีกรรมต่างๆ และประกอบกับปัจจุบันรัฐบาลได้พยายาม เน้นการบริการสาธารณสุขสมัยใหม่ให้แก่ประชาชนทุกระดับ และพยายามปลูกฝังความเชื่อให้แก่ประชาชนในการรักษาเยียวยาแบบตะวันตกด้วยวิธีการแพทย์แผนใหม่

เครือข่ายการเรียนรู้ในการดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชนชนบทได้มีการเรียนรู้ตามลักษณะของเครือข่ายสังคมชนบท ซึ่งเริ่มต้นจากครอบครัว เครือญาติ แล้วขยายออกไปยังเพื่อนบ้าน ตั้งแต่ภายในชุมชนและนอกชุมชน และถ้าเป็นเรื่องการดูแลสุขภาพโดยทั่วๆไปที่เป็นเรื่องปกติธรรมดา เครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนได้มีขึ้นอยู่ตามปกติจากวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กันและเป็น เครือญาติ ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ส่วนการเรียนรู้ในการดูแลรักษาเยียวยาที่เจ็บป่วยร้ายแรงนั้น เป็นการสืบทอดความรู้หมอพื้นบ้านทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนและหมอพื้นบ้านที่มีวิชาความรู้ส่วนใหญ่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและไปเรียนจากผู้รู้เพิ่มเติม เช่น พระ ผู้อาวุโส เพื่อน จึงได้ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพในแวดวงหมอพื้นบ้าน ทั้งที่เป็นหมอพื้นบ้านด้วยกัน พระ และลูกศิษย์ ปัจจุบันเครือข่ายการเรียนรู้ของหมอพื้นบ้านในการดูแลรักษาอยู่ในวงแคบ เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ได้สนใจหรือไม่มีเวลาที่จะเรียนรู้ เพราะว่าต้องใช้เวลาศึกษาเล่าเรียนนานกว่าที่จะมีความชำนาญสามารถเป็นหมอพื้นบ้านได้ประกอบ

กับรัฐได้ให้การส่งเสริมสนับสนุนภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องนี้ ไม่จริงจัง เนื่องจากการเน้นให้ประชาชนดูแลรักษาสุขภาพอนามัยตามแบบตะวันตกหรือด้วยวิธีการแพทย์สมัยใหม่นั้นเอง

เงื่อนไขสำคัญและมีผลค่อนข้างมากต่อการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ชาวบ้าน ได้แก่

1. ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลและชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติและเพื่อนบ้าน
2. ระยะเวลาความสัมพันธ์ของบุคคล การเรียนรู้เพื่อเกิดความซาบซึ้งต้องอาศัยมิติ ด้านเวลา ซึ่งถ้าเป็นการดูแลรักษาเยียวยาขั้นสูงก็จะใช้เวลาเรียนรู้มาก
3. ความถี่ของการพบปะหรือความใกล้ชิดกัน จำนวนครั้งของการพบปะและความใกล้ชิดสนิทสนมย่อมเป็นช่องทางให้เกิดการเรียนรู้ได้เสมอ
4. การแลกเปลี่ยนและการพึ่งพา เป็นวัฒนธรรมของประชาชนชนบทที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

อินใจ วงศ์รัตนเสถียร (2543) ศึกษาเรื่อง ความรู้พื้นบ้านของหมอเมืองเกี่ยวกับสมุนไพรและสิ่งแวดล้อม จากผลการศึกษาพบว่า เมื่อชาวบ้านมีปัญหาสุขภาพไม่ได้รับการตอบสนองความต้องการหรือยังไม่พอใจการใช้บริการจากโรงพยาบาลหรือสาธารณสุข จึงเลือกมารักษากับหมอเมืองและยังพบอีกว่า ชาวบ้านบางส่วนเลือกใช้บริการกับหมอเมืองก่อนตามความเชื่อ ความศรัทธา เมื่อไม่สามารถตอบสนองความต้องการจึงเปลี่ยนไปใช้บริการจากระบบแผนใหม่ หรืออาจจะเลือกใช้ทั้งสองระบบไปพร้อมๆ กัน แต่เลือกใช้ในบริบทที่ต่างกัน โดยมีองค์ประกอบปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจ เช่น ความเชื่อความศรัทธา ฐานะเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยชาวบ้านมีวิจารณญาณที่จะตัดสินใจเลือกใช้บริการด้วยตนเอง

หมอเมืองจอมทองที่ศึกษา พบว่ายังมีความรู้ และเลือกใช้สมุนไพรพื้นบ้านอย่างชาญฉลาดในการเยียวยาชุมชนอันเป็นการเปิดทางเลือกให้ผู้ป่วยมีสิทธิเลือกตามฐานานุภาพ ความเป็นธรรมชาติ ความศรัทธาความพึงพอใจและความมีประสิทธิภาพ จุดเด่นของหมอเมืองคือ มุ่งเน้นการรักษาคนทั้งร่างกาย จิตใจ ตลอดจนรวมไปถึงครอบครัวหรือเครือญาติ และสังคมทั้งระบบมากกว่าที่จะมุ่งเน้นรักษาเฉพาะโรค หรืออวัยวะส่วนใหญ่ส่วนหนึ่งเพราะการเจ็บป่วยของบุคคลเกี่ยวพันไปกับบริบทอื่นๆ ที่ฝังตัวอยู่ในระบบชุมชนนั้น ๆ

หมอเมืองแต่ละคนได้มีระบบการเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพมาเป็นเวลาช้านาน โดยเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงหรือผ่านระบบเครือญาติ โดยเฉพาะระบบครูหรือผู้อาวุโส/ผู้รู้กับศิษย์ใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งในลักษณะตัวต่อตัวโดยอาศัยการจดจำมากกว่าการจดบันทึก และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจะเลือกสรร ดัดแปลงเพิ่มเติมประยุกต์องค์ความรู้เหล่านั้นให้สอดคล้องกับประสบการณ์ ความถนัด และสถานการณ์สิ่งแวดล้อมเฉพาะตน

ในด้านสาเหตุที่มีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ พบว่ามาจากกระแสของการพัฒนาในยุคปัจจุบันส่งผลให้กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดถูกกระทบกระเทือน ด้วยเหตุที่การเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างรวดเร็วเกินกว่าที่จะติดต่อกับองค์ความรู้เดิม นอกจากนี้พบว่า คนรุ่นใหม่ไม่ใส่ใจสืบทอดความรู้จากหมอเมืองขณะนี้จึงเหลือแต่หมอเมืองอาวูโสและชราภาพมาก อันส่งผลให้องค์ความรู้เหล่านี้จะสูญหายไปกับกาลเวลา

ในส่วนความตระหนักในสิทธิการเป็นเจ้าของทรัพยากรพบว่า หมอเมืองทุกคนความตระหนักที่จะพิทักษ์พืชสมุนไพรให้คงอยู่ พร้อมทั้งคำนึงถึงสิทธิหน้าที่ของตนเองที่มีกฎหมายใหม่ ออกมาคุ้มครองภูมิปัญญาเดิม เพื่อร่วมมือป้องกันการแย่งชิงทรัพยากรพืชสมุนไพรจากชาวต่างชาติ ตลอดจนเสนอให้ภาครัฐพัฒนาขีดความสามารถของระบบการดูแลสุขภาพของชาวบ้าน โดยหมอเมืองคู่สังคมไทยมาตราพบเท่าทุกวันนี้ แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและบทบาทของหมอเมืองว่าเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านแห่งล้านนา

พรรณี ชัยยาโน (2545) ศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าลาฮู กรณีศึกษา บ้านแม่คำน้อย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย จากผลการศึกษาพบว่า ชนเผ่าลาฮูมีการอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม โดยมีปัจจัยเสริมคือ ลักษณะทางกายภาพและทำเลที่ตั้งของแหล่งสมุนไพรซึ่งมีป่าไม้ ไร่ นา แหล่งน้ำ และบริเวณรอบๆ หมู่บ้านในเขตพื้นที่สูงและห่างไกลสภาพดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ดำเนินไปโดยมีการใช้สมุนไพรในชีวิตประจำวันเพื่อการบริโภคเป็นอาหารและยารักษาอาการเจ็บป่วย ตลอดจนการใช้สมุนไพรประกอบพิธีกรรม โดยมีการอบรมสั่งสอนและการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ การปฏิบัติตามความเชื่อที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา กิจกรรมเหล่านี้นำไปสู่โลกทัศน์ของชนเผ่าที่ต้องใช้สมุนไพรเพื่อการดำรงชีวิตและกลายเป็นค่านิยมซึ่งยังดำรงอยู่คู่กับชนเผ่าลาฮูจนถึงปัจจุบัน

ส่วนนโยบายของรัฐที่จะเป็นแรงผลักดันในการสนับสนุนการแพทย์แผนไทยหรือการรักษาพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการดูแลตนเองของประชาชน พบว่านโยบายนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมแต่ยังไม่ชัดเจน เนื่องจากมีข้อจำกัดทางภาษา รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐยังยึดติดกับการรักษาแบบแผนปัจจุบัน

จากงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการรักษาแพทย์พื้นบ้านที่มีการผสมผสานองค์ความรู้เก่าที่มีการประยุกต์องค์ความรู้เรื่องแพทย์สมัยใหม่เข้าด้วยกัน มีการใช้พืชสมุนไพรเป็นองค์ประกอบในการรักษาพยาบาล และยังคงดำรงอยู่ในชุมชนหลายๆ กลุ่มชาติพันธุ์

งานศึกษาที่กล่าวมาจึงอาจเป็นฐานในการวิเคราะห์ถึงวิถีคิด โลกทัศน์ และความเชื่อของมนุษย์ที่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พึ่งพาพืชสมุนไพรและนำไปสู่วิธีการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร

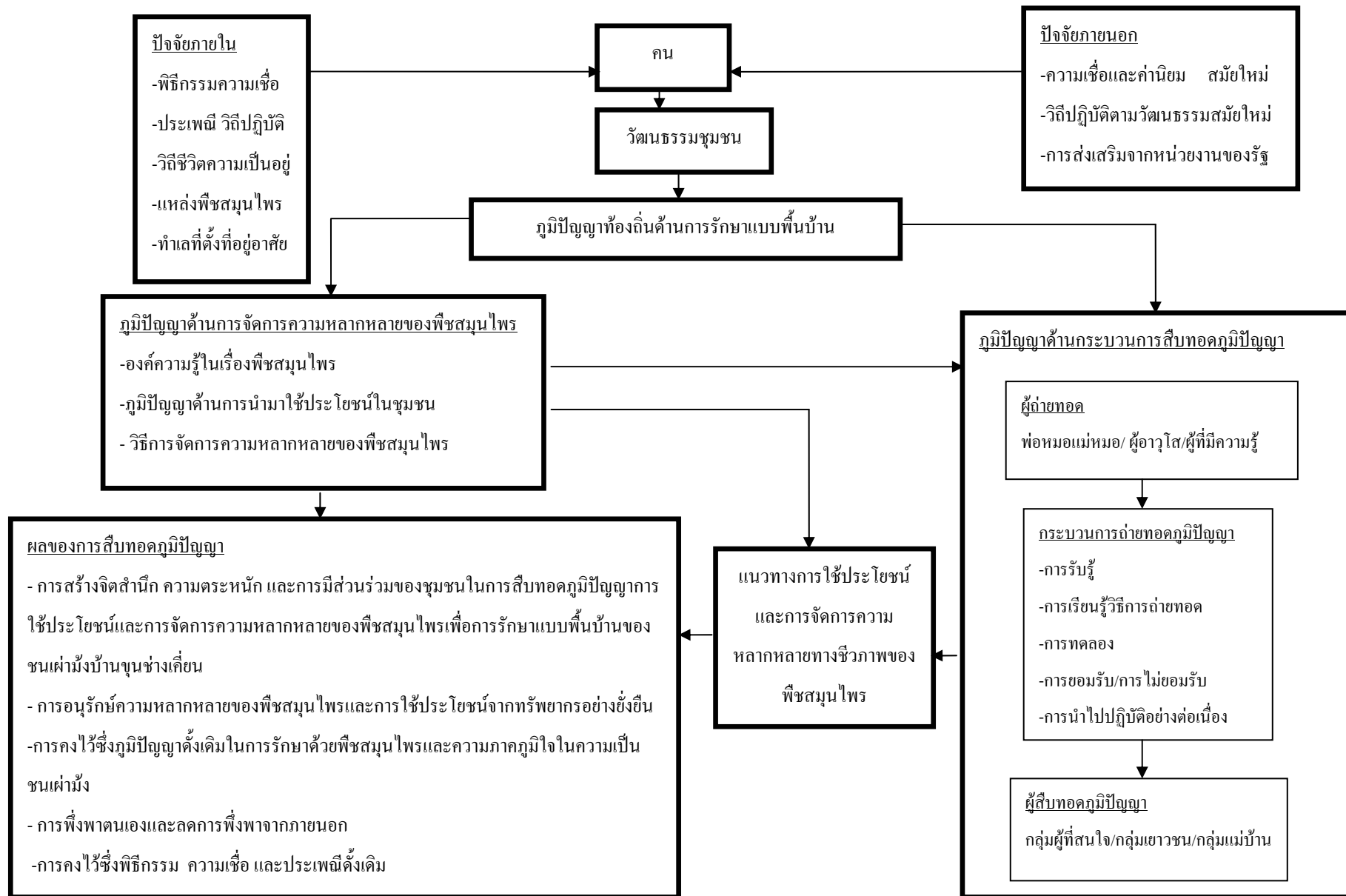
3) งานวิจัยในชุมชนขุนช่างเคี่ยน

สุนทรี กรโอชาเลิศ (2549) ศึกษาเรื่อง ความหลากหลายของไบรโอไฟต์ที่หมู่บ้านขุนช่างเคี่ยน อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย จังหวัดเชียงใหม่ โดยการศึกษาความหลากหลายของไบรโอไฟต์บริเวณหมู่บ้านขุนช่าง-เคี่ยน อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย จังหวัดเชียงใหม่ ความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,300-1,400 เมตร ได้ดำเนินการศึกษาตั้งแต่ 1 ธันวาคม 2547 ถึง 30 พฤศจิกายน 2548 สามารถจัดจำแนก ไบรโอไฟต์ได้ 22 วงศ์ 32 สกุล 45 ชนิด 2 ชนิดย่อย 3 สายพันธุ์ จัดเป็นสอว์นเวิร์ด 3 ชนิด มอสส์ 24 ชนิด (แบบตั้งตรง 10 ชนิดและแบบทอดนอน 14 ชนิด) และลิเวอร์เวิร์ด 18 ชนิด (ประเภทแผ่น 3 ชนิด และประเภทใบ 15 ชนิด) วงศ์ที่มีจำนวนชนิดมากที่สุดคือ Fissidentaceae 7 ชนิด รองลงมาคือวงศ์ Lejeuneaceae 6 ชนิด ไบรโอไฟต์ที่พบส่วนใหญ่เป็นชนิดที่ขึ้นบนหิน (17 ชนิด) นอกจากนี้ยังพบเป็นชนิดที่ไม่เคยมีรายงานการพบมาก่อนในประเทศไทย 5 หน่วยอนุกรมวิธาน คือ *Eurhynchium celebicum* (Sande Lac.) E. B. Bartram (Barchytheceaceae), *Fissidens bryoides* Hedw. subsp. *Schmidii* (Müll.Hal.) Nork. (Fissidentaceae), *Heteroscyphus zollingeri* (Gottsche) Schiffner (Geocalycaceae), *Lophocolea morobeana* Piippo (Geocalycaceae) และ *Porella acutifolia* (Lehm. & Lindenb.) Trevis subsp. *latior* S. Hatt. (Porellaceae) นอกจากนี้พบสอว์นเวิร์ด 2 ชนิดคือ *Notothylas* sp.1 และ *Notothylas* sp.2 (Notothyladaceae) ที่คาดว่าเป็นชนิดที่ไม่เคยมีรายงานการพบมาก่อนในประเทศไทย ซึ่งขณะนี้ยังไม่สามารถระบุชื่อชนิดได้ และพบไบรโอไฟต์ที่เป็นพืชเฉพาะถิ่นทางภาคเหนือของประเทศไทย 1 ชนิด คือ *Frullania gemmulosa* S. Hatt. & Thaithong (Frullaniaceae) ในการศึกษาครั้งนี้ได้จัดทำคำบรรยายลักษณะโดยละเอียดของไบรโอไฟต์แต่ละชนิด รูปวิธานจำแนกชั้นวงศ์ สกุล และชนิด รวมทั้งลักษณะทางนิเวศวิทยา และการกระจายตัวของไบรโอไฟต์พร้อมทั้งวาดภาพลายเส้นประกอบ ตัวอย่างไบรโอไฟต์ที่เก็บรวบรวมได้ เก็บรักษาไว้ ณ ห้องปฏิบัติการไบรโอไฟต์ ภาควิชาชีววิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เลอภพ ศิริสันติกุล (2536) ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับคำแนะนำวิธีปฏิบัติการปลูกกาแฟอาราบิก้าของชาวเขาเผ่าม้งในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาหมู่บ้านขุนช่างเคี่ยนและหมู่บ้านม่อนเงาะ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านอื่น ๆ ของชนเผ่าม้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและปัจจัยอื่น ๆ กับการยอมรับคำแนะนำวิธีการปฏิบัติการปลูกกาแฟอาราบิก้าของชาวเขาเผ่าม้ง จากการศึกษาพบว่าระดับรายได้จากกาแฟและระดับการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์กับระดับการยอมรับคำแนะนำวิธีการปฏิบัติการปลูกกาแฟอาราบิก้าของชาวเขาเผ่าม้งอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับอายุระดับการอ่านออกเขียนได้

ประสบการณ์การปลูกกาแฟขนาดพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด จำนวนแรงงานในครัวเรือน ระดับรายได้ ให้ความสนใจในตลาดกาแฟ ความบ่อยครั้งในการเข้าฝึกอบรม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ส่งเสริมการปลูกกาแฟรายปีที่สำคัญของชาวเขาไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการยอมรับคำแนะนำ วิธีการปฏิบัติการปลูกกาแฟรายปี

เมื่อเปรียบเทียบปัจจัยต่างๆ ระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟและไม่ปลูกกาแฟพบว่ามี ความแตกต่างกันในปัจจัยด้าน อายุเฉลี่ย รายได้เฉลี่ยทั้งหมด รายได้เฉลี่ยจากพืชเศรษฐกิจและจำนวนพื้นที่ การเกษตรเฉลี่ยของเกษตรกร ส่วนปัจจัยด้านอื่นๆ มีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยไม่เด่นชัด ส่วน ปัญหาที่พบมากคือ ปัญหาตลาดกาแฟ (เกี่ยวกับราคา) พื้นที่ปลูกกาแฟไม่เหมาะสม พื้นที่ปลูกกาแฟ ไม่อุดมสมบูรณ์ ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืชมีราคาแพง เงินทุน น้ำ ความรู้เกี่ยวกับการ ปลูกและบำรุงรักษาปื้ยกอก

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาชุมชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน เป็นการศึกษาแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษามุ่งเน้น กลุ่มหมอพื้นบ้าน ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการใช้สมุนไพร เครื่องยาการสืบทอด และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาซึ่งผู้เข้าไปศึกษาได้เข้าไปศึกษาด้วยตนเองเพื่อรวบรวมข้อมูลในด้านที่เกี่ยวกับกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านเพื่อให้เข้าใจถึงบริบทปรากฏการณ์ของชุมชนในกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านตลอดจนความเป็นอยู่ของชุมชนที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลเป็นช่วงๆ ตามขั้นตอนของการจัดเก็บข้อมูลและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังขาดหาย

การศึกษานี้ได้อาศัยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เน้นการทำงานเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยได้ดำเนินการไปตามขั้นตอนดังนี้

- 3.1 สถานที่ดำเนินการวิจัย
- 3.2 ประเภทของข้อมูล
- 3.3 วิธีการวิจัย
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 กระบวนการดำเนินการวิจัย
- 3.6 การวิเคราะห์และประมวลข้อมูล

3.1 สถานที่ดำเนินการวิจัย

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ หมู่ 4 บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

3.2 ประเภทของข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเภทของแหล่งข้อมูลออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการประชุมปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โดยมีกิจกรรมต่างๆ เช่น การประชุมประจำเดือน การสนทนากลุ่ม เป็นต้น รวมถึง การสังเกตการอย่าง มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ ข้อมูลจากทีมวิจัย เป็นต้น

3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสารวิชาการ หนังสือ ตำรา รวมถึงเอกสารที่ได้มีการรวบรวมและแสดงข้อมูลในพื้นที่บ้านขุนช่างเคี่ยนทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนา แผนพัฒนาหมู่บ้านสามปี (พ.ศ. 2552-2554) ขององค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก

3.3 วิธีการวิจัย

ระยะก่อนการวิจัย

- สำรวจพื้นที่ สำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชาวบ้าน
- ทำความเข้าใจกับชาวบ้านในเรื่องของงานวิจัยและประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำงาน

วิจัยและการค้นหาโจทย์วิจัย

ระยะระหว่างการวิจัย

1.การทบทวนข้อมูลจากเอกสารมือสองในประเด็น

- บริบทของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนและโครงสร้างของสังคม

- วิถีชุมชนที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพร

- ประวัติการเจ็บป่วยและการรักษาการเจ็บป่วยของชุมชนขุนช่างเคี่ยน

2.กิจกรรมพัฒนาทักษะทีมวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.เก็บข้อมูลความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรและผู้มีความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร

3.1 สำรวจและจัดทำแผนที่ผู้มีความรู้เกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ในกลุ่มเป้าหมายสำคัญได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และกลุ่มครู

3.2 เก็บข้อมูลความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรจากผู้มีความรู้ในประเด็น

- ภาษาที่ใช้เรียก (ชื่อมั้ง/ชื่อวิทยาศาสตร์/ชื่อไทย)
- สรรพคุณของพืชสมุนไพร
- วิธีการใช้พืชสมุนไพร (ด้านการประกอบอาหาร ด้านการใช้สอยด้านการรักษาโรค)
- การปลูกและการดูแลรักษา
- แหล่งที่อยู่/แหล่งที่พบ
- ระบบนิเวศที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโต

3.3 สำรวจพืชสมุนไพรในชุมชน

- สำรวจข้อมูลพืชสมุนไพรในป่าโดยให้พ่อหมอ/แม่หมอพาเข้าไปสำรวจ คนที่เข้าไปสำรวจด้วยคือ ชาวบ้านและเยาวชน
- สำรวจพืชสมุนไพรในชุมชนโดยให้แต่ละบ้านสำรวจพืชสมุนไพรภายในบ้านของตนเอง
- ให้นักเรียนนำเอาพืชสมุนไพรมาจากบ้านเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- ทำแผนที่เดินดินสำรวจสวนสมุนไพรในชุมชน

4.เก็บข้อมูลวิธีการถ่ายทอดความรู้

4.1) วิธีการถ่ายทอดในระดับครอบครัว

- ผู้รับการถ่ายทอด
- ความรู้ที่ถ่ายทอด
- วิธีการถ่ายทอด

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ สมาชิกในครัวเรือนที่มีความรู้เกี่ยวกับอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

4.2) วิธีการถ่ายทอดในระดับชุมชน

- ผู้รับการถ่ายทอด
- ความรู้ที่ถ่ายทอด
- วิธีการถ่ายทอด

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ กลุ่มพ่อหมอมแม่หมอม กลุ่มเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน กลุ่มผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มครู

5.เก็บข้อมูลผู้รับการถ่ายทอดความรู้ ในประเด็นการนำเอาความรู้ไปใช้ประโยชน์ และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดที่ได้รับ

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงมีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เทคนิคและเครื่องมือ ดังนี้

3.4.1 การสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง หรือแบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ที่ใช้การตั้งคำถาม โดยมีเพียงคำถามที่นำไปสู่การพูดคุยสนทนาที่ดำเนินไปอย่างธรรมชาติ ซึ่งให้ผู้สัมภาษณ์ไม่รู้สึกรู้ว่ากำลังถูกสัมภาษณ์ และไม่รู้สึกรู้สึกอึดอัดลำบากใจในการสนทนาแต่ละครั้ง ทั้งนี้การพูดคุยจะต้องพยายามให้ผู้ที่ถูกสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นของตนเองมากที่สุด ตามแนวคำถามหรือประเด็นที่ผู้วิจัยได้เตรียมหรือกำหนดมาไว้ล่วงหน้าตามของเขตเนื้อหาของการศึกษาวิจัย ซึ่งการที่จะได้ทราบข้อมูลที่เป็นจริงหรือถูกต้องนั้น ต้องสร้างความคุ้นเคยสนิทสนมเพื่อให้ผู้วิจัยเกิดความไว้วางใจ เชื่อใจ ดังนั้นการสัมภาษณ์เป็นการพูดคุยที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่สามารถกำหนดตายตัวได้ บางครั้งอาจสามารถเพิ่มประเด็นคำถามได้ แต่บางครั้งต้องลดประเด็นในการถามลงแล้วแต่สถานการณ์ ซึ่งบางครั้งบุคคลเป้าหมายหรือกลุ่มเป้าหมายอาจพูดนอกประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องพยายามที่จะควบคุมประเด็นที่ต้องการให้ได้ ซึ่งบางครั้งจะต้องใช้ระยะเวลาบ้างในการดึงประเด็นกลับมา

3.4.2 การสังเกตการณ์ ผู้วิจัยได้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ควบคู่ไปขณะทำการสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย การจัดเวทีประจำเดือน การสนทนากลุ่ม การไปเยี่ยมเยียนที่บ้านซึ่งการสังเกตนี้บุคคลเป้าหมายจะไม่ทราบว่าถูกสังเกตอยู่ ซึ่งได้มีการบันทึกกระบวนการไปพร้อมๆกัน เพื่อเป็นการค้นหาข้อมูล ตลอดจนเป็นการตรวจสอบข้อมูลไปในตัว

3.4.3 การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในระดับบุคคล เป็นกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการที่สำคัญมาก กิจกรรมหนึ่งที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องในทุกเวลาและทุกโอกาส โดยมีเทคนิคคล้ายกับการประชุมกลุ่ม

ย่อย แต่มีความเฉพาะเจาะจงในระดับบุคคลมากกว่า เพื่อใช้ในการประเมินสถานการณ์ความเป็นจริง ณ ขณะนั้น และต้องการข้อมูลเชิงลึกในประเด็นต่างๆ อีกทั้งยังช่วยกรณีที่นักวิจัยไม่ค่อยกล้าแสดงออก หรือแสดงความคิดเห็นในเวทีที่มีคนจำนวนมาก วิธีนี้จะสร้างความคุ้นเคยและความเข้าใจระหว่างผู้วิจัย และนักวิจัยได้เป็นอย่างมาก

3.4.4 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) โดยจัดสนทนากลุ่มกับพ่อหมอแม่หมอ และชาวบ้านที่มีความสนใจในเรื่องการรักษาด้วยพืชสมุนไพร การสนทนากลุ่มผู้ศึกษาได้ใช้พลวัตของกลุ่ม (Group dynamic) เป็นการกระตุ้นสมาชิกในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นและทัศนะอย่างเปิดเผยและจริงใจในการสนทนา ซึ่งความคิดเห็นของคนหนึ่งในกลุ่มสามารถไปกระตุ้นให้คนอื่นๆ ได้อยากพูด อยากแสดงทัศนะและประสบการณ์ของตนเองเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพด้วยพืชสมุนไพรทั้งของตนเอง การรักษาผู้อื่น และการเรียนรู้ การถ่ายทอด การเรียนรู้ สามารถแบ่งออกไปเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะแรก เป็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับกลุ่มผู้นำและกลุ่มคนที่สนใจในเรื่อง บริบทชุมชนทั่วไปของชุมชนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชนเผ่าและเกี่ยวกับการรักษาด้วยพืชสมุนไพร /สถานการณ์พืชสมุนไพรในชุมชน องค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งขุนช่างเคี่ยน รวมถึงปัจจัยทางกายภาพและปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลต่อภูมิปัญญา

ระยะที่สองเป็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับกลุ่มผู้นำ พ่อหมอแม่หมอ ในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

- มีการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการพืชสมุนไพรอย่างไร
- มีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนที่จะต้องใช้ภูมิปัญญาในการจัดการชนิดและจำนวนของพืชสมุนไพร
- รายชื่อ/ ประเภทพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน
- มีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนที่จะต้องสืบทอดและอนุรักษ์พืชสมุนไพร
- ใคร หรือสถาบันใดที่ควรทำหน้าที่สืบทอดภูมิปัญญา
- มีการสืบทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรอย่างไร
- ชนิดของพืชสมุนไพรตามธรรมชาติปัจจุบันมีชนิดใดบ้าง ความอุดมสมบูรณ์ปัจจุบันแตกต่างจากเมื่อก่อนอย่างไร มีการจัดการอย่างไรเพื่อความอยู่รอดของคนในชุมชน

3.4.5 การจัดเวทีประจำเดือน เนื่องจากงานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในพื้นที่ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนซึ่งมีการรับรู้ การเรียนรู้ การถ่ายทอดในเรื่อง สืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วย

ด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้าน มีกิจกรรมในการทำงานวิจัยมากมายซึ่งล้วนทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายในกลุ่ม มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันระหว่างพ่อหมอแม่หมอ และชาวบ้านที่สนใจ และระหว่างตัวชาวบ้านเอง นอกจากนี้การจัดเวทีประจำเดือนยังเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการตื่นตัวมากขึ้น

3.4.6 การจดบันทึก เป็นการบันทึกข้อมูล เนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มหรือการสังเกตการณ์ทั่วไปที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย โดยผู้วิจัยจะจดบันทึกอย่างสั้นๆ ตามความเข้าใจและสามารถนำไปขยายความได้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และวางแผนในการดำเนินงานในขั้นตอนต่อไป

3.4.7 การบันทึกภาพ โดยใช้กล้องถ่ายรูป กล้องวิดีโอ เพื่อเก็บรายละเอียดบรรยากาศในการประชุมหรือการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำมาประกอบเป็นหลักฐานการวิจัยและถือเป็นการบันทึกช่วยจำเหตุการณ์ต่างๆ ที่ได้ดำเนินการมาตลอดโครงการ

3.4.8 การบันทึกเสียง เพื่อบันทึกเนื้อหา รายละเอียดของการประชุม การสนทนา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลที่ได้ดำเนินการมาตลอดโครงการ

3.5 กระบวนการดำเนินการวิจัย

ระยะก่อนการวิจัย

1. สำรวจพื้นที่ สำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชาวบ้าน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาพื้นที่บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- 2) เพื่อค้นหาประเด็นที่สนใจ

วัน เวลา สถานที่ : วันที่ 4 ธันวาคม 2552 เวลา 9.00-12.00 น.

พื้นที่บ้านคอยปุย

ผู้เข้าร่วม : ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

พี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานวิจัย 2 คน

การลงพื้นที่เพื่อสำรวจพื้นที่บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
อย่างเป็นทางการมีพี่เลี้ยงจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชนเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่นักศึกษา

ที่สนใจที่สนใจ ซึ่งโดยแท้จริงผู้วิจัยได้มีความคุ้นเคยกับพื้นที่บ้านขุนช่างเคี่ยนมาก่อนแล้วทั้งจากการลงพื้นที่ที่ร่วมเรียนรู้การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชน

แต่ในครั้งนี้เป็นการไปแนะนำตัว ทำความรู้จักกับแกนนำชุมชน รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก เพื่อค้นหาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ความต้องการของชุมชนเพื่อนำไปสู่โจทย์วิจัยในประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจอย่างแท้จริง

ซึ่งการลงพื้นที่ครั้งนี้ก็ไม่ทำให้ผู้วิจัยผิดหวัง เมื่อได้มีการเข้าพบกับแกนนำในพื้นที่ รวมถึงนายกองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก (คุณวิรัช ยังอินกุล) ประมาณ 5-6 คน ในวันนั้นได้มีการแลกเปลี่ยนถึงปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนและทำให้ได้ทราบว่าบ้านขุนช่างเคี่ยนเป็นชุมชนของชนเผ่าม้ง มีวัฒนธรรม ประเพณีที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และที่สำคัญที่สุดคือ ในชุมชนมีการรักษาแบบพื้นบ้านที่อาศัยพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งในปัจจุบันชาวบ้านเริ่มมีการล้มการรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรและหันไปรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น แกนนำและผู้ที่มีสนใจจึงเกิดความวิตกว่าการรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรและพืชสมุนไพรในชุมชนจะสูญหายไปจากชุมชน

จากการลงพื้นที่ในครั้งนี้ผู้วิจัยก็ได้ประเด็นที่สนใจและมีความสอดคล้องกับสาขาวิชาที่กำลังศึกษาคือการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และได้มีการสอบถามข้อมูล บุคคลที่เกี่ยวข้องกับโครงการดังกล่าวอย่างคร่าวๆ เพื่อนำไปสู่การค้นหาโจทย์วิจัยต่อไป

2. ค้นหาบุคคลเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อทำความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมาย
- 2) เพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้านในเรื่องของงานวิจัยและประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ของ

การทำงานวิจัย

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 10 มกราคม 2553 ณ บ้านขุนช่างเคี่ยน เวลา 9.00- 12.00 น.

ผู้เข้าร่วม : กลุ่มแกนนำ ชาวบ้านที่สนใจ พ่อบ้านแม่บ้าน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา

วิธีการดำเนินงาน

1. ทำความเข้าใจกับชาวบ้านในเรื่องของงานวิจัยและประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำงานวิจัยอย่างไม่เป็นทางการเป็นการเล่าคร่าวๆ
2. เลือกบุคคลเป้าหมายที่สามารถเข้ามาเป็นทีมวิจัยร่วมกับโทรติดต่อประสานงานกับผู้ช่วยผู้ใหญ่ชายพงษ์เทพ แซ่เผ้าเพื่อปรึกษาหากกลุ่มหมายที่จะมาเป็นทีมวิจัย
3. เมื่อพบกลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัยก็มีการแนะนำตัว ชวนคุยสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับโครงการและกิจกรรมต่างๆที่ทำเกี่ยวกับโครงการภายในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

ผลการดำเนินงาน

สามารถทำความเข้าใจกับชาวบ้านในเรื่องของงานวิจัยและประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำงานวิจัยได้บางส่วน บางคนยังไม่ค่อยเข้าใจมากนักเนื่องจากชุมชนดังกล่าวยังไม่มีใครเข้ามาทำงานวิจัยในเรื่องเกี่ยวกับชุมชนมากนัก ชาวบ้านมักเข้าใจว่านักศึกษาจะมาหาข้อมูลเพื่อทำงานวิจัยเท่านั้นเอง

สามารถมีกลุ่มชาวบ้านที่เป็นเป้าหมายเช่น กลุ่มแกนนำหมู่บ้าน พ่อหมอแม่หมอ ชาวบ้านที่สนใจ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น และพร้อมที่จะเข้ามาเป็นทีมวิจัยร่วมกัน

ระยะระหว่างการทำงานวิจัย

1. จัดเวทีแนะนำตัวอย่างเป็นทางการ

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อแนะนำตัว ทำความรู้จักระหว่างนักศึกษาและทีมวิจัยชาวบ้าน
- 2) เพื่อทำความเข้าใจถึงโครงการที่จะทำร่วมกันและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- 3) เพื่อค้นหาปัญหาที่เกิดขึ้น และสิ่งที่ต้องการจะทำและต้องการที่จะพัฒนา
- 4) เพื่อร่วมกันกำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของทีมวิจัย

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 17 กรกฎาคม 2553 เวลา 9.00-12.00 น. ณ โรงเรียนศรีเนรุห์

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 10 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

พี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานวิจัย 2 คน

วิธีการดำเนินงาน

1. ในช่วงประสาน ประสานงานทางโทรศัพท์กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพในเรื่องที่จะเข้ามาประชุม/เวลาที่จะประชุม/สถานที่ที่จะประชุม และประสานงานทางโทรศัพท์กับนายกอบต.ช้างเผือกวิรัชเพื่อปรึกษาหารือ
2. ในวันประชุมเริ่มต้นด้วยการเล่าความถึงการประชุมในครั้งก่อนเพื่อทราบถึงโจทย์และปัญหาให้ชาวบ้านได้รับรู้ร่วมกัน
3. อธิบายถึงแผนและกิจกรรมที่จะทำร่วมกันในชุมชนและร่วมกันแสดงความคิดเห็น
4. สอบถามถึงสถานการณ์ที่ในเรื่องเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในปัจจุบัน
5. ปรึกษาหารือถึงกิจกรรมในครั้งหน้า

ผลการดำเนินงาน

1. สามารถอธิบายถึงวัตถุประสงค์โครงการ ผลที่คาดว่าจะได้รับแผนและกิจกรรมที่จะทำร่วมกันในชุมชนและร่วมกันแสดงความคิดเห็น
 2. ผู้ที่สามารถให้ความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร รวมถึงความชำนาญในเรื่องการเดินป่าเพื่อสำรวจพืชสมุนไพร รวมถึงการผสมยาและการรักษาโรค คือ นางหมี แซ่ย่าง โดยเป็นผู้ได้รับการสืบทอดมาจากหมอคนเดิม ส่วนในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนสามารถสอบถามได้จากนายตัว แซ่เต๋อ โดยจะเป็นคาถานางจนา มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพร และนางหน่อยะเอ มีความรู้ในเรื่องหมอกระดูก ซึ่งบางคนก็เป็นกลุ่มแม่บ้านชาวบ้านแต่บางครั้งการเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรจะต้องมีค่าครู ซึ่งหากมีการจัดกิจกรรมเช่นนี้ จะทำให้มีผู้ที่สนใจเพิ่มเติมโดยอาจมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น การเดินสำรวจพืชสมุนไพร โดยกลุ่มคนที่สามารถเข้ามาเพิ่มเติมคือ ชาวบ้านที่สนใจ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มแม่บ้าน
 3. สถานการณ์พืชสมุนไพร ปัจจุบันภายในชุมชนยังคงมีการใช้พืชสมุนไพรอยู่ในครัวเรือนเมื่อมีการเจ็บป่วย สิ่งแรกที่จะทำคือ ใช้สมุนไพรภายในบ้านรักษาเบื้องต้น ถ้าไม่หายก็ไปหาหมอคาถาหรือหมอเข้าทรง สิ่งสุดท้ายหากสองวิธีแรกไม่หายคือการไปโรงพยาบาล พืชสมุนไพรภายในป่าไม่นิยมนำมาปลูกภายในชุมชนเนื่องจากสภาพภูมิอากาศไม่เหมาะสม ส่วนการนำพืชสมุนไพรจากต่างถิ่นเข้ามาปลูกนั้นยังไม่มี
- การใช้พืชสมุนไพรสามารถนำมา ดมเอาน้ำ ดองเหล้า ประกอบอาหาร ประคบแผล

- ยกตัวอย่างพืชสมุนไพรที่มีความสำคัญในชุมชน เช่น ยาใหญ่ (ภาษาม้ง) มีความเชื่อว่าห้ามใช้มือชี้ คนที่ยังไม่เคยใช้ห้ามจับ สามารถรักษาได้หลายโรค เช่น แขนหัก ขาหัก เป็นต้น วิธีการใช้คือการเอาใบมาบดแล้วนำมาประคบที่แผล

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนยังไม่มี แต่พอจะทราบว่าชุมชนอื่นก็มีพ่อหมอแม่หมอเช่นกัน แต่ก็มีความสามารถในการรักษาโรคที่แตกต่างกัน

4. ความคาดหวังจากโครงการนี้ คือ อย่างน้อยต้องมีคนที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ให้ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรสูญหายไปจากชุมชน และจะพยายามทำให้คนรู้จักพืชสมุนไพรมากขึ้นทั้งกลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มชาวบ้านที่สนใจ

5. ปรึกษาหารือถึงกิจกรรมในครั้งหน้าโดยสรุปได้คือ ในครั้งหน้าจะทำแผนที่พืชสมุนไพรชุมชน

6. การเข้าชุมชนในรอบหน้าอาจจะต้องเข้าประชุมร่วมกับแกนนำชาวบ้านเพื่อให้แกนนำทราบถึงโครงการที่จะเข้ามาทำและแกนนำจะได้ขยายโครงการไปให้ชาวบ้านคนอื่นๆ ได้รับรู้
บทเรียนที่เกิดขึ้น

1. ในการสนทนากลุ่มครั้งนี้ทำให้ได้ทราบว่าการศึกษาในเรื่องพืชสมุนไพรจะต้องศึกษาให้ถึงแก่นแท้ เช่น จะต้องทราบรายละเอียดย่อยอีกมากมาย

2. ในการที่จะศึกษาภายในชุมชนช่วงเวลานี้สิ่งที่ลืมไม่ได้คือเรื่อง พิธีกรรม/ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1. คนมาเข้าร่วมประชุมน้อยยังไม่มีกระจายข่าวเรื่องโครงการต่อจะต้องหาคนเพิ่มอีก
2. ชาวบ้านมักใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าใจภาษาได้จะต้องแปลอีกครั้งหนึ่ง

2. วางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 22 กรกฎาคม 2553 เวลา 9.00-12.00 น. ณ โรงเรียนศรีนคร

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 7 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 3 คน

พี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานวิจัย 2 คน

วัตถุประสงค์

วางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน

วิธีการดำเนินงาน

- 1) โทรศัพท์ประสานงานกับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋อ นัดหมายทีมวิจัยเพื่อเข้าร่วม
- 2) จัดเตรียมเอกสาร
- 3) จัดเตรียมสรุปการประชุมครั้งที่ผ่านมา
- 4) ชี้แจงวัตถุประสงค์และประเด็นในการจัดเวทีการประชุม โดยเป็นเรื่องการวางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน
- 5) หลังจากได้มีการชี้แจงวัตถุประสงค์ครั้งนี้ คือการวางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน ขั้นตอนต่อไปคือการวางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน โดยทีมวิจัยชาวบ้านต่างระดมความคิดเห็นและร่วมกันวางแผนว่าอะไรจะทำก่อนหรือทำทีหลัง ในส่วนของผู้วิจัยได้เป็นคนช่วยกระตุ้นและคอยเขียนรายละเอียดจะทำอะไรก่อนหลัง หลังจากนั้นได้ร่วมวิเคราะห์ว่ามันเป็นเช่นไร รวมไปถึงการแบ่งบทบาทแลหน้าที่ตามความถนัดและความเหมาะสมของผู้ทำงาน ประกอบกับดูว่ามีความเหมาะสมหรือไม่อย่างไร และได้มีการช่วยกันปรับปรุงแก้ไขจนงานเสร็จสมบูรณ์
- 6) สรุป นัดประชุมครั้งต่อไป

ผลการดำเนินงาน

สามารถมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนในการทำงานวิจัยร่วมกัน ในการดำเนินงานเป็นไปได้อย่างราบรื่น ชาวบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนกันในห้องและท้ายที่สุดก็ได้โครงสร้างแผนปฏิบัติงานอย่างคร่าวๆ ในการประชุมครั้งหน้ามีการกำหนดไว้ว่าจะทำแผนที่ชุมชนและปฏิทินฤดูกาลในชุมชนเพื่อสะดวกในการเข้าไปทำงานงานในชุมชน

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- มีกลุ่มชาวบ้านที่เข้ามาใหม่ทำให้ไม่เข้าใจงานวิจัยเท่าที่ควร
- ในการวางแผนการดำเนินกิจกรรมครั้งนี้ผู้วิจัยค่อนข้างที่จะประหม่า ตื่นเต้น แต่การดำเนินงานก็เป็นอย่างราบรื่น
- ทีมวิจัยไม่ค่อยกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นมากนักส่วนมากจะเป็นกลุ่มแกนนำและกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแกนนำจะค่อนข้างที่จะแสดงความคิดเห็นอยู่แต่กลุ่มแม่บ้านไม่ค่อยกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นมากนักบางคนก็เป็นคนที่เข้ามาใหม่ทำให้ไม่เข้าใจงานวิจัย

3. ทำแผนที่พืชสมุนไพรและทำปฏิทินฤดูกาล

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 12 สิงหาคม 2553 เวลา 9.00-15.00 น. ลานกิจกรรม

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 11 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อทำแผนที่พืชสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของทีมวิจัยในชุมชน
- 2) เพื่อทำปฏิทินฤดูกาลด้านวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ อาชีพ โดยการมีส่วนร่วมของทีม

วิจัยในชุมชน

- 3) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพิ่มศักยภาพในการทำงานของทีมวิจัยในชุมชน

วิธีการดำเนินงาน

1) ผู้วิจัยอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการคร่าวๆ เนื่องจากโครงการแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นงานวิจัยของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยกลุ่มนักศึกษาและสกว. จะเป็นตัวหนุนเสริมใน เรื่องการจัดเก็บข้อมูลการรวบรวมข้อมูล การจัดทำเอกสารต่างๆ งบประมาณ เป็นต้น

- 2) ให้ทีมวิจัยรวมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นในแผนที่พืชสมุนไพรในชุมชน

3) ให้ทีมวิจัยรวมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นเพื่อทำปฏิทินฤดูกาลด้านวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ อาชีพ ที่มีในชุมชน

- 4) ให้ทีมวิจัยเพิ่มนักวิจัยที่จะมาเป็นทีมวิจัยชาวบ้านในโครงการ

5) ในส่วนของวิธีการให้ทุกคนมีส่วนร่วมนั้นเนื่องจากวันที่ 12 สิงหาคม 2553 เป็นวันที่ทางชุมชนมีการทำกิจกรรมอยู่แล้ว ซึ่งมีการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในช่วงเช้าโดยมีหน่วยงานต่างๆ มากมาย เช่น อบต. ช้างเผือก อุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย เป็นต้น ในช่วงบ่ายทีมวิจัยและชาวบ้านจึงได้ใช้โอกาสนี้ในการทำกิจกรรม โดยให้ทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านที่สนใจมาร่วมทำกิจกรรมร่วมกันเลย ไม่ได้มีการแบ่งกลุ่มแต่อย่างใด แต่เป็นการทำทีละอย่างซึ่งในวันนั้นสิ่งแรกที่ทำคือการทำแผนที่พืชสมุนไพรซึ่งชาวบ้านต่างก็ได้แสดงความคิดเห็น และกิจกรรมต่อมาจึงเป็นการทำปฏิทินฤดูกาล ซึ่งไม่ได้มีการ

แบ่งกลุ่มเพราะมองว่ากิจกรรมทั้งสองเป็นเรื่องของคนในชุมชนจึงควรให้คนทุกคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นเพราะถ้าหากแบ่งเป็นกลุ่มมองว่าอีกกลุ่มที่ไม่ได้ทำเรื่องนั้นๆ อาจจะไม่ได้คิดเหมือนกัน

ผลการดำเนินงาน

1) ในช่วงประสาน ประสานงานทางโทรศัพท์กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพในเรื่องที่จะเข้ามาประชุม/เวลาที่จะประชุม/สถานที่ที่จะประชุม และประสานงานทางโทรศัพท์กับนายกอบต.ช้างเผือกเพื่อปรึกษาหารือวันเวลาและสถานที่ตกลงเป็นวันพฤหัสบดีที่ 12 สิงหาคม 2553

2) ในวันที่ มาจัดเวทีการประชุมเป็นวันแม่แห่งชาติในชุมชนมีการจัดงาน โดยมีการปลูกต้นไม้ถวาย โดยการสนับสนุนต้นไม้จากอบต. ช้างเผือก และอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย

3) ช่วงเช้าได้ร่วมทำกิจกรรมในการปลูกป่าแล้วช่วงบ่ายเริ่มต้นด้วยการเล่าความถึงการประชุมในครั้งก่อนเพื่อทราบถึงโจทย์และปัญหาให้ชาวบ้านได้รับรู้ร่วมกันและอธิบายโครงการโดยรวมเนื่องจากการประชุมครั้งนี้มีทีมวิจัยคนใหม่เข้าร่วมด้วย

4) อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการคร่าวๆ เนื่องจากโครงการ โครงการภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้าน ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนและแนวทางการสืบทอดในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นงานวิจัยของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยกลุ่มนักศึกษาและสกว. จะเป็นตัวหนุนเสริมในเรื่อง การจัดเก็บข้อมูล การรวบรวมข้อมูล การจัดทำเอกสารต่างๆ งบประมาณ เป็นต้น

5) รวมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นในการทำ แผนที่พืชสมุนไพรในชุมชนซึ่งจากการระดมความคิดเห็นในการทำแผนที่พืชสมุนไพรแล้วนั้นทำให้เห็นว่าพืชสมุนไพรส่วนมากนั้นจะอยู่ในป่า และส่วนหนึ่งที่สามารถนำมาปลูกในบริเวณสวนสมุนไพรหรือในบริเวณบ้านได้ก็จะนำมาปลูกเพื่อเป็นการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรด้วยซึ่งเห็นว่าปริมาณของพืชสมุนไพรในชุมชนแห่งนี้ยังมีอยู่ในปริมาณมากเพียงพอเพื่อที่จะนำมาใช้ประโยชน์อยู่

6) รวมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นเพื่อทำปฏิทินฤดูกาลด้านวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อ อาชีพ ที่มีในชุมชนจะเห็นว่าชุมชนมีช่วงระยะเวลาที่สามารถมาเข้าร่วมกิจกรรมได้ในช่วงไหนบ้างซึ่งหลายๆที่ไม่สามารถมาทำกิจกรรมได้เลยจะเป็นช่วงที่มีการเก็บเกี่ยวผลผลิตล้นจี่ ซึ่งถือเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน และปฏิทินฤดูกาลยังบ่งบอกถึงศักยภาพและทุนทางสังคมที่ชุมชนแห่งนี้มีอยู่

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- การที่จะเข้าทำงานวิจัยในพื้นที่บ้านขุนช่างเคี่ยนจะต้องระมัดระวังในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณีด้วยเพราะเป็นชุมชนม้งซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์

- ทีมวิจัยชาวบ้านมีความเข้าใจในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากขึ้นสามารถที่จะแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นมากขึ้น

4. ทำแผนที่ชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 22 สิงหาคม 2553 เวลา 9.00-15.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน
บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 13 คน
ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อทำแผนที่ชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของทีมวิจัยในชุมชน
- 2) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพิ่มศักยภาพในการทำงานของทีมวิจัยในชุมชน

วิธีการดำเนินงาน

1) ในช่วงประสาน ประสานงานทางโทรศัพท์กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพในเรื่องที่จะเข้ามาประชุม/เวลาที่จะประชุม/สถานที่ที่จะประชุมเพื่อปรึกษาหารือวันเวลาและสถานที่ตกลงเป็นวันพฤหัสบดีที่ 22 สิงหาคม 2553

2) ทีมวิจัยร่วมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นในการทำ แผนที่พืชสมุนไพรในชุมชน โดยให้ทีมวิจัยได้เขียนตำแหน่งบ้านของตนเองหรือบ้านใกล้เคียงรวมถึงสถานที่ต่างๆ ที่มีความสำคัญกับชุมชน

ผลการดำเนินงาน

สามารถทำแผนที่ชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของทีมวิจัยในชุมชนโดยทีมวิจัยชาวบ้านได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นเป็นอย่างดี ได้ช่วยกันเขียนในกระดาษปรู๊ฟเพื่อแสดงตำแหน่งบ้านของตนเองและบ้านใกล้เคียงพร้อมทั้งร่วมกันเขียนจุดแสดงตำแหน่งแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่มีในชุมชนและจุดที่มีความสำคัญต่อชุมชน

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ชาวบ้านได้มีการแสดงความคิดเห็นและได้มีส่วนร่วมมากขึ้นซึ่งเดิมคนที่มักแสดงความคิดเห็นมักจะเป็นกลุ่มแกนนำแต่จากการทำกิจกรรมครั้งนี้กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มชาวบ้านที่สนใจได้มีส่วนร่วม

และกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ทำให้ทีมวิจัยมีความยินดีและมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานมากขึ้น

- ในส่วนของชาวบ้านที่มาใหม่ก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านและได้มีการแสดงความคิดเห็นและสนใจโครงการและอยากร่วมโครงการ

5. ศึกษาพืชสมุนไพรในหมู่บ้านและในป่า

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 13 กันยายน 2553 เวลา 9.00-15.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน
บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 12 คน
ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 3 คน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนจากเอกสารต่างๆ
- 2) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างแม่หมอพืชสมุนไพรกับชาวบ้านที่สนใจในเรื่องการรักษาเรื่องพืชสมุนไพร
- 3) เพื่อศึกษาการคุณสมบัติของพืชสมุนไพร การใช้ประโยชน์ ลักษณะทางนิเวศที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน

วิธีการดำเนินงาน

- 1) ในช่วงประสาน ประสานงานทางผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋าทั้งการเดินทางและทางโทรศัพท์ ในเรื่องที่จะเข้ามาประชุม/เวลาที่จะประชุม/สถานที่ที่จะประชุม
- 2) ในวันประชุมเริ่มต้นด้วยการเล่าความถึงการประชุมในครั้งก่อนเพื่อทราบถึงโจทย์และปัญหาให้ชาวบ้านได้รับรู้ร่วมกันและอธิบายโครงการโดยรวมเนื่องจากการประชุมครั้งนี้มีทีมวิจัยคนใหม่เข้าร่วมด้วย
- 3) อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมครั้งนี้ และให้ชาวบ้านร่วมกันดูเอกสารที่นักศึกษาได้พยายามค้นคว้ามาซึ่งเป็นพืชสมุนไพรแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งโดยจะมีรูปภาพ, ชื่อไทย/ชื่อม้ง/ชื่อวิทยาศาสตร์, คุณสมบัติ, ส่วนที่นำมาใช้, วิธีที่ใช้, สถานที่ที่พบ, และประเภทของพืชสมุนไพร เช่น พืชล้มลุก หรือพืชยืนต้น

4) ให้ชาวบ้านร่วมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นและเรียนรู้ร่วมกันว่าในพื้นที่ของตนเองมีพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆหรือไม่ ถ้ามี ชื่อมันเหมือนกันหรือไม่, คุณสมบัติเหมือนกันหรือไม่, ส่วนที่นำมาใช้เหมือนกันหรือไม่, วิธีที่ใช้เหมือนกันหรือไม่, สถานที่ที่พบเหมือนกันหรือไม่, และประเภทของพืชสมุนไพร เช่น พืชล้มลุก หรือพืชยืนต้นเป็นอย่างไร ซึ่งสามารถเก็บข้อมูลได้ในระดับหนึ่งเนื่องจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องพืชสมุนไพร คือแม่หมอหมีไม่อยู่ส่วนมากจึงขาดข้อมูลในส่วนของคุณสมบัติและนำไปใช้ประโยชน์ เพราะชาวบ้านส่วนมากทราบว่าพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ ในชุมชนของตนเองแต่ไม่ทราบมีคุณสมบัติในการรักษาแบบพื้นบ้านได้

5.ในการจัดกิจกรรมครั้งนี้ยังขาดข้อมูลอยู่มากจึงต้องมีการจัดกิจกรรมการศึกษาและแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องพืชสมุนไพรในการรักษาแบบพื้นบ้านเป็นครั้งที่ 2

ผลการดำเนินงาน

1) ชาวบ้านและทีมวิจัยชาวบ้านสามารถศึกษาและเรียนรู้ร่วมกันพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนจากเอกสารต่างๆได้แต่ยังไม่ครบสมบูรณ์เนื่องจากส่วนมากยังขาดคุณสมบัติเพราะแม่หมอประจำหมู่บ้านลงไปขายของที่ถนนคนเดินยังกลับมาไม่ถึงบ้านขุนช่างเคี่ยน ในการจัดเวทีทำให้ทราบความรู้เรื่องพืชสมุนไพรได้อย่างคร่าวๆ เนื่องจากข้อมูลส่วนมากผู้ที่รู้มากที่สุดคือแม่ประจำหมู่บ้าน

2) ชาวบ้านและทีมวิจัยสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านใครรู้ชนิดไหนก็นำแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันกับผู้สนใจในเรื่องการรักษาเรื่องพืชสมุนไพร

3) ชาวบ้านและทีมวิจัยสามารถศึกษาการคุณสมบัติของพืชสมุนไพร การใช้ประโยชน์ ลักษณะทางนิเวศที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน

บทเรียนที่เกิดขึ้น

1) ในการที่จะศึกษาการรักษาโรคภัยต่าง ๆ ด้วยพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนสิ่งที่ลืมไม่ได้คือเรื่อง พิธีกรรม/ความเชื่อที่ข้องเกี่ยวกับการรักษาและวิถีชีวิตเพราะยังมีพืชสมุนไพรบางตัวที่ยังเกี่ยวกับความเชื่อ เช่น เช่น ช่วยไล่ผี เป็นต้น

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1) เนื่องจากวันที่ที่จัดเวทีการประชุมเป็นวันจันทร์แม่หมอที่มีความรู้พืชสมุนไพรไม่สามารถที่จะมาแลกเปลี่ยนความรู้ได้จึงทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการรักษาด้วยพืชสมุนไพรได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

1) คนมาเข้าร่วมประชุมในครั้งนี้มีจำนวนมากขึ้นทำให้ต้องมีการอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการใหม่และทำความเข้าใจกับชาวบ้าน

2) ชาวบ้านมักใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าใจภาษาได้จะต้องแปลอีกครั้งหนึ่งรวมถึงภาษาประจำชนเผ่าที่เป็นภาษาเขียนที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษนั้นยากแก่การออกเสียง

6. ศึกษาพืชสมุนไพรในหมู่บ้านและในป่าต่อและสำรวจพืชสมุนไพรในชุมชน

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 21 กันยายน 2553 เวลา 9.00-15.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 13 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 3 คน

พี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานวิจัย 1 คน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนจากเอกสารต่างๆ ต่อ
2. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างแม่หมอพืชสมุนไพรกับชาวบ้านที่สนใจในเรื่องการรักษาเรื่องพืชสมุนไพร
3. เพื่อศึกษาการคุณสมบัติของพืชสมุนไพร การใช้ประโยชน์ ลักษณะทางนิเวศที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน
4. เพื่อสำรวจพืชสมุนไพรที่มีภายในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

วิธีการดำเนินงาน

1) ในช่วงประสาน ประสานงานทางผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋อทั้งการเดินทางและทางโทรศัพท์ ในเรื่องที่จะเข้ามาประชุม/เวลาที่จะประชุม/สถานที่ที่จะประชุม

2) ในวันประชุมเริ่มต้นด้วยการเล่าความถึงการประชุมในครั้งก่อนเพื่อทราบถึงรายละเอียดต่างๆ ให้ชาวบ้านได้รับรู้ร่วมกัน

3) อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมครั้งนี้ และให้ชาวบ้านร่วมกันดูเอกสารที่นักศึกษาได้พยายามค้นคว้ามาซึ่งเป็นพืชสมุนไพรแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งโดยจะมีรูปภาพ, ชื่อไทย/ชื่อม้ง/ชื่อวิทยาศาสตร์, คุณสมบัติ, ส่วนที่นำมาใช้, วิธีที่ใช้, สถานที่ที่พบ, และประเภทของพืชสมุนไพร เช่น พืชล้มลุก หรือพืชยืนต้น

4) ให้ชาวบ้านร่วมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นว่าในพื้นที่ของตนเองมีพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆหรือไม่ ถ้ามี ชื่อมันเหมือนกันหรือไม่, คุณสมบัติเหมือนกันหรือไม่, ส่วนที่นำมาใช้เหมือนกันหรือไม่, วิธีที่ใช้เหมือนกันหรือไม่, สถานที่ที่พบเหมือนกันหรือไม่, และประเภทของพืชสมุนไพร เช่น พืชล้มลุก หรือพืชยืนต้นเป็นอย่างไร ซึ่งสามารถเก็บข้อมูลได้ในระดับหนึ่งเนื่องจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องพืชสมุนไพร คือโดยมีแม่หมอมาให้ข้อมูลและมาสอนในส่วนของคุณสมบัติและนำไปใช้ประโยชน์ เพราะชาวบ้านส่วนมากทราบว่ามิพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ ในชุมชนของตนเองแต่ไม่ทราบว่าคุณสมบัติในการรักษาแบบพื้นบ้านได้

5) สำรวจพืชสมุนไพรในชุมชนในหมู่บ้านโดยเริ่มจากสวนสมุนไพรของแม่หมอ โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ร่วมรับฟังการบรรยายเรื่องสมุนไพรทั้งชื่อมัน, คุณสมบัติ, ส่วนที่นำมาใช้, วิธีที่ใช้, สถานที่ที่พบ, และประเภทของพืชสมุนไพร เช่น พืชล้มลุก หรือพืชยืนต้น หากมีพืชสมุนไพรบางชนิดที่ชาวบ้านทราบ ชาวบ้านก็จะอธิบายให้นักศึกษาได้ทราบข้อมูล ในส่วนที่มิวิจัยที่เป็นนักศึกษาก็เก็บข้อมูลของพืชสมุนไพรแต่ละชนิดโดยแต่ละคนจะมีความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน เช่น เขียนคำอ่านพืชสมุนไพร ถ่ายรูปพืชสมุนไพร เก็บข้อมูลโดยละเอียดของพืชสมุนไพร เป็นต้น ในส่วนของชื่อภาษาม้ง และคุณสมบัติที่เป็นภาษาม้งเป็นหน้าที่ของผู้ช่วยพจนานุกรม แต่เด่าเป็นผู้รับผิดชอบ เนื่องจากนักศึกษาไม่มีความชำนาญในเรื่องของภาษาม้ง โดยในการสำรวจพืชสมุนไพรแต่ละชนิดก็มีทีมวิจัยชาวบ้านเป็นผู้ร่วมฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยซึ่งเป็นข้อดีที่ช่วยในด้านข้อมูลให้แก่ทีมวิจัยที่เป็นนักศึกษาที่จะต้องรวบรวมข้อมูลในเรื่องพืชสมุนไพรในครั้งนี้

ผลการดำเนินงาน

1) สามารถศึกษาพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนจากเอกสารต่างๆ ต่อจากครั้งที่แล้วและได้รายละเอียดอย่างครบถ้วนสมบูรณ์

2) สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างแม่หมอพืชสมุนไพรกับชาวบ้านที่สนใจในเรื่องการรักษาเรื่องพืชสมุนไพร เช่นจากการเดินสำรวจชาวบ้านสามารถได้ทราบข้อมูลพืชสมุนไพรในชุมชนเพิ่มเติมได้และ เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมร่วมกันระหว่างคนในชุมชนเพื่อให้เห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง ซึ่งในอนาคตสามารถสร้างจิตสำนึกให้เกิดการอนุรักษ์และเป็นการทำให้ใช้ทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน

3) สามารถศึกษาการคุณสมบัตินี้ของพืชสมุนไพร การใช้ประโยชน์ ลักษณะทางนิเวศที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน

4) สามารถสำรวจพืชสมุนไพรที่มีภายในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนในส่วนของในสวนแม่หมอ และบริเวณหมู่บ้านทำให้สามารถเก็บข้อมูลภายในชุมชนได้ครบถ้วน ซึ่งการสำรวจพืชสมุนไพรครั้งนี้ที่มีกลุ่มชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งมีจำนวนคนมากขึ้นอาจแสดงถึงการเป็นแนวทางที่จะทำให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการหาแนวทางในการสืบทอดการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร รวมถึงการอนุรักษ์พืชสมุนไพรเพื่อให้ลูกหลานไว้ใช้ได้ในอนาคต

บทเรียนที่เกิดขึ้น

1) ในการที่จะศึกษาการรักษาโรคภัยต่าง ๆ ด้วยพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนสิ่งที่ลืมไม่ได้คือเรื่อง พิธีกรรม/ความเชื่อที่ข้องเกี่ยวกับการรักษาและวิถีชีวิตเพราะยังมีพืชสมุนไพรบางตัวที่ยังเกี่ยวกับความเชื่อ เช่น ช่วยไล่ผี เป็นต้น

2) ในการทำงานกับทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยนในเรื่องการสำรวจพืชสมุนไพรนั้น ชาวบ้านมักจะเป็นกลุ่มแม่บ้านและใช้พืชสมุนไพรเป็นประจำทั้งการนำไปประกอบอาหาร และการทำเป็นยาซึ่ง 60% ของชาวบ้านมักจะมีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรอยู่มากแต่ยังขาดการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเพราะบางทีเมื่อมีการเก็บใช้ได้ป่วยเล็กน้อยก็จะรักษาเองภายในครอบครัว หากเป็นมากขึ้นก็จะไปรักษากับแม่หมอสมุนไพร และหากไม่หายอีกก็จะใช้หมอคาถา และไปโรงพยาบาลตามลำดับ

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1) คนมาเข้าร่วมประชุมในครั้งนี้มีจำนวนมากขึ้นทำให้ต้องมีการอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการใหม่และทำความเข้าใจกับชาวบ้านและมีบางคนเข้ามาใหม่ที่สนใจที่จะเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรแต่มาทีหลังทำให้เรียนรู้ไม่ทันคนอื่น

2) ชาวบ้านมักใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าใจภาษาได้จะต้องแปลอีกครั้งหนึ่งรวมถึงภาษาประจำชนเผ่าที่เป็นภาษาเขียนที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษนั้นยากแก่การออกเสียง

7. ศึกษาภูมิปัญญาเรื่อง การผสมยาด้วยพืชสมุนไพรแบบพื้นบ้าน บ้านขุนช่างเคี่ยน

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 18 และ 25 ตุลาคม 2553 เวลา 9.00-15.00 น. ศาลาเอนกประสงค์
บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : ครั้งที่ 1

แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 14 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

ครั้งที่ 2

แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 14 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 5 คน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาการใช้พืชสมุนไพรที่สามารถนำมาทำเป็นยา
- 2) เพื่อศึกษาเรื่องภูมิปัญญาด้านการผสมยาสมุนไพร

วิธีการดำเนินงาน

1) ติดต่อประสานงานทางโทรศัพท์กับทีมวิจัยชาวบ้านและอธิบายวัตถุประสงค์อย่างคร่าวๆของการที่จะเข้ามาจัดเวทีในครั้งนี้ และนัดวันเวลาและสถานที่

2) ในวันที่มีประชุมมีการแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน เช่น ผู้วิจัยเขียนโรคหรืออาการที่เจ็บป่วย เพื่อนที่เป็นนักศึกษาเขียนตัวยาชินดิพืชสมุนไพรที่นำมาผสมกัน และผู้ช่วยพงษ์เทพ แซ่เต๋าเขียนภาษาม้งเกี่ยวกับรายละเอียดทั้งหมดเนื่องจาก ผู้วิจัยเองไม่สามารถที่จะเขียนภาษาม้งได้ การเขียนภาษาม้งจะทำให้คนในชุมชนที่เป็นคนท้องถิ่นที่ไม่สามารถภาษาไทยได้แต่อ่านภาษาม้งได้สามารถเข้าใจและได้เรียนรู้ได้เข้ามาอ่านได้

3) ในการแลกเปลี่ยนความรู้มีแม่หมอสมุนไพรประจำหมู่บ้านคอยให้คำแนะนำและแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวบ้าน ชาวบ้านก็ได้มีการสอบถามเกี่ยวกับเรื่องการผสมยา

ผลการดำเนินงาน

ได้ทราบภูมิปัญญาเรื่อง การผสมยาด้วยพืชสมุนไพรแบบพื้นบ้าน บ้านขุนช่างเคี่ยนบางส่วนแต่เหลืออีกจำนวนหนึ่งที่ยังไม่ได้ศึกษาเนื่องจากช่วงบ่ายวันที่ 18 ตุลาคม 2553 มีชาวบ้านไม่ว่างและได้มีการศึกษาเรื่องนี้ต่อในวันที่ 25 ตุลาคม 2553 ในการศึกษาครั้งนี้ชาวบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการผสมยาเป็นอย่างมาก ชาวบ้านบางคนไม่ทราบเลยว่าพืชชนิดนี้เป็นพืชสมุนไพรสามารถนำมารักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆ ได้ วันนี้ชาวบ้านหลายคนก็ได้ทราบความรู้เรื่องพืชสมุนไพรหลายชนิด แม่หมอเองก็มีความกระตือรือร้นที่ชาวบ้านมีความสนใจในการศึกษาเรื่องการผสมยาด้วยพืชสมุนไพรแบบพื้นบ้านในครั้งนี้ ผู้วิจัยเองก็ได้มีความสนใจและกระตือรือร้นในการทำงานครั้งนี้เนื่องจากตัวผู้วิจัยเองไม่ค่อยมีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรเท่าที่ควรรวมถึงการรักษาด้วยพืชสมุนไพรในการจัดเวทีครั้งนี้ทำให้ได้มีความรู้เพิ่มมากขึ้น และคิดว่าในอนาคตจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ในการทำงานกับทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยนในเรื่องพืชสมุนไพรนั้น ชาวบ้านมักจะเป็นกลุ่มแม่บ้านและใช้พืชสมุนไพรเป็นประจำทั้งการนำไปประกอบอาหาร และการทำเป็นยาซึ่ง 60% ของชาวบ้านมักจะมีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรอยู่มากแต่ยังขาดการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเพราะบางที่เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยเล็กน้อยก็จะรักษาเองภายในครอบครัว หากเป็นมากขึ้นก็จะไปรักษากับแม่หมอสมุนไพร และหากไม่หายอีกก็จะใช้หมอคาถา และไปโรงพยาบาลตามลำดับ

- การศึกษาเรื่องการผสมยา ชาวบ้านเองไม่ค่อยมีความรู้เรื่องการผสมยามากเพราะส่วนมากจะใช้สมุนไพรไปทีละตัวหากไม่หายเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปให้แม่หมอช่วยรักษา

8. เก็บข้อมูลวิธีการถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ และวิธีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 9,10,11,23,25 พฤศจิกายน 2553 เวลา 9.00-15.00 น.

ตามบ้านของผู้ให้ข้อมูล บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลและทีมวิจัย 18 คน
ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 6 คน สลับกันไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ในระดับครัวเรือนและชุมชนประเด็น
 - ผู้รับการถ่ายทอดความรู้
 - ความรู้ที่ถ่ายทอด
 - วิธีการถ่ายทอด
- 2) เพื่อศึกษาการนำเอาความรู้ไปใช้ประโยชน์และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดที่ได้รับ

วิธีการดำเนินงาน

1) ก่อนการเข้าไปสัมภาษณ์ออกแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับผู้รับการถ่ายทอดความรู้ ความรู้ที่ถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอดโดยเป็นภูมิปัญญาในเรื่องการใช้พืชสมุนไพรในชุมชน และการรักษาด้วยพืชสมุนไพร

- 2) ติดต่อประสานงานกับคนที่เข้าไปสัมภาษณ์ และติดต่อถามที่เป็นคนท้องถิ่น

3) วันที่สัมภาษณ์ เดินเข้าไปสัมภาษณ์ตามบ้านผู้ที่ติดต่อไว้หรือเข้าไปสัมภาษณ์คนที่อยู่บ้าน และเป็นผู้ที่มีรับการถ่ายทอดความรู้หรือเป็นผู้ใช้พืชสมุนไพรในชุมชนหรือผู้ที่สนใจเรื่องการใช้ พืชสมุนไพรในการรักษาแบบพื้นบ้าน

4) เข้าไปสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล สัมภาษณ์และชวนคุยเพื่อให้มีความเป็นกันเองในการ สัมภาษณ์แต่ละคนจะใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง เนื่องจากต้องการให้แสดงความคิดเห็นและให้ ข้อมูลอย่างเต็มที่

5) เมื่อถามคำถามถามก็จะแปลจากภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาไทย เนื่องจากบางที่เก็บข้อมูลไม่ทัน จึงมีการบันทึกเสียงไว้

ผลการดำเนินงาน

ชาวบ้านได้เล่าและตอบคำถามบางคนก็เข้าใจคำถามบางคนก็มีความสับสนในคำถามแต่ที่ทราบ คือ ชาวบ้านมีการนำสมุนไพรมาใช้ในชีวิตประจำวันสามารถทราบว่าภูมิปัญญาในด้านการนำมาใช้ ประโยชน์ในชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนแห่งนี้พืชสมุนไพรนับว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิต ของคนในชุมชนเป็นอย่างมากจากการศึกษาสามารถจำแนกประเภทของการนำมาใช้ประโยชน์ในแต่ละ ด้าน เช่น ด้านการประกอบอาหาร ด้านการใช้สอย ด้านความเชื่อและพิธีกรรม และด้านการรักษาโรค

ในการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ การจัดการแบบดั้งเดิม การจัดการแบบเป็นทางการ การจัดการแบบผสมผสาน

ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้และวิธีการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนมี คือ 1) มีการเรียนรู้และ การถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากครอบครัวหรือเครือญาติ 2) มีการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดระหว่างพ่อมอแม่หมอกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย 3) มีด้านการ เรียนรู้และการถ่ายทอดโดยผ่านผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยที่เคยได้รับการรักษาแล้วได้ผลและบอกสืบต่อๆ กัน ไป 4) มีการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดในชุมชนและระหว่าง ชุมชน

ขั้นตอนและกระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร และการสั่งสมองค์ความรู้ การถ่ายทอดตามประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อมีการถ่ายทอดโดยการฝึก ปฏิบัติ เป็นการถ่ายทอดที่ศิษย์และครูฝึกปฏิบัติไปพร้อมๆ กันโดยไม่มีหลักสูตรที่เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้วิธีการเรียนรู้ตามอริยาสัย์ ไม่ได้มีการกำหนดระยะเวลาในการจบหลักสูตร ซึ่งเป็นการเรียนรู้ตลอด ชีวิต การไปเก็บสมุนไพรมารักษาเบื้องต้น ถ้าผู้ใหญ่ หรือพ่อมอแม่หมอไม่สามารถไปเก็บเองได้จะใช้

เด็กที่โตพอที่จะรู้จักต้นพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ ไปเก็บพืชสมุนไพรที่ต้องการใช้ในบริเวณบ้าน หรือไปขอจากเพื่อนบ้านใกล้เคียง การไปเก็บสมุนไพรดังกล่าวก็จะเป็นการเรียนรู้ชนิดของพืชสมุนไพร และสรรพคุณทางยาของสมุนไพรภายในตัว

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ประเด็นที่มาสัมภาษณ์สามารถบรรลุเป้าหมาย ชาวบ้านมีการมีส่วนร่วมในการพูดคุยและตอบคำถามได้อย่างดีและเป็นกับเองมีการสอดแทรกเรื่องราวต่างๆ

- ทีมวิจัยชาวบ้านมีความเข้าใจในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากขึ้นและสามารถพึ่งพาตนเองได้ เห็นได้จากในการประสานงานทีมวิจัยจะรวมกลุ่มได้เป็นอย่างดี และประสานงานกันในกลุ่มเอง เช่นในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ ชาวบ้านก็บอกต่อว่าให้เข้าไปสัมภาษณ์บ้านนั้นบ้านนี้เค้ามีความรู้ในเรื่องนั้น เรื่องนี้

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1) ในช่วงที่ไปสัมภาษณ์เป็นช่วงที่ชาวบ้านเก็บหัวผักกาด ทำให้ไม่สามารถเข้าไปสัมภาษณ์ได้อย่างเต็มที่บางคนไม่สามารถให้สัมภาษณ์ได้ในวันที่นัดหมาย

2) ชาวบ้านบางคนไม่เข้าใจคำถาม ทำให้ไม่รู้จะตอบคำถามอย่างไร แต่ผู้วิจัยและลามาก็พยายามทำความเข้าใจเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าใจ

9. สํารวจพืชสมุนไพรในป่า

วัน เวลาและสถานที่ : ครั้งที่ 1

วันที่ 2 ธันวาคม 2553 เวลา 13.00-16.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 14 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

วัน เวลาและสถานที่ : ครั้งที่ 2

วันที่ 7 ธันวาคม 2553 เวลา 9.00-14.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 11 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสำรวจพืชสมุนไพรในป่าบ้านขุนช่างเคี่ยน

2. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างแม่หมอพืชสมุนไพรกับชาวบ้านที่สนใจในเรื่อง การรักษาเรื่องพืชสมุนไพร

3. เพื่อศึกษาการคุณสมบัติของพืชสมุนไพร การใช้ประโยชน์ ลักษณะทางนิเวศที่เหมาะสม แก่การเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน

วิธีการดำเนินงาน

ครั้งที่ 1

1) ในช่วงประสาน ประสานงานทางผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพ่วงเทพทั้งการเดินทางและทางโทรศัพท์ ในเรื่องที่จะเข้ามาประชุม/เวลาที่จะประชุม/สถานที่ที่จะประชุมและติดต่อประสานงานกับแม่หมอ

2) ในการประชุมครั้งก่อนแม่หมอประหม่มบ้านได้บอกว่าถ้าจะให้ได้พืชสมุนไพรครบจะต้อง บอกแม่หมอก่อน 2-3 วันเพราะแม่หมอจะเข้าไปเก็บพืชสมุนไพรมาให้เรียนรู้เพราะหากเดินสำรวจเลย อาจได้พืชสมุนไพรไม่ครบถ้วน

3) ในวันที่ทำกิจกรรมแม่หมอสมุนไพรได้เก็บพืชสมุนไพรที่มีในป่าเพื่อมาใช้ทิมวิชัยและ ชาวบ้านที่สนใจมาเรียนรู้ร่วมกันรวมถึงตัวผู้วิจัยด้วย

4) แม่หมอได้สอนและได้เรียนรู้พืชสมุนไพรไปทีละอย่างๆ โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ร่วมรับฟังการ บรรยายเรื่องสมุนไพรทั้งชื่อมั้ง, คุณสมบัติ, ส่วนที่นำมาใช้, วิธีที่ใช้, สถานที่ที่พบ, และประเภทของ พืชสมุนไพร เช่น พืชล้มลุก หรือพืชยืนต้น หากมีพืชสมุนไพรบางชนิดที่ชาวบ้านทราบ ชาวบ้านก็จะ อธิบายให้นักศึกษาได้ทราบข้อมูล ในส่วนที่ทิมวิชัยที่เป็นนักศึกษาก็เก็บข้อมูลของพืชสมุนไพรแต่ละ ชนิดโดยแต่ละคนจะมีความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน เช่น เขียนคำอ่านพืชสมุนไพร ถ่ายรูปพืชสมุนไพร เก็บข้อมูลโดยละเอียดของพืชสมุนไพร เป็นต้น ในส่วนของชื่อภาษาม้งและคุณสมบัติที่เป็นภาษาม้งเป็น หน้าทิมของ ผู้ช่วยพ่วงเทพเป็นผู้รับผิดชอบ เนื่องจากนักศึกษาไม่มีความชำนาญในเรื่องของภาษาม้ง และ เพื่อนนักวิจัยอีกคนก็มีหน้าที่ถ่ายรูปเพื่อให้เก็บข้อมูลได้ครบถ้วน โดยในการสำรวจพืชสมุนไพรแต่ละ ชนิดก็มีทิมวิชัยชาวบ้านเป็นผู้ร่วมฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยซึ่งเป็นข้อดีที่ช่วยในด้านข้อมูล ให้แก่ทิมวิชัยที่เป็นนักศึกษา ที่จะต้องรวบรวมข้อมูลในเรื่องพืชสมุนไพรในครั้งนี้

วิธีการดำเนินงาน

ครั้งที่ 2

1) เนื่องจากการทำกิจกรรมในครั้งที่แล้วได้ข้อมูลบางส่วนที่ไม่ครบจึงได้มีการเข้าไปสำรวจ พืชสมุนไพรในป่าในบริเวณที่ไม่ไกลมากอีกครั้งหนึ่ง

2) สำรวจพืชสมุนไพรในป่ารอบๆหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ร่วมรับฟังการบรรยายเรื่องสมุนไพรทั้งชื่อมั้ง, คุณสมบัติ, ส่วนที่นำมาใช้, วิธีที่ใช้, สถานที่ที่พบ, และประเภทของพืชสมุนไพร เช่น พืชล้มลุก หรือพืชยืนต้น หากมีพืชสมุนไพรบางชนิดที่ชาวบ้านทราบ ชาวบ้านก็จะอธิบายให้นักศึกษาได้ทราบข้อมูล ในส่วนที่มิจัยที่เป็นนักศึกษาก็เก็บข้อมูลของพืชสมุนไพรแต่ละชนิดโดยแต่ละคนจะมีความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน เช่น เขียนคำอ่านพืชสมุนไพร ถ่ายรูปพืชสมุนไพร เก็บข้อมูลโดยละเอียดของพืชสมุนไพร เป็นต้น ในส่วนของชื่อภาษาม้งและคุณสมบัติที่เป็นภาษาม้งเป็นหน้าที่ของผู้ช่วยพจนานุกรมเป็นผู้รับผิดชอบ เนื่องจากนักศึกษามิมีความชำนาญในเรื่องของภาษาม้ง โดยในการสำรวจพืชสมุนไพรแต่ละชนิดก็มีทีมวิจัยชาวบ้านเป็นผู้ร่วมฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยซึ่งเป็นข้อดีที่ช่วยในด้านข้อมูลให้แก่ทีมวิจัยที่เป็นนักศึกษา ที่จะต้องรวบรวมข้อมูลในเรื่องพืชสมุนไพรในครั้งนี้

ผลการดำเนินงาน

1) สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างแม่หมอพืชสมุนไพรกับชาวบ้านที่สนใจในเรื่องการรักษาเรื่องพืชสมุนไพร เช่นจากการเดินสำรวจชาวบ้านสามารถได้ทราบข้อมูลพืชสมุนไพรในชุมชนเพิ่มเติมได้และ เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมร่วมกันระหว่างคนในชุมชนเพื่อให้เห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง ซึ่งในอนาคตสามารถสร้างจิตสำนึกให้เกิดการอนุรักษ์และเป็นการทำให้ใช้ทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน

2) สามารถศึกษาการคุณสมบัติของพืชสมุนไพร การใช้ประโยชน์ ลักษณะทางนิเวศที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน

3) สามารถสำรวจพืชสมุนไพรที่มีภายในป่าบริเวณรอบๆ หมู่บ้านทำให้สามารถเก็บข้อมูลภายในชุมชนได้ครบถ้วน ซึ่งการสำรวจพืชสมุนไพรครั้งนี้ที่มีกลุ่มชาวบ้านบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งมีจำนวนคนมากขึ้นอาจแสดงถึงการเป็นแนวทางที่จะทำให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการหาแนวทางในการสืบทอดการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรรวมถึงการอนุรักษ์พืชสมุนไพรเพื่อให้ลูกหลานไว้ใช้ได้ในอนาคต

บทเรียนที่เกิดขึ้น

1) ในการที่จะศึกษาการรักษาโรคภัยต่าง ๆ ด้วยพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนสิ่งที่ลืมไม่ได้คือเรื่อง พิธีกรรม/ความเชื่อที่ข้องเกี่ยวกับการรักษาและวิถีชีวิตเพราะยังมีพืชสมุนไพรบางตัวที่ยังเกี่ยวกับความเชื่อ เช่น ช่วยไล่ผี เป็นต้น

2) ในการทำงานกับทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยนในเรื่องการสำรวจพืชสมุนไพรนั้น ชาวบ้านมักจะเป็นกลุ่มแม่บ้านและใช้พืชสมุนไพรเป็นประจำทั้งการนำไปประกอบอาหาร และการทำเป็นยาซึ่งชาวบ้านมักจะมีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรอยู่มากแต่ยังขาดการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเพราะบางทีเมื่อมีการเก็บใช้ได้ป่วยเล็กน้อยก็จะรักษาเองภายในครอบครัว หากเป็นมากขึ้นก็จะไปรักษากับแม่หมอสมุนไพร และหากไม่หายอีกก็จะใช้หมอคาถา และไปโรงพยาบาลตามลำดับ

3) พืชสมุนไพรบางชนิดชาวบ้านทราบว่าเป็นต้นไม้มแต่ไม่ทราบว่าพืชสมุนไพรในการสำรวจครั้งนี้ชาวบ้านได้ชื่นชมว่าตนเองได้มีความรู้เพิ่มมากขึ้นและจะทำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1) คนมาเข้าร่วมประชุมในครั้งนี้มีจำนวนมากขึ้นทำให้ต้องมีการอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการใหม่และทำความเข้าใจกับชาวบ้านและมีบางคนที่เข้ามาใหม่ที่น่าสนใจที่จะเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรแต่มาทีหลังทำให้เรียนรู้ไม่ทันคนอื่น

2) ชาวบ้านมักใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าใจภาษาได้จะต้องแปลอีกครั้งหนึ่งรวมถึงภาษาประจำชนเผ่าที่เป็นภาษาเขียนที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษนั้นยากแก่การออกเสียง

10. ศึกษาประเพณีปีใหม่ม้ง

วัน เวลาและสถานที่ : ครั้งที่ 1

วันที่ 9 มกราคม 2554 เวลา 09.00-15.00 น.

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แคนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 10 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

วัน เวลาและสถานที่ : ครั้งที่ 2

วันที่ 11 มกราคม 2554 เวลา 9.00-14.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 5 คน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน (ปีใหม่ม้ง)

วิธีการดำเนินงาน

ครั้งที่ 1

1) ในช่วงประสาน ประสานงานทางผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพ่วงเทพทั้งการเดินทางและทางโทรศัพท์ในเรื่องวัน/เวลา ที่มีการจัดงานปีใหม่ม้ง

2) ในวันที่ทำกิจกรรมได้มีการร่วมกิจกรรมกับชุมชน รวมถึงมีการสังเกตความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนว่ามีอะไรบ้าง และมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอย่างไรบ้าง

วิธีการดำเนินงาน

ครั้งที่ 2

เนื่องจากการทำกิจกรรมในครั้งที่แล้วได้ข้อมูลบางส่วนที่ไม่ครบและไม่ได้มีรายละเอียดจึงได้มีการนัดทีมวิจัยเข้ามาเล่าเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

ผลการดำเนินงาน

สามารถทราบถึงความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนที่มีความละเอียดเป็นอย่างมากและมีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชาวบ้าน รวมถึงความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

บทเรียนที่เกิดขึ้น

ในการที่จะศึกษาเรื่องความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนต้องมีการศึกษาอย่างละเอียด รอบคอบ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนมากมาย

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

ชาวบ้านมักใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าใจภาษาได้จะต้องแปลอีกครั้งหนึ่งรวมถึงภาษาประจำชนเผ่าที่เป็นภาษาเขียนที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษนั้นยากแก่การออกเสียง

11. กิจกรรมการเก็บวิธีการถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ และวิธีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพิ่มเติมโดยการสนทนากลุ่ม

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 20 มกราคม 2554 เวลา 9.00-15.00 น.

ศาลากลางบ้าน บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลและทีมวิจัย 18 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา 2 คน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ในระดับครัวเรือนและชุมชนประเด็น
 - ผู้รับการถ่ายทอดความรู้
 - ความรู้ที่ถ่ายทอด
 - วิธีการถ่ายทอด
- 2) เพื่อศึกษาการนำเอาความรู้ไปใช้ประโยชน์และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดที่ได้รับ

วิธีการดำเนินงาน

1. ติดต่อประสานงานนัดวัน/เวลา/และสถานที่กับชาวบ้าน
2. วันที่จัดเวทีมีการนำถามคำถามโดยมีการแปลเป็นภาษาท้องถิ่นโดยผู้ช่วยพจนานุกรม แซ่เต๋
3. เมื่อถามคำถามถามก็จะแปลจากภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาไทย ชาวบ้านเองก็มีการแสดงความคิดเห็นและมีการแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน เนื่องจากบางที่เก็บข้อมูลไม่ทันจึงมีการบันทึกเสียงไว้

ผลการดำเนินงาน

เนื่องจากคำถามส่วนมาจะเป็นคำถามเดิมที่ได้มีการสัมภาษณ์มาแล้ว ชาวบ้านและทีมวิจัยส่วนมากจึงมีความเข้าใจในคำถามมากขึ้นและสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องวิธีการถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ และวิธีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรภายในชุมชนของตนเองได้ ซึ่งแตกต่างจากการที่สัมภาษณ์เป็นอย่างมากเพราะชาวบ้านและทีมวิจัยได้มีการแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น และได้มีความรู้เพิ่มเติมมากขึ้น

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ประเด็นที่มาสัมภาษณ์สามารถบรรลุเป้าหมาย ชาวบ้านมีการมีส่วนร่วมในการพูดคุยและตอบคำถามได้อย่างดีและเป็นกับเองมีการสอดแทรกเรื่องราวต่างๆ

- ทีมวิจัยชาวบ้านมีความเข้าใจในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากขึ้นและสามารถพึ่งพาตนเองได้ เห็นได้จากในการประสานงานทีมวิจัยจะรวมกลุ่มได้เป็นอย่างดี และประสานงานกันในกลุ่มเอง เช่น ในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ ชาวบ้านก็บอกต่อว่าให้เข้าไปสัมภาษณ์บ้านนั้นบ้านนี้เค้ามีความรู้ในเรื่องนั้น เรื่องนี้

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

ชาวบ้านบางคนไม่เข้าใจคำถาม ทำให้ไม่รู้จะตอบคำถามอย่างไร แต่ผู้วิจัยและล่ามก็พยายามทำความเข้าใจเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าใจ

12. กิจกรรมแนวทางการดำเนินงานในระยะที่ 2

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 26 มีนาคม 2554 เวลา 9.00-15.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 13 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 3 คน

พี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานวิจัย 1 คน

วัตถุประสงค์

เพื่อหาแนวทางในการทำงานในระยะที่ 2 และปรับแผนงานให้เข้ากับสถานการณ์ของชุมชน

วิธีการดำเนินงาน

1) ในช่วงประสาน ประสานงานทางโทรศัพท์กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋และชาวบ้านในเรื่องที่จะเข้ามาประชุม/เวลาที่จะประชุม/สถานที่ที่จะประชุมเพื่อปรึกษาหารือวันเวลาและสถานที่ตกลงเป็นวันที่ 25 มีนาคม 2554

2) ทีมวิจัยร่วมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันวางแผนและปรับแผนงานในระยะที่ 2

ผลการดำเนินงาน

ทีมวิจัยสามารถร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อวางแผนงานร่วมกันว่ากิจกรรมหลักๆที่จะทำต่อไปในระยะที่ 2 ควรประกอบด้วย

1. กิจกรรมการศึกษาดูงาน ที่ทีมวิจัยยกตัวอย่างมีที่ค้อยอินทนนท์และแม่สาใหม่ แต่อย่างไรก็ต้องดูที่ความสะดวกและความเหมาะสมอีกทีหนึ่ง โดยเนื้อหาจะเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรระหว่างชุมชน โดยกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย แม่หมอ แม่บ้าน แกนนำ เยาวชน จำนวน 20 คน

2. กิจกรรมการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องพืชสมุนไพร กลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชนโรงเรียนศรีเนห์รู

3. กิจกรรมการหาแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องพืชสมุนไพร โดยการระดมความคิดเห็นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ เช่น อบต. ช้างเผือก โรงเรียนศรีเนห์รู เป็นต้น

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ชาวบ้านได้มีการแสดงความคิดเห็นและได้มีส่วนร่วมมากขึ้นจากการทำกิจกรรมครั้งนี้ กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มชาวบ้านที่สนใจได้มีส่วนร่วมและกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ทำให้ทีมวิจัยมีความยินดีและมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานมากขึ้น

13. กิจกรรมการศึกษาดูงาน เรื่อง พืชสมุนไพรที่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

13.1 กิจกรรมการปรึกษาเกี่ยวกับการศึกษาดูงาน

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 3 เมษายน 2554 เวลา 9.00-15.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำและชาวบ้านที่สนใจจำนวน 12 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

วัตถุประสงค์

เพื่อปรึกษาหารือถึงสถานที่ วันเวลา และเนื้อหา ที่จะไปศึกษาดูงาน

วิธีการดำเนินงาน

1) ในช่วงประสานงาน มีการประสานงานทางโทรศัพท์กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพและชาวบ้านในเรื่องที่จะเข้ามาประชุม/เวลาที่จะประชุม/สถานที่ที่จะประชุมเพื่อปรึกษาหารือวันเวลาและสถานที่ ตกลงเป็นวันที่ 3 เมษายน 2554

2) ทีมวิจัยร่วมกันระดมความคิดและแสดงความคิดเห็นในเรื่องของการศึกษาดูงานซึ่งได้แก่สถานที่ วันเวลา และเนื้อหา ที่จะไปศึกษาดูงาน

ผลการดำเนินงาน

สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ด้านเนื้อหาจะไปดูงานในเรื่อง พืชสมุนไพร เนื้อหาประกอบไปด้วย การดูแลรักษาพืชสมุนไพรแหล่งที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโต การถ่ายทอดความรู้เรื่องพืชสมุนไพร ความเหมือนและความแตกต่างของพืชสมุนไพรระหว่างหมู่บ้าน
2. ด้านสถานที่ เป็น บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
3. ด้านวันและเวลาเป็นวันที่ 23 เมษายน 2554

4. กลุ่มเป้าหมายและผู้ที่จะเดินทางไปในวันนั้น ได้แก่ แม่หมอ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มเยาวชน จำนวน 20 คน

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ทีมวิจัยชาวบ้านได้มีการแสดงความคิดเห็นในเรื่องของสถานที่ที่จะไปดูงานและได้มีส่วนร่วมมากขึ้นรวมถึงกลุ่มเป้าหมาย (ได้มีจำนวนคนให้ความสนใจเพิ่มขึ้น) ทีมวิจัยชาวบ้านต่างได้ร่วมแสดงความคิดเห็นต่างๆ นานา แต่สุดท้ายก็สามารถที่จะสรุปได้

13.2 การประสานงานสถานที่ที่ไปศึกษาดูงานที่บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 9 เมษายน 2554 เวลา 9.00-15.00 น. บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว
อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำชาวบ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
จำนวน 5 คน
ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 5 คน

วัตถุประสงค์

เพื่อหาปรึกษาหารือถึงสถานที่ วันเวลา และเนื้อหา ที่จะไปศึกษาดูงาน

วิธีการดำเนินงาน

1) ในช่วงประสานงาน มีการประสานงานทางโทรศัพท์กับแม่หล้า ศรีบุญยัง และแกนนำชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ถึงวันที่จะไปพูดคุย ซึ่งตกลงเป็นวันที่ 9 เมษายน 2554

2) ในวันที่ 9 เมษายน 2554 ได้เดินทางถึง 9.00 น. และได้ปรึกษาหารือในส่วนของการ

ผลการดำเนินงาน

ได้มีการพูดคุยถึงรายละเอียดที่ไปศึกษาดูงานซึ่งรายละเอียดเป็นข้อมูลที่ได้จากการไปปรึกษาหารือกับทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยน ดังนี้

1. ด้านเนื้อหาจะไปดูงานในเรื่อง พืชสมุนไพร เนื้อหาประกอบไปด้วย การดูแลรักษาพืชสมุนไพรแหล่งที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโต การถ่ายทอดความรู้เรื่องพืชสมุนไพร ความเหมือนและความแตกต่างของพืชสมุนไพรระหว่างหมู่บ้าน

2. ด้านสถานที่ เป็น บ้านห้วยทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
3. ด้านวันและเวลาเป็นวันที่ 23 เมษายน 2554
4. กลุ่มเป้าหมายและผู้ที่จะเดินทางไปในวันนั้น ได้แก่ แม่หมอ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มเยาวชน จำนวน 20 คน

13.3 กิจกรรมการศึกษาดูงาน เรื่อง พิษสมุนไพรมะขามบ้านห้วยทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 23 เมษายน 2554 เวลา 9.00-15.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน

บ้านห้วยทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำ แม่หมอ เยาวชนและทีมวิจัยชาวบ้านที่สนใจจำนวน 25 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

นักศึกษาฝึกงาน 4 คน

แกนนำและปราชญ์ชาวบ้านบ้านห้วยทุ่ง 4 คน

วัตถุประสงค์

เพื่อหาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างหมู่บ้านเรื่อง พิษสมุนไพรมะขาม

วิธีการดำเนินงาน

1. ในช่วงประสานงาน มีการประสานงานทางโทรศัพท์ถึงแม่หล้า
2. เมื่อมาถึงบ้านห้วยทุ่ง ได้มีการชี้แจงถึงรายละเอียดต่างๆ ของการปฐมนิเทศในครั้งนี้นี้และได้มีการแบ่งกลุ่มเป็น 2 กลุ่ม เพื่อสะดวกและได้ความรู้อย่างทั่วถึง และจะมีปราชญ์ชาวบ้านบ้านห้วยทุ่งเป็นคนให้ความรู้และแลกเปลี่ยนกับทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยน

3. ช่วงเช้าได้มีการเดินเท้าศึกษาพิษสมุนไพรมะขามในป่าบ้านห้วยทุ่ง

4. ช่วงบ่ายได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยนกับชาวบ้านบ้านห้วยทุ่งว่ามีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ได้อย่างไร

ผลการดำเนินงาน

- ช่วงเช้าทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยนได้เดินเท้าสำรวจพิษสมุนไพรมะขามบ้านห้วยทุ่งโดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ระหว่างทางปราชญ์ชาวบ้านบ้านห้วยทุ่งได้แนะนำและเล่าถึงพิษสมุนไพรมะขาม ทีมวิจัยชาวบ้านขุนช่างเคี่ยนก็ได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องพิษสมุนไพรมะขามของบ้านตนเอง เช่น ประเภทของพิษสมุนไพรมะขาม สรรพคุณของพิษสมุนไพรมะขาม ซึ่งพิษสมุนไพรมะขามชนิดเดียวกันแต่มีการใช้ประโยชน์แตกต่างกัน

นอกจากนี้ทีมวิจัยชาวบ้านบ้าน ขุนช่างเคี่ยนยังได้นำชนิดของพืชสมุนไพรป่าบ้านห้วยทุ่งมาปลูกไว้ที่บ้านของตนเองด้วย ซึ่งถือเป็นการขยายพันธุ์พืชสมุนไพร

-ช่วงบ่ายเริ่มจากปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทุ่งได้เล่าความเป็นมาของการจัดการพืชสมุนไพรของป่าชุมชนบ้านห้วยทุ่งว่าพืชสมุนไพรใช้เป็นทั้งแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และมีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนโดยมีการจัดเป็นค่ายเยาวชน ซึ่งพ่อแม่ของเด็กก็เห็นความสำคัญทำให้มีการถ่ายทอดความรู้สืบต่อๆ มา นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาวบ้านเช่น กลุ่มแม่บ้าน ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่หญิงชักจูง ซึ่งได้มีการปรึกษาหารือ และมีการจัดการพืชสมุนไพรในป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจนโดยระหว่างทางก็ได้มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาสนับสนุน มีการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ ต่อมาเป็นในส่วนของทีมวิจัยบ้านขุนช่างเคี่ยนก็ได้มีการแลกเปลี่ยนในส่วนที่บ้านตนเองเช่นความรู้ในเรื่องของพืชสมุนไพรส่วนมากจะเป็นการถ่ายทอดภายในครอบครัว ในส่วนของพืชสมุนไพรเองทุกบ้านต้องมี และมีการนำพืชสมุนไพรมาใช้ในชีวิตประจำวันอยู่เสมอ ในส่วนของความหลากหลายของพืชสมุนไพร ทีมวิจัยพบว่าจำนวนชนิดพันธุ์ของพืชสมุนไพรในป่าบ้านขุนช่างเคี่ยนมีมากกว่าบ้านห้วยทุ่ง

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ทีมวิจัยชาวบ้าน โอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ในหลายๆ ด้านทั้งจำนวนความหลากหลายของพืชสมุนไพรซึ่งพบว่าเกิดความภูมิใจว่าบ้านของตนเองมีจำนวนความหลากหลายพืชสมุนไพรมาก ซึ่งทีมวิจัยชาวบ้านร่วมวิเคราะห์ว่าอาจเป็นเพราะป่าบ้านขุนช่างเคี่ยนมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มากและจากการศึกษาดูงานครั้งนี้ชาวบ้านต่างมีความกระตือรือร้นที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องของพืชสมุนไพร

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1. เนื่องจากช่วงเช้ามีฝนตกเล็กน้อย แต่ก็ได้หยุดก่อนที่จะมีการศึกษาดูงาน
2. ชาวบ้านมักใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าใจภาษาได้จะต้องแปลอีกครั้งหนึ่ง

14 . กิจกรรมการสรุปบทเรียนที่ได้จากการศึกษาดูงานที่บ้านห้วยทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 2 พฤษภาคม 2554 เวลา 9.00-12.00 น. ศาลาเอนกประสงค์หมู่บ้าน

บ้านห้วยทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำ แม่หมอ เยาวชนและทีมวิจัยชาวบ้านที่สนใจจำนวน 17 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

วัตถุประสงค์

เพื่อสรุปบทเรียนที่ได้จากการศึกษาดูงานที่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการดำเนินงาน

1. ก่อนการลงพื้นที่ติดต่อประสานกับทีมวิจัยชาวบ้านทางโทรศัพท์ เพื่อกำหนดวัน เวลา และสถานที่ที่จะทำกิจกรรม สรุปเป็นวันที่ 26 พฤษภาคม 2554
2. วันที่ทำกิจกรรมได้มีการระดมความคิดเห็นถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการไปศึกษาดูงานในครั้งนี้ ซึ่งต่างคนก็มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันไป

ผลการดำเนินงาน

สิ่งที่ได้จากการศึกษาดูงานที่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ความรู้ที่ได้ ได้แก่ ความหลากหลายของพืชสมุนไพรที่มีความเหมือนและความแตกต่างกันของ 2 หมู่บ้าน ซึ่งรวมไปถึงสรรพคุณและการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันถึงแม้จะเป็นพืชสมุนไพรชนิดเดียวกันก็ตาม มีการนำพืชสมุนไพรจากบ้านหัวทุ่งที่บ้านตนเองไม่นำมาปลูกไว้ในบ้านของตนเอง ได้เรียนรู้ในเรื่องของการจัดการพืชสมุนไพรจากบ้านหัวทุ่งรวมถึงวิธีการถ่ายทอดที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบมีการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ และมีการให้ชาวบ้านเข้ามาฝึกอบรมได้อย่างไร

จากการศึกษาดูงานที่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ที่ผ่านมาชาวบ้านมีมุมมองดังนี้

ด้านศักยภาพของทีมวิจัยและชุมชนมีทุนอยู่แล้วคือ 1. มีความหลากหลายของพืชสมุนไพร 2. พ่อหมอแม่หมอ (ปราชญ์ชาวบ้านด้านพืชสมุนไพร) มีความรู้ความสามารถ 3. มีกลุ่มแม่บ้านที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องพืชสมุนไพรในระดับหนึ่ง 4. มีการถ่ายทอดจากครอบครัวสู่ลูกหลานแต่ไม่มีการทำเป็นระบบและยังมีน้อย

สิ่งที่จะต้องทำเพิ่มเติม คือ 1. การถ่ายทอดในเรื่องของพืชสมุนไพรยังมีน้อย อยากให้มีการทำเป็นระบบมากขึ้น อยากให้โรงเรียนเข้ามาฝึกอบรมในการถ่ายทอดความรู้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ความรู้ในสิ่งเหล่านี้จะได้ไม่สูญหาย 2. มีการถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนในรูปแบบของการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การพาเด็กๆ ไปสำรวจพืชสมุนไพร หรือเรียนรู้พืชสมุนไพรจากพ่อหมอแม่หมอและแม่บ้านที่มีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร ความรู้ที่ได้เช่น ชื่อของพืชสมุนไพร(ทั้งชื่อไทย และชื่อท้องถิ่น) สรรพคุณของพืชสมุนไพร และการนำมาใช้ประโยชน์ 3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาหาแนวทางในการสืบทอดพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนร่วมกัน

บทเรียนที่เกิดขึ้น

ทีมวิจัยได้ร่วมกันวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของตนเองและทำให้ทราบถึงสิ่งที่ตนเองอยากให้เกิดอยากให้มีในอนาคต เพื่อให้สิ่งเหล่านี้สามารถมีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองได้

15. กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสรุปบทเรียนที่ได้เกิดขึ้นจากโครงการ

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 29 มิถุนายน 2554 เวลา 14.00 -17.00 น. ศาลากลางหมู่บ้าน

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : เกenna แม่หมอ ชาวชนและทีมวิจัยชาวบ้านที่สนใจจำนวน 25 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

พี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานวิจัย 2 คน

วัตถุประสงค์

เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสรุปบทเรียนจากโครงการ

วิธีการดำเนินงาน

1. ก่อนวันกิจกรรมประสานงานกับทีมวิจัยในหมู่บ้านให้ทราบถึงรายละเอียดของงาน วัน เวลาที่จะทำกิจกรรม
2. วันที่ทำกิจกรรม เริ่มจากการแนะนำตัวคร่าวๆ เนื่องจากมีแม่บ้านคนใหม่ๆ เข้ามา และเล่าถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ทีมวิจัยได้มาทำร่วมกันในระยะที่ 1
3. เล่าถึงวัตถุประสงค์ของการมาทำกิจกรรมในวันนี้ และเตรียมทีมเยาวชนที่จะมาเขียนกระดาษพรุฟและสรุปบนกระดาษ
4. แบ่งทีมวิจัยออกเป็น 5 กลุ่มและให้ทีมเยาวชนประจำกลุ่มละคน ช่วยในเรื่องของการเขียนกระดาษพรุฟ และเป็นล่ามภาษาม้งด้วย
5. เริ่มระดมความคิดเห็นและมีการแบ่งเป็นหัวข้อต่างๆ เช่นการประมวลผลการทำงานโดยการให้ทีมวิจัยชาวบ้านได้ให้คะแนนแก่ทีมตนเองในระดับต่างๆ การประมวลความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรที่ตนเองได้ทำมาในระยะแรก เป็นต้น

ผลการดำเนินงาน

1. ในส่วนของการร่วมกันประเมินตนเองซึ่งแบ่งออกเป็น 8 ด้าน ซึ่งในแต่ละด้านมีคะแนนเต็ม 5 พบว่า ด้านการนับถือกันอยู่ในระดับ 3.5 อยู่ในระดับพอใช้ ด้านความซื่อสัตย์อยู่ในระดับ 2.9 อยู่ในระดับพอใช้ ด้านการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับ 4 อยู่ในระดับดี ด้านความสามัคคีอยู่ในระดับ 3.2 อยู่ในระดับพอใช้ ด้านความมีวินัยอยู่ในระดับ 2.9 อยู่ในระดับพอใช้ ด้านความไว้วางใจกันอยู่ในระดับ 3.3 อยู่ในระดับพอใช้ ด้านความเท่าเทียมกันอยู่ในระดับ 3.8 อยู่ในระดับพอใช้ ด้านความร่วมมือกันอยู่ในระดับ 3.5 อยู่ในระดับพอใช้

2. ด้านความรู้ความสามารถที่มิจัยมีความรู้ในเรื่อง พืชสมุนไพรมากขึ้น ทั้งการรู้จักชนิดของพืชสมุนไพรมากขึ้น รวมถึงสรรพคุณ การนำมาใช้ประโยชน์ และแหล่งของพืชสมุนไพร ซึ่งก่อนหน้านี้ พืชสมุนไพรบางตัวที่มิจัยเองไม่ทราบว่าเป็นพืชสมุนไพรสามารถรักษาการเจ็บป่วยได้ แต่เมื่อได้มาร่วมเรียนรู้กับแม่หมอ ก็ทำให้ทราบว่าพืชชนิดนั้นๆ เป็นพืชสมุนไพรและสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันต่อไป

3. การขยายเครือข่าย พบว่า ในระยะที่ 1 มีจำนวนทีมวิจัยกลุ่มหนึ่ง แต่ต่อมาในระยะที่ 2 ได้มีคนให้ความสนใจมากขึ้นมีคนเพิ่มขึ้นในกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านก็ได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น กลุ่มเยาวชนที่สามารถอ่านออกเขียนได้และโตขึ้นมาระดับหนึ่งก็เข้ามาร่วมเป็นทีมวิจัย และมีความต้องการที่จะสานงานต่อ

4. สิ่งที่ต้องการในอนาคตพบว่า ต้องการคนที่สานต่องานซึ่งจะเป็นลูกหลานในชุมชน ต้องการโรงอบสมุนไพรเพื่อจะช่วยรักษาโรคภัยต่างๆ ให้หายเร็วขึ้น ต้องการครูสอนนวดพืชสมุนไพรเพื่อในอนาคตจะสามารถนำความรู้ที่ได้ไปหารายได้เสริม

5. ด้านการหนุนเสริม อยากให้องค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ด้านทางโรงเรียนอยากให้มียุทธศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องพืชสมุนไพรในชุมชน ต้องการโรงเก็บพืชสมุนไพรโดยอาจจะเก็บพืชสมุนไพรบางชนิดที่สามารถเก็บรักษาได้ ต้องการศูนย์การเรียนรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรเพื่อที่จะได้ให้คนที่สนใจเข้าไปศึกษาโดยอาจจะเป็นทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน และต้องการคนดูแลศูนย์ และนอกเหนือจาก อบต. ช้างเผือกแล้วต้องการให้หน่วยงานสาธารณสุขเข้ามามีบทบาทด้วย

บทเรียนที่เกิดขึ้น

-ทีมวิจัยชาวบ้านโอกาสแสดงความคิดเห็น ทั้งจำนวนความหลากหลายของพืชสมุนไพรซึ่งพบว่าเกิดความภูมิใจว่าบ้านของตนเองมีจำนวนความหลากหลายพืชสมุนไพรมาก สรรพคุณ และการ

นำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งทีมวิจัยชาวบ้านร่วมวิเคราะห์ด้านต่างๆ ออกมา และมีทีมเยาวชนที่ช่วยเข้ามาเป็นล่ามและร่วมแสดงความคิดเห็น ซึ่งในอนาคตเป็นที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าคนที่จะสืบทอดต่อจากคนรุ่นนี้จะเป็นที่เยาวชนที่เข้ามามีบทบาทต่อมา

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1. เนื่องจากในการติดต่อสถานที่ในช่วงแรกจะเป็นศาลาเอนกประสงค์บ้านขุนช่างเคี่ยน แต่มีเหตุขัดข้องจึงไม่สามารถเข้าไปใช้สถานที่ได้
2. ชาวบ้านมักใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าใจภาษาได้จะต้องแปลอีกครั้งหนึ่ง
3. มีชาวบ้านมาเพิ่มเติมทำให้ต้องมีการอธิบายรายละเอียดคร่าวๆ ให้ฟัง เพื่อให้สามารถแสดงความคิดเห็นได้

16. กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้เรื่องพืชสมุนไพรสู่เยาวชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 30 มิถุนายน 2554 เวลา 9.00 -16.00 น. โรงเรียนศรีเนห์รู
บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำ แม่หมอ เยาวชนและทีมวิจัยชาวบ้านที่สนใจจำนวน 25 คน
นักเรียนโรงเรียนศรีเนห์รูชั้น ป.5 –ป.6 จำนวน 43 คน
ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อถ่ายทอดความรู้เรื่องพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน โดยการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนสู่เยาวชน
2. เพื่อให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ เกิดความภูมิใจและตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาเรื่องพืชสมุนไพรในชุมชนของตนเอง

วิธีการดำเนินงาน

1. ก่อนวันกิจกรรมประสานงานกับทีมวิจัยในหมู่บ้านให้ทราบถึงรายละเอียดของงาน วัน เวลาที่จะทำกิจกรรมซึ่งเป็นวันที่ 30 มิถุนายน 2554
2. ช่วงเช้า
 - เริ่มจากการทำกิจกรรมนันทนาการ เพื่อให้เด็กๆ ได้มีส่วนร่วมและพร้อมที่จะทำกิจกรรมต่อไป ต่อมาได้ชี้แจงให้เด็กๆ ได้ทราบว่าวันนี้เรามาทำอะไรและเด็กจะต้องทำอะไรบ้างโดยระหว่างนี้ก็ได้มีกลุ่มทีมวิจัยชาวบ้านและแม่หมอมาร่วมด้วย เพราะกลุ่มนี้จะต้องเป็นคนที่จะถ่ายทอดความรู้แก่เด็กๆ

- เมื่อจะเข้าไปสำรวจพืชสมุนไพรได้มีการแบ่งกลุ่มเด็กๆ ออกเป็น 5 กลุ่ม กลุ่มละ 8-9 คน โดยให้การบ้านแก่เด็กๆ ว่าให้แม่หมอสอนและแม่บ้านที่มีความรู้สอนเรื่องพืชสมุนไพรทั้งชนิดของพืชสมุนไพร สรรพคุณของพืชสมุนไพร วิธีการนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งวันนี้ได้เข้าไปสำรวจที่สวนสมุนไพร แม่หมอหมี เมื่อเด็กๆ เข้าไป ก็ได้ช่วยกันถามคำถาม เพื่อตอนบ่ายจะได้้นำเอาข้อมูลที่ได้มาแลกเปลี่ยนกันแต่ละกลุ่ม โดยในแต่ละกลุ่มจะได้พืชสมุนไพรที่ไม่ซ้ำกัน เนื่องจากแม่หมอจะเปลี่ยนบริเวณไปเรื่อยๆ และให้เด็กๆ ช่วยกันซักถาม ในส่วนของแม่หมอและแม่บ้านที่มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพรก็ได้ให้ความรู้แก่เด็กๆ

3. ช่วงบ่าย

- เริ่มจากให้แต่ละกลุ่มมาเขียนพืชสมุนไพรที่กลุ่มของตนเองได้จดไว้แล้วมาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ กลุ่มอื่นๆ

- ต่อมาให้เด็กๆ สะท้อนว่าจากวันนี้ที่ได้เรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพร แล้วเด็กๆ เป็นอย่างไรบ้าง โดยให้แต่ละคนช่วยกันสะท้อนและเขียนออกมาภายในกลุ่มของตนเอง

- สุดท้ายได้ให้แม่หมอและตัวแทนแม่บ้านแสดงความรู้สึกว่าที่ตนเองถ่ายทอดความรู้ในวันนี้แล้วเป็นอย่างไร

ผลการดำเนินงาน

เมื่อเด็กๆ ได้เข้าไปเรียนรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรในหมู่บ้านของตนเองทำให้ทราบว่า เด็กบางคนมีความรู้เรื่องพืชสมุนไพรแล้วบางส่วนแต่เมื่อได้มีการเรียนรู้ทำให้เด็กมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรในตนเองมากขึ้น เพราะเห็นได้จากช่วงที่มีการเรียนรู้ในสวนสมุมนไพรนั้นมีเวลาจำกัดแต่เด็กๆ ยังจะถามต่อเรื่อยๆ อยู่ โดยเนื้อหาที่เรียนรู้จะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับ ชนิดของพืชสมุนไพร ชื่อที่ใช้เรียก สรรพคุณ วิธีการนำมาใช้ประโยชน์ และเมื่อถามถึงการจะนำไปใช้ประโยชน์ในอนาคตนั้นพบว่าเด็กๆ สามารถแตกความคิดได้มากมาย เช่น จะนำความรู้ที่ได้วันนี้ไปบอกกับคนที่ไม่ได้มาทำกิจกรรมในวันนี้ พืชสมุนไพรจะนำให้มีร่างกายที่แข็งแรง เมื่อป่วยหรือไม่สบายก็จะนำพืชสมุนไพรที่ได้เรียนรู้มาใช้รักษาให้หาย ได้ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรและจะนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน จะนำความรู้ที่ได้นำไปรักษาคณอื่น ได้ความสามัคคีและการแบ่งหน้าที่ในการจดบันทึก สอบถาม และจดจำพืชสมุนไพร จะนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในอนาคต ดีใจที่มีคุณย่า คุณยาย คุณแม่คุณพ่อ และพี่ๆ มาสอนในเรื่องของพืชสมุนไพรถ้ามีปัญหาจะถามอีก พืชสมุนไพรทำให้ร่างกายแข็งแรง สามารถรักษาคณป่วย จะนำความรู้ที่ได้ไปแนะนำพ่อแม่และสอนน้องๆ ดีใจที่ได้เรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพร รู้สึกดีใจที่ได้เรียนรู้ในเรื่องพืช

สมุนไพรและได้นำข้อมูลที่ได้มาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ บางคนสะท้อนว่าพืชสมุนไพรเป็นปัจจัยที่สำคัญของชีวิตเราควรศึกษาหาความรู้เพราะจะได้นำไปปรึกษาผู้อื่น บางคนคิดว่าโตขึ้นอยากเป็นหมอเพื่อที่จะมารักษาคนอื่น บริเวณที่จะมีพืชสมุนไพรนั้นต้องมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ดังนั้นจะทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ จะสร้างคลินิกในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนมารักษา ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เด็กได้สะท้อนและเขียนในกลุ่มของตนเอง อาจสรุปได้ดังนี้ 1. เด็กๆ ได้มีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรเพิ่มมากขึ้นทั้งชื่อ/ประเภทของพืชสมุนไพร สรรพคุณ วิธีการนำมาใช้ประโยชน์ 2. เด็กๆ จะนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการชีวิตประจำวัน 3. เด็กๆ จะนำความรู้ไปบอกต่อกับผู้อื่น 4. เด็กๆ มีความสามัคคีและได้รู้จักการแบ่งบทบาทและหน้าที่ 5. เด็กๆ ดีใจที่มีคุณย่า คุณยาย คุณแม่คุณพ่อและพี่ๆ ที่อยู่ในชุมชนมาสอนในเรื่องของพืชสมุนไพร ในส่วนของแม่หมอและกลุ่มแม่บ้านก็สอนเด็กๆ ในเรื่องของพืชสมุนไพรซึ่งเด็กๆ ก็ดีใจที่ได้เรียนรู้กับคนในชุมชนของตนเอง

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ในส่วนของเด็ก(เยาวชน) เด็กๆ มีความสนใจเป็นอย่างมากที่จะเรียนรู้พืชสมุนไพรในหมู่บ้านของตนเองเพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว และความรู้ที่ได้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และจะบอกต่อๆ ไปยังคนอื่นๆ ซึ่งเด็กๆ ได้มีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ และอยากให้มีกิจกรรมอย่างนี้อีก

- ในส่วนของแม่หมอ แม่บ้านที่มาให้ความรู้แก่เด็กๆ ก็มีความยินดี และดีใจมากที่เด็กๆ ในหมู่บ้านของตนเองสนใจในสิ่งที่หมู่บ้านของตนเองมี คือ พืชสมุนไพร เพราะจากที่ผ่านมาไม่ค่อยมีกิจกรรมที่กลุ่มแม่หมอ แม่บ้านได้มีโอกาสมาร่วมให้ความรู้แก่เด็กๆ ต่อไปถ้ามีเด็กๆ มาถามก็จะให้ความรู้แก่เด็กๆ ต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1. เนื่องจากวางแผนว่าจะแบ่งกลุ่มแม่หมอและแม่บ้านเป็น 5 กลุ่ม แล้วให้เด็กๆ เปลี่ยนฐานการเรียนรู้ แต่มีข้อจำกัดคือ สวนสมุนไพรได้มีการปลูก พืชสมุนไพรใหม่ แม่หมอจึงเกรงว่าเด็กๆ จะไปเหยียบสมุนไพรที่ปลูกใหม่ จึงปรับแผนแล้วให้เด็กๆ เข้าไปที่ละกลุ่มแทน

2. เด็กๆ ยังเลือกอยู่อาจจะคุยกันเสียงดังบ้าง แต่ก็ยังสามารถควบคุมได้อยู่

17. กิจกรรมการหาแนวทางในการสืบทอดและการจัดการพืชสมุนไพรร่วมกันระหว่างทีมวิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 28 กรกฎาคม 2554 เวลา 9.00-12.00 น. ศาลาชมวิว โรงเรียนศรีเนห์รุ
ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : แกนนำ แม่หมอ เยาวชนและทีมวิจัยชาวบ้านที่สนใจจำนวน 25 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 2 คน

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก

นักเรียนโรงเรียนศรีเนห์รุ 43 คน

ผอ. สมพงษ์ วิชัยสิงห์ ผู้อำนวยการโรงเรียนศรีเนห์รุ

วัตถุประสงค์

เพื่อหาแนวทางการสืบทอดและการจัดการพืชสมุนไพรร่วมกันระหว่างทีมวิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

วิธีการดำเนินงาน

1. ก่อนวันประชุมมีการประสานงานทางโทรศัพท์กับทางนายก อบต. ช้างเผือก และทีมวิจัยเพื่อกำหนดวันเวลาและสถานที่ ที่จะทำการประชุม ซึ่งตกลงได้เป็นวันที่ 28 กรกฎาคม 2554
2. มีการส่งหนังสือราชการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งทาง อบต. ช้างเผือก และทางคุณครูโรงเรียนศรีเนห์รุ
3. วันที่ทำการประชุม เริ่มจากการเกริ่นนำความเป็นมาเป็นไปของโครงการว่ามาจากไหนและใครเข้ามามีส่วนร่วมบ้าง
- 4.หารือกับทางอบต. ช้างเผือก พ่อหลวงบ้าน และทีมวิจัยว่ามีความคิดเห็นอย่างไร สามารถเข้ามสนับสนุนได้ในส่วนไหน ใครจะเป็นคนทำ และจะทำอย่างไร

ผลการดำเนินงาน

เริ่มจากการพูดถึงความเป็นมาของโครงการว่ามีความเป็นมาอย่างไร โดยเล่าถึงโครงการเครือข่ายรักษ์ดอยสุเทพ-ปุยและมี 3 หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านตัวอย่าง คือ บ้านขุนช่างเคี่ยน ทำเรื่องพืชสมุนไพร บ้านดอยปุยทำเรื่อง การท่องเที่ยวในชุมชน และบ้านแม่สาใหม่ทำเรื่อง การจัดการป่าไม้ และเล่าว่าโครงการเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนมีพืชสมุนไพรเป็นทุนเดิม รวมทั้งยังมีการรักษาการเจ็บป่วยด้วยการใช้สมุนไพรภายในชุมชนอยู่ซึ่งพืชสมุนไพรและวิธีการรักษาแบบนี้เป็นการรักษาของชนเผ่าม้งซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า

ประกอบกับในปัจจุบันพืชสมุนไพรและการรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรแบบนี้มีจำนวนลดน้อยลงไปเป็นจำนวนมาก คนในชุมชนก็หันมารักษาจากโรงพยาบาลมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนัก และคิดที่จะทำเรื่องพืชสมุนไพร โดยกลุ่มคนหรือหน่วยงานที่เข้ามามีส่วนร่วมคือ สกว. ชาวบ้าน อบต. ช้างเผือก ปราชญ์ชุมชน แกนนำชุมชน พ่อหมอแม่หมอ ชาวบ้านที่พอมีความรู้เรื่องพืชสมุนไพร และชาวบ้านที่สนใจ เป็นต้น โดยได้ให้ทางผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋มา ได้เล่าถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ได้มีการทำมาในระยะที่ 1 และกิจกรรมที่ได้ทำในระยะที่ 2 โดยในการระดมความคิดเห็นในครั้งนี้ นักศึกษาได้ทำหนังสือคู่มือ เรื่อง รายชื่อพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช้างเขียนแยกตามประเภทของการนำมาใช้ประโยชน์ โดยได้จัดทำขึ้นมาเป็นตัวอย่างจำนวน 7 เล่ม และได้ใส่ CD ข้อมูลในส่วนของหนังสือเล่มนี้จำนวน 5 แผ่น เพื่อให้แก่ผู้ที่สนใจและอยากรนำข้อมูลไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนต่อไป และช่วงต่อไปก็ได้เปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนกัน

-ในส่วนของการจัดการบริหารส่วนตำบลช้างเผือก

ผู้ที่เข้ามาแลกเปลี่ยนคือ นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลช้างเผือก นายวิรัช ยังยืนกุล รองนายก นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลช้างเผือกช้างเผือก นายธีรภัทร เลาลี และส.อบต.ช้างเผือก นายประยงค์ ลีเลิศ

นายกวิรัชได้เป็นหนึ่งในทีมวิจัยและเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญา โดยเฉพาะภูมิปัญญาในเรื่อง พืชสมุนไพร ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายถ้าหากมันจะสูญหายไปจากชุมชน จากการแลกเปลี่ยนสามารถสรุปได้ว่า

1. ทางอบต. ช้างเผือกมีความพร้อมที่จะสนับสนุนงบประมาณ แต่เหนือสิ่งใด จะต้องเขียนโครงการและจะต้องจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมาเพื่อรองรับโครงการโดยนายกองจัดการบริหารส่วนตำบลช้างเผือก นายวิรัช ยังยืนกุล คิดว่า น่าจะมีการตั้งเป็นชมรมโดยเปิดรับสมัครสมาชิกซึ่งจะเป็นกลุ่มคนที่ให้ความสนใจในเรื่องของพืชสมุนไพร และมีการแบ่งบทบาทกลุ่มคนในองค์กรให้ชัดเจน การจัดกิจกรรม โดยกิจกรรมจะต้องมีความต่อเนื่อง เช่น การเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรประจำเดือนโดยให้แม่หมอเป็นผู้มาให้ความรู้โดยควรทำทุกเดือน การปลูกพืชสมุนไพรเป็นพืชประดับโดยนำมาปลูกไว้หน้าบ้านของสมาชิกซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากทั้งนำมาใช้ในการประกอบอาหาร การรักษาโรค และยังเป็นการอนุรักษ์พืชสมุนไพร ในส่วนของทางโรงเรียนศรีเนห์รุทางคุณครูจะช่วยผลักดันให้เกิดการเรียนรู้เรื่อง พืชสมุนไพรกับเด็กๆ มากขึ้นและจะพยายามทำให้เกิดการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมในโรงเรียนให้มากที่สุด แต่เหนือสิ่งใดต้องได้มีการปรึกษากับทางโรงเรียนอีกทีหนึ่ง

2. ในส่วนของสิ่งที่สามารถหนุนเสริมได้เลยคือ การทำเอกสารเรื่อง องค์ความรู้พืชสมุนไพรบ้านขุนช้างเกียนซึ่งทางทีมวิจัยได้จัดทำขึ้นมา 7 เล่มในวันที่ประชุมไม่สามารถทำได้มากมานี้เนื่องจากเป็นการปรีนตี ซึ่งทางทีมวิจัยไม่สามารถทำให้ทีมวิจัยได้ทุกคน ทางอบต. ช้างเผือกจึงรับไปทำต่อประมาณ 30 เล่ม และนำหนังสือองค์ความรู้ไปถ่ายทอดแก่คนที่อยากเรียนรู้ต่อไป และนำไปใช้ในการเรียนรู้ตามกิจกรรมที่ชมรมได้วางกิจกรรมไว้

อาจสรุปได้ว่า ทางองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือกมีความพร้อมที่จะสนับสนุนทั้งในส่วนของงบประมาณและการเป็นที่ปรึกษาของชมรม และมองว่าน่าจะมีการกำหนดหลักสูตรเรียนรู้พืชสมุนไพรประจำชุมชน แต่ทางทีมวิจัยและชุมชนต้องมีการจัดให้เป็นระบบมีการจัดตั้งเป็นชมรมเพื่อให้เป็นกลุ่มก่อนทำให้ง่ายต่อการของบประมาณต่อไป

ในส่วนของพ่อหลวงจุมพล และแกนนำอื่นๆ

ผู้ที่มาแลกเปลี่ยน คือ ผู้ใหญ่บ้านจุมพล ยังยืนกุล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋มา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านณรงค์ ยังยืนกุล

เห็นด้วยกับทาง อบต. ช้างเผือก คือ มองว่าถ้าจะทำโครงการขึ้นมา จะต้องมีการจัดกลุ่ม อาจจะเป็นกลุ่มรักษาสมุนไพร โดยมีการแต่งตั้งประธาน รองประธาน เลขาคณะกรรมการ รวมทั้งรับสมัครสมาชิกที่สนใจและพร้อมที่จะเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรในชุมชนตนเอง มีการจัดทำอย่างเป็นระบบ โดยจะต้องมีการวางแผนว่าจะต้องมีกิจกรรมอะไรบ้างและจะต้องทำอะไร เช่น อาจจะมีการสอนเรื่องพืชสมุนไพรในทุกสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนเป็นต้น หรือการนำพืชสมุนไพรมาปลูกเป็นพืชประดับหน้าบ้านแต่ละครอบครัว ในส่วนของสวนสมุนไพรในหมู่บ้านที่ได้ทำมาแล้วนั้นก็ควรมีการปรับปรุง โดยมีการแบ่งบทบาทที่ชัดเจน และเปิดรับสมัครสมาชิกเพื่อลดการขัดแย้ง

ในส่วนของโรงเรียนศรีเนห์รุ

ผู้อำนวยการโรงเรียนศรีเนห์รุ นายสมพงศ์ วิชัยสิงห์ (ได้มาแลกเปลี่ยนไม่นานเนื่องจากมีเจ้าหน้าที่จากเขตการศึกษามาตรวจโรงเรียนศรีเนห์รุ)

ได้หารือกับ ผอ. โรงเรียน ซึ่งเห็นด้วยกับการทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นแต่ในปัจจุบันทางโรงเรียนได้มีการทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การปักผ้าลายพื้นบ้านม้ง อยู่แล้ว แต่มีความสนใจที่จะทำเรื่องพืชสมุนไพรต่อไป แต่อาจจะต้องใช้เวลาเพราะการเขียนหลักสูตรเป็นเรื่องที่ยากพอสมควร แต่ในปัจจุบันทางโรงเรียนก็ได้มีสวนสมุนไพรไว้เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้อยู่แล้ว แต่ในอนาคตก็คาดหวังในส่วนของเรื่องพืชสมุนไพร แต่อย่างไรก็ต้องไปปรึกษากับทางคุณครูคนอื่นๆ ก่อน

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ได้เห็นมุมมองจากหลายๆ ด้านซึ่งต่างก็มีความปรารถนาดีต่อชุมชนของตนเอง โดยต่างก็ได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน แต่เหนือสิ่งใดสิ่งที่จะต้องเริ่มขึ้นอันดับแรกๆ คือการรวมกลุ่มซึ่งในกลุ่มของทีมวิจัยก็มีอยู่แล้วบ้างแต่เป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ ต้องการที่จะขยายต่อไปยังคนอื่นๆ ในชุมชน

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1. เนื่องจากในวันที่ทำกิจกรรมทางโรงเรียนที่เจ้าหน้าที่จากเขตการศึกษามาตรวจทางโรงเรียนศรีเนห์รุทางด้านคุณครูจะได้มาร่วมหารือในระยะสั้นๆ เท่านั้น จะต้องมีการปรึกษาหารือกับทางคุณครูในคราวหน้าต่อไป
2. ทางโรงเรียนเข้าใจผิดที่จะต้องให้มีกลุ่มเด็กนักเรียนร่วมด้วยจึงต้องมีเด็กนักเรียนมาด้วย 43 คน ซึ่งพูดเสียงดังแข่งกับกลุ่มทางทีมงานที่ได้หารือกันอยู่
3. ชาวบ้านมักใช้ภาษาพื้นบ้านทำให้บุคคลภายนอกไม่สามารถเข้าใจภาษาได้จะต้องแปลอีกครั้งหนึ่ง

18. กิจกรรมการหาแนวทางในการสืบทอดและการจัดการพืชสมุนไพรร่วมกันระหว่างทีมวิจัยและโรงเรียนศรีเนห์รุ

วัน เวลาและสถานที่ : วันที่ 8 สิงหาคม 2554 เวลา 15.00-17.00 น. โรงเรียนศรีเนห์รุ

บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม : คุณครูโรงเรียนศรีเนห์รุ 12 คน

ผู้วิจัยและเพื่อนนักศึกษา รวม 4 คน

พี่เลี้ยงศูนย์ประสานงานวิจัย 2 คน

วัตถุประสงค์

เพื่อหาแนวทางในการสืบทอดและการจัดการพืชสมุนไพรร่วมกันระหว่างโรงเรียนศรีเนห์รุและทีมวิจัย

วิธีการดำเนินงาน

1. ก่อนวันประชุมมีการประสานงานทางโทรศัพท์กับทางผอ.สมพงษ์ วิชัยสิงห์ ผอ.โรงเรียนศรีเนห์รุ และทีมวิจัยเพื่อกำหนดวันเวลาและสถานที่ ที่จะทำการประชุม ซึ่งตกลงได้เป็นวันจันทร์ที่ 8 สิงหาคม 2554

2. มีการส่งหนังสือราชการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งทางคุณครูโรงเรียนศรีเนห์รู

3. วันที่ทำการประชุม เริ่มจากการเกริ่นนำความเป็นมาของโครงการว่ามาจากไหนและใครเข้ามามีส่วนร่วมบ้างโดยเริ่มจากการเกริ่นว่าโครงการเริ่มต้นจากโครงการเครือข่ายเพื่อคดยสุเทพ-ปุยเพื่อรักษาและพัฒนาทรัพยากรบุคคล โดยได้มีตัวอย่าง 3 หมู่บ้าน คือ บ้านโป่งแม่สาใหม่ ทำเรื่องการจัดการทรัพยากรป่า บ้านคดยปุยเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และบ้านขุนช่างเคี่ยนทำเรื่องพืชสมุนไพร โดยแต่ละเรื่องได้มีการปรึกษาหารือกับทีมวิจัยชาวบ้านว่ามีความสนใจทำประเด็นอะไรและจะเกิดประโยชน์อย่างไรต่อไปในอนาคต โดยกลุ่มที่ทำงานเรื่องพืชสมุนไพรประกอบด้วย กลุ่มแกนนำชาวบ้าน นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ่อหมอแม่หมอสมุนไพร พ่อบ้านแม่บ้านที่พอมีความรู้เรื่องพืชสมุนไพร กลุ่มเยาวชน และชาวบ้านที่สนใจ และหน่วยงานที่เข้าร่วมตั้งแต่เริ่มต้น คือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) และองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือกซึ่งได้เป็นที่ปรึกษาโครงการมาตั้งแต่ต้น

4. นำข้อมูลองค์ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรที่ได้มาให้คุณครูดู

4. หารือกับทางโรงเรียนว่าข้อมูลที่ได้มาจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างไรให้นักเรียนได้เรียนรู้และเกิดประโยชน์สูงสุด และเริ่มสอบถาม ผอ. และคุณครูคนอื่นๆ

ผลการดำเนินงาน

เริ่มจากการพูดถึงความเป็นมาของโครงการว่ามีความเป็นมาอย่างไร โดยเล่าถึงโครงการเครือข่ายรักษ์คดยสุเทพ-ปุยและมี 3 หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านตัวอย่าง คือ บ้านขุนช่างเคี่ยน ทำเรื่องพืชสมุนไพร บ้านคดยปุยทำเรื่อง การท่องเที่ยวในชุมชน และบ้านแม่สาใหม่ทำเรื่อง การจัดการป่าไม้ และเล่าว่าโครงการเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนมีพืชสมุนไพรเป็นทุนเดิม รวมทั้งยังมีการรักษาการเจ็บป่วยด้วยการใช้สมุนไพรภายในชุมชนอยู่ซึ่งพืชสมุนไพรและวิธีการรักษาแบบนี้เป็นการรักษาของชนเผ่าม้งซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า ประกอบกับในปัจจุบันพืชสมุนไพรและการรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรแบบนี้มีจำนวนลดน้อยลงไปเป็นจำนวนมาก คนในชุมชนก็หันมารักษาจากโรงพยาบาลมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนัก และคิดที่จะทำเรื่องพืชสมุนไพร โดยกลุ่มคนหรือหน่วยงานที่เข้ามามีส่วนร่วมคือ สกว. ชาวบ้าน อบต.ช้างเผือก ปราชญ์ชุมชน แกนนำชุมชน พ่อหมอแม่หมอ ชาวบ้านที่พอมีความรู้เรื่องพืชสมุนไพร และชาวบ้านที่สนใจ เป็นต้น ในการศึกษาครั้งนี้นักศึกษาได้ทำหนังสือคู่มือ องค์ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนแยกตามประเภทของการนำมาใช้ประโยชน์ และเริ่มให้คุณครูระดมความคิดเห็น

จากการหารือกับคุณครูโรงเรียนศรีเนห์รูพบว่า ทางคุณครูมีความสนใจเป็นอย่างมากที่จะเอาเรื่อง พืชสมุนไพรมาให้นักเรียนได้เรียนรู้ โดยอาจจะเป็นในรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น หรือเป็นกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้ เนื่องจากหลักสูตรเดิมเป็นเรื่องของการปักผ้าของชนเผ่าม้ง แต่เจ้าหน้าที่เขตการศึกษาได้มาตรวจในวันที่ 28 กรกฎาคม 2554 มีความเห็นว่า หลักสูตรการปักผ้าเป็นเพียงกิจกรรมไม่ใช่หลักสูตร วันนั้นทางโรงเรียนได้นำเอกสารองค์ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนที่นักศึกษาได้จัดทำขึ้นมาแล้วได้นำไปให้เจ้าหน้าที่เขตการศึกษาดูแล้วท่านมีความสนใจเป็นอย่างมาก ซึ่งความรู้ที่ได้จากหนังสือ นั้นล้วนเป็นเรื่องของพืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนทั้งหมด ซึ่งจากการประชุมจากครั้งที่แล้ว ผอ. สมพงศ์ ได้เข้าร่วมประชุมเป็นเวลาเพียงเล็กน้อย โดยให้ความเห็นว่าเห็นด้วยที่จะนำความรู้ต่างๆ ไปให้นักเรียนได้เรียนแต่จะเป็นไปในรูปแบบใดต้องให้คุณครูฝ่ายวิชาการ ได้ดูข้อมูลอีกทีหนึ่ง ซึ่งขอข้อมูลจากเอกสารระยะที่ 1 ซึ่งมีส่วนของข้อมูลเรื่องการผสมด้วยด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตามคุณครูได้บอกว่า การเขียนหลักสูตรท้องถิ่นต้องใช้ระยะเวลาเป็นปี แต่ระหว่างนั้นอาจจะให้นักเรียนได้เรียนรู้เป็นกิจกรรมไปก่อน เช่น ทางโรงเรียนมีสวนสมุนไพร ก็จะให้นักเรียนเข้ามาเรียนรู้ และนำพืชสมุนไพรมาปลูกเพิ่มเติม รวมถึงในอนาคตอาจจะให้แม่หมอมาสอนให้กับนักเรียนได้เรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรด้วย ดังนั้นทางทีมวิจัยจึงได้นำข้อมูลที่มีมาให้แก่คุณครูฝ่ายวิชาการ เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการเขียนหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป ทางด้านคุณครูท่านอื่นก็เห็นด้วยที่จะนำข้อมูลเรื่องนี้มาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากเป็นเรื่องใกล้ตัวนักเรียน และเห็นพ่อแม่ตนเองใช้มาตลอดซึ่งบางคนก็รู้ว่าเป็นยาสมุนไพรบางคนก็ไม่รู้ ซึ่งความรู้เหล่านี้นักเรียนสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ประกอบกับทางโรงเรียนจะมีการประชุมการปรึกษาหารือ เรื่อง หลักสูตรท้องถิ่นขึ้นในวันที่ 30 สิงหาคม 2554 ซึ่งทางผอ.และทางคุณครูก็ได้เชิญ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋มาเข้าไปประชุมด้วยซึ่งจะเข้าไปช่วยผลักดันให้องค์ความรู้ที่ได้เกิดประโยชน์มากที่สุด

บทเรียนที่เกิดขึ้น

- ได้เห็นมุมมองจากหลายๆ ด้านซึ่งต่างก็มีความปรารถนาดีต่อชุมชนของตนเอง โดยต่างก็มาร่วมกันแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

เนื่องจากการทำหลักสูตรท้องถิ่นจะต้องใช้ระยะเวลาในการจัดทำหลักสูตร ข้อมูลที่ได้จึงอาจจะต้องเริ่มจากการให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมเรื่อง พืชสมุนไพรก่อน

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ” ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 4 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร ทั้งในส่วนของ การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน
2. เพื่อศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้าน โดยใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน
4. เพื่อสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

แต่ในระยะเวลาที่หนึ่งสามารถทำการศึกษาได้คือ 1. ศึกษาภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพรทั้งในส่วนของ การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน 2. ศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้าน โดยใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน และสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยนได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งสามารถแบ่งการศึกษาได้ ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทของชุมชนที่ศึกษา ประกอบไปด้วย ข้อมูลทั่วไป ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมความเชื่อ ประวัติการเจ็บป่วยและการรักษาการเจ็บป่วยของชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร ทั้งในส่วนของ การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน

ตอนที่ 3 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

ตอนที่ 4 แนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

ตอนที่ 5 สร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

ตอนที่ 1 บริบทของชุมชนที่ศึกษา

ผู้ศึกษาได้คัดเลือกพื้นที่ ที่ทำการศึกษาคือเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางชีวภาพโดยเฉพาะพืชสมุนไพรในท้องถิ่น

1.1 ข้อมูลทั่วไปของบ้านขุนช่างเคี่ยน

ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

ประวัติความเป็นมาของบ้านขุนช่างเคี่ยน หมู่ที่ 4 ตำบลช้างเผือก จากคำบอกเล่าของชาวบ้านเชื่อว่าม้งบนคอยปูอพยพมาจากอำเภอปาย เชียงดาวและแม่อริม และได้ตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นเมื่อประมาณปี 2502 ซึ่งชาวบ้านขุนช่างเคี่ยนนี้ได้ย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านม้งคอยปู เนื่องจากระยะทางไกลและยากลำบากในการเดินทางมาทำไร่ซึ่งแรกเริ่มมีประมาณ 30 หลังคาเรือนโดยตั้งเป็น 2 หย่อมบ้าน คือหย่อมบ้านหนึ่งอยู่บริเวณศูนย์วิจัยเกษตรในปัจจุบันและอีกหย่อมบ้านหนึ่งบริเวณหน้าหมู่บ้าน โดยมีนายจ้อย แซ่ลีและนายหลี่ แซ่ย่าง เป็นผู้นำ

พื้นที่บริเวณนี้แรกเริ่มชาวบ้านจะทำไร่เลื่อนลอย ปลูกพืชล้มลุกและปลูกฝิ่น ทำให้ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2008 – พ.ศ.2017 ในหลวงได้ทรงเสด็จเป็นประจำทุกปี ปีละครั้งและได้พระราชทานพันธุ์พืช (ผักและผลไม้เมืองหนาว) และพันธุ์สัตว์ (หมูและแกะ) เพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น ซึ่งในปีพ.ศ. 2010 ในหลวงได้รวมบ้านทั้ง 2 หย่อมบ้านเข้าด้วยกันในบริเวณหน้าหมู่บ้านและได้ใช้พื้นที่บริเวณศูนย์วิจัยเกษตรเป็นที่ตั้งโครงการหลวงแห่งแรกในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ.2522 และในปีเดียวกันนั้นเองนายอำเภอเมืองเชียงใหม่ ได้ตั้งชื่อขึ้นใหม่เป็นบ้านขุนช่างเคี่ยน หมู่ 4 ตำบลช้างเผือกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดกับ แม่ริม – หางดง

ทิศตะวันออก ติดกับ หมู่ 1 ตำบลช้างเผือก

ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านม้งขุนช่างเคี่ยนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ลักษณะภูมิประเทศเป็นเนินเขาและหุบเขา นิยมปลูกบ้านอยู่ใกล้ชิดกันในกลุ่มเครือญาติ โดยมีเรือนใหญ่ของคนสำคัญอยู่ตรงกลาง หน้าบ้านหันไปตามทิศความลาดลงของภูเขาหมู่บ้าน ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่จะปลูกบ้านเรือนติดพื้นดิน

N

ภาพที่ 1 แสดงลักษณะภูมิประเทศหมู่บ้านขุนบ้านขุนช่างเคี่ยน

การคมนาคม

บ้านม้งขุนช่างเคี่ยนตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 35 กิโลเมตร ห่างจากหมู่บ้านม้งดอยปุยประมาณ 9 กิโลเมตร ตามเส้นทางสายเชียงใหม่- พระธาตุดอยสุเทพ ลักษณะถนนจากเมืองเชียงใหม่ถึงบ้านพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์เป็นถนนลาดยางรวมระยะทาง 12 กิโลเมตร จากนั้นเป็นถนนโรยกรวดขนาดเล็กและเป็นถนนมีผิวทางชำรุดเป็นหลุมเป็นบ่อตลอดระยะทางจนถึงหมู่บ้าน อยู่ห่างจากศูนย์วิจัยเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประมาณ 3 กิโลเมตรจะถึงทางสามแยกทางเข้าหมู่บ้าน ถนนทางซ้ายมือจะเป็นเส้นทางไปสวนลีนจี้และที่นา เป็นเส้นทางลงไปห้วยตึงเฒ่า ส่วนถนนทางขวามือ เป็นถนนเข้าหมู่บ้าน

ลักษณะภูมิอากาศ

อากาศส่วนมากจะค่อนข้างเย็น โดยแบ่งฤดูกาลได้ ดังนี้

ฤดูร้อนช่วงเดือน มีนาคม - พฤษภาคม

ฤดูหนาวช่วงเดือน พฤศจิกายน - กุมภาพันธ์

ฤดูฝนช่วงเดือน มิถุนายน - ตุลาคม

เศรษฐกิจในชุมชน

การประกอบอาชีพในอดีต

ชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนตั้งอยู่บนภูเขาสูง ในอดีตจะทำการเกษตรเพื่อยังชีพอย่างเดียว คือ โดยจะปลูกไว้เพื่อรับประทานในครัวเรือนเท่านั้น เช่น ข้าว และพืชผัก เลี้ยงสัตว์ จะไม่มีการซื้อขาย จะมีแต่การแลกเปลี่ยนกันด้วยสิ่งของเท่านั้น คนในชุมชนมีความเชื่อว่าจะต้องมีลูกมาก เพื่อเป็นแรงงานในการทำเกษตร

ในปี พ.ศ. 2522 มูลนิธิโครงการหลวงการหลวงได้เข้ามาส่งเสริมปลูกพืชเมืองหนาว ประกอบกับการประกาศพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ประกาศเป็นเขตอุทยาน

การประกอบอาชีพในปัจจุบัน

รายได้ รายได้ส่วนใหญ่มาจากการเกษตร สวนลีนจี้ กาแฟ ซึ่งทำได้ปีละครั้งหรือลงไปรับจ้างทำงานทั่วไป เช่น รับเหมาก่อสร้าง ร้านอาหาร ร้านขายเสื้อผ้า ในตัวเมืองเชียงใหม่

ภาระหนี้สินของชาวบ้าน

ส่วนเรื่องหนี้สินของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นหนี้กองทุนหมู่บ้าน ฎีไปลงทุนปลูกลีนจี้เพื่อไปซื้อต้นพันธุ์ ซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลงเฉลี่ยอยู่ที่ 20,000 บาท แต่ชาวบ้านไม่มีหนี้ดอกเบี้ยหรือหนี้ของธนาคารภายนอก เนื่องจากชาวบ้านคิดว่าถ้าไปกู้ข้างนอกก็คงไม่สามารถหาเงินมาส่งคืนได้ บางคนก็ยืม

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. ลินจี 1.1 การเก็บเกี่ยว 1.2 การแต่งกิ่ง 1.3 การควั่นกิ่ง 1.4 ออกดอก 1.5 การดูแลรักษา					↔							
2. กาแฟ 2.1 การเก็บเกี่ยว 2.2 การแต่งกิ่ง 2.3 ใส่ปุ๋ย											↔	↔
3. พลับ 3.1 การแต่งกิ่ง 3.2 ออกดอก 3.3 ออกผล									↔			
4. ขำว (ขำวดอยและขำวหอมมะลิ) 4.1 ปูปลูก 4.2 เก็บเกี่ยว											↔	↔

ตาราง ต่อ

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
5. หั้วผักกาด (ใช้เวลา 45-55 วัน)	←											→
6. กะหล่ำปลีขาว (ใช้เวลา 3 เดือน)	←											→
7. กะหล่ำปลี (ใช้เวลา 3 เดือน)	←											→
8. ผักกาดขาว (ใช้เวลาไม่เกิน 3 เดือน)	←											→
9. ซาโยเต้ (ใช้เวลาไม่เกิน 3 เดือน)	←											→
10. ลำไย - ขยายพันธุ์ตามฤดูกาล - ขยายพันธุ์ที่ระลึก - ขยายกาแฟ - ขยายลิ้นจี่ - ขยายของช่วงเทศกาลปี ใหม่	←											→

การท่องเที่ยว คือ ชมพญาเสือโคร่ง

ปีพ.ศ. 2534 อาจารย์ประเสริฐ นำต้นพญาเสือโคร่งมาปลูกบริเวณตามข้างทางเมื่อปี พ.ศ. 2536 เริ่มออกดอก จึงมีนักท่องเที่ยวไทยและชาวต่างชาติเริ่มเข้ามา แต่ที่ได้รับความนิยมเป็นที่รู้จักของแหล่งชมพญาเสือโคร่งที่สวยงาม เมื่อปีพ.ศ. 2551 ที่ผ่านมา โดยจากนั้นได้มีการประชาสัมพันธ์จากทางองค์การบริหารตำบลช้างเผือกและองค์การบริหารส่วนจังหวัด

ปัญหาที่ตามมาคือ เกิดปัญหาโรคติด การเดินทางลำบาก ปัจจุบันได้มีการหารือกับทางเจ้าหน้าที่ของอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพและศูนย์วิจัยเกษตรบนที่สูงเพื่อที่จะดูแลนักท่องเที่ยวโดยเน้นที่การบริการเรื่องความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว

ปัญหาในการประกอบอาชีพ

เนื่องจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้ไม่สามารถขยายที่ทำกินได้ ถ้าหากมีการรุกร้าจะถูกลิดที่คืนทำกิน ทำให้ปัจจุบันคนในชุมชนประสบปัญหาที่ดินทำกินโดยเฉพาะที่ดินที่ใช้ปลูกข้าว บางครั้งต้องลงมาเช่าที่ดิน ในเขตอำเภอหางดง สันทราย สันกำแพง ในการปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวบางครั้งครัวต้องซื้อข้าวกินในทุกๆปี มีเพียง 4-5 ครอบครัวเท่านั้นที่มีที่นาทำกินในบริเวณชุมชน

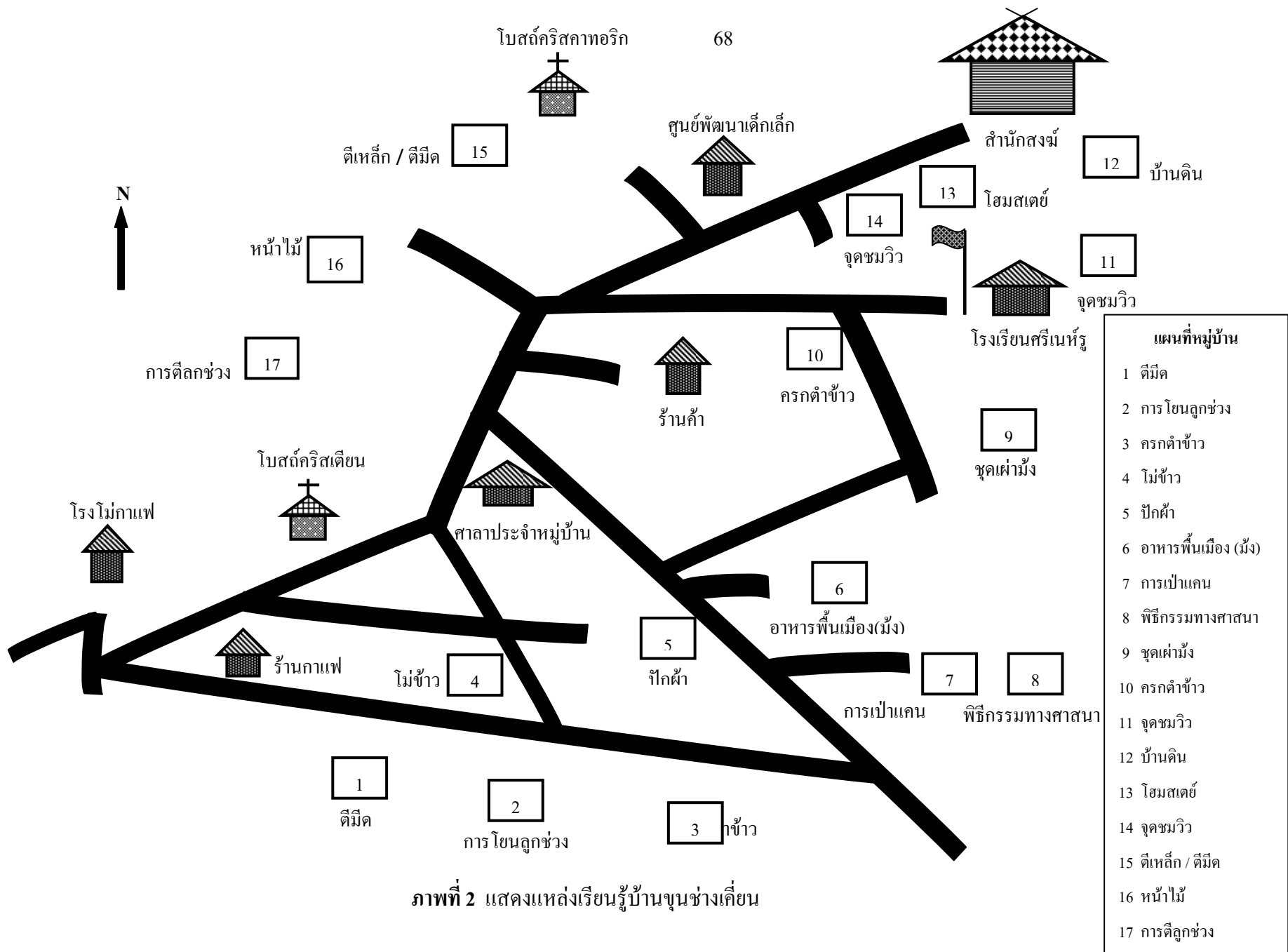
จำนวนประชากร

บ้านม้งขุนช่างเคี่ยน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 105 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 1586 คน แบ่งเป็นประชากรชาย 733 คน ประชากรหญิง 853 คน มีอัตราการเกิดสูงเฉลี่ยปีละ 20 คน (ย้อนหลัง 3 ปี)

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

บ้านม้งขุนช่างเคี่ยนมีการตั้งบ้านเรือน บนเนินเขาและที่ระหว่างหุบเขาลดหลั่นกันลงมา และนิยมปลูกบ้านอยู่ใกล้ชิดกันในกลุ่มเครือญาติ โดยมีเรือนใหญ่ของคนสำคัญอยู่ตรงกลางหน้าบ้านหันไปตามความลาดชันลงของภูเขาหมู่บ้าน ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่จะปลูกบ้านเรือนติดพื้นดิน(ยกเว้นบ้านผู้ใหญ่บ้านที่เป็นปูนซีเมนต์) ติฝ้าด้วยไม้แผ่นหรือไม้ไผ่แตกๆ หลังคามุงด้วยสังกะสี แต่บางหลังยังมุงด้วยคา กลางบ้านใช้ทำกิจกรรมอื่นๆ มีเตาไฟสำหรับทำอาหาร(บางบ้านก็มีการแบ่งพื้นที่ห้องครัวต่างหากโดยการทำฝากั้นครึ่งหนึ่ง) ด้านข้างจะเป็นห้องนอนที่แบ่งกันด้วยฝาไม้เป็นห้องเล็กๆ มีแคร่ไม้เป็นเตียง ใช้พื้นดินเป็นพื้นบ้าน บางหลังเพดานหยาบๆไม่ขัดมันส่วนห้องน้ำจะนิยมสร้างไว้นอกตัวบ้านปัจจุบันเป็นส้วมซึม ห้องน้ำสร้างด้วยสังกะสี แต่ช่วงด้านบนของประตูห้องน้ำกับหลังคาจะเปิดโล่งให้ลมถ่ายเทได้ดีหากมีการสร้างบ้านใหม่ ต้องมีการเล็งหาว่าจะสามารถตั้งตรงบริเวณไหนได้ จึงจะสามารถสร้างบ้านบริเวณนั้นได้

ที่ไร่ที่สวนมีสองส่วน คือ อยู่รอบๆหมู่บ้านเป็นสวนกาแฟ ห้วยไช้ทำ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ส่วนที่ออกไปทางห้วยตึงเต่าจะเป็นสวนลิ้นจี่ และที่นา

ภาพที่ 2 แสดงแหล่งเรียนรู้บ้านขุนช่างเคี่ยน

โครงสร้างทางสังคม

วงศ์ตระกูล (แซ่)

ระบบวงศ์ตระกูลมีอิทธิพลครอบคลุมการจัดระเบียบกลุ่มสังคมทำหน้าที่เป็นจุดศูนย์กลางของวัฒนธรรมชนเผ่าม้ง โดยเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงพฤติกรรมต่างๆทางสังคมการเมือง เศรษฐกิจและศาสนาของชนเผ่าม้งเข้าไว้ด้วยกันวงศ์ตระกูล (แซ่) ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน มี 4 แซ่ คือ แซ่ย่าง แซ่เต๋า แซ่ลี และแซ่ว่าง

ความสัมพันธ์ในครอบครัว

หน่วยรากฐานของโครงสร้างสังคมชนเผ่าม้งได้แก่ ครอบครัว ซึ่งไม่ได้รวมเฉพาะผู้ที่อยู่ภายใต้หลังคาเรือนเดียวกัน แต่รวมไปถึงผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจหัวหน้าครอบครัวคนเดียวกันด้วย องค์ประกอบของครัวเรือนอาจประกอบขึ้นด้วยตั้งแต่ครอบครัวแรกเริ่มอันประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูกๆ ที่ยังไม่ได้แต่งงาน จนถึงครอบครัวขยายของญาติ

ครอบครัวหนึ่งจะมีชายผู้มีความอาวุโสสูงสุดเป็นหัวหน้าและเป็นผู้นำในครอบครัว สมาชิกอื่นจะต้องเชื่อฟังในขณะที่พ่อแม่ ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อลูกชายคนโตแต่งงานจะไปสร้างบ้านใหม่เพื่ออาศัยอยู่กับภรรยา และลูกหรือยังจะอยู่กับพ่อแม่ก็ได้ ส่วนลูกชายคนสุดท้องเมื่อมีภรรยาต้องให้ภรรยามาอยู่กับครอบครัวใหญ่ด้วยเพราะบุตรคนสุดท้องต้องดูแลพ่อแม่ ตามประเพณีแต่สำหรับลูกสาวเมื่อแต่งงานแล้วต้องไปอยู่กับครอบครัวของสามี และลูกสาวจะไม่สามารถกลับมาอาศัยที่บ้านพ่อแม่ได้

สำหรับการดูแลพ่อแม่ ชนเผ่าม้งจะให้ลูกชายคนสุดท้องเป็นผู้ดูแลพ่อแม่ แต่ถ้าครอบครัวใดไม่มีลูกชาย ลูกสาวก็จะเป็นผู้ที่ดูแลพ่อแม่

นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์และการนับถือแบบแซ่ตระกูล โดยในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมี 4 แซ่ คือ แซ่เต๋า แซ่ว่าง แซ่ย่าง แซ่ลี แต่ในปัจจุบันก็มีการเปลี่ยนนามสกุลแต่ทุกๆ คนยังมีตระกูลเดิมของตนและสามารถสืบสาวความเป็นญาติร่วมแซ่ตระกูลได้ ทั้งนี้ เพราะการนับญาติ แซ่ตระกูลเดียวกันนั้นเกี่ยวข้องไปถึงความเชื่อ การปฏิบัติข้อห้าม และกฎต่างๆ ที่ยังถือปฏิบัติกันอยู่

ด้านการเมืองการปกครอง

การปกครองในอดีต

คนในชุมชนได้ถือหลักปฏิบัติตามจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด ประเพณีของชนเผ่าม้งเองไม่มีหัวหน้าหรือผู้นำสูงสุด เพราะในอดีตไม่ได้รวมกันอยู่เป็นพื้นที่หนึ่งที่เดียวกัน แต่จะแยกหมู่บ้านออกไปปกครองกันเองเป็นอิสระ

ในอดีตเมื่อเกิดกรณีพิพาท หรือเหตุการณ์ร้ายแรงในหมู่บ้าน คนในชุมชนจะมีวิธีการจัดการปัญหา แบ่งได้เป็น 2 ประเภท

1. คณะผู้เฒ่าผู้แก่ของสกุล ตัดสินข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีที่อยู่ในสกุลเดียวกัน ผู้เสียหายนำความไปร้องเรียนเพื่อให้คณะผู้เฒ่าผู้แก่ในสกุลเดียวกันตัดสิน และจะถือว่าคำตัดสินนั้นเป็นการตัดสินที่เด็ดขาด ในกรณีเช่นนี้หัวหน้าหมู่บ้านจะไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะถือว่าเป็นเรื่องภายในครอบครัว

2. คณะกรรมการกลางตัดสินข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีต่างสกุลกัน ผู้เสียหายนำความไปร้องเรียนต่อหัวหน้าหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้านจะเรียกคู่กรณีมาสอบถาม และจะแต่งตั้งคณะกรรมการกลางตัดสินข้อพิพาทดังกล่าว ซึ่งมีวิธีการแต่งตั้ง 2 วิธี

2.1 หัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้แต่งตั้งโดยการยินยอมของคู่กรณี หัวหน้าหมู่บ้านจะแต่งตั้งบุคคลมาปฏิบัติหน้าที่ก็ได้ยกเว้นคนที่อยู่ในสกุลเดียวกันกับคู่กรณี

2.2 คู่กรณีสมัครใจแต่งตั้งเอง คู่กรณีจะต้องเลือกบุคคลซึ่งจะมาเป็นกรรมการฝ่ายละเท่าๆ กัน จะเลือกคนในสกุลของฝ่ายตรงข้ามมาเป็นกรรมการฝ่ายตนก็ได้ แต่ห้ามเลือกคนในกลุ่มเดียวกัน จำนวนกรรมการทั้งสองกรณีนี้ไม่จำกัดโดยปกติจะมีประมาณ 6-10 คน การพิจารณาตัดสินคดีจะกระทำที่บ้านพักของหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งประธาน และคณะกรรมการจะซักถามข้อเท็จจริงจากทุกฝ่ายแล้ว คณะกรรมการจะตัดสินโดยการออกเสียงถ้อยเสียงข้างมาก ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน หัวหน้าหมู่บ้านในฐานะประธานกรรมการจะเป็นผู้ชี้ขาด จะเห็นได้ว่าหัวหน้าหมู่บ้านนอกจากจะมีอำนาจบริหาร แล้วยังมีอำนาจในทางตุลาการอีกด้วย สำหรับบทลงโทษจะอาศัยจารีตประเพณีเป็นเกณฑ์ ถ้าเป็นกรณีใหม่ คณะกรรมการก็จะพิจารณาบทลงโทษขึ้นใหม่และให้ถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไปด้วย ปัจจุบันนี้ยังยึดถือปฏิบัติมาจนถึงทุกวันนี้

การเลือกหัวหน้าหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้านได้มาจาก การเลือกตั้ง ซึ่งเป็นตัวแทนของหมู่บ้านนั้น ๆ หัวหน้าหมู่บ้านมีสิทธิแต่งตั้งผู้ช่วยได้ 2 คน ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านไม่มีกำหนดไว้ แต่จะหมดสภาพก็ต่อเมื่อตาย ลาออก อพยพไปอยู่ที่อื่น หรือถูกที่ประชุมหมู่บ้านปลดออกโดยการลงมติของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการหมดสภาพทั้งสิ้นหน้าที่ของหัวหน้าหมู่บ้าน ได้แก่ เป็นผู้แทนของหมู่บ้านในการเจรจาติดต่อกับคนภายนอก รับผิดชอบในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ตัดสิน ข้อพิพาทระหว่างครอบครัว ตัดสินใจในการโยกย้ายหมู่บ้าน หรือมีอำนาจพิเศษในกรณีฉุกเฉิน เช่น ความปลอดภัยของหมู่บ้านในทางปฏิบัติแล้ว การบริหารงานของหัวหน้าหมู่บ้านจะถูกควบคุมโดยผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งเปรียบเสมือนคณะที่ปรึกษาหมู่บ้าน ในทางอ้อมจะเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ ซึ่งหัวหน้าหมู่บ้านไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามเสมอไป แต่มีอิทธิพลต่อหัวหน้าหมู่บ้าน ไม่น้อย เพราะเป็นคณะที่สามารถคุมเสียงข้างมากในการประชุมหมู่บ้าน

การปกครองในปัจจุบัน นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 ชุมชนบ้านขุนช้างเคียนได้ถูกการรับรองโดยรัฐให้ตั้งเป็นหมู่บ้าน และได้ให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน เป็นตัวแทนของรัฐในการดูแลความสงบเรียบร้อย

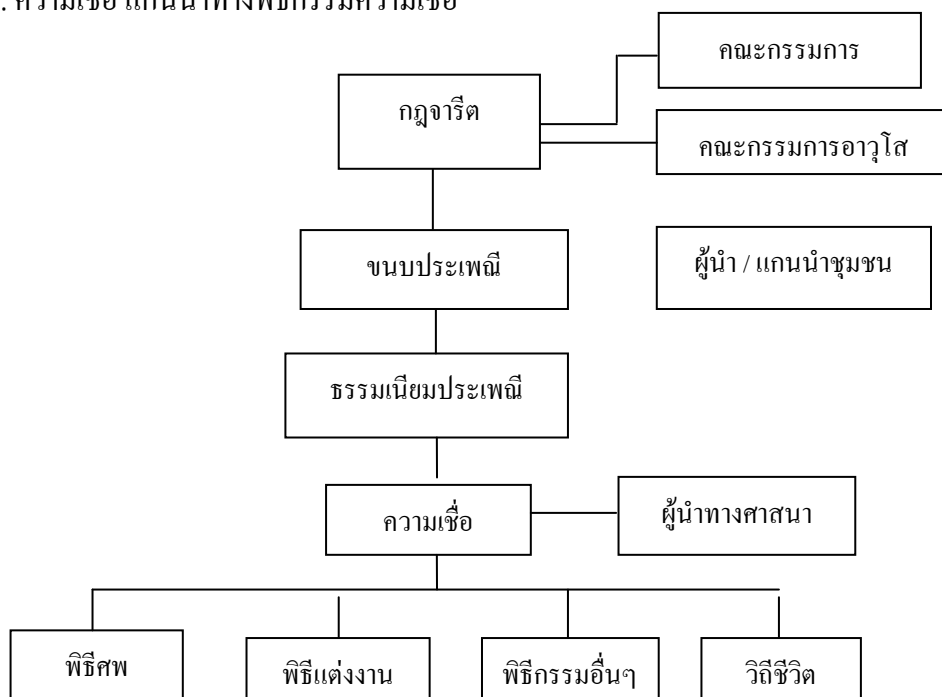
ภายในบ้าน ซึ่งผู้ที่ได้รับเลือกคือ คุณจุมพล ชัยยืนกุล (เป็นผู้ใหญ่บ้านจนถึงปัจจุบัน ตามกฎหมายในตอนนั้นที่ให้ดำรงตำแหน่งจนเกษียณอายุราชการ) ซึ่งอดีตเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาก่อน ทำให้บทบาทของหัวหน้าหมู่บ้านลดลงไป ประกอบกับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายในและภายนอกที่เข้ามาทำให้จารีตประเพณี วัฒนธรรม ถูกลดคุณค่าลง ปัจจุบันบทบาทในการดูแลจัดการความสงบเรียบร้อยภายในชุมชนมาอยู่ที่ความรับผิดชอบของตัวแทนของรัฐ เท่านั้น ผู้ใหญ่บ้าน

การปกครองและการควบคุมทางสังคม

การปกครองของชนเผ่าม้ง มีลักษณะคณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน ให้มีความสงบสุข นอกจากนี้ยังช่วยกรณีพิพาทต่างๆ สมาชิกของคณะกรรมการ ได้มาจาก การเลือกจากผู้อาวุโสของตระกูลต่างๆ ในหมู่บ้าน โดยบุคคลเหล่านั้นจะต้องมีลักษณะที่เป็นผู้นำและน่าเชื่อถือ เชื่อสัจย์ ให้ความร่วมมือกับหมู่คณะเป็นอย่างดี

การปกครองของม้งจะต้องอยู่ภายใต้กฎจารีตประเพณี หรือขนบธรรมเนียมประเพณีไม่มีสิ่งใดที่สามารถจะล่วงล้ำขอบเขตกฎจารีต ประเพณีที่บรรพบุรุษสร้างไว้ โดยผู้นำแต่ละระดับมีดังนี้

1. กฎจารีตประเพณี จะมีผู้อาวุโสเป็นผู้ควบคุม
2. ขนบธรรมเนียม มีแกนนำหมู่บ้าน ผู้ใหญ่เป็นแกนนำ
3. จารีตประเพณี ผู้ประกอบพิธีกรรม
4. ความเชื่อ แกนนำทางพิธีกรรมความเชื่อ

แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างผู้นำในชุมชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. น่อ เป็ จ่าว (งานปี ใหม่มัง) ทำขึ้น 1 ค่ำ เดือน 2	↔											↔
2. หลื่อเต้า (พิธีกินเจ) ทำขึ้น 1 ค่ำ เดือน 2 ตรงกับปีใหม่ แต่ จะทำก่อนปีใหม่ 1 วัน	↔											↔
3. แขงแม้ง (ไหว้บรรพบุรุษ)			↔	↔								
4. กินข้าวใหม่											↔	
5. เฝีย หย่อง (พิธีแก้บน)	←											→
6. ปัง ตั้ว (งานศพ) ระยะเวลาในการจัดงาน แล้วแต่แซ่ตระกูล	←											→
7. อัว เน็ง (เลี้ยงผี) ทำเมื่อไม่สบายเจ็บไข้ได้ ป่วย	←											→

ตาราง ต่อ

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
14. สุ ปลี (พิธีเรียกขวัญ) เป็นการเรียกขวัญในบ้าน ใช้ไก่เรียกแบ่งออกเป็น 1) ทำกับเด็กแรกเกิด เมื่อ เกิดได้ 3 วัน 2) เรียกขวัญตก เช่น การถูกรถชน เป็นต้น												
15. สุ ปลี ยะ เทียะ (เรียก ขวัญสะใภ้) ทำช่วง แต่งงานใหม่วันที่ 3 ตอน เข้าหลังจากแต่งงาน												

ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญ

1) การเกิด

เมื่อคลอดแล้วและสายสะดือจะต้องนำไปฝังดินให้มิดชิด หากเป็นชายจะนำไปฝังตรงเสาเอกของบ้าน เพราะเมื่อเด็กเติบโตจะได้เป็นผู้สืบสายสกุล หากเป็นหญิงจะนำไปฝังที่เสาเตียง และหากเมื่อต้องการให้ลูกคนถัดไปเป็นเพศใด จะมีการฝังรกของเด็กดังนี้ คือ ฝังรกว่าเมื่อต้องการลูกคนถัดไปเป็นชาย และฝังรกกหาง เมื่อต้องการให้ลูกคนถัดไปเป็นหญิง

2) การตาย

เมื่อมีคนป่วยใกล้สิ้นลมหายใจญาติจะต้องอยู่รวมกันอย่างพร้อมหน้า เมื่อสิ้นใจแล้วต้องมีการยิงปืนจำนวน 3 นัดเพื่อส่งวิญญาณผู้ตายและเป็นการแจ้งให้ชุมชนได้ทราบและรับรู้ที่จะมาช่วยงานศพ แต่มีบางแซ่ที่จะไม่มีการยิงปืน หลังจากนั้นก็นำศพมาแต่งตัว โดยเสื้อผ้าจะต้องเป็นเสื้อผ้าที่ย่อยสลายได้ดี และสวมรองเท้ายาง มีการชี้ทางสวดส่งทางให้กับวิญญาณผู้ตายมีการฆ่าไก่เพื่อเป็นเพื่อนร่วมทางกับผู้ตาย และเป่าแคนเพื่อส่งวิญญาณ

3) การแต่งงาน

ระบบการแต่งงานของชนเผ่าม้ง โดยปกติแล้วผู้ชายมักจะมีภรรยาคนเดียว แต่การแต่งงานกับภรรยาคนที่สองก็อาจจะทำได้ การแต่งงานกับภรรยาหม้ายของพี่ชายหรือน้องชายปฏิบัติอยู่ในชนเผ่าม้งเช่นกัน แต่เป็นเรื่องของการสมัครใจมากกว่าการบังคับ การแต่งงานกับภรรยาหม้ายของบิดา จะกระทำไม่ได้ การแต่งงานระหว่างบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวซึ่งใช้นามสกุล (แซ่) เดียวกันเป็นข้อห้าม รวมถึงการแต่งงานกับญาติเช่นกัน

4) ประเพณีปีใหม่ หรือเทศกาลกินวอ

เทศกาลกินวอเป็นช่วงที่ดีมาของม้ง ผู้คนที่อยู่ต่างถิ่นจะกลับมาบ้าน หนุ่มสาวได้พบปะคุยกันอย่างเปิดเผยหลังจากที่มีการทำงานตลอดทั้งปี ช่วงเทศกาลกินวอจะเริ่มประมาณวันขึ้นเดือนหนึ่งหรือสอง หรือประมาณเดือนธันวาคมของทุกปี

ก่อนเทศกาลกินวอ ต้องมีการเตรียมและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ดังนี้

- เตรียมข้าวของการกิน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม
- หม่าหมูกินฉลอง เป็นการเตรียมอาหารการกิน โดยฆ่าหมู ฆ่าไก่ เพื่อใช้เป็นอาหาร และเพื่อการประกอบพิธีกรรมเพื่อเซ่นผีทรงนั่ง และเซ่นผีต่าง ๆ
- การเรียกขวัญสรรพสิ่งพืชพันธุ์จากไร่นา
- ดำขนมข้าวปลูก เพื่อนำมากินในช่วงเทศกาลกินวอ และเลี้ยงบรรพชน โดยนำเอาอันแรกมาเลี้ยงผีบ้านผีเรือน อันที่สองจะนำมาเลี้ยงบรรพชน

วันปีดรังควาน วันส่งท้ายปีเก่าและต้อนรับปีใหม่

ในวันส่งท้ายปีเก่ามีการเตรียมอาหารเพื่อนำมาเลี้ยงผีบ้านผีเรือน บรรพชน เมื่อถึงฤกษ์ยามจะมีการตัดใบไผ่เพื่อปิดสิ่งไม่ดีออกและกวาดไปทิ้ง(ป้อลือเต้า) เมื่อปิดเสร็จจะมัดที่ใบไผ่นั้น และเอาไปรวมกันที่ทำพิธีกรรม พิธีกรรมเริ่มจากการเดินวน 9 รอบ เดินไป 5 รอบ และเดินวนกลับ 4 รอบ โดยเดินลอดเชือกหญ้าคา มีการนำไก่มาเดินวนรอบผู้คนทั้งหมดโยนไก่ผ่านหัวของลูกบ้าน พอเสร็จพิธีจะนำเอาป้อลือเต้านำไปทิ้งนอกหมู่บ้าน ส่วนไก่ก็จะนำมาบริโภค และกลับไปเรียกขวัญของคนในบ้าน

วันปีใหม่

- วันขึ้นหนึ่งค่ำ มีการเลี้ยงบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว
- วันขึ้นสองค่ำ จะมีการดำหัวและขอพรจากผู้อาวุโส

- วันขึ้นสามค่ำ จะไปเคารพบรรพชนและทำความสะอาดบริเวณหลุมเพื่อเป็นการขอพรจากผู้ล่วงลับไปแล้ว

5) ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ

ชนเผ่าม้งมีการจัดประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจและเพื่อให้หายจากอาการเจ็บป่วยต่างๆที่เป็นอยู่ ซึ่งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพได้แก่

- ฮูปลี หมายถึง การสู่ขวัญ
- ฮัวเน้ง หมายถึง การเข้าทรง
- ผีเหย่ง หมายถึง การบนบาน
- ไฟทำเทีย หมายถึง การแยกวิญญาณ
- เต๋อค๊ะ หมายถึง การไล่ผีป่า
- เต๋อเจ้ง หมายถึง การเอาขวัญเมื่อสะดุ้งตกใจ
- ฉั่วไก่ หมายถึง การหาสาเหตุที่เกิดจากผีบ้านหรือผีป่า
- ชั่วมีเต๊ะ หมายถึง จับชีพจร
- ค้อเตล๊ะ หมายถึง การปิดภัย การป้องกันภัย

ความเชื่อ

ความเชื่อของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนมีมากมายสามารถแบ่งได้ ดังนี้

1. ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (เจ้าที่เจ้าทาง)

เป็นการบนบานเทพเจ้าเหนือธรรมชาติในป่า หรือ ถ้ำซ่ง เป็นการบนเพื่อที่จะคุ้มครองหมู่บ้าน ได้แก่

- เทพเจ้า ถือติ คือเทพเจ้าแห่งแผ่นดินผู้สร้างแผ่นดินหรือเจ้าที่เจ้าทาง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทพเจ้าดะโล่งว่า หรือเทพเจ้าแห่งป่า

- เทพเจ้าโฮเต้า คือเทพเจ้าแห่งสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย โดยบนไว้เพื่อคุ้มกันหมู่บ้านเพื่อให้สิ่งชั่วร้ายไม่สามารถเข้ามาในหมู่บ้านได้ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นเทพเจ้าแห่งดิน

- เทพเจ้าซีต๊ะว่า เป็นเทพเจ้าแห่งน้ำ

- เทพเจ้าโม่่งแซ่ง เป็นเทพเจ้าที่ไม่ต้องบนจะเรียกเฉยๆ เป็นเทพเจ้าที่ชั่วร้าย จะใช้ในกรณีที่เกิด

คดีความ

- เทพเจ้าแม่งเต้า เป็นเทพเจ้าในดินหรือฮวงจุ้ย

2. ความเชื่อที่อยู่ในบ้าน/ บรรพบุรุษ/ ผีบ้านผีเรือน

ความเชื่อเรื่องการสร้างบ้าน

การสร้างบ้านเรือนของชนเผ่าม้ง จะสร้างบ้านโดยให้ตำแหน่งของบ้านแต่ละหลังปลูก เยื้องกัน ไม่ให้ตรงกัน กล่าวคือ ห้ามไม่ให้บ้านที่สร้างขึ้นทีหลัง ปลูกตรงกับบ้านที่สร้างขึ้นก่อน รวมทั้งบ้านที่สร้างขึ้นทีหลังจะสร้างสูงกว่าบ้านที่สร้างขึ้นก่อนไม่ได้ เพราะมีความเชื่อว่าบ้านที่สร้างขึ้นทีหลังจะมีทับเส้นเหมือดหรือเส้นโชคชัยของบ้านที่สร้างขึ้นก่อน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวของบ้านที่สร้างก่อนเกิดการเจ็บป่วย คำขายไม่ดี หรือได้ผลผลิตไม่ดีเท่าที่ควร ซึ่งเมื่อเกิดการเจ็บป่วยต้องแก้ไขก็ต้องให้บุคคลอื่นที่ไม่ได้อาศัยอยู่บ้านทั้งสองหลังที่ปลูกตรงกัน ไปทำการเคาะเสาทั้ง 4 เสาของบ้านที่สร้างขึ้นทีหลัง เป็นเวลา 3 วัน โดยทำในช่วงเช้า หากผู้ที่เจ็บป่วยมีอาการดีขึ้นแสดงว่าบ้านหลังที่สองเป็นสาเหตุให้คนในบ้านเจ็บป่วยจะต้องทำการรื้อบ้านที่สร้างขึ้นทีหลัง ถ้าหากไม่รื้อจะต้องเลี้ยงผีเหมือดโดยใช้ไก่ 2 ตัว แต่ถ้าหากอาการไม่ดีขึ้นก็แสดงว่าไม่ควรสร้างประตูหน้าบ้านของตนให้ตรงกับประตูหลังบ้านของคนอื่น เพราะจะทำให้เงินทองไหลไปอยู่บ้านคนอื่น

ข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับการสร้างบ้านให้อยู่อย่างมีความสุขไม่เจ็บป่วย

1) กฎุมประเทศด้านหลังของบ้านต้องมีลักษณะเป็นภูหรือเนิน หมายถึง การมีที่พึ่งหรือยังไม่ให้ล้ม ด้านหน้าเป็นภูหรือเนินเตี้ยๆ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เงินทองไหลมาเทมาแล้วไม่ไหลออกไป และการสร้างบ้านมักจะเอียงไปทางด้านซ้ายเพราะเชื่อว่าจะทำให้มีลูกชายมากกว่าลูกผู้หญิง และที่สำคัญอีกประการคือไม่หันหน้าบ้านไปทางหุบเหวเพราะเชื่อว่าจะทำให้เงินทองไหลลงไป

2) การเสี่ยงทางเพื่อหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการสร้างบ้านโดยการขุดหลุมขนาดพอประมาณโดยให้มีความลึกประมาณ 1 ศอก โดยปรับกันหลุมให้แน่นและเรียบไม่ให้มีคหรือแมลงต่างๆ เข้าไปอาศัยอยู่ได้ หลังจากนั้นนำข้าวสารจำนวนเท่ากับสมาชิกในครอบครัวที่จะสร้างบ้านใหม่วางลงในหลุมหรือเพิ่มเมล็ดข้าวอีก 2 เมล็ดเพื่อแทนสัตว์หรือสิ่งของ แล้วนำถ้วยสำหรับรับประทานอาหารครอบลงบนข้าวทั้งหมด ซึ่งในขณะที่ทำการวางถ้วยหมอปิธิกรรมจะบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง เทวดา ปู่ย่า ตายาย เพื่อให้การเสี่ยงทายเกิดผลที่ถูกต้องจึงใช้ก่อนหินหรือดินวางทับและทิ้งไว้ 1 คืน ในวันรุ่งขึ้นจึงทำการตรวจสอบผลการทำนายจากเมล็ดข้าว ผลการเสี่ยงทายหากถ้วยออกมา มีจำนวนเมล็ดข้าวเท่าเดิมแสดงว่าสามารถที่จะสร้างบ้านเรือนได้ และสามารถอยู่อาศัยได้อย่างมีความสุข

3) ต้องไม่สร้างบ้านซ้อนด้านหลังของบ้านคนอื่น เพราะถือว่าบ้านที่สร้างทีหลังจะบังที่พึ่งพิงของบ้านหลังก่อน นอกจากจะเอียงหน้าบ้านหลังที่สร้างทีหลังไปข้างใดข้างหนึ่ง

ความเชื่อที่อยู่ในบ้าน

ผีบ้านผีเรือนมีเพื่อคุ้มครองคนในบ้าน และสัตว์เลื้อย รวมทั้งการประกอบอาชีพ ได้แก่

- ซือกะ มีการบนเพื่อที่จะคุ้มครองคนในบ้านให้อยู่ดีมีสุข คุ้มครองทุกอย่างในบ้านและคุ้มครองเจ้าของบ้าน

- ค้าโตรง เป็นผีที่ช่วยปกป้องรักษาลูกหลาน เป็นผีที่อาศัยอยู่ในที่นอน
- เชี้ยแม้ง เป็นผีที่เฝ้าประตูและปิดปาลิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาในบ้าน ซึ่งมีบางแซ่ที่นับถือ
- ผีเตาไฟเล็ก โดยดูแลเรื่องอาหารการกิน
- ผีเตาไฟใหญ่ โดยดูแลเรื่องการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ
- หิ้งท่าแน่น หรือ ผีทรง มีอยู่ด้วยกัน 2 อย่าง คือ

แน่นตาขาว เป็นผีทรงที่เรียนมา

แน่นตาดำ เป็นแน่นที่บรรพบุรุษกลับมาทำให้

- หิ้งยาสมุนไพรร ช่วยในเรื่องการรักษาการเจ็บป่วยของคนในบ้าน
- ผีฟ้า โดยมีผู้นำทางความเชื่อเป็นแกนนำหลัก แต่จะมีบางแซ่เท่านั้นที่สามารถจะทำได้
- บรรพบุรุษ จะไม่มีหิ้งบูชา จะอาศัยอยู่กลางบ้าน ผู้เป็นลูกหลานจะต้องทำบุญกุศลไปให้
- เสาเอก เป็นเทพเจ้าที่มีอาภรณ์สูงสุดในบรรดาเทพที่อาศัยอยู่ในบ้านหรือเสาหลักในบ้าน

3. ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าสูงสุด

ความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าสูงสุดมีความเชื่อว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณบรรพชน คือ

- เทพเจ้าผู้ปกครองโลก หรือ เยอโชะ เป็นผู้ก่อกำเนิดและสร้างทุกสิ่งทุกอย่าง เยอโชะ เป็นที่ก่อกำเนิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาติ และเป็นผู้ที่สามารถที่จะบันดาลทุกอย่างให้เกิดขึ้นตามความต้องการได้เป็นเจ้าของสรรพสิ่งทั้งมวลหรือเป็นเทพใหญ่

- นยู่วะตั่วเต่ง / นยู่วะลิกเต่ง และยมบาล เป็นที่อยู่ของเทพเจ้าแห่งความดีและความชั่ว โดยเชื่อว่าทุกคนที่ตายไปแล้วจะได้รับการตัดสินความจากสองท่านนี้ ผู้ที่ทำความดีก็จะได้อาศัยอยู่กับเยอโชะ และกลับสู่มาตุภูมิคนหรือเกิดมาใหม่เป็นมนุษย์ ส่วนผู้ที่ชั่วจะได้ไปกับยมบาลที่นรก และเกิดมาใหม่เป็นสัตว์เดรัจฉาน

- ซียี คือ มนุษย์ที่ได้คัดเลือกจากบรรพชนให้สามารถที่ติดต่อระหว่างมนุษย์กับนยู่วะตั่วเต่ง และยมบาลเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ขึ้นลงนบสวรรค์นรกได้ แต่ไม่สามารถจะเข้าไปสู่ดินแดนที่เงียบสงบอันเป็นที่สูงสุดขณะที่มีชีวิตอยู่ได้

4. ความเชื่อเรื่องป่าไม้

- คอยสามม่อน บริเวณที่มีสามม่อนหรือคอยสามง่ามนั้นเป็นบริเวณที่ต้องห้ามในการทำเกษตร และไม่เหมาะสำหรับที่อยู่อาศัย เพราะเจ้าที่เจ้าทางแรงมากคนไม่สามารถที่จะต้านทานได้
- ก๊ว เป็นบริเวณที่อยู่กึ่งกลางระหว่างเขาทั้งสองลูกมาชนกัน ไม่เหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรมเพราะเป็นทางผ่านของผีป่า
- ขุนน้ำ หรือบริเวณที่น้ำออก เป็นบริเวณที่ต้องห้าม ห้ามเข้าใกล้และเล่นน้ำนั้นเพราะเจ้าของแรงอาจทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้
- ป่าไม้มีเถาวัลย์ขึ้นพันไปทางด้านซ้ายของต้นไม้ เป็นบริเวณที่ต้องห้ามสำหรับที่จะอยู่อาศัยและการทำมาหากินเพราะเจ้าที่แรง
- บริเวณส่งผี เป็นบริเวณที่ต้องห้ามเพราะเป็นบริเวณที่ส่งผีร้ายที่ก่อความทุกข์ ห้ามผ่านและห้ามเข้าใกล้
- ที่เป็นหนองหล่ม เป็นบริเวณที่มีน้ำขังตลอดปีดินเป็นเลนหล่มไม่สามารถที่จะประกอบเกษตรกรรม และเป็นที่อยู่อาศัยเพราะเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งชั่วร้าย
- บริเวณน้ำลอด เป็นบริเวณที่สายน้ำไหลผ่านมาแล้วมุดหายไปดินไม่รู้ว่สายน้ำจะหลุดออกตรงไหนเพราะเชื่อว่าเป็นที่สถิตของพญานาค
- บริเวณอ่างขาง เป็นสถานที่ที่ไม่เหมาะที่จะเป็นที่อยู่อาศัย

5. ความเชื่อเรื่องการดูแลสุขภาพ

1) ความเชื่อเรื่องสาเหตุของการเจ็บป่วย

1.1 เกิดจากอากาศหรือธรรมชาติ

การเจ็บป่วยที่มีสาเหตุมาจากธรรมชาตินั้น เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของอากาศทำให้ร่างกายไม่สามารถปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้จึงทำให้ไม่สบาย การเจ็บป่วยที่เกิดจากสาเหตุทางธรรมชาตินั้นวิธีการจะรักษาตามอาการที่พบ โดยใช้ยาสมุนไพรเป็นตัวรักษาเป็นหลัก

1.2 เกิดจากถูกผู้อื่นกระทำ

การเจ็บป่วยที่เกิดจากผู้อื่นกระทำนั้นลักษณะของอาการจะแตกต่างไปจากการเจ็บป่วยโดยทั่วไป คือ อาการเจ็บป่วยจะไม่ชัดเจนไม่สามารถหาอาการ หรือต้นเหตุได้ชัดเจนต้องใช้การเข้าทรงดูว่าอาการเจ็บป่วยเกิดจากสาเหตุใด ต้องอาศัยคนที่มีความรู้เรื่องนี้โดยเฉพาะ โดยการใช้คาถาอาคม

1.3 เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติ

การเจ็บป่วยที่มีสาเหตุมาจากสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นอาจเป็นเพราะการที่ขวัญของตัวเองอ่อน ถูกผีป่า ผีเขา ทำให้เกิดการเจ็บป่วย หรืออาจเกิดจากวิญญาณบรรพชน เนื่องจากต้องการความช่วยเหลือ หรือว่าทำอะไรที่กระทบต่อบรรพชน วิธีการรักษาต้องอาศัย หลายวิธีการด้วยกัน เช่น ยาสมุนไพร การเข้าทรง หรือการใช้คาถาอาคม โดยแบ่งการเจ็บป่วย ที่เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติเป็น 3 ด้าน คือ

1. สาเหตุของการเจ็บป่วยที่เกิดจากบรรพชน

- บรรพชน สาเหตุเกิดจากบรรพชนนั้นต้องการการขอมมาและทำอาหารเลี้ยงหรือว่าต้องการสิ่งใดต้องจัดให้

- ซ้อก๊ะ เกิดจากการที่ทำอะไรกระทบซ้อก๊ะ ทำให้ซ้อก๊ะเกิดความ ไม่พอใจหรือไม่สามารถคุ้มครองได้อีกจึงทำให้เกิดการเจ็บป่วย ต้องทำพิธีขอมมาและเซ่นไหว้ใหม่

- ผีทรง เนื่องจากบรรพชนที่จากไปนานแล้วกลับมาหาลูกหลานโดยขอมม้าม้าทรงโดยถ้าผู้ใดที่จะเป็นม้าทรงได้ก็จะเป็นม้าทรง

- ค้าตรอง เมื่อกรณีคู่สามี ภรรยา มีลูกแล้วต้องเซ่นไหว้ให้ผีที่เฝ้าประตูห้องนอนช่วยดูแลและคุ้มครองลูกหลานและคนในครอบครัว

2. ผีป่า

สาเหตุที่เกิดการเจ็บป่วยนั้นเป็นเพราะบุคคลเดินผ่านหรือถูกบริเวณที่เป็นที่สิงสถิตอาศัยอยู่ของ ผีป่า ทำให้เกิดความเจ็บป่วยต้องใช้คาถาอาคมในการขับไล่สิ่งชั่วร้ายนั้นออกจากร่างกาย

3. เกิดจากสาเหตุอื่นๆ

เป็นการเจ็บป่วยที่ไม่สามารถที่จะหาสาเหตุได้อย่างชัดเจนหรือถูกสัตว์ทำร้ายทำให้เกิดการเจ็บป่วย

2) ความเชื่อเกี่ยวกับการดูแลรักษาการเจ็บป่วย

ความเชื่อเกี่ยวกับการดูแลรักษาการเจ็บป่วยสามารถแบ่งออกเป็น 12 วิธี ได้แก่

2.1 การใช้ยาสมุนไพร

ส่วนใหญ่การรักษาการเจ็บป่วยจะใช้ในการรักษาผู้ป่วยด้วยโรคที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ก็มียาสมุนไพรบางตัวที่สามารถใช้รักษาผู้ป่วยที่ถูกผีเข้าได้ เช่น ขมิ้นชันใช้ขับไล่ผีได้เป็นอย่างดี หรือ การเจ็บป่วยที่แปลกๆ ยาสมุนไพรบางตัวก็มีสรรพคุณช่วยให้คนไม่มีลูกสามารถมีลูกได้การใช้ยา

สมุนไพรต้องใช้บุคคลที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเพราะยาสมุนไพรบางตัวมีสารตกค้างต่อร่างกายมนุษย์ โดยหมอยาสมุนไพรแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ หมอยาผีบอก (ต้องมีที่เช่นไหว้) และหมอยาเรียน

2.2 การทรง (อ้วนึ่ง)

การทรงสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- เน้งเรียน เป็นเน้งที่เรียนจากคนที่รู้เรื่องเน้งเป็นอย่างดี สามารถนำมาใช้รักษาโรคภัยได้เป็นอย่างดี

- เน้งผีบอก เป็นเน้งผี เป็นเน้งที่บรรพชนกลับมาหาลูกหลาน

2.3 กั๊วะ

เป็นการทำนายค้นหาสาเหตุ โดยเชิญเทพต่างๆมาสิงสถิตในกั๊วะแล้วถามว่าเป็นเพราะสาเหตุอะไร ถ้าใช่ให้หงายหรือคว่ำทั้งคู่ ถ้าหงายหรือคว่ำตามที่อยากให้เป็นคือใช่และถามย้ำอีกครั้งเพื่อความแน่ใจ แต่ถ้าไม่เหมือนกัน ก็ค้นหาสาเหตุอีกต่อไป แต่บางครั้งไม่ต้องทรงเพียงแค่กั๊วะ ก็สามารถที่จะรักษาได้เช่นกัน

2.4 คาถาอาคม

เป็นวิธีการหนึ่งที่จะรักษาผู้ป่วยได้และสามารถรักษาได้จากหลายสาเหตุ คาถานั้นมีอยู่หลายประเภทถ้าใช้ในทางที่ดีก็สามารถรักษาผู้ป่วยได้ แต่ว่าคาถาบางประเภทมีผลกระทบต่อคนเรียนและคนสอนจนทำให้ไม่สามารถที่จะได้ทำมาหากิน คาถาสามารถรักษาการเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อยจนถึงการรักษาที่เป็นไม่สบายมากได้ เช่น การขับไล่ การดับไฟบนแปลไฟไหม้ได้และการต่อกระดูก

2.5 การเรียกขวัญ

การเรียกขวัญบางครั้งสืบเนื่องมาจากการทรงเจ้า ทำให้ทราบว่าขวัญหนีหายหรือว่าตกไปหรือว่าขวัญไปเที่ยว การเรียกขวัญสามารถแบ่งออกเป็น

- ขวัญตกหาย การเรียกขวัญนั้นจะต้องทำบริเวณที่ขวัญตกหายโดยบุคคลที่ทำพิธีกรรมจะใช้อุปกรณ์เช่น รูป กระดาษสา และไข่

- ขวัญเร่ร่อนเสเพลหาที่เกิดใหม่ ต้องทำการเรียกขวัญที่ประตูบ้านประตูผี แต่บางครั้งต้องอาศัยการเข้าทรงเพื่อที่จะนำขวัญนั้นกลับคืนมา อุปกรณ์ที่ต้องใช้ คือไก่โดยแบ่งออกเป็น 2 ซีก ซีกหนึ่งไว้ในบ้านเบะอีกซีกหนึ่งไว้ในนอกบ้าน

- เรียกขวัญเพื่อกลับมาสู่ร่างกาย โดยเรียกในพิธีกรรมต่างๆที่สำคัญ เช่น เรียกขวัญมัดมือ เรียกขวัญในช่วงเทศกาล โดยอุปกรณ์ที่ใช้จะเป็นไข่ไก่

- ลูเอีย ขวัญวิญญาณที่ตกลงในน้ำถ้าไม่สามารถที่จะเรียกที่ขวัญตกจะไปเรียกที่บริเวณที่นำมาบรรจบกัน โดยอุปกรณ์ที่ใช้ คือกระดาดเงินกระดาดทอง 5 ชุดและรูปเทียนจำนวน 10 ดอก โดยเอากระดาดเงินกระดาดทองใช้เพื่อให้เทพเจ้าแห่งน้ำนำขวัญวิญญาณกลับคืนมา

2.6 การชูด

เป็นวิธีการหนึ่งที่น่าสนใจคนป่วยที่มีสาเหตุจากธรรมชาติ เป็นการชูดเพื่อที่จะเกิดการระบายของเลือดลมในร่างกาย โดยอุปกรณ์การชูดคือ น้ำมันเพื่อลดความเจ็บปวดเวลาชูดและใช้เหรียญหรือกำไลชูด

2.7 การดูเจาะ

เป็นการเจาะเพื่อให้เลือดที่คั่งได้ระบายให้ดีขึ้น เป็นการรักษาโรคที่เกิดมาจากสาเหตุธรรมชาติ โดยใช้ขวดหรือเขาสัตว์เป็นตัวดูดจะใช้รักษาอาการปวดหัวเป็นส่วนใหญ่ โดยการดูดมีทั้งดูดแล้วไม่เจาะและเจาะแล้วดูด

2.8 การนวดเจาะ

เป็นการรักษาอาการที่เกิดจากการปวดท้องเนื่องมาจากการกินอาหาร โดยการนวดแล้วเจาะโดยการนำอาหารที่กินแล้วแสดงไปเผาให้เป็นถ่านแล้วนำมาแช่น้ำสะอาด และนำน้ำนั้นมาบีบนวดบริเวณหน้าท้องแล้วรีดไปยังแขนทั้งสองข้างละ 3 ครั้งทีละข้าง และรีดไปที่นิ้วกลางใช้เชือกมัดแล้วใช้เข็มเจาะเลือดออก ถ้าเลือดจมนเป็นการแสดงอาหาร แต่ถ้าเลือดลอยเป็นการแสดงน้ำมันที่ทำอาหาร

2.9 การบีบนวด

เป็นการรักษาที่เกิดจากสาเหตุธรรมชาติเป็นการคลายเส้นและการระบายเลือดลมจะมีลักษณะคล้ายการชูดแต่ไม่มีอุปกรณ์ใดๆ สามารถที่จะทำคนเดียวได้

2.10 การชูด/ การร่อน/ กระตุ้น อาการตกใจ

เป็นวิธีการรักษาผู้ป่วยที่มีอาการตกใจสุดขีด โดยการชูด การร่อน การกระตุ้นนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไป คือ การชูดต้องเป็นผู้ที่ชำนาญการและรู้จริงจึงจะสามารถที่จะรักษาอาการตกใจได้ เพราะอาจทำให้การรักษายากมากยิ่งขึ้น

การร่อน หรือ โข เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถแก้อาการตกใจสะอุ้ง โดยการใช้น้ำและนำเอาเมล็ดข้าวโพด และถ่านแดงๆ มาร่อนในกระด้ง

การกระตุ้น หรือ โชะ เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถแก้ไขอาการตกใจได้ โดยวิธีการเป็นวิธีที่ง่ายเพียงนำถ่านที่ร้อนอยู่นำมาวนรอบคนตกใจแล้วนำไปใส่ในถ้วยน้ำที่เตรียมไว้ ทำประมาณ 9 ครั้งโดยอาจจะทำควบคู่ไปกับการร่อนจะได้ผลดีมากยิ่งขึ้น

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร ทั้งในส่วนของกรอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

2.1 ความหลากหลายของพืชสมุนไพร (องค์ความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร)

ในการศึกษาครั้งนี้จะแยกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชน ซึ่งสามารถแยกได้ 4 ด้านคือ การนำมาใช้ในด้านประกอบอาหาร การนำมาใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ การนำมาใช้ใช้ประโยชน์ตามความเชื่อและพิธีกรรม และการนำมาใช้ในการรักษาโรคและการดูแลสุขภาพ ดังนี้

2.1.1 การนำมาใช้ในด้านประกอบอาหาร

พืชสมุนไพรที่สามารถนำมาประกอบอาหารของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน มีมากมายหลายชนิด จากการสำรวจพืชสมุนไพรทั้งในชุมชนและในป่าในพื้นที่ สามารถสำรวจได้จำนวน 24 ชนิด โดยจะมีทั้งชนิดที่ทราบชื่อภาษาไทยและไม่ทราบชื่อภาษาไทย ดังนี้

- ทราบชื่อภาษาไทย ได้แก่ hmab dib iab/มีดีเอียะ(มะระจีนก) hmab ntsha /มีจา(ผักปลัง) hmab qaub/มีเก้า(องุ่นป่า) hmab kua txob/ มีกั่วจ้อ(จะค่านแดง) hmab nplooj ci/มีบปลั่งจี(ตำลึง) kab tsib ntshan/ก้าซิงฉ่า(เอ๋ยดำ) luam laws/หิ้วเลอ(ผักแพว) lws/หิ้วเอ(มะเขือ) maum kuab/เหมาแก้ว(มะละกอ) ntsuas qaub/จั่วเก้า(ผักโขม) nab kus/น้ำกู(โหระพา) pum hub/ปู้ฮู้(สะระแหน่) qhiav dub/เจียคู(กระชายดำ) qhav qub/เจียกู(ข่า) qhiav ntsim/ เจียจี(ขิง) sais tom hmab/ไซต่อม้า(เครือหมาน้อย หรือ วุ้นหมาน้อย) txiv pos lws / จีป้อลือ(มะเขือพวง) tauj qab / เต้าไก(ตะไคร้) taum ntoo/ เต้า ดง (จีเหล็ก) zaub txig theem liab/ เย้าจีเถ่งเลี้ยะ(กระเพราแดง) kav ywm /ก้าหยื่อ (บอน) xib taws nees/ ซิดเตอเหง(ใบบัวบก)

- ไม่ทราบชื่อภาษาไทย ได้แก่ Suab/ซั่ว kua si soob /กัวฉีซัง huab nyab/ฮั่วหย้า

2.1.2 การนำมาใช้ประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ

พืชสมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ มีมากมายหลายชนิดจากการสำรวจพืชสมุนไพรทั้งในชุมชนและในป่าในพื้นที่ที่สามารถสำรวจได้จำนวน 10 ชนิดโดยจะมีทั้งชนิด ที่ทราบชื่อภาษาไทยและไม่ทราบชื่อภาษาไทย ดังนี้

- ทราบชื่อภาษาไทย ได้แก่ hmab hle/ม้าเร่ง(หางไหล) kaus ntuj/เกาคู (ชายผ้าสีดำหรือห่อข้าว ย่าบา) nroj faib thiab/ จ้อไฟเทีย, เปียเจีย (กกลังกา) plaub qhov ntswg/ เปิ้ล้าชันจือ (กกดอกขาว) paj vais daj/ ป้าไว ค้า (ฝ้าย) qhiav dub/เจียดู (พริ้ว) ไพรดำปูเลียดำ) qhiav daj dawb/เจียค้ำค้ำ (ไพลขาว หรือปูเลียดขาว) tw sas/ตือซ่า (พลับพลึง) ntoo qanb/ค่งเก้า (ประดู่ส้ม)

- ไม่ทราบชื่อภาษาไทย ได้แก่ nroj nplaum kheej/ จ้อ เบลา เก้ง

2.1.3 การนำมาใช้ใช้ประโยชน์ตามความเชื่อและพิธีกรรม

พืชสมุนไพรที่สามารถการนำมาใช้ใช้ประโยชน์ตามความเชื่อและพิธีกรรม มีมากมายหลายชนิดจากการสำรวจพืชสมุนไพรทั้งในชุมชนและในป่าในพื้นที่ที่สามารถสำรวจได้จำนวน 8 ชนิด โดยจะมีทั้งชนิดที่ทราบชื่อภาษาไทยและไม่ทราบชื่อภาษาไทย ดังนี้

-ทราบชื่อภาษาไทย ได้แก่ pos qawb/ปอเค้า (ส้มป่อยแดง) paj haus kua/ ป้าเห่าแก้ว (รางจืด) qhiav daj/ เจียค้ำ (ขมิ้นชัน)

-ไม่ทราบชื่อ ได้แก่ pum tshis nyeg/ปู้ชีแย่ง qos tshav/ก้อซ้า Tshuaj sam nyuj/ซัวฉ่าหู้ Txir kos /จี้ก้อ

2.1.4 การนำมาใช้ในการรักษาโรคและการดูแลสุขภาพ

พืชสมุนไพรที่สามารถการนำมาใช้ในการรักษาโรคและการดูแลสุขภาพในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีมากมายหลายชนิดจากการสำรวจพืชสมุนไพรทั้งในชุมชนและในป่าในพื้นที่ที่สามารถสำรวจได้จำนวน 128 ชนิด โดยจะมีทั้งชนิดที่ทราบชื่อภาษาไทยและไม่ทราบชื่อภาษาไทย ดังนี้

-ทราบชื่อภาษาไทย ได้แก่ cawj/เจ้อ (ขมหอม) txiv cab thoj/สิจ๊ะท้อ (รากฝรั่ง) ntshab tsog liab/น้อจ้อเลียะ (ดีวัวป่า/สาปหมา) paj ntsais kws/บ้านใจสือ (สาบเสือ hmab ntsha/มี้าจาง (โนรา) hmab mis/มี๊ะหมี่ (เลี้ยวเครือ) tsob pos/จ้อปล้อ (เครือเดา) hmab ntshav qaib/มี๊ะฉ่าก้าย (กาวเครือแดง) puaj tswm seb/มี๊ะจ้อเซ (บอระเพ็ดหรือจุ่มจาลิง) hmab cab qaib /มี๊ะจ๊ะไก้ (สับจูเลียด) hneev dev ntsuab/เน้งเต้จัว (ปัญญาจันทร์หรือเจียวกู่หลาน) kua dis nplej/กัวคี้เบิ้ล (ยางหลวง) kav qeej/ก้าเก้ง (เอื้องหมายนา) kob laus txhav/ก้อเหล้าฉา (คว่ำตามหงายเป็น) kob lus sawb/ก้อหลูเซ็น (โสมไทย) ko taw os/ก้อเต้

ออ(พญาสัตบรรณหรือดินเปิด) kab ntoo/ก้าง(ฮ่อมข้าง) kua rau tes/กัวเกจาเต(น่านมราชสีห์)
 mos dej/มอเค้(พวงไข่มุก) ntsuas nce ntoo loj/จั่วเจกงล่อ mos ntoo/มอดง(ต้นดินนก) ntoo xib/ตั้งซี่
 (กนกนารีหรือฝักพ้อคำดีเมีย) nplias nkig/เปลี้ยกี้ (พังแห้วใหญ่หรือขางปอย) npauj npaim hmab/ เป้า
 บ่ายม้า(แก้มขาว) tsas de/จะเค้ (หญ้าถอดปล้อง) nplooj qhvw yeeb/ปลั่งซ้อแย่ง(เนระพูสี) nplooj ntse
 ntsuab/ ปลั่งเหยยั่ว(สาธุ) nrhoob nplaum/ซังเป่า(เฟรินสามร้อยยอด) txiv zaws kos/สียาว ก่าว(ตะไคร้
 ต้น) nrhab/น้ำ(พันธุ์แดง) ntshaub txws ntsuab/น้ำจื่อจั่ว(นมสวรรค์) paj haum tsav/ป้าหาวจ้า(ขงโค)
 pos poj ntsoog/ปอป้อจ(ไมยราบหรือหญ้าจียอบ) plav ntsoav/ ปล้าใจ(กะดั่งใบ) pos kaus ntsaj/ปอเกา
 จ้า(หนามแดง) puv luj qus/ปู่ลูก(ลำเจียกป่า) pawj dev qus/เปื้อเค้(รางควา) paj vaum dawb/ป้าหว่า
 งเค้อ (เจตมูลเพลิงขาวหรือปัดขาว) pos lwm taug/ป้อหลือเค้อ (มะแขว่น) peeb lab/เป้งล้า(มะเคื้อ
 หอมหรือหาด) qos npua nyeg/คอบัวเหย(กลิ้งกลางดง) suv ntsim/สุจี(โกศจุฬาลัมพา) suab dub/ซั่วคู
 (เฟินใบมะขาม) txiv khis khaus/ จี้เค้า(มะหังเม่น) tshuaj peeb lab/ซั่วเป้งล้า(มะเคื้อหอม) tshuaj tav
 npaws/ซำด้าเบอร์(กล้วยไม้พันธุ์) txiv quav yeeb hmab/จี้กัวแย่งมั่ง(กิมกุ่ม) txiv pos lws iab/จี้ป้อหลือ
 เอียะ(มะอี) tshuab nas ntoo/ น้ำหน้าด่ง (ตัวขน) tshuaj txhiab tiam/ซั่วเซียะเคื้อ(ผู้เฒ่าลัมไม้เท้า)
 txhais taum hmab/ไซเค้ามะ(กรู้งเขมา) txiv cev/จี้เจ้(มะเคื้อดิน) pai zaub ntcq/ป้ายังน้อ(จำพริก)
 nplooj ntse liab /นมเหยยั่ว (พุทธรักษา) txiv taw dav liab/เคื้อด้าเคื้อ (ละหุ่งแดง)

-ไม่ทราบชื่อภาษาไทย ได้แก่ ntshaws qav/ไฉก้า nkaj qus/ก้าโก้ว hmab nplua roj/ม้าบั่วจ้อ
 hmab puas hav/มะบั่วหา hmab kaws ntoo/มะเยนดง hwj txwv ntoo/ฮือจื่อด่ง hmab paj haum tsav
 soob/ม้าป้าฮ่าวจ้าซัง ko taw os/ก้อเตออ ko taw os loj/ก้อเตออล่อ nrhab koob/ จ้ากั้ง nab
 ntsuab nce ntoo/น้ำจั่วเจ้ดง(หญ้าขัดมอน) oob noog ntsoam kuv/อึ้งหน่งจั่วกู paj ib qaib/ป้าอ้าไก
 txhuv ntuj/นุตู tshuaj twj kum ntsuab/ซั่วตีกัวจั่ว txiv thoob hnab/ซี้ท้อฮั่ว pam dev/ปะเคื้อ
 Tsawb ntus ntsuab/เจอตูจั่ว tsawb ntus liab / เจอตูเคื้อ xyab txhim dawb/เซตี้เคื้อ kab luas zog /
 กะหลั่วนอ zaub qhiag liab/ชกเคื้อเคื้อ tw ntseg/ต้อเจ muaj ntsnas /มั่วจั่ว tsos nyuj liab/จ้อยูเคื้อ
 tsuj nti/จูตี้ tsaj/จ้า ncas liab /หย่าเคื้อ tshuaj tsismuaj npe/ซั่วจีมอเบ qhaub pes/เนี้ยก้อเปื้อ
 zej tahua ntuas/เหยยั่วซั่วตัว xam muaj kab/เซมวกก้า hmab ntsha ntoo/ม่านซางดง nplooj ntse ntsnab
 /บรุ้งเจจั่ว ntshaws qab/ไฉก้า ntshab tsuag/ซั่วจั่ว ko taw os/ก้อเตออ cej qaub/เจ้โก้ว nti/ตี้
 vav/ว้า tsog nyny ntsuab/จ้อฮั่วจั่ว xab tuam faj/ซั่วตี้พะ zanb tsaws nyeg /ย้าเจ้อเหย pawj qaib/
 เปื้อไก txhab xyoob/น้ำซัง kaum pb yam mob/ก้อเอะอะยามะ xam yum/ไซหญ่ dos/ด้อ xam yum

dawb/ไขห้วย yis nqeb/หึ่งเง็ง xua tav ntse/ข้าวตาเงะ xyab hw tswv/ชะฮือจื่อ pua toj/ ปั่วต้อ
 Plo dshuaseoce/ปอเคื่อ Ntoes Tswb Necb/ต่องจื่อใน gis ngec ghos/จีเงาแย่ง leaus/เกร่ง Ntbaes
 gecb mo siob/ ปล้องคาน่า pos Lws Snav/ป้อหลือ่นัวะ Tshnoj Tsog/นัวจื่อ Zaj xaws/ย่าซื่อ hmab
 Tuaj planb /มาตั่วเปล่า Txir cer/เง้ hmab Cab qaib Loj/มาจากายถ่อ Txiv ntsuas sas/สี่ยั่ว่น่า hmab
 Hleb/มาละ hmab saws ntua /มาเนื้อตั่วะ ntsais kws/จ่ายกือ Zanb Tsaws ntoo/เหยาเจอตง
 Tshaus Toj/เห่าต้อ pum Tshis/ยอบุชชี Zaub Txhais /เหย้าน่าย Tshuaj Txhaus nees/ซั่วเห่านัย
 Tshuaj kab nTsis/ซั่วกันจี ncaug/เหยา kua ko nqeeb /กัวก่อเกร่ง hmab kua Txob/มากัวจื่อ hmab
 Caws/มาจื่อ Zaub Tsaws/เหยาจื่อ hmab tsw nyuj/มีจื่ออยู่

นอกจากพืชสมุนไพรแต่ละชนิดสามารถนำมาใช้ในการรักษาและดูแลสุขภาพแล้วพืชสมุนไพรบางตัวจะต้องนำมาผสมปรุงเป็นยาเพื่อให้สามารถมีประสิทธิภาพในการรักษามากยิ่งขึ้น เช่น

ตารางที่ 3 แสดงวิธีการปรุงยาสมุนไพรและวิธีใช้ยาสมุนไพร

โรค/การเจ็บป่วย	ส่วนประกอบ	วิธีใช้
1. ประจำเดือนมาผิดปกติ / khub cev(คุป เซอ)	ปอเคื่อ / pos cawb	ต้มดื่ม / Mnab lub qos coj los tshaub hans
2. แขนหัก / tes lov(ทีลอ)	<u>วิธีที่ 1</u> ประกอบด้วย 1) จันจั่ว ใช้ส่วนหัว / cas nyuj ntsuab 2) หยัวเกียะเลี้ยะ / zanb nqjas liab <u>วิธีที่ 2</u> ประกอบด้วย มะเก้า / hmab qaub	ทุบห่อแผล mnab loj los tsoo qwv
3. ท้องอืด / tsam plab (จาเปล่า)	1) ข้าวตูฟ้า / sab tnam faj 2) เอะกะ / tshawas qav 3) ปูชีแห่ง / pum tshis nyeg	เอาตัวยามาผสมกันแล้วต้มดื่ม /Muab peb tus no coj los tshaub hans
4. ท้องเสีย/ ถ่ายเป็นมูกเลือด / thoj plab liab (หม่อ ปา เลีย)	1) เขี้ยว / qhiav dub (กระชายดำ) 2) ชะตี่เคอะ / xyab tshim dawb	นำตัวยาทิ้ง 2 มาผสมกันแล้ว นำมาต้มดื่ม / Muab coj los tshanb hans

ตาราง ต่อ

โรค/การเจ็บป่วย	ส่วนประกอบ	วิธีใช้
5. ปวดท้องประจำเดือน / mob plab poj niam (ม่อปล้าปอเนี่ยะ)	1) หี่เกรง / yis nqeb 2) ชาจั่ว / tshab ntsuas 3) ชะสีเคะ / ntiv	นำด้วย 3 ชนิดมารวมกันแล้ว นำมาคัมคัม / mnab peb yam coj los tshanb hans
6. เจ็บมดลูกจากการทำงาน หนัก / mob tsev me nyuam (หม่อเจ้มีนหั่ว)	1) ปล้องไถ่น้ำ / nplooj qhab xyab 2) จันไถ่ (รากหญ้าคา) / cas nqeeb 3) ปล้องเจเลี่ยะ / nplooj ntse liab	นำด้วย 3 ชนิดมารวมกันแล้ว นำมาคัมคัม / Muab peb yam coj los tshanb hans
7. บำรุงมดลูก /ปวดเอว mob plab taij tnb (หม่อปล้าไต้ตุ๋)	1) หื้อจ้อ 9 เม็ด (พริกไทยดำ) / cuaj lnb hwj txob 2) เปี้ยะท่า (น้ำตาลทราย) / piam thaj	เอาพริกไทยดำ 9 เม็ดและ น้ำตาลทรายมาใส่ถ้วย เอน้ำ ร้อนลวกแล้วคัมและเอาถ้วยที่ คัมไปคว่ำไว้หน้าเตาไฟ จะช่วย ให้มีลูกง่ายขึ้น /mnab coj los tsan lnb tais mnab dej knb tsan hans tas mnab lnb tais khwb pem tsooj qhov txos
8. กินฝืด /กินแสบ / noj kem (หน่อเก)	1) ปุเลยคู้ (ไพรดำ) / pn law dnb 2) ปุเลยค้ำ (ไพรเหลือง) / pn law daj	หั่นเป็นชิ้นๆ ลวกน้ำร้อนแล้ว นำมาคัม /Mnab ob yam no coj los txhoov. Mnab hlab dej knb hans
9. อยู่ไฟ / nyob hli. Lawv tsoj ntsha(หย่อหลี หรือ เลอะเจ้ชา)	1) ชะมัวก้า / sam maj kab 2) เข่าเหย้ง / qhans nyes	ใช้คัมกับเนื้อไก่กิน / Mnab coj los han ua ke cov zanb uas yus noi nyob hli
10. ตัวเหลือง / ซีด /daj ntseg (ค้านเจ)	1) เก้าเป / qanb pe 2) เข่าเจ้อเหย / zanb tsaws nyes	ใช้คัมกับไก่กิน หรือคัมคัม / Mnab coj los tsaws qaib thiab tshanb hans

ตาราง ต่อ

โรค/การเจ็บป่วย	ส่วนประกอบ	วิธีใช้
11. ปัสสาวะอักเสบ / ปวดฉี่ / mob txeab zis(หม้อเซงจี)	1) หย่าเลี้ยะ / ncas liab 2) เอะกะก่อ / tshaws qav 3) ซ่าตัวฟ้ง / sab tuam faj	เอารากทั้ง 3 ชนิดมาผสมกันคั้ม คั้ม / Muab peb yam no peb lub hanv pans hanv htsis tsan hanv ntsis hanv pans tsan hanv pans coj los tshanb hans
12. แก้มันทำให้มีลูกมากขึ้น / kho hom muaj me nynam(คอกอ มั่วเมหัยวะ)	1) คี / ntiv 2) ซาจั่ว / tshab tsnas 3) หยี้เกร้ง / yis nqeeb 4) ปลือเคเตี้ยะ / poj qhe tiab	นำมาคั้มใส่ไ่ก่กิน หรือ นำมา คั้มคั้มธรรมชาติ / mob coj los tshan hans. Thiab tsaws qanib noj
13. เสียดแน่นหน้าอก / เจ็บ หัวใจ / mob hanv siab (หม้อเหาเซี้ยะ)	1) ซ้าซง / ntshab xyoo 2) เปฝ้าย่า / pawj qaib 3) หย่าเซอะ / zaj saws	เอามาผสมกันกับไ่ก่แล้วเอาไป นึ่ง หรือ นำมาคั้มคั้ม / muab coj tim pqe thiab tshanb hans
14. ปวดท้องบิด / mob plab qhuav (ม่อ ป๊ะ เหย)	1) ปู้เลี้ย / sua tav ntses 2) ละซิดู / pu tshis nyes 3) ซัวตันเจ / xyab txhim dub	นำมาผสมกันแล้วคั้ม / muab coj los tshanb hans
15. เป็นไข้ / ตัวร้อน / kub cev (กูเจ)	<u>วิธีที่ 1</u> จั่วหน้า (ใส่เดือนสด) นำมา 3 ตัว ตัวเล็กๆ แดงๆ / cuab nab peb tus <u>วิธีที่ 2</u> เนี้ยะ (เงินแท่) / nyiaj tiag	<u>วิธีที่ 1</u> ล้างให้สะอาดเอาไ่ก่น้ำแล้วเอา เฉพาะน้ำให้ผู้ป่วยคั้ม / muab coj lospan dej hans <u>วิธีใช้</u> ชูดเอาผงเงินไ่ก่น้ำร้อน แล้วคั้ม น้ำ / mnab coj los kuam pan kej
16. ปวดเมื่อย / mob laug (ม่อ เหล่า)	1) ซะลิดู / xyab txhim dub 2) ซะลิดำ / xyab txhim dawb 3) ลีเค้าดาเลี้ยะ / txiv tan dav liab	คั้มใส่ไ่ก่กิน (ส่วนมากถ้าเจ็บ ตรงไหนก็จะกินไ่ก่ตรงนั้น) / mnab cov qus thiab cov nyes coj los tsaws qaib noj

ตาราง ต่อ

โรค/การเจ็บป่วย	ส่วนประกอบ	วิธีใช้
17. เหน็บชา / mob cans yaum (มือเท้าโหย่ว)	1) ลีเป้งลาถ้อ / txiv peeb lab loj 2) ลีอื้อก่อ / txib nqos 3) เจ้าหย่าไก้ / ncans zas nqe	ต้มแล้วนำมาอาบร่างกายหรือ นำมานวดร่างกาย / muab coj los tshanb ntxuav
18. เด็กที่กำลังจะเป็นโปลิโอ หรือเดินไม่สะดวก / mus tsis tans kev (หนูจี้เต้าเก้)	1) ช่งเห่ง / soov nyes 2) มาเก้า / hmab qanb 3) มาเซ่อ / hmab caws 4) มาเซ่อตัว / hmab saws ntnas 5) มาลีเหยจั่ว / hmab txiv ntse ntsnas 6) มาลีหยู่จั่ว / hmab txiv nyuj kub 7) มาฉ่า / hmab ntsha	ต้มแล้วนำมาล้างขา หรือ เอามา อบนวดด้วยไ / muab coj los tshanb ntxuav thiab mnab pob zeb coj los hlawv kom liab. muab coj los txhawb
19. อีสุกอีใส / tawm qhua (เตื้อจั่ว)	1) หยู่ / yuj 2) เหยค่าซื่อโหย่ว / zanb txhwb nyoog	1) บดละเอียดแล้วนำมาผสม น้ำอาบ 2) ต้มใส่ไก่กิน / muab coj los tshamb ntxuav thiab tsaws qaib noj
20. ยาบารุงครรภ์ / ntxuas siav me nyuam nyob lub plab(จั่ว เหยยะ เมีย หยั่ว)	1) ส่วนรากกาหยื่อ 2) ป้อกาหลูชา 3) ก้อกาโหลซ่า (แมงมุม)	ผสมกับไข่ไก่หนึ่งกิน / muab tim nqe noj
21. ตาเหลือง/ตัวเหลือง / txib ntas (จี้เต้)	เคลียะด้า / qhiav daj	ต้มใส่ไก่กิน (เฉพาะไก่ขาว) / mnab tsaws qaib noj (qaib dawb)

หมายเหตุ : ข้อมูลสภาวะการเจ็บป่วยของคนบ้านขุนช่างเคี่ยนสามารถแบ่งการเจ็บป่วยออกเป็น 1.ระบบทางเดินหายใจ เช่น ไข้หวัด ไอ คัดจมูก เป็นต้น 2. การปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ เช่น ปวดเมื่อยตามร่างกาย 3. ระบบทางเดินอาหาร เช่น ท้องอืด ท้องเฟ้อ ท้องเสีย 4. กระดูกหัก เป็นต้น นอกจากนี้จะเป็นการใช้พืชสมุนไพรเพื่อบำรุงร่างกาย

ในส่วนของปริมาณของการเจ็บป่วยไม่สามารถระบุได้ว่าป่วยเป็นโรคอะไรมากแค่ไหน เนื่องจากคนในชุมชนไม่ได้มีการเก็บข้อมูลในส่วนนี้ และอีกประการหนึ่งส่วนมากจะเป็นการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ เมื่อมีการเจ็บป่วยจะรักษาเองในครอบครัวมากที่สุดจึงไม่สามารถเก็บข้อมูลในส่วนนี้ได้ ซึ่งเมื่อรักษาไม่หายแล้วจึงจะไปหาแม่หมอสมุนไพรเพื่อให้ช่วยรักษาดังนั้นสถานการณ์การรักษาด้วยพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนแห่งนี้ยังมีการรักษาโรคด้วยพืชสมุนไพรเป็นหลักซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเองเสียก่อน แล้วเมื่อรักษาไม่หายจึงไปรักษาที่โรงพยาบาล

ภาพที่ 3 แสดงตำแหน่งของสวนสมุนไพรบ้านขุนช้างเคียน

2.2 ภูมิปัญญาด้านการนำมาใช้ประโยชน์ในชุมชนชนเผ่าม้ง

ภูมิปัญญาในด้านการนำมาใช้ประโยชน์ในชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนแห่งนี้พืชสมุนไพรนับว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก จากการศึกษาสามารถจำแนกประเภทของการนำมาใช้ประโยชน์ในแต่ละด้านดังนี้

2.2.1 การนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ด้านการประกอบอาหาร

จากการศึกษาพบว่าวิถีชีวิตในด้านการบริโภคของคนบ้านขุนช่างเคี่ยนแล้วพืชสมุนไพรที่มีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ ทั้งในลำห้วย ในป่า ในไร่ ในนา และในสวนครัวรอบๆ บ้าน พืชหลายชนิดเป็นได้ทั้งอาหารและเป็นยารักษาโรคที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ ซึ่งคนในชุมชนนำมาใช้อยู่มากมายหลายชนิดตามฤดูกาล เช่น กระชาย ขมิ้น ข่า ซึ่งเป็นพืชที่ต้องใช้ราก เหง้าหรือหัว เก็บตอนพืชหยุดการเจริญเติบโต ใบและดอกต้องร่วงหมดซึ่งมักเป็นช่วงต้นฤดูหนาวไปจนถึงฤดูร้อนโดยทั่วไปแล้วในการนำพืชสมุนไพรไปใช้ในการปรุงอาหารของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนจะเลือกในส่วนที่มีคุณภาพดี สมุนไพรสด ไม่มีรอยช้ำเน่าเสีย

การประกอบอาหารของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนนั้น ในอดีตนั้น จะนิยมอาหารจำพวก การต้ม การทอด การผัดผัดมาก แต่ปัจจุบันนั้นเริ่มรับความเปลี่ยนแปลงจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เพราะปัจจุบันการประกอบอาหารเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งเดิมนั้นนิยมอาหารที่มีรสชาติจัดๆ ไม่ค่อยเผ็ดมากเท่าไรนัก ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนมีวิธีการประกอบอาหาร เช่น การต้มซึ่งเป็นที่นิยมมากได้แก่ ไก่ต้มสมุนไพร ซึ่งจะมีหลายสูตรแล้วแต่ผู้บริโภคว่าจะใช้เพื่ออะไรจะใช้ บำรุงร่างกายหรือใช้เพื่อการรักษาโรคภัยต่างๆ การนำมากินสดโดยใช้พืชผักต่างๆ มาทำเป็นเครื่องเคียง เช่น ผักชีฝรั่งซึ่งพบได้ทั่วไปตามลานบ้านของชุมชน สะระแหน่ จิง ผักกระเฉด มะรุม ยอดกระถิน หรือ การทำเป็นยาคองเหล้า และการหมักคองต่างๆ เช่น การทำผักคอง เช่น พริกคองโดยนำผักหรือพริกมาลวกน้ำร้อนพอผักเ็น ตักมาให้สะเด็ดน้ำแล้วนำไปแช่ในน้ำข้าวข้าว เก็บไว้ในภาชนะสะอาดและไม่มีคราบน้ำมัน

นอกจากนี้ยังมีพืชสมุนไพรหลายชนิดที่ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนนำมากินสดหรือนำมาใช้เพื่อการประกอบอาหารซึ่งล้วนมีประโยชน์ต่อร่างกาย เช่น กล้วยน้ำว่า กล้วยน้ำว่าใช้ทำยาได้ทั้งดิบและสุก มีประโยชน์มากมายมหาศาล อย่างเช่น กล้วยดิบมีรสฝาด ช่วยในการรักษาอาการท้องเสียที่ไม่รุนแรงได้ เป็นการยับยั้งการเจริญเติบโตของแบคทีเรีย และอาหารที่มีรสเผ็ดจัด เช่น พริก กินครั้งละครึ่งผลหรือ 1 ผล ช่วยลดอาการท้องเสียจะทุเลาลง และยังช่วยรักษาโรคกระเพาะได้อีกด้วย กระชาย เป็นอีกชนิดหนึ่งตามตำราถือว่ากระชายเป็นยาอายุวัฒนะชั้นหนึ่ง เป็นยาเจริญอาหารและบำรุงธาตุทำให้เลือดหมุนเวียนดีขึ้น ผิวพรรณผุดผ่อง สดใส ชะลอความแก่ แก่ใจสั้น แก้วงเวียน แน่น

หน้าอก แก้มแปลในปาก แก้มฝ่อเสบ แก้มกลากเคลื่อน กระเทียม เป็นพืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณ คือ ช่วยลดปริมาณของคอเลสเตอรอลในกระแสเลือด แก้อาการท้องอืด และจุลเสียแน่นท้อง โดยให้รับประทานกระเทียมดิบๆ ครั้งละประมาณ 5-7 กลีบหลังอาหาร ขมิ้นชัน ขมิ้นชันนอกจากจะเป็นสมุนไพรที่นิยมนำมาใช้เป็นเครื่องเทศกันมานานแล้ว ยังมีสรรพคุณเป็นยาได้อีกด้วย เช่น เป็นยาลดกรด แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียดแน่นท้อง ขับลม อาหารไม่ย่อย แก้อาการระคายเคือง แก้มปวดท้อง แก้อาการเกร็งกล้ามเนื้อ ทำให้การบีบตัวของลำไส้ลดลง จึงเป็นสมุนไพรอีกชนิดหนึ่งที่มีสรรพคุณมากมายอย่างไม่น่าเชื่อ ประโยชน์ของขมิ้นคือช่วยย่อยอาหาร ลดความดัน ช่วยให้การไหลเวียนของเลือดดีขึ้น ลดระดับไขมันคอเลสเตอรอล โดยการดูดซึมคอเลสเตอรอลจากอาหารในลำไส้ แล้วปล่อยให้ร่างกายกำจัดออกทางอุจจาระ ช่วยลดอาการอักเสบของโรคหอบหืดได้ บรรเทาปวด ลดไข้ ลดอาการวิงเวียนศีรษะ ตำลึงเป็นสมุนไพรพื้นบ้านที่มีประโยชน์และมีคุณค่าทางอาหารสูง ตำลึงถือเป็นยาเย็น ใบช่วยขับพิษร้อน ถอนพิษไข้ แก้อาการแพ้ อักเสบ แมลงมีพิษกัดต่อย แก้อาการ แสบคัน เจ็บตา ตาแดงและตาแฉะ แก้อาการผื่นแพ้ และลดน้ำตาลในเลือด ตะไคร้เป็นสมุนไพรที่มีรสเผ็ดร้อน เย็น และขมเล็กน้อย นิยมนำมาใช้เป็นเครื่องปรุงในการประกอบอาหารทุกส่วนของตะไคร้ สามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรคหืด แก้มปวดท้อง ขับปัสสาวะ และแก้อาการหวัด

ในการประกอบอาหารของชนเผ่าม้งส่วนมากมักมีการนำพืชสมุนไพรต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวมารับประทานเนื่องจากสามารถหาได้ง่าย พืชบางตัวไม่แค่เพื่อการบริโภคอย่างเดียวแต่ยังสามารถเป็นยาบำรุงร่างกายหรือช่วยในการรักษาอาการเจ็บป่วยได้ด้วยซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่มีมาแต่ช้านานและสืบทอดมาสู่รุ่นปัจจุบัน

2.2.2 การนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ด้านการใช้สอย

ในชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนมีพืชสมุนไพรที่มีบทบาทและคุณค่าในการใช้สอยนั้นมีหลากหลายชนิด ได้แก่

1) การใช้พืชแต่งสีอาหารหรือสีย้อมผ้า มีพืชหลายชนิดในชุมชนที่สามารถใช้ในการแต่งสีหรือใช้เป็นสีย้อมผ้า เช่น เหง้าขมิ้นชัน ใช้แต่งสีเหลืองในอาหาร

เมล็ดคำแสด ใช้แต่งสีแสดในอาหาร

แก่นไม้ฝาง ใช้แต่งสีแดงในอาหาร และใช้ย้อมผ้า ส่วนรากให้สีเหลืองใช้ย้อมผ้า

เมล็ดคำฝอย ใช้แต่งสีแดงในอาหาร

เนื้อผลฟักทอง ใช้แต่งสีเหลืองในอาหาร

ผลสุกผักปลัง หรือ ผักปิ้ง ใช้แต่งสีแดงเข้มในอาหาร

เมล็ดข้าวเหนียวดำ ใช้แต่งสีแดงเข้มในอาหาร

กลีบดอกอัญชัน ใช้แต่งสีน้ำเงิน สีฟ้า สีฟ้าอมม่วงในอาหาร
 เปลือกสะเดา ให้สีแดง ใช้ย้อมผ้า
 รากมะหาด ให้สีเหลือง ใช้ย้อมผ้า
 เปลือก ราก เนื้อไม้ และใบขยอป่า ให้สีแดง ใช้ย้อมผ้า
 เนื้อไม้ประดู่ป่า ให้สีแดงคล้ำ และเปลือกให้สีน้ำตาล ใช้ย้อมผ้า
 ผลมะเกลือ ให้สีดำใช้ย้อมผ้า
 ผลมะกุ่ม หรือมะกอกเลื่อม ให้สีดำ ใช้ทำหมึกเขียนพื้นบ้าน

2) พืชนำมาทำหัตถกรรมพื้นบ้าน สามารถแบ่งตามลักษณะการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

- ประเภทที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค เช่น กล้องข้าวหรือกระต๊อบข้าว แอบข้าว แอบยา แอบ
 หมาก ตะกร้า กระบุง ฯลฯ

- ประเภทที่ใช้ในการจับดักสัตว์ เช่น ลอบ ไซ เอ้อ ข้องลอยหรือข้องเปิด อีจู้ สุ่ม ตุ่มปลาไหล หรือ
 เปื่อปลา ฯลฯ

จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพร จะมี
 การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรต่างๆ ทั้งในถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติและนำมาปลูกไว้ ในบริเวณบ้าน
 เนื่องจากสามารถนำมาใช้ได้ง่ายและยังเป็นการอนุรักษ์ด้วย ในด้านการใช้ประโยชน์ใช้สอยของพืช
 สมุนไพรแล้วนอกจากจะใช้ในด้านการรักษาโรคแล้วนั้น พืชสมุนไพรล้วน มีประโยชน์
 นานัปการ

2.2.3 การนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ตามความเชื่อและพิธีกรรม

พืชสมุนไพรหลายชนิดได้มีบทบาทต่อการประกอบพิธีกรรมความเชื่อของคนในชุมชน
 ประโยชน์ของพืชสมุนไพรด้านนี้ เป็นการพยายามเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ และ
 สิ่งเหนือธรรมชาติ พืชหลายชนิดชาวบ้านเชื่อว่ามีอำนาจในการปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย การนำพืชสมุนไพร
 มาใช้ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมและการนำมาใช้ของคนในชุมชน เช่น qos tshav / ก่อข้าว ใช้
 แก้วเล่นของใต้ pum tshis nyeg / ปูชี้แย่ง แก้วปวดท้องผิจากการถูกผีกระทำ เป็นต้น

นอกจากนี้ประเพณีและพิธีกรรมในท้องถิ่นหลายอย่างก็นำพืชสมุนไพรมาเกี่ยวข้อง คือ
 ประเพณีสงกรานต์ นิยมนำส้มป่อยมาใส่ในน้ำเพื่อใช้สรงน้ำพระพุทธรูปและใช้รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่เพื่อ
 ขอพรและ ขอขมาลาโทษเชื่อว่าส้มป่อยจะช่วยปลดปล่อยสิ่งชั่วร้ายให้ออกไป นอกจากนี้ยังมีขมิ้น
 เรียกว่า ขมิ้นส้มป่อย ซึ่งไม่ค่อยใช้แล้ว ขมิ้นเชื่อว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า (พระสงฆ์ที่นุ่งเหลือง
 ห่มเหลือง) ถือว่าเป็นสิริมงคล การสืบทอด พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ อันประกอบด้วย
 หน่อไม้ หน่ออ้อย: พืชชนิดที่ปลูกฝังแล้วขึ้นเร็ว ดิดเร็ว อันจะทำให้หายจากการเจ็บป่วย ตะไคร้ ใบคา:
 นำมาพั่นเป็นเชือก เรียกว่า คาเขียว นำไปพันรอบต้นโพธิ์ เชื่อว่าจะทำให้คงอยู่ การสืบทอด นอกจาก
 ใช้กับคน ยังนำมาใช้กับการสืบทอดบ้าน สืบทอดวัด ชะตาเมืองได้การสะเดาะเคราะห์ มักทำกับ

คนป่วยเพื่อจัดปิดเป้าความเจ็บป่วยให้หมดไป ในพิธีนี้มีพืชสมุนไพร คือ ยอดส้มป่อย ยอดมะขาม เชื่อว่าส้มป่อย คือการปลดปล่อย และมะขาม ก่อให้เกิดการเกรงขาม การเอาข้าวขึ้นยั้ง และการขุด หลุมเสาเรือน ในภาคเหนือ อาชีพทำไร่ ทำนาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงผีนา ผีไร่ พืชสมุนไพรที่เกี่ยวข้องในพิธีนี้ได้แก่ พักเจียว พักทอง แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์

จากบทบาทคุณค่าของพืชที่กล่าวมานั้นพืชสมุนไพรไม่ได้มีไว้เพื่อการบำบัด ความเจ็บป่วย อย่างเดียว แต่มีความสำคัญในการประกอบพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ซึ่งบทบาทดังกล่าวนำไปสู่ การจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรทำให้มีพืชสมุนไพรถึงรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

2.2.4 การนำพืชสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรค

2.2.4.1 วิถีชุมชนและความเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับการใช้สมุนไพร

ปัจจุบันการใช้พืชสมุนไพรภายในชุมชนยังคงมีการใช้พืชสมุนไพรอยู่ในครัวเรือน เมื่อมีการเจ็บป่วย สิ่งแรกที่จะทำคือ ใช้สมุนไพรภายในบ้านมารักษาเบื้องต้นหรือไปหา พ่อหมอแม่ หมอสมุนไพร ถ้าไม่หายก็ไปหาหมอคาดาหรือหมอเข้าทรง สิ่งสุดท้ายหากสองวิธีแรกไม่หายคือการ ไปโรงพยาบาล พืชสมุนไพรภายในป่าไม่นิยมนำมาปลูกภายในชุมชนเนื่องจากสภาพภูมิอากาศไม่ เหมาะสม ส่วนการนำพืชสมุนไพรจากต่างถิ่นเข้ามาปลูกนั้นยังมีน้อย

การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาผู้ป่วยนั้นจะใช้ในการรักษาผู้ป่วยที่ป่วยด้วยโรคที่เกิดขึ้นตาม ธรรมชาติและฤดูกาล แต่ก็มีสมุนไพรบางตัวที่สามารถใช้รักษาคนไข้ที่ถูกผีเข้าได้ด้วย เช่น ขมิ้นชัน ใช้ขับไล่ผีพวก ผีตะเภา เป็นต้น หรือเป็นการเจ็บป่วยแปลกๆ สมุนไพรบางตัวมีสรรพคุณดีมากสามารถที่ จะช่วยให้คนที่ไม่มียาสามารถมีลูกได้ แต่การใช้ยาสมุนไพรนั้นต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความ ชำนาญ เพราะสมุนไพรบางอย่างอาจมีสารตกค้างที่เป็นพิษต่อร่างกาย

การเจ็บป่วยและการรักษาการเจ็บป่วยของชุมชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนจากอดีตถึงปัจจุบัน ชนเผ่าม้งส่วนใหญ่มีความเชื่อในเรื่องการนับถือผีอยู่มาก กล่าวคือ มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อ บูชาทั้งผีร้ายและผีดี การบูชาผีดีเป็นไปเพื่อตอบแทน ให้ความคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินทั้งหลายให้ อยู่ดี ส่วนการบูชาผีร้ายเพื่อป้องกันไม่ให้มาทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน ในปัจจุบันนอกจาก ความเชื่อในเรื่องที่ว่าผีจะเป็นผู้ทำให้เกิดโรคร้ายหรือปราศจากโรคร้าย นอกจากการรักษาความ เจ็บป่วยด้วยหมอผีแล้วพ่อหมอ แม่หมอยาสมุนไพร และมีแพทย์แผนปัจจุบันที่สามารถรักษาโรคได้

การรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง นิยมรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นด้วยตนเอง โดยใช้พืช สมุนไพรในชุมชน เมื่อไม่หายจากการเจ็บป่วยจะรักษาการเจ็บป่วยโดยหมอผีเข้าทรง (สื่อเน้ง) ให้ประกอบพิธีเข้าทรง หรือ ลงผี (อัวเน้ง) เพื่อควาขวัญของผู้ป่วยออกจากร่างไปหรือไม่ และควา

อะไรเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยและหาวิธีบรรเทาความเจ็บป่วย ส่วนการรักษาเป็นการรักษาแบบ
คาดคะเนสาเหตุ ซึ่งวิธีนี้ต้องไปหาหมอสมุนไพร (กือข้าว) ซึ่งหมอสมุนไพรจะไม่สามารถติดต่อกับผี
ได้ ดังนั้น ผู้เจ็บป่วย นอกจากจะไปหาหมอผีร่างทรงที่สามารถติดต่อกับผีโดยการเสี่ยงทายด้วย ไม้คู่ที่ใช้
ในการเสี่ยงทาย (ก๊วะ) เมื่อไม่หายก็จะไปรักษากับหมอสมุนไพร และแพทย์แผนปัจจุบันตามลำดับ

การเจ็บป่วยของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

ชนเผ่าม้งเมื่อเกิดการเจ็บป่วย เบื้องต้นจะรักษาตนเองก่อนโดยใช้ภูมิปัญญาสืบทอดกันมา
เมื่อไม่หายจะไปหาพ่อหมอแม่หมอที่มีความรู้และประสบการณ์ในการรักษา สิ่งสุดท้ายเมื่อไม่หายจะ
รักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบัน กลุ่มอาการที่พบบ่อยๆ ที่รักษาได้แก่

- 1) การเจ็บป่วยที่เกิดจากอุบัติเหตุ ได้แก่ ข้อมเท้าเพลิง แผล กระดูกหัก ฟกช้ำ
- 2) โรคทางเดินอาหาร ได้แก่ โรคกระเพาะ ท้องอืด ปวดท้อง ริดสีดวง
- 3) กลุ่มอาการที่เกิดจากการทำงาน ได้แก่ ปวดหลัง ปวดเอว
- 4) โรคผิวหนัง ได้แก่ ผื่นคัน ฝี น้ำกัดเท้า เหา
- 5) โรคระบบทางเดินปัสสาวะ ได้แก่ ปัสสาวะขัด ไตอักเสบ โรคหนองใน มดลูกอักเสบ
- 6) โรคทางเดินหายใจ ได้แก่ ไข้ ไข้หวัด ไข้หนาวสั่น ไอ
- 7) โรคเกี่ยวกับ หู ตา จมูก คอ เช่น ตาแดง
- 8) กลุ่มอาการเกี่ยวกับเลือดลม ได้แก่ ความดันโลหิต เลือดจาง พิษจากยาฆ่าหญ้า
- 9) การตั้งครรภ์

2.2.4.2 ประเภทของยาสมุนไพร

1. ยาสมุนไพรที่ได้จากพืช

ยาสมุนไพรที่ได้จากพืช โดยได้มาจากส่วนต่างๆของพืช เช่น ใบ ราก และผลของต้นยา
ที่สามารถนำมาเป็นยาสมุนไพรใช้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ มียาสมุนไพรบางตัวใช้ได้เฉพาะอย่าง
เท่านั้นเช่นใช้ได้เฉพาะใบ หรือมียาสมุนไพรบางตัวที่สามารถใช้ได้หลายส่วน เช่น ใบ ราก ลำต้น ผล
หรือว่ายางของต้นสมุนไพรเพียงแต่ว่าส่วนใดจะมีความเข้มข้นของตัวยามากกว่ากัน

2. ยาสมุนไพรที่ได้จากสัตว์

เป็นยาสมุนไพรที่ได้จากส่วนต่างๆของสัตว์บางชนิด เช่น เลือด น้ำมัน เนื้ และคินำมาปรุง
เป็นยาสมุนไพร มีสัตว์บางชนิดสามารถนำทุกส่วนของสัตว์มาเป็นยาสมุนไพรได้ สัตว์บางชนิด
สามารถใช้ได้เฉพาะส่วน เช่น เลียงผา ใช้น้ำมัน เนื้ เลือด ใช้เป็นยาชูกำลัง เป็นต้น

3. สมุนไพรที่ใช้รักษาต่างๆ

มีแร่ธาตุหิน และดินบางชนิดสามารถนำมาเป็นยารักษาอาการเจ็บป่วยได้ เช่น หินสีแป้ว แก้อาการพิษ ตัวร้อน ฝีดาษ ทาหะ แก้อาการแพ้ เป็นตุ่ม เป็นต้น

2.2.4.3 ประเภทของพ่อหมอแม่หมอของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

1. หมอผีเข้าทรง

(สื่อเน้น)การได้มาของสถานภาพหมอผีเข้าทรงส่วนใหญ่เป็นผลมาจากความเชื่อที่มีต่อความต้องการของอำนาจเหนือธรรมชาติ ในเรื่องของ “ฟ้าสั่งให้เป็น” หมายความว่า ฟ้าได้เลือกสรรบุคคลมาว่าบุคคลนั้นๆ ต้องเป็นหมอผีเข้าทรง ประกอบกับสถานการณ์บางอย่างเป็นตัวบังคับ เช่น บุคคลนั้นเกิดเจ็บป่วยค่อนข้างรุนแรงไม่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการใดๆ ทั้งสิ้น เมื่อหมอผีเข้าทรงที่อยู่ในชุมชนได้มาตรวจแล้วสรุปว่า หากต้องการจะหายจากการเจ็บป่วยจะต้องตั้งหิ้งบูชาผีไว้ในบ้าน จากนั้นประกอบพิธีขอขมาและต้องเปลี่ยนสถานภาพและรับหน้าที่เป็นหมอผี ความเจ็บป่วยจึงจะหาย

นอกจากนั้นบางรายได้รับเชิญจากเทพให้เป็นหมอผี กรณีนี้เป็นลักษณะของการเข้าถึงโลกแห่งวิญญาณของพ่อหมอแม่หมอหรือบุคคลทั่วไปที่ปฏิบัติคืออยู่ในศีลธรรมทำให้เทพหรือผีที่ต้องการให้เป็นตัวกลางหรือสื่อในการติดต่อระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติกับมนุษย์ จึงเชิญให้เป็นหมอผีหรือหมอผีเข้าทรงด้วยวิธีการเชิญในฝันหรือเข้าฝัน

การปฏิบัติของพ่อหมอแม่หมอส่วนใหญ่ต้องประพฤติตัวให้เป็นคนดีมีศีลธรรมปฏิบัติตามจารีตประเพณี ส่วนเรื่องการรักษาจะใช้วิธีเสี่ยงทายหรือการเข้าฝันเพื่อบอกถึงสาเหตุการเจ็บป่วยและวิธีแก้ไขดังต่อไปนี้

1) เสี่ยงทาย

โดยใช้เมล็ดถั่วเหลืองแทนตัวหมอที่รักษาผู้ป่วยและใช้เมล็ดข้าวสารหรือข้าวเปลือกแทนตัวผู้ป่วย นำไปลอยในถ้วยหรือแก้วที่เติมน้ำไว้ แล้วเสี่ยงทายว่าอะไรหรือสิ่งใดเป็นสาเหตุของการเจ็บไข้ได้ป่วยและหมอคนไหนที่สามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้ โดยดูจากเมล็ดถั่วเหลืองว่าหันสะคือ (บริเวณที่งอกออกมาเป็นรากและใบ) ไปหาเมล็ดข้าวสารหรือข้าวเปลือกโดยถามสาเหตุและหมอที่จะรักษาไปเรื่อยๆ จนรู้แน่ชัดจึงหยุดเสี่ยงทายแล้วทำการรักษาความเจ็บป่วย

2) ญาณสังหรณ์หรือฝัน

เมื่อผู้ป่วยมาขอให้รักษา เมื่อหมอผีได้ตรวจดูอาการเบื้องต้นและไม่สามารถสรุปอาการและความเจ็บป่วยได้ จึงต้องอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติให้มาบอกกับตนในความฝัน ส่วนผู้ป่วยกลับไปพักที่บ้านก่อน จากนั้น หมอผีเข้าทรงจะอธิษฐานต่อหิ้งผีหรือตั้งอธิษฐานจิตต่อครูอาจารย์ของ

คนให้มาบอกในฝัน โดยหมอผีเข้าทรงต้องรักษาพรหมจรรย์ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับภรรยาของตน และนั่งสมาธิก่อนเข้านอนคืนละประมาณ 5-10 นาที ซึ่งปกติจะรู้สาเหตุของการเจ็บป่วยภายใน 3 คืน

2. หมอยาสมุนไพร

การเป็นหมอยาสมุนไพรเกิดจากความชอบส่วนตัว ความสนใจและเต็มใจที่จะเป็น หรือบิดามารดาหรือญาติมีความรู้เรื่องยาสมุนไพร จึงเกิดการเรียนรู้ ต่อมาจึงขอศึกษาอย่างเป็นระบบจนมีหิ้งฝีมือของตนเอง หมอยาสมุนไพรจะสะสมความรู้มาเรื่อยๆ โดยคุณสมบัติของหมอยาสมุนไพร จะต้องมีความละเอียดรอบคอบ ใจเย็น มีจิตใจเข้มแข็ง มีความอดทน ไม่นำสูตรยาไปบอกเล่าให้ผู้อื่นรับรู้ เพราะจะทำให้ยาที่มีประสิทธิภาพลดลง ห้ามเรียกค่ารักษา (ค่าครู) เกินราคา และรักษาความลับของคนไข้

หมอยาสมุนไพรมีวิธีวินิจฉัยโรคดังต่อไปนี้

1) ตรวจจับชีพจร

เป็นการพิจารณาอาการเต้นของชีพจรบริเวณมือข้างซ้ายและขวาของผู้ป่วย อาทิมือข้างซ้ายชีพจรเต้นแรง ถี่ และร้อน ส่วนมือข้างขวาเต้นอ่อน แผลวเบา แสดงว่าร่างกายขาดความสมดุลเลือดลมผิดปกติ

2) สังเกตจากอาการภายนอกที่ปรากฏ

ส่วนใหญ่อาการการเจ็บป่วยที่สังเกตเห็นได้ง่าย คือ ผู้ป่วยที่กินอาหารแสลงจะมีเหงื่อไหลบริเวณริมฝีปากคล้ำในหน้าคล้ำและตาเป็นประกาย แสดงว่าผู้ป่วยกินอาหารแสลงหรือได้รับของที่มียพิษสูงต้องได้รับการรักษาอย่างเร่งด่วน

3) สอบถามอาการ

ในกรณีที่กินอาหารแสลงหรืออาหารมีพิษ จะสอบถามอาการว่าไปกินอะไรมาและอาการเบื้องต้นเป็นอย่างไรบ้าง เพื่อตรวจสอบสมมุติฐานของอาการการเจ็บป่วยให้แน่ชัดและจัดยาสมุนไพรให้ถูกต้องกับโรค

3. หมอคาถา

คาถาอาคมที่ใช้รักษาผู้ป่วย ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการประสานหรือเชื่อมต่อกระดูกที่หัก ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากญาติในกลุ่มตระกูลแซ่ แต่ก็ให้การรักษาแก่คนต่างตระกูลด้วย สำหรับข้อห้ามและข้อพึงปฏิบัติของหมอคาถา ช่วงให้การรักษาจะต้องไม่ดื่มเหล้า รักษาพรหมจรรย์เพราะจะทำให้คาถาไม่ศักดิ์สิทธิ์

4. หมอตำแย

ชนเผ่าม้งถือว่าการเกิดเป็นสิ่งที่ดีของครอบครัวและแซ่ตระกูล จะเป็นบุตรชายหรือบุตรสาวก็เป็นสิ่งที่ดี เพียงแต่บุตรสาวเมื่อแต่งงานออกไปแล้วจะเป็นของแซ่ตระกูลอื่น ส่วนบุตรชายจะเป็นผู้สืบตระกูลหรือแซ่ โดยถือบุตรชายเป็นผู้สืบสายเลือดโดยตรง และยังเป็นผู้ทำหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าม้งให้อยู่ต่อไป เพราะเพศชายเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์หรือศีลธรรมอันดีงาม

การทำคลอดเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันในกลุ่มสตรีเป็นวัฒนธรรม โดยผู้หญิงจะได้รับการถ่ายทอดให้สามารถทำคลอดได้เองแต่ยังมีคนเผ่าคนแก่บางคนที่มีความชำนาญและคนในชุมชนให้ความนับถือจึงเชิญมาทำคลอดให้แก่บุตรหลานของตน

การดูแลหรือการบำรุงครรภ์และทารกในครรภ์ หญิงที่ตั้งครรภ์ส่วนใหญ่เมื่อตั้งครรภ์จะทำงานเหมือนคนปกติทั่วไป เพียงแต่ผ่อนการทำงานให้เบาลงเมื่ออายุครรภ์ 7 เดือนไม่ยกของหนัก ถ้าไม่ทำงานจะทำให้คลอดยาก กรณีหญิงที่ตั้งครรภ์มีสุขภาพไม่สมบูรณ์ มีอาการแพ้ท้องอย่างหนัก และกระทบกระเทือนต่อทารกในครรภ์ได้ มีความจำเป็นต้องพึ่งหมอยาสมุนไพร โดยไปขอยาสมุนไพรช่วยดูแลหรือบำรุงครรภ์ เมื่อหมอยาสมุนไพรดูอาการซักถามอาการต่างๆ แล้วจะดำเนินการตามขั้นตอนที่ได้ร่ำเรียนมา และให้การรักษาด้วยยาสมุนไพร

การอยู่ไฟ จะทำหลังคลอดบุตรไม่เกิน 1 เดือน ห้ามไม่ให้เข้าบ้านเรือน คนต่างแซ่ตระกูล เพราะจะเป็นอาเพศ ทำให้ผีเรือนหรือเทพที่อารักขากบ้านไม่พอใจ อาจทำให้หญิง ผู้นั้นเจ็บป่วยได้ แต่ในความเป็นจริงเหตุผลอื่นๆ เพราะเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้ง ถ้าหญิงผู้นั้นเข้าบ้านเรือนใครแล้วเกิดการเจ็บป่วย ญาติฝ่ายหญิงผู้นั้นจะไม่พอใจได้

การได้มาซึ่งสถานภาพหมอตำแย ตามปกติในชุมชนชนเผ่าม้งมีผู้ทำคลอดเป็นหลายคน แต่ถ้าผู้นั้นต้องการเป็นหมอตำแยที่มีบทบาทและหน้าที่เฉพาะตัวเหมือนหมอยาสมุนไพรก็สามารถเป็นได้ ซึ่งต้องมีคุณสมบัติคือ เป็นผู้มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น เคยมีบุตรมาก่อน ใจแข็ง ไม่กลัวเลือด เมื่อเรียนรู้จนชำนาญแล้วอาจใช้เวลาประมาณ 5-10 ปี ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของผู้เรียน เนื่องจากเป็นความรู้ที่ต้องใช้การจดจำเพราะไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มแรกในการเรียนเป็นหมอตำแยต้องตั้งขันชวยกครูโดยใช้เงิน 4 แถบ (200 บาท) ไก่ 1 ตัว รูป 7-8 ดอก และกระดาสา 1-2 แผ่น เพื่อตั้งหิ้งผี

จรรยาบรรณของหมอดำแย คือ ไม่เรียกค่าทำคลอดใดๆ ทั้งสิ้นแต่หลังจากที่หญิงนั้นคลอดบุตรได้ 3 วันจะเชิญหมอดำแยไปรับประทานอาหารที่บ้าน 1 มื้อ เป็นการตอบแทน และที่สำคัญคือ หมอดำแยจะต้องเก็บความลับของหญิงที่คลอดบุตรไม่เล่าให้ผู้อื่นฟัง

2.3 วิธีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร

วิธีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคียงกับระบบนิเวศ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นมิตินิยมสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ การเรียนรู้ การถ่ายทอด และมีการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและพัฒนาการของชุมชน ผู้ศึกษาได้นำเอาแนวคิดจากการจัดการศึกษา มาจำแนกลักษณะการจัดการความหลากหลายพืชสมุนไพรของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคียงซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ การจัดการแบบดั้งเดิม การจัดการแบบเป็นทางการและการจัดการแบบผสมผสาน

1) การจัดการแบบดั้งเดิม

การจัดการแบบดั้งเดิม คือ การจัดการพืชสมุนไพรพื้นบ้าน รวมทั้งการดูแลรักษาตามสภาพที่มีอยู่ตามแหล่งธรรมชาติ การเก็บเกี่ยว การนำมาใช้ประโยชน์และการปกป้อง เพื่อสงวนไว้สำหรับคนรุ่นต่อไปโดยมีการสืบทอดจากบรรพบุรุษและมีการเรียนรู้สืบทอดจากเครือญาติ เพื่อนบ้าน พ่อหม่อมแม่หมอ และบุคคลอื่นๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนโดยการเรียนรู้ตามวิถีทางธรรมชาติด้วยกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม เพื่อการดำรงชีวิตและการอยู่รอดของครอบครัวและมีการจัดแบ่งพื้นที่ควบคู่กับวิถีการดำรงชีวิต

ในการจัดการความรู้รูปแบบดั้งเดิมของแม่หมอประจำหมู่บ้านนั้น การถ่ายทอดความรู้เริ่มจากการเรียนรู้ภายในครอบครัว พ่อหม่อมแม่หม่อมมักมีบรรพบุรุษไม่คนใดคนหนึ่งเป็นหมอรักษาโรคต่างๆ มาก่อน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ทวดหรือบิดามารดา ซึ่งการเรียนรู้ชั้นตอนนี้ถือเป็น กล่อมเกลาทางสังคม เนื่องจากอดีตในขณะที่พ่อหม่อมแม่หม่อมเป็นเด็กได้คลุกคลีกับบุคคลที่เป็นหมอรักษาโรคทำให้เกิดการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการสัมภาษณ์ นางหมี แซ่ว่าง (แม่หมอประจำหมู่บ้าน) กล่าวว่า “ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องวิธีการจัดการพืชสมุนไพรนั้น ตนได้เรียนรู้จากการบอกเล่าของแม่ที่เป็นหมอสมุนไพรมาก่อนและใช้วิธีจดจำความรู้ที่ได้มาฝึกปฏิบัติ และเริ่มมีการเข้าไปในป่ากับแม่ที่เป็นหมอสมุนไพรเพื่อที่จะเรียนรู้ ลักษณะของใบ ดอก ต้น และแหล่งที่อยู่ของสมุนไพร หากต้น

“ไหนสามารถนำมาปลูกบริเวณบ้านได้ก็จะนำมาปลูกเพื่อสะดวกในการนำมาใช้ประโยชน์” ซึ่งต่อมาแม่หมอก็ได้นำความรู้และวิธีการจัดการพืชสมุนไพรมาใช้และสามารถนำมารักษาความเจ็บป่วยได้

ในส่วนการจัดการความรู้รูปแบบดั้งเดิมของครอบครัวและเครือญาติ เป็นวิธีการถ่ายทอดโดยบิดา มารดา หรือเครือญาติได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องวิธีการจัดการพืชสมุนไพรโดยการปฏิบัติให้ลูกหลานเห็น การพาลูกหลานไปเก็บสมุนไพร และการใช้ให้ลูกหลานไปเก็บสมุนไพร ทำให้ลูกหลานเองมีการจดจำและเรียนรู้วิธีการจัดการพืชสมุนไพรต่างๆ และการฝึกปฏิบัติจากการสัมภาษณ์ นายพงษ์เทพ แซ่เต๋ว่า “ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องวิธีการจัดการพืชสมุนไพรที่ตนได้เรียนรู้มานั้น เริ่มจาก การที่พ่อแม่พาพืชสมุนไพรมาใช้ในชีวิตประจำวันเช่น การนำมาปรุงใส่ไก่ต้มสมุนไพร หรือเวลาที่เจ็บไข้ได้ป่วยแม่ก็จะนำพืชสมุนไพรมาคั้นใส่ไข่ให้กินซึ่งเป็นการดูแลรักษาการเจ็บป่วยแบบง่ายๆ และเมื่อมีคนในครอบครัวเกิดเจ็บป่วย พ่อหรือแม่จะพาตนเองไปเก็บพืชสมุนไพร โดยจะสอนวิธีการเก็บที่ถูกต้องรวมถึงวิธีการที่จะอนุรักษ์พืชสมุนไพรหรือพืชสมุนไพรชนิดใดที่สามารถนำมาปลูกในบริเวณบ้านตนก็จะนำมาปลูกด้วยซึ่งเป็นวิธีการจัดการพืชสมุนไพรอีกวิธีการหนึ่งที่ช่วยขยายพันธุ์พืชสมุนไพรให้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งตนก็ได้อาศัยการจดจำความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรมาเรื่อยๆ และเมื่อคนในครอบครัวไม่สบายพ่อกับแม่ก็ได้ใช้ให้ตนเองไปเก็บพืชสมุนไพรเพื่อนำมารักษาคณป่วยในครอบครัว”

วิธีการจัดการความรู้แบบดั้งเดิมนั้นไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่หรือเครือญาติ มักเป็นการถ่ายทอดวิธีการจัดการความรู้เรื่องพืชสมุนไพรภายในครอบครัวเนื่องจากเป็นวิถีชีวิตของตนเองผู้เรียนรู้จะอาศัยการจดจำ การฝึกปฏิบัติจากคนในครอบครัวของตนเองและนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองจนกลายมาเป็นวิถีชีวิตในชุมชน

2) การจัดการแบบเป็นทางการ

การจัดการแบบเป็นทางการ คือ ระบบการจัดการที่มีการเรียนรู้จากบุคคลภายนอกชุมชนเข้าไปส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ทันสมัยมากขึ้น โดยผ่านกระบวนการอบรม สัมมนา การฝึกปฏิบัติ การเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ส่วนมากความรู้ที่ได้จากการมีโครงการหลวงเข้ามาส่งเสริมจะเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อปลูกทดแทนการปลูกฝิ่นซึ่งมีการปลูกกันมากในอดีตในชุมชนแห่งนี้ เช่น ลิ้นจี่ กาแฟ ผักกาดขาว เป็นต้น ซึ่งจะปลูกหมุนเวียนกันไปตลอดจนได้มีการนำเอาปัจจัยต่างๆจากภายนอกชุมชนเข้ามา เช่น เครื่องพ่นยา ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า เครื่องสูบน้ำ เพื่อเพิ่มกำลังในการผลิต และทำให้ผลผลิตมีมาตรฐาน การจัดการแบบเป็นทางการนั้นมีการจัดการอย่างเป็นระบบ มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิต หรือในส่วนของทหารจะให้

ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันยาเสพติด ในส่วนของอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย จะเข้ามาให้ความรู้ในเรื่อง การดูแลและการจัดการป่า เป็นต้น

การจัดการแบบเป็นทางการในเรื่องสุขภาพในตัวชุมชนเองและวิธีการจัดการพืชสมุนไพรยังมีน้อย ในการเข้ามาให้ความรู้เรื่องสุขภาพจากสาธารณสุขส่วนมากจะเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลและรักษาการเจ็บป่วยทั่วไป เช่น การนำเด็กเล็กเข้ารับการฉีดวัคซีน การดูแลรักษาสุขภาพฟัน การดูแลสุขภาพในช่วงอากาศหนาวเย็น หรือการป้องกันยุงลาย เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นการดูแลสุขภาพด้วยแพทย์สมัยใหม่ ส่วนในการให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพด้วยพืชสมุนไพรและวิธีการจัดการพืชสมุนไพรโดยตรงยังมีคนมาให้ความรู้น้อย แต่ชาวบ้านในชุมชนได้รับความรู้ในเรื่องวิธีการจัดการพืชสมุนไพรจากภายนอกโดยการรับรู้ผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ หรือการเข้าไปเรียนหนังสือหรือเข้าไปทำงานในตัวเมือง และจากการได้เรียนหนังสือจากตัวเมือง ซึ่งชาวบ้านได้นำความรู้ที่ได้มาปรับประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน

จากการสัมภาษณ์ นายเจ็ง แซ่หว่าง กล่าวว่า “ การเข้ามาให้ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพร ในการรักษาความเจ็บป่วยโดยตรงและวิธีการจัดการพืชสมุนไพรยังไม่มี ความรู้ในเรื่องการใช้สมุนไพรในการรักษาความเจ็บป่วยนอกจากจะได้ความรู้จากครอบครัว และจากแม่หมอบประจำหมู่บ้านแล้ว ยังได้รับความรู้จากการที่ลูกสาว (นางสาวสยามล แซ่หว่าง) ไปเรียนหนังสือในตัวเมืองแล้วนำวิธีการปรุงอาหารจากสมุนไพรหรือการนำวิธีการดูแลสุขภาพและวิธีการจัดการพืชสมุนไพรที่มีความแปลกใหม่เข้ามาใช้ในบ้านของตนเอง ซึ่งตนเองได้ทราบทีหลังว่า ตัวลูกสาวเองได้รับความรู้จากการอบรมเรื่องการดูแลสุขภาพและวิธีการจัดการพืชสมุนไพรจากสถาบันการศึกษาที่ได้เรียนมาซึ่งสถาบันได้จัดให้สาธารณสุขมาให้ความรู้”

จากการสนทนากับชาวบ้านทำให้ทราบว่าวิธีการจัดการแบบเป็นทางการนั้นส่วนมากความรู้ที่ได้รับจากภายนอกโดยกระบวนการอบรม สัมมนา การฝึกปฏิบัติ การเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นนั้น ในประเด็นการให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพการรักษาความเจ็บป่วย และวิธีการจัดการพืชสมุนไพรยังมีน้อย ส่วนมากจะเป็นการเข้ามาให้ความรู้ในเรื่องอื่นๆ เช่น การเกษตรการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น

3) การจัดการแบบผสมผสาน

การจัดการแบบผสมผสานคือ การจัดการแบบดั้งเดิมผสมผสานกับการจัดการแบบเป็นทางการของชุมชน จากการศึกษาพบว่า การจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรในชุมชนจะไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ซึ่งจะเห็นได้ว่าบริเวณรอบๆ บ้านจะมีการปลูกพืชสมุนไพรหลายๆ ชนิด ทั้งที่นำมาปลูกและขึ้นเองตามธรรมชาติ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกสบายและความต้องการใช้โดยพิจารณาจากพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ การปลูกพืชสมุนไพรแบบผสมผสานระหว่างพืชหลายๆ ชนิดเป็นรูปแบบการจัดการพืชสมุนไพรที่ง่ายๆ แต่มีประสิทธิภาพจึงสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของระบบนิเวศ

ส่วนการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชจากการสังเกตพบว่าในแต่ละครอบครัวจะมีการเก็บเมล็ดพันธุ์พืชต่างๆ ไว้เพื่อการเพาะปลูกในฤดูกาลถัดไป เช่น ที่บ้านของนางหมี แช่วางจะมีการรวบรวมเมล็ดเหง้าหรือหัวพืชสมุนไพรชนิดต่างๆ ไว้เพื่อทำพันธุ์ต่อไป โดยจะเก็บแต่เมล็ดใส่ห่อไว้บนเชิงบ้าน บางบ้านก็จะนำไปใส่ขวดปิดฝาเพื่อป้องกันแมลง สำหรับพืชที่ใช้เป็นหัวหรือเหง้าจะนำไปฝังดินใต้ต้นไม้ที่น้ำเข้าไม่ถึง โดยจะขุดหลุมกว้างพอที่จะบรรจุพันธุ์พืชที่จะเก็บได้ แล้วนำดินทราย มาใส่รองพื้นแล้วฝังพันธุ์พืชลงไปกลบด้วยดินทรายแล้วทำไม้ทับอีกชั้นหนึ่ง จากการสอบถามชาวบ้านทราบว่า การเก็บพันธุ์พืชในลักษณะนี้ได้มีการเรียนรู้จากบรรพบุรุษสืบทอดกันมาเป็นทอดๆ

จากการสนทนากับชาวบ้านในเรื่องวิธีการจัดการแบบผสมผสานนี้ชาวบ้านหลายคนบอกว่าเกิดมาก็เห็นอย่างนี้แล้ว คือ เวลาเข้าไปหาสมุนไพรในป่า บางครั้งก็จะนำพันธุ์พืชที่ขึ้นในป่า และสามารถนำมาประกอบอาหารได้มาปลูกในบริเวณบ้านเพื่อความสะดวกเวลาต้องการใช้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่มีความกลมกลืนกับระบบนิเวศในชุมชน เพื่อการบริโภคในชีวิตประจำวัน

กล่าวโดยสรุปแล้วภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านในชุมชนพบว่า เป็นการจัดการแบบผสมผสานการจัดการที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ ที่ได้รับการถ่ายทอดมรดกทางสังคมโดยผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และประสบการณ์จริง ในการดำเนินชีวิตที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นทอดๆ ผ่านการบอกเล่า การคิด การทดลอง การนำไปใช้ ส่วนรูปแบบเป็นทางการนั้นพบว่า ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุน โดยชุมชนเอง มีการรับรู้ข่าวสารข้อมูลต่างๆ ทำให้ชุมชนรู้จักกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ประกอบกับชุมชนเองนั้น มีธรรมชาติเป็นวงจรและสายใยที่ซับซ้อนมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสรรพชีวิต ชีวิตของชาวบ้านมีสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับวงจรธรรมชาติอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านรุ่นเก่าได้สังเกตธรรมชาติและได้อาศัยป่าธรรมชาติเป็นแหล่งอาหารความหลากหลายของพรรณไม้ในธรรมชาติ ผ่านการลอง

ผัดลองถูกและจำแนกได้ว่าเป็นต้นไม้ที่กินได้และต้นไม้ที่กินไม่ได้ ต้นไม้ที่กินได้หรืออาจเรียกได้ว่า “พืชสมุนไพรพื้นบ้าน” พืชสมุนไพรพื้นบ้านเป็นต้นไม้ที่มีในป่าธรรมชาติและนำมาบริโภค ชาวบ้านเองจะรู้จักและมีวิธีบริโภคพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่มีแบบแผนเฉพาะ พืชสมุนไพรพื้นบ้านชนิดใดได้รับความนิยมชาวบ้านมีเพียงเก็บจากธรรมชาติเท่านั้น แต่ก็นำมาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อการบริโภคในครอบครัวและนำไปจำหน่ายในท้องตลาดหากมีเหลือพอ ชาวบ้านมีแบบแผนการบริโภคผักพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับฤดูกาลของธรรมชาติ เพราะเหตุที่พืชสมุนไพรพื้นบ้านเป็นพืชพันธุ์ที่เติบโตตามธรรมชาติและตามฤดูกาล ต้นไม้ที่เป็นพืชสมุนไพรพื้นบ้านบางชนิดเป็นต้นไม้ยืนต้นบางชนิดเป็นไม้ล้มลุก หรือไม้เถา และส่วนของต้นไม้ที่ชาวบ้านรับประทานเป็นพืชสมุนไพรพื้นบ้านมีหลายส่วนตั้งแต่ เหง้า ลำต้น ใบ ยอดผลอ่อนและเมล็ด ส่วนของต้นไม้เหล่านี้จะออกยอดให้ลูก ให้ดอก ในช่วงฤดูกาล เช่น หน้าฝนจะมียอดตำลึง หน้าหนาวมียอดผักปลัง ส้มป่อย และช่วงหน้าร้อนมีข่าอ่อน ผักหวานป่า เป็นต้น

ในชุมชนเองนอกจากจะนำพืชสมุนไพรมาเพื่อรักษาโรคทั่วไปแล้วยังนำมาประกอบอาหาร โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นพืชผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและมีการนำมาปลูกไว้ในชุมชน หรือตามธรรมชาติ เช่น ริมน้ำ ลำห้วยต่างๆ ซึ่งล้วนเป็นแหล่งของพืชผักต่างๆ เป็นที่รู้จัก ของคนในชุมชน ซึ่งพืชผักที่นำมารับประทานเป็นอาหารที่มีสรรพคุณทางยาในตัวเอง เช่น จิง ข่า พริก มะกรูด เป็นต้น ภายในชุมชนมีวิธีการปรุงอาหารหลายๆ รูปแบบ เช่น การต้ม เป็นการใช้น้ำมาเป็นองค์ประกอบ เป็นกรรมวิธีการปรุงแบบง่ายๆ ซึ่งชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนนิยมนำไผ่มาต้ม ใส่สมุนไพรที่มีในชุมชนซึ่งสามารถใช้รักษาโรคและยังเป็นการช่วยบำรุงร่างกายอีกด้วย การลวก ผักที่นิยมนำมาลวกเช่น ตำลึง ผักโขม ผักกาด เป็นต้น

ตอนที่ 3 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

ภูมิปัญญาด้านกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งส่วนใหญ่มีกระบวนการรับรู้ การเรียนรู้ และการสั่งสมองค์ความรู้มาจากบรรพบุรุษผ่านระบบเครือญาติ บุคคลในครอบครัวหรือคนใกล้ชิดที่ไว้ใจได้ ไม่ทำเรื่องเสื่อมเสียชื่อเสียงต่อวงศ์ตระกูล โดยเป็นลูกศิษย์หรือบุคคลที่มีการแสวงหาความรู้เรื่องยาสมุนไพรและนำเอาสมุนไพรมาทำการรักษาจนเห็นผลเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนโดยภูมิปัญญา

ด้านกระบวนการ สืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง ได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

3.1 ภูมิปัญญาด้านการรับรู้การจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร

ภูมิปัญญาด้านการรับรู้การจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเกิดจากการที่ คนในชุมชนได้รู้ ได้เห็น การปฏิบัติโดยผ่านการดูแลรักษาสุขภาพโดยผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตในการดำรงชีวิต ในชุมชน โดยเนื้อหาที่ได้รับรู้ และเรียนรู้ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร เช่น พ่อแม่ได้พาลูกหลานของตนเองเข้าไปในป่าเพื่อต่อไป ลูกหลานจะสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้โดยมีการปฏิบัติให้ลูกหลานเช่นการเลือกชนิดของพืชสมุนไพรที่จะนำมารักษาโรคภัยต่างๆได้ รวมถึงเมื่อกลับมาทักแสดงวิธีการรักษาโรคภัยต่างๆ เช่น การนำพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆไปบด นำไปต้มใส่ไก่ หรือการนำไปต้มน้ำใส่ไก่เป็นต้น ซึ่งเป็น การปฏิบัติให้เห็นในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของครอบครัวอยู่แล้ว ลูกหลานก็สามารถรับรู้ ถึงการใช้พืชชนิดของสมุนไพรที่สามารถนำมารักษาโรคภัยต่างๆได้ รวมถึงการนำไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ ด้วย นาวสาวสยามล แซ่หว่าง กล่าวว่า “เมื่อจำความได้ตนเองได้เข้าไปในป่ากับพ่อแม่เพื่อไปเก็บของป่า หรือเข้าไปเก็บสมุนไพรเพื่อนำมาใช้ในการรักษาโรคภัยต่างๆ รวมถึงการนำพืชสมุนไพรมาประกอบอาหาร พ่อแม่ก็ได้สอนวิธีเก็บพืชสมุนไพร ชนิดของพืชสมุนไพรที่จะนำมารักษาโรคภัยต่างๆ รวมถึงวิธีการนำมารักษาด้วย โดยพ่อแม่ไม่ได้สอนโดยตรงแต่จะเป็นการปฏิบัติให้เห็น ทำให้ตนเองได้รับรู้ถึงชนิดของพืชสมุนไพร วิธีการนำมารักษาอีกอย่างตนเองเป็นลูกสาวการบ้านการเรือนรวมถึงการประกอบอาหาร ซึ่งแม่ก็ทำให้เห็นตั้งแต่เด็กและตนเองก็ได้รับรู้ถึงวิธีการปรุงอาหารด้วยพืชสมุนไพรและจดจำนำมาใช้จนถึงปัจจุบัน”

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาด้านกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร โดยเนื้อหาดังกล่าวนี้ไม่มีการบรรจุไว้ในการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่จะปนอยู่ในวิถีการปฏิบัติของวิถีชีวิตประจำวัน และพิธีกรรมต่างๆ ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน คนที่รู้มากส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อยู่ใกล้ชิดกับบรรพบุรุษ และได้อาศัยความรู้ อยู่เป็นประจำ เช่น แม่บ้าน พ่อหมอแม่หมอ ผู้ป่วย ผู้อาวุโส เป็นต้น ส่วนบุคคลที่ มีความรู้ น้อยจะเป็นผู้รับรู้ถึงการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรในชุมชนของตนเองซึ่งรับรู้ผ่าน การปฏิบัติให้เห็นจากครอบครัว หรือเครือข่ายของตนเอง ผู้ที่รับรู้ส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่มีบทบาททรงลงมาในสังคมโดยได้รับการ

ซึมซับในลักษณะของการกล่อมเกลาทางสังคมและในลักษณะของการบอกเล่าการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรับรู้การจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรต่อๆ กันมา

3.2 ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร

จากการศึกษาภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนสามารถสรุปได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1) ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากครอบครัวหรือเครือญาติ

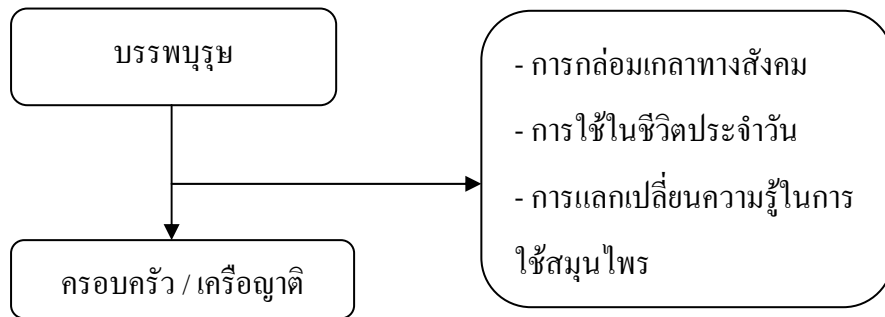
เนื่องจากชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีความเป็นอยู่ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ วิถีชีวิตมีความคุ้นเคยกับการพึ่งพาธรรมชาติมีการเข้าไปในป่าเพื่อหาสมุนไพร หรือหาอาหารเพื่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านซึ่งล้วนแล้วแต่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เพราะมีการประกอบอาชีพเหมือนกัน ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนจึงมีลักษณะคล้ายๆ กันหากเกิดปัญหาใดๆ ภายในชุมชนก็ได้มีการช่วยกันคิดช่วยกันแก้ปัญหาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้นหากบ้านใดมีการเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นกับคนภายในครอบครัว ก็จะมีผู้แนะนำให้การช่วยเหลือในการรักษา โดยเฉพาะญาติที่มีความใกล้ชิด ซึ่งเริ่มจากบุคคลภายในครอบครัว เช่น บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย สามี ภรรยา บุคคลเหล่านี้มักมีคนใดคนหนึ่งหรือหลายคนที่มีความรู้ ในการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาการดูแลรักษาเยียวยาอาการเจ็บป่วยว่าควรใช้สมุนไพรชนิดใด มีวิธีที่นำมาใช้อย่างไร และจะเสาะหาสมุนไพรจากแหล่งใดได้บ้าง การหาพืชสมุนไพรเพื่อนำมารักษาผู้ป่วยนั้นทำได้ไม่ยากเนื่องจากบริเวณรอบๆ บ้านของคนภายในชุมชนแห่งนี้มีการปลูกพืชสมุนไพรเกือบทุกครัวเรือน หากบ้านของผู้เจ็บป่วยไม่มีพืชสมุนไพรก็สามารถหาได้จากบ้านเรือนใกล้เคียง ซึ่งถ้าหากยังไม่มีอีกก็ไปหาจากบ้านพ่อหม่อมแม่หม่อมเพราะมีการปลูกพืชสมุนไพรมากมายหลายชนิด การไปหาพ่อหม่อมแม่หม่อม นอกจากเป็นการเสาะหาพืชสมุนไพรแล้วยังอาจได้คำแนะนำวิธีการรักษาผู้ป่วยจากพ่อหม่อมแม่หม่อมได้อีกด้วย

ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากครอบครัวหรือเครือญาติถือว่าเป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดรูปแบบดั้งเดิมที่ชาวบ้านได้รับความรู้ในการรักษาแบบพื้นบ้านโดยการใช้สมุนไพรในชุมชนเริ่มจากการเรียนรู้ภายในครอบครัว เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย บิดา มารดา โดยจะสอนให้ลูกหลานไปเก็บต้นสมุนไพร มีการบอกวิธีการเก็บพืชสมุนไพรที่ถูกต้องมีการบอกลักษณะทางกายภาพของพืชสมุนไพรนั้นๆ บอกแหล่งของพืชสมุนไพร วิธีการนำมาใช้ใน

การรักษาโรคเพื่อนำมารักษาตนเองและคนในครอบครัวและการบำรุงรักษาพืชสมุนไพรเพื่อให้สามารถมีใช้ในวันข้างหน้า เช่น การปลูกการขยายพันธุ์ทั้งในธรรมชาติและการนำมาปลูกไว้ใกล้บ้าน โดยการจำลองลักษณะของพืชตามแหล่งธรรมชาติ ซึ่งเป็นการทำให้เกิดการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม การเรียนรู้ทางตรงได้แก่ การบอกเล่า และวิธีใช้ให้จดจำความรู้ที่ได้บอกเล่านั้นๆ ส่วนการเรียนรู้ด้วยวิธีฝึกปฏิบัติเป็นการเรียนรู้ทางอ้อม เช่น การฝึกให้เข้าป่าเพื่อเสาะหาสมุนไพรในป่า ซึ่งการได้ปฏิบัติและติดตามผู้ที่มีความรู้เข้าไปในป่าในลักษณะนี้ทำให้เกิดการเรียนรู้และจดจำ ลักษณะของลำต้น ใบ ดอก ผล และแหล่งที่อยู่ ของสมุนไพรทำให้รู้จักสมุนไพรชนิดต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ส่วนสื่อในการถ่ายทอดการใช้สมุนไพรในระดับครอบครัวหรือเครือข่ายในชุมชนโดยมากแล้วจะเป็นการปฏิบัติให้เห็นหรือการให้ปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน ในลักษณะการช่วยเหลือหรือเป็นลูกมือซึ่งเป็นการเรียนรู้ทางอ้อมมากกว่าการเรียนรู้โดยตรงในการใช้สมุนไพร และจะมีการนำความเชื่อต่างๆ มาเกี่ยวข้อง เช่น สตรีที่เป็นประจำเดือนห้ามไปเก็บพืชสมุนไพรเพราะจะทำให้พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ไม่ศักดิ์สิทธิ์และจะทำให้ พืชสมุนไพรชนิดนั้นตาย ในการเรียนรู้และการถ่ายทอดในลักษณะของการเรียนรู้จากครอบครัวหรือเครือญาตินี้ส่วนมากจะมีการรับรู้ผ่านการใช้และดูแลสุขภาพของคนในครอบครัวและเกิดการเรียนรู้เมื่อตนเองต้องนำมาปฏิบัติจนเห็นผลเกิดเป็นการสั่งสมองค์ความรู้และกลายเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในระดับครอบครัวต่อมา

อาจกล่าวได้ว่าการดูแลในลักษณะนี้ของคนภายในครอบครัวหรือเครือญาติเป็นการดูแลรักษาที่ไม่สลับซับซ้อน มีการเรียนรู้ได้ง่าย และการถ่ายทอดในลักษณะนี้เป็นการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมี การเรียนรู้และถ่ายทอดสืบทอดกันมาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเมื่อยามจำเป็นหรือเมื่อเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยกับคนภายในครอบครัวหรือเครือญาติพี่น้องความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดนั้นมักเกิดจากประสบการณ์ที่เคยได้รับด้วยตนเองหรือการเห็นผู้อื่นปฏิบัติรวมทั้ง การบอกเล่าประสบการณ์ของผู้ที่เคยใช้เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันสืบทอดกันมา

การเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาการเจ็บป่วยที่มาจากอดีต ทำให้ชาวบ้านมีการปลูกสมุนไพรภายในบริเวณบ้านซึ่งมีจำนวนแตกต่างกันไปตามสภาพและขนาดของพื้นที่รอบๆ บริเวณบ้านเพื่อมีไว้ใช้ในยามเจ็บป่วย สมุนไพรที่นำมาปลูกในบางครั้ง ก็มีการแลกเปลี่ยน หากบ้านใดบ้านหนึ่งไม่มีพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ ก็จะนำพืชสมุนไพรที่ตนไม่มีมาปลูกไว้บริเวณรอบๆ บ้าน นอกจากเป็นยาในการรักษาอาการเจ็บป่วยได้แล้วพืชสมุนไพรบางชนิดสามารถนำมาเป็นอาหารได้ด้วย เช่น ข่า ตะไคร้ มะกรูด กระชาย สะระแหน่ เป็นต้น และถือว่าการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรภายในชุมชนให้สามารถมีใช้ถึงคนรุ่นหลังต่อ

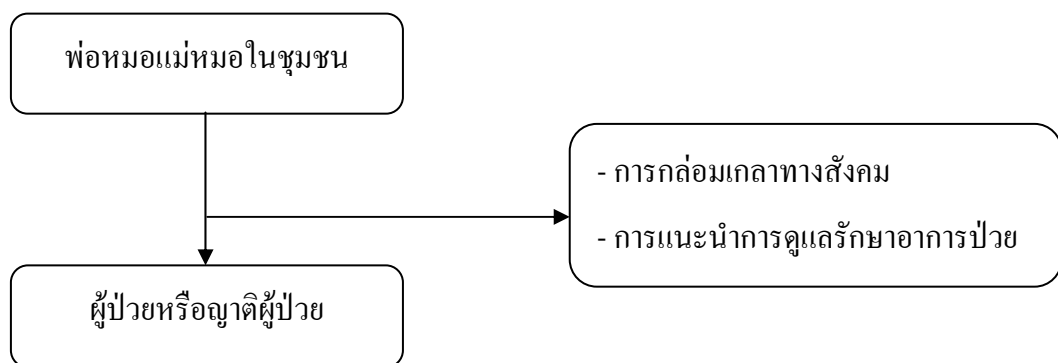
แผนภูมิที่ 3 แสดงภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากครอบครัวหรือเครือญาติ

2) ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดระหว่างพ่อหมอแม่หมอกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย

ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดระหว่างพ่อหมอแม่หมอกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย ซึ่งมีการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้พืชสมุนไพรผ่านตัวยาที่เป็นสมุนไพรแต่ละชนิดจากการไปรับการรักษาโรคจากพ่อหมอแม่หมอ และบางครั้งได้รับการถ่ายทอดจากการไปขอคำปรึกษาและจดจำชนิดของพืชสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคนั้นและเดินทางไปเก็บสมุนไพรเองตามป่าที่มีพืชสมุนไพร จากการสัมภาษณ์นางสาวสุนทรี ไตรรัตน์สกุล กล่าวว่า “เมื่อไม่สบายก็ได้ไปปรึกษากับแม่หมอสมุนไพร แม่หมอสมุนไพรก็จะบอกให้ไปเก็บยาสมุนไพรชนิดนั้นชนิดนั้นนอกจากนี้แม่หมอยังบอกวิธีการนำมารักษาอีกด้วย หรือถ้าตนเองหาไม่ได้แม่หมอก็จะจัดหาสมุนไพรให้ ซึ่งทำให้ตนได้ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรเพิ่มเติม”

ดังนั้นภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการใช้สมุนไพรระหว่างพ่อหมอแม่หมอกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยที่มาทำการรักษา ผู้ถ่ายทอด ได้แก่ พ่อหมอแม่หมอ ผู้สืบทอดได้แก่ ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย เนื้อหาในการถ่ายทอด จะเป็นการบอกสรรพคุณของสมุนไพร วิธีการใช้ในการบำรุงรักษาพืชสมุนไพรเพื่อการมีใช้ต่อไปในวันข้างหน้า การปลูกและการขยายพันธุ์ โดยก่อนนำพืชสมุนไพรมารักษาพ่อหมอแม่หมอจะทำการท่องคาถาอาคม เพื่อความศักดิ์สิทธิ์และเป็นการระลึกถึงครูบาอาจารย์ และนำสมุนไพรให้ผู้ป่วยไปรักษา เมื่อผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยนำไปรักษาแล้วเห็นผลก็จะกลับมาขอสูตรยาจากพ่อหมอแม่หมอในลักษณะของการทำพิธียกครู ดังนั้นสื่อในการถ่ายทอดการใช้พืชสมุนไพรของพ่อหมอแม่หมอเป็นการนำพืชสมุนไพรมาปฏิบัติและทดลองใช้ให้เห็นผล และ มีการเสนอตัวเป็นศิษย์ หรือจดจำจากการนำญาติมารักษาแล้วนำไปทดลองปฏิบัติในการใช้สมุนไพรโดยจะมีการนำความเชื่อมาเกี่ยวข้อง เช่น ความเชื่อเรื่องของการมารักษาหายแล้วคน

ที่รักษาจนหายแล้วหรือญาติต้องกลับมาคำหัวพ่อแม่หรือแม่หมอนางน้อยเยอะแฉะจะซึ่งเป็นแม่หมอเรื่องการจัดกระดูกและจัดเส้นเอ็นประจำหมู่บ้าน ได้เล่าให้ฟังว่า เมื่อมีผู้ป่วยมารักษาแล้วหายญาติหรือผู้ป่วยจะต้องมาล้างมือแม่หมอเพราะไม่เช่นนั้นจะมีคนมารับการรักษาเรื่อยๆ โดยส่วนมากจะเป็นภายใน กลุ่มญาติผู้ป่วยเอง เป็นต้นซึ่งเป็นความเชื่อที่ยังมีอยู่ในปัจจุบัน ในการรับรู้ภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรมาดูแลสุขภาพของพ่อแม่หมอแม่หมอจะมีการรับรู้ผ่านการรักษาผู้เจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งผู้ป่วยหรือญาติเกิดการเรียนรู้เมื่อตนเองจะต้องนำมาปฏิบัติจนเห็นผลและเกิดการสั่งสมความรู้จนกลายเป็นองค์ความรู้สืบทอดกันมา ซึ่งในบางครั้งผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยก็จะมาขอขกรูเพื่อเสนอตัวเป็นศิษย์เนื่องจากมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพ่อแม่หมอ

แผนภูมิที่ 4 แสดงภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดระหว่างพ่อแม่หมอกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย

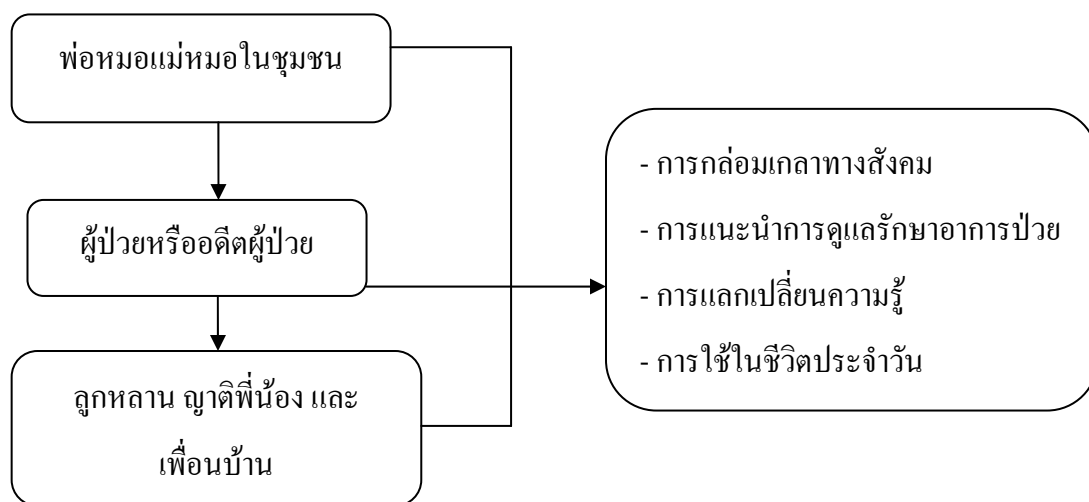
3) ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดโดยผ่านผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยที่เคยได้รับการรักษาแล้วได้ผลและบอกสืบต่อๆ กันไป

ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดโดยผ่านผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยที่เคยได้รับการรักษาแล้วได้ผล ผู้ให้ความรู้ คือ ผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยที่เคยได้รับการรักษาแล้วได้ผล ได้แก่ ผู้อาวุโส พ่อหมอแม่หมอ บิดา มารดา ซึ่งส่วนมากมักจะเป็นภายในครอบครัวหรือเป็นเครือญาติกัน เป็นต้น ส่วนผู้รับความรู้ ได้แก่ ลูกหลาน ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียง ในส่วนเนื้อหาในการถ่ายทอดความรู้ จะเป็นการบอกสรรพคุณของพืชสมุนไพร วิธีการใช้การบำรุงรักษาพืชสมุนไพรเพื่อการมีใช้ต่อไปในวันข้างหน้า การปลูก การขยายพันธุ์ ทั้งในแหล่งธรรมชาติและการนำมาปลูกใกล้บ้าน โดยสร้างสรรค์และจำลองลักษณะพืชสมุนไพรตามแหล่งธรรมชาติโดยผ่านระบบความเชื่อ ค่านิยม และระบบอาวุโส สื่อในการถ่ายทอดความรู้ ในการใช้พืชสมุนไพร เป็นการนำพืชสมุนไพรมาดูแลสุขภาพ

สุขภาพในเวลาที่เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย การปฏิบัติให้เห็นหรือให้ปฏิบัติพร้อมๆ กันในลักษณะการช่วยเหลือหรือเป็นลูกมือ ซึ่งเป็นการเรียนรู้และการถ่ายทอดแบบไม่รู้ตัวมากกว่าการสอนโดยตรง เป็นการเรียนรู้ตามอรรถาธิบาย ความเชื่อ

เมื่อผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยเห็นว่าการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาความเจ็บป่วยเมื่อรักษาแล้วเห็นผลคือสามารถหายจากความเจ็บป่วยได้ ตนเองญาติพี่น้องหรือคนที่รู้จักก็จะเห็นความสำคัญของพืชสมุนไพรและเป็นการบอกต่อไปเป็นทอดๆ ถึงสรรพคุณของพืชสมุนไพรและนำมาใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองต่อไป

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดโดยผ่านผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยที่เคยได้รับการรักษาแล้วได้ผลจะมีการรับรู้ผ่านการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวันของตนเองและเกิดการเรียนรู้เมื่อตนเองต้องนำมาปฏิบัติจนเห็นผลนอกจากนี้ยังมีการแนะนำวิธีการดูแลสุขภาพในชีวิตประจำวัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วย จนเกิดเป็นการส่งต่อความรู้และกลายเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

แผนภูมิที่ 5 แสดงภูมิปัญญาการเรียนรู้และการถ่ายทอดโดยผ่านผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยที่เคยได้รับการรักษาแล้วได้ผลและบอกสืบต่อกันไป

4) ภูมิปัญญาการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดในชุมชนและระหว่างชุมชน

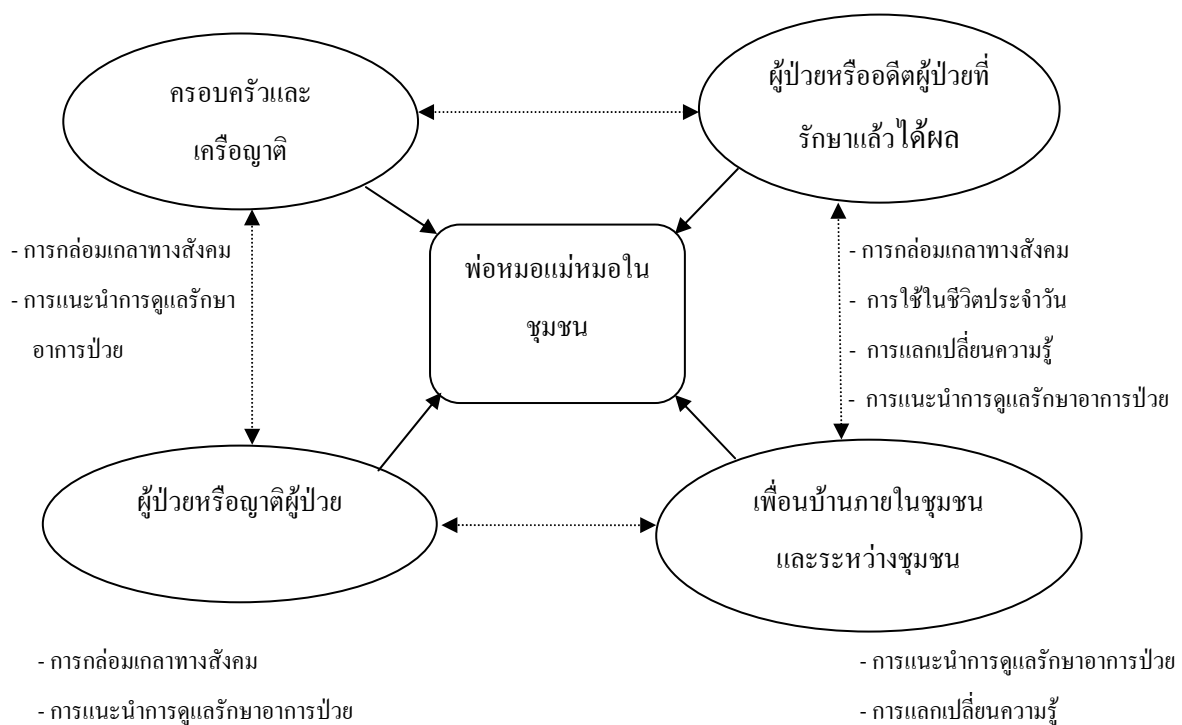
จากการศึกษาพบว่า การเรียนรู้การถ่ายทอดความรู้ในการรักษาแบบพื้นบ้านด้วยพืชสมุนไพรของชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนนั้นเป็นลักษณะของการบอกเล่าต่อกัน หากครอบครัวใดเกิดการเจ็บไข้

ได้ป่วยก็จะมีผู้มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพรภายในบ้าน เช่น แม่บ้านหรือพ่อบ้านจะแนะนำการใช้พืชสมุนไพรต่างๆ เพื่อรักษาโรค หรือหากมีอาการเจ็บป่วยที่ไม่สามารถรักษาเองได้ก็จะขอคำแนะนำจากพ่อหมอแม่หมอ ซึ่งจะบอกด้วยยาของพืชสมุนไพร สรรพคุณ วิธีการใช้ รวมทั้งแหล่งของพืชสมุนไพรให้แก่ผู้ที่มาขอคำปรึกษา ซึ่งในชุมชนแห่งนี้ลักษณะของความเป็นอยู่ มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี หากมีครอบครัวใดเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะไปเยี่ยมเยียนและแนะนำวิธีการรักษาตามแบบต่างๆ ให้แก่กัน ซึ่งเป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบหนึ่ง

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้พืชสมุนไพรในชุมชนส่วนมากจะมีกลุ่มแม่บ้านรวมกลุ่มกันและได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก ซึ่งเงินจำนวนนี้ได้นำมาพัฒนาหมู่บ้านในด้านการจัดทำสวนสมุนไพรในชุมชนเพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ในด้านพืชสมุนไพรให้แก่ผู้ที่สนใจ และนอกจากนี้สวนสมุนไพรภายในชุมชนยังมีอีก 2 แหล่งใหญ่ๆ คือ บ้านแม่หมอประจำหมู่บ้าน (นางหมี แซ่ย่าง) ซึ่งมีไว้เพื่อทำการดูแลรักษาโรคภัยไข้เจ็บของคนในหมู่บ้าน และภายในบริเวณโรงเรียนศรีเนห์รูเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรของนักเรียน โดยสวนสมุนไพรได้เป็นที่รวบรวมชนิดพันธุ์ของพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด โดยช่วยกันเสาะหาและนำมาปลูกโดยคนภายในชุมชน นอกจากนำมาปลูกที่แปลงสมุนไพรแล้ว หากผู้ใดไม่มีพืชสมุนไพรบางชนิด ก็สามารถนำพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ จากสวนสมุนไพรนำไปปลูกที่บ้านได้ด้วย และถ้าหากบ้านของผู้หนึ่งผู้ใดมีสมุนไพร บางชนิดจำนวนมากก็สามารถนำมาปลูกไว้ที่สวนสมุนไพรได้เช่นกัน โดยในการดำเนินงานก็ได้มีพ่อหมอแม่หมอคอยดูแลช่วยเหลือในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้านและผู้ที่มีสนใจในเรื่องพืชสมุนไพรภายในชุมชนในการดำเนินการดูแลรักษาสวนสมุนไพรในชุมชนนอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรภายในแล้วยังถือว่าเป็นการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนด้วยเช่นกัน หากมีผู้ที่สนใจในเรื่องของการใช้สมุนไพรก็สามารถเข้าไปศึกษาหาความรู้ได้ ส่วนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านระหว่างชุมชนมีลักษณะคล้ายกับการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรภายในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีการรู้จักและคุ้นเคยกับคนในชุมชนใกล้เคียง มีการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในการรักษาแบบพื้นบ้านด้วยพืชสมุนไพรจะมีลักษณะเดียวกันกับการเรียนรู้และถ่ายทอดระหว่างเครือญาติคือ หากมีญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านคนใดเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะมีเยี่ยมเยียนและให้คำปรึกษา

แนะนำการดูแลรักษาอาการป่วยแก่ผู้ป่วยทำให้ความรู้ในการใช้สมุนไพรแพร่ขยายไปยังชุมชนใกล้เคียงด้วยเช่นกัน

สรุปได้ว่าภาพรวมภูมิปัญญาด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมี 4 ลักษณะ คือ ภูมิปัญญาการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้ และการถ่ายทอดจากครอบครัวหรือเครือญาติ ภูมิปัญญาการเรียนรู้และการถ่ายทอดในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดระหว่างพ่อแม่หมอบอกกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย ภูมิปัญญาการเรียนรู้และการถ่ายทอดโดยผ่านผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยที่เคยได้รับการรักษาแล้วได้ผลและบอกสืบต่อกันไป และภูมิปัญญาการเรียนรู้และการถ่ายทอด ในลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดในชุมชนและระหว่างชุมชน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไป แต่ทั้งหมดล้วนอยู่ในวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

แผนภูมิที่ 6 แสดงภูมิปัญญาการเรียนรู้และการถ่ายทอดของชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

3.3 ขั้นตอนและกระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรและการสังสรรค์ความรู้

กระบวนการในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรและการสังสรรค์ความรู้ มีขั้นตอนในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ดังนี้

1) การถ่ายทอดตามประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องการปลูกสร้างบ้าน ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเรื่องคาถาอาคมในด้านความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร เช่น การห้ามผู้หญิงที่มีประจำเดือนเข้าไปเก็บพืชสมุนไพรบางชนิดเพราะจะทำให้พืชสมุนไพรชนิดนั้นตาย และทำให้พืชสมุนไพรนั้นไม่สามารถที่จะมีสรรพคุณในการรักษาผู้ป่วย อีกด้านคือ ความเชื่อเกี่ยวกับการเป็นพ่อหมอแม่หมอพืชสมุนไพรจะเป็นได้จะต้องมีพรสวรรค์ เพราะในการรักษาผู้ป่วยจะต้องมีการท่องคาถาอาคม ซึ่งเป็นความเชื่อของคนในชุมชน จะอาศัยเฉพาะความชำนาญหรือความรู้อย่างเดียวไม่ได้

2) การถ่ายทอดโดยการฝึกปฏิบัติ เป็นการถ่ายทอดที่ศิษย์และครูฝึกปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน โดยไม่มีหลักสูตรที่เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้วิธีการเรียนรู้ตามอรรถาธิบาย ไม่ได้มีการกำหนดระยะเวลาในการจบหลักสูตร ซึ่งเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

บทบาทของผู้ให้ความรู้ เช่น พ่อหมอแม่หมอ ผู้อาวุโส บิดา มารดา ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา การเรียนรู้ และการถ่ายทอด เมื่อมีสมาชิกภายในครอบครัว และเครือญาติเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย เมื่อมีการเจ็บป่วยเล็กน้อยก็จะมีการใช้สมุนไพรในการรักษา เช่น เมื่อมีอาการปวดฟัน/เหงือกอักเสบจะใช้ ntshab tsog liab/ น้อ จ่อ เลียะ (ดีวัวป่า/ สาปหมา) โดยนำไปหรือตำคั้นมาดื่มคั้น เมื่อมีอาการปวดเมื่อยตามร่างกายจะใช้ hmab tsw nyuj/ ม้า จื่อ อยู่ (โนรา) โดยนำรากมาคั้นคั้น เป็นต้น แต่ถ้าหากเป็นการเจ็บป่วยรุนแรงเกินกว่าที่จะทำการรักษาเบื้องต้นได้ก็จะไปพึ่งการรักษาจากพ่อหมอแม่หมอเป็นผู้รักษา และถ้าหากมีการเจ็บไข้ได้ป่วยที่รุนแรงจนพ่อหมอแม่หมอไม่สามารถรักษาได้ก็จะนำไปส่งยังโรงพยาบาลต่อไป

การไปเก็บสมุนไพรมารักษาเบื้องต้น ถ้าผู้ใหญ่ หรือพ่อหมอแม่หมอไม่สามารถไปเก็บเองได้ จะใช้เด็กที่โตพอที่จะรู้จักต้นพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ ไปเก็บพืชสมุนไพรที่ต้องการใช้ในบริเวณบ้าน หรือไปขอยาจากเพื่อนบ้านใกล้เคียง การไปเก็บสมุนไพรดังกล่าวก็จะเป็นการเรียนรู้ชนิดของพืชสมุนไพร และสรรพคุณทางยาของสมุนไพรภายในตัว วิธีการดังกล่าวเป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชนแห่งนี้ ซึ่งไม่ได้แยกการเรียนรู้และการถ่ายทอดด้วยวิธีการศึกษาเหมือนระบบการศึกษาในปัจจุบันหากแต่เป็นการถ่ายทอดและสืบทอดการเรียนรู้โดยผ่านพิธีกรรม ความเชื่อประสบการณ์โดยตรง และการปฏิบัติจริงในวิถีชีวิต

ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นกระบวนการที่มีส่วนร่วมระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอด ในรูปแบบเดิมนั้นเป็นการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กันมีการพบปะแลกเปลี่ยนระหว่างพ่อหมอแม่หมอกับกลุ่มผู้ใช้และกลุ่มผู้ที่สนใจมีการปฏิบัติให้เห็นและเห็นผลจากการใช้สมุนไพร ผู้รู้จะเป็นผู้คอยแนะนำ

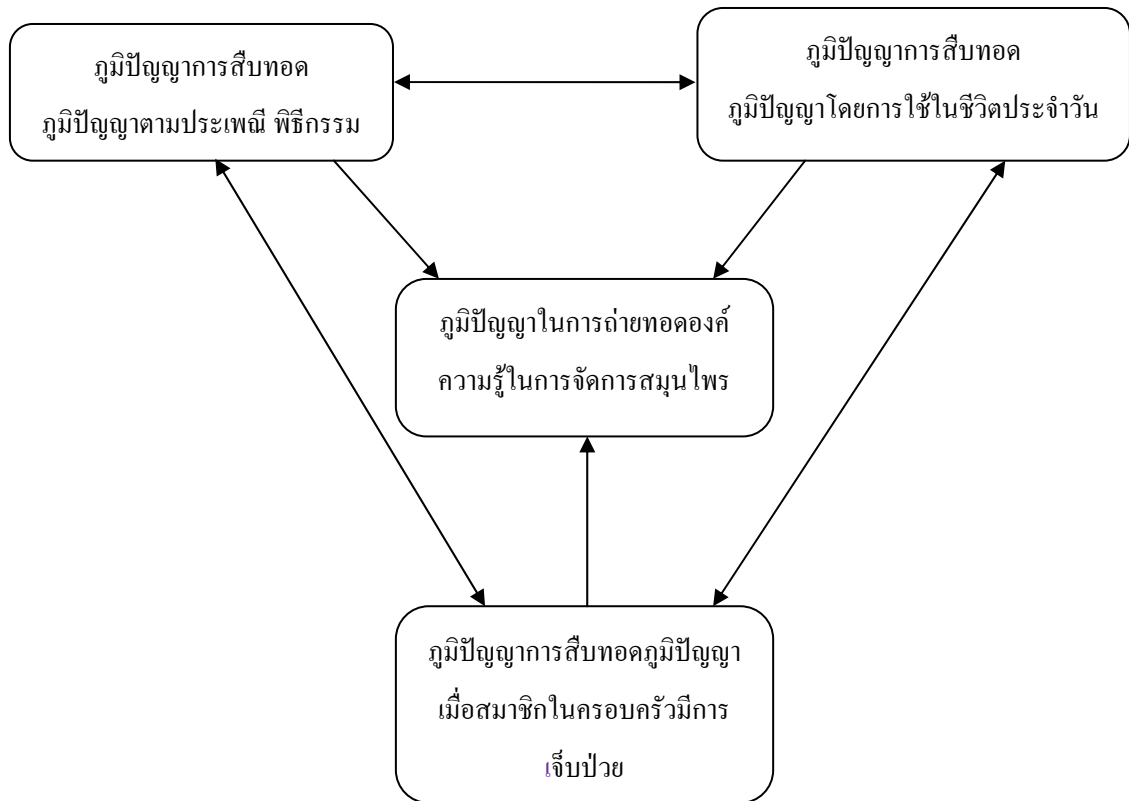
ตกเดือนในเรื่องของการเก็บสมุนไพร การขยายพันธุ์เพื่อให้พืชสมุนไพรมีความคงอยู่ใช้สืบทอดรุ่นหลาน วิธีการใช้ในการรักษาโรค ซึ่งผู้รับการถ่ายทอดจะเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองแต่รูปแบบใหม่ที่มีการเรียนรู้จากสื่อต่างๆ นอกจากชุมชน การใช้สื่อในการถ่ายทอดมีหลายรูปแบบ เช่น การเรียนรู้จากตำรา เป็นต้น ทำให้ระบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอดและมีข้อผิดพลาดหลายๆ ด้าน ชื่อพืชสมุนไพรบางชนิดมีชื่อเรียกต่างไปจากท้องถิ่นที่ใช้เรียก ทำให้เข้าใจยากไม่สามารถเก็บพืชสมุนไพรเหล่านั้นมาทำยาได้ ในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน ยังไม่มีบุคคลใดได้รับใบประกอบโรคศิลป์จากกระทรวงสาธารณสุข

พืชสมุนไพรภายในชุมชนมิได้ตอบสนองต่อการเป็นพืชที่ใช้รักษาความเจ็บป่วยแต่เพียงอย่างเดียวแต่มีประโยชน์นานับประการ จึงทำให้มีการปลูกพืชสมุนไพรตามระบบนิเวศต่างๆ ที่เกิดจากจำลองแบบมาจากการขึ้นของพืชสมุนไพรตามแหล่งธรรมชาติ จากการศึกษาพืชสมุนไพรในระบบนิเวศรอบๆ บ้าน พบว่ามีการนำพืชมาปลูกไว้ผสมกลมกลืนกันไป โดยพืชที่ไม่ต้องการแสงมากก็จะปลูกไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่พืชสมุนไพรบางชนิดก็จะปลูกไว้ชานบ้าน ในการเก็บพืชสมุนไพรมาใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ ชนิด และลักษณะของพืชด้วยเช่นพืชสมุนไพรบางชนิดกินได้เฉพาะผล บางชนิดกินดอก บางชนิดใช้กินได้เกือบทุกส่วนขึ้นอยู่กับความต้องการใช้ประโยชน์

จากการศึกษาพบว่าในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีการร่วมกันอนุรักษ์พืชสมุนไพรและส่งเสริมให้มีการใช้พืชสมุนไพรที่มีอยู่ตามธรรมชาติอย่างประหยัดและทำการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรบางชนิดที่หายากและนำมาปลูกไว้รอบๆ บ้าน พืชสมุนไพรบางชนิดที่ขึ้นตามฤดูกาลก็จะมีการกันพื้นที่นั้นๆ ไม่ให้มีการปลูกพืชชนิดอื่น การเสาะแสวงหาพืชสมุนไพรที่หายากจึงคำนึงถึงสภาพแวดล้อมของพืชสมุนไพร ซึ่งพืชสมุนไพรบางชนิดไม่สามารถนำมาขยายพันธุ์ได้ ต้องขึ้นเองตามธรรมชาติก็จะทำการช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูและขยายพันธุ์เพิ่มให้คงอยู่ตลอดไป

จากการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรที่เป็นอาหารและยาพบว่าในระบบครอบครัวและระบบเครือข่าย จะเป็นการจัดการตามระบบนิเวศ ได้แก่ สวนบริเวณรอบๆ บ้าน ไร่ นา ตามรอบๆ หมู่บ้าน ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของพืชอาหารและยาเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบ และวิธีการดำรงไว้ซึ่งความยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน จากการศึกษาและการสังเกต แม้ว่าความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวจะมีความคล้ายคลึงกันในการจัดการพืชสมุนไพรที่เป็นอาหารและยาแต่ยังมีความแตกต่างที่ซ่อนอยู่ เช่น ทัศนียภาพความชอบในการบริโภคซึ่งมีความแตกต่างกัน บางบ้านชอบนำพืชผักสมุนไพรมากินเป็นผักสดแก้วนํ้าพริก บางคนนำมาประกอบอาหารใส่ในไก่ต้มสมุนไพร พืชที่ชอบบริโภคก็

จะนำมาปลูกไว้บริเวณบ้านตนเอง หากต้องการพืชสมุนไพรชนิดอื่นที่ไม่ได้ปลูกไว้ ก็จะไปขอแบ่งปันพืชสมุนไพรชนิดนั้นจากเพื่อนบ้านใกล้เคียงหรือเครือข่าย

แผนภูมิที่ 7 แสดงภูมิปัญญาด้านการสืบทอดภูมิปัญญาการจัดการพืชสมุนไพร

ภูมิปัญญาการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ผ่านการใช้ชีวิตประจำวันเพราะพืชสมุนไพรไม่ได้มีคุณค่าทางยาในการบำบัดความเจ็บป่วยอย่างเดียว แต่พืชสมุนไพรมีประโยชน์และคุณค่าหลากหลายด้านตามที่กล่าวมาข้างต้น เช่น คุณค่าทางอาหาร คุณค่าในการใช้เป็นไม้มงคล ไม้ประดับ ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ และใช้สอยในด้านต่างๆ พืชที่ใช้เป็นอาหารนั้น มีประโยชน์ในการรักษาโรคด้วย

การเรียนรู้โดยผ่านพิธีกรรมโดยตรงหรือโดยอ้อม ผู้มีบทบาทด้านนี้คือ พ่อหมอแม่หมอ หรือผู้อาวุโสที่มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพรในหมู่บ้าน หรือในครอบครัว เป็นการประกอบพิธีกรรมในระดับครอบครัว เป็นภูมิปัญญาในการสืบทอดภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร ซึ่งพืชสมุนไพรที่ได้ ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นยารักษาโรคโดยตรงเท่านั้น แต่หากมีบทบาทด้านความเชื่อ พืชสมุนไพรบางชนิดสามารถป้องกัน ปัดเป่า ขับไล่สาเหตุแห่งความเจ็บป่วย เช่น การป้องกันผีร้าย การส่งความชั่วร้ายออกจากตัวผู้ป่วย เป็นต้น

3.4 ปัจจัยมีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง

ผู้วิจัยได้จำแนกปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งออกเป็น 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกแสดงรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

3.4.1 ปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง

1) วิถีชีวิตความเป็นอยู่

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของการนำพืชสมุนไพรมาใช้ในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะการกิน การรักษา ยามเจ็บไข้ได้ป่วย รวมทั้งการนำมาเป็นวัสดุใช้สอยและพิธีความเชื่อของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนที่สมาชิกในชุมชนได้มาอยู่ร่วมกันในที่อยู่ปัจจุบันภายใต้ข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนนี้มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติกันมานานจนถึงปัจจุบันตั้งแต่วิถีของการประกอบอาชีพด้วยการทำการเกษตรซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงกันบ้างเนื่องจากในอดีตชาวบ้านจะนิยมปลูกฝิ่น แต่ในปัจจุบันได้มีการปลูกลิ้นจี่และกาแฟทดแทนซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ส่วนการปลูกข้าว หรือพืชผักต่างๆ จะเป็นไปในลักษณะ ของการยังชีพนอกจากการทำการเกษตรแล้วยังมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ ซึ่งเลี้ยงไว้เพื่อการบริโภคภายในครอบครัวและเพื่อการนำไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะเห็นว่าวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในการประกอบอาชีพต้องขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ กล่าวคือ การทำไร่ ทำนาต้องไปทำที่ป่าหรือภูเขาที่ชนเผ่าได้เตรียมพื้นที่ด้วยการเลือกพื้นที่ซึ่งเดิมจะเลือกตามความรู้ที่เป็นแนวปฏิบัติของการเลือกพื้นที่ที่ได้รับการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษแต่ปัจจุบันจะต้องทำตามแนวเขตที่อุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุยได้กำหนดไว้ โดยในแต่ละครั้งที่จะมีการเพาะปลูกก็จะมีพิธีกรรมไหว้ผีเพื่อขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือไม่ว่าจะเป็นผีป่า ผีดอย ได้ช่วยดูแลรักษาเพื่อให้การประกอบอาชีพทำการเพาะปลูกได้ผลผลิตดี รวมไปถึงการปกป้องพื้นที่ป่าทั่วไปซึ่งเป็นป่าที่สามารถหาประโยชน์เพื่อหาอาหาร และใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ จะไม่เข้าไปทำลายหรือเข้าไปทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสม นั้นแสดงถึงการให้ความเคารพต่อสถานที่ ซึ่งจากความเชื่อของชนเผ่าม้งว่าป่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ห้ามมิให้ผู้ใดทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสม เพราะจะทำให้เจ้าป่าเจ้าเขา หรือผีป่า ผีดอยไม่พอใจ หรือโกรธได้ ดังนั้นหากใคร ฝ่าฝืนผีป่าผีดอยจะลงโทษด้วยการทำให้ชีวิตเดือดร้อนหรือทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยจนอาจเสียชีวิตได้ ด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่มีความผูกพันกับป่า เมื่อเจ็บป่วยก็ต้องบำบัดรักษาโดยการรักษาจากพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งการรักษายังเป็นวัฒนธรรมที่ยังถือปฏิบัติ

อยู่จนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีสิ่งต่างๆ การเปลี่ยนแปลงไปบ้างเช่น ป่าไม้ลดลง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม

จากการสังเกตพบว่าชาวบ้านจะพูดภาษาไทยได้ไม่มาก ส่วนใหญ่จะใช้ภาษาม้งทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ซึ่งทำให้การสื่อสารภาษาไทยมีข้อจำกัดทำให้ขาดโอกาสทางสังคม เช่น การติดต่อกับโลกภายนอกต่างๆ ที่เป็นชุมชนเปิดมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้านมากมาย ส่วนการดูแลสุขภาพถ้าเป็นอาการเจ็บป่วยไม่รุนแรง เช่น ปวดท้อง ท้องร่วง ท้องเสีย เป็นไข้ก็จะรักษาโดยใช้ พืชสมุนไพร การใช้สมุนไพรในการรักษามีผู้ที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องพืชสมุนไพรโดยตรงเพียงบางคนเท่านั้น คือ แม่หมอประจำหมู่บ้าน นอกจากนั้นก็มีผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพรอยู่บ้าง แล้วแต่ว่าผู้นั้นจะมีได้นำมาใช้หรือได้ปฏิบัติบ่อยแค่ไหน ในส่วนของพ่อหมอแม่หมอ จะได้รับความรู้จากบรรพบุรุษ ในการถ่ายทอดความรู้ เป็นลักษณะจะสอนให้ลูกให้หลานหรือคนในครอบครัวเท่านั้นถ้าไม่ใช่ญาติใกล้ชิดจะไม่มีการถ่ายทอดความรู้นี้ให้ อีกส่วนหนึ่งคือการที่จะเป็นพ่อหมอแม่หมอได้นั้นไม่เฉพาะจะต้องเป็นผู้ใฝ่รู้เท่านั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ ทั้งนี้เพราะจะต้องอาศัยความรู้ ความจำและปฏิบัติบ่อยๆ จึงจะทำให้ อีกอย่างคือยังไม่มีการจัดบันทึกความรู้ต่างๆ ไว้ ดังนั้นคนที่เรียนรู้อาจต้องใช้ความจำเท่านั้น

2) การเคารพผู้อาวุโส

เนื่องในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีจารีตเกี่ยวกับการเคารพนับถือบิดา มารดา และผู้อาวุโส เพราะมีการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ สังคมของชนเผ่าม้งนั้น ผู้อาวุโส บิดามารดา พ่อหมอแม่หมอ ถือว่าเป็นสถาบันที่ทรงความนับถืออย่างยิ่ง เมื่อผู้เฒ่าผู้แก่ทำอะไรสอนอะไรจึงได้รับการปฏิบัติอยู่เสมอ เนื่องจากบุคคลเหล่านี้เปรียบเสมือนคัมภีร์ทางศาสนาหรือเป็นตำราเรียนทางศาสนาเนื่องจากคนในชุมชนส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ(นับถือผี) รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เพราะว่า สิ่งต่างๆ เหล่านี้ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นตำรา ดังนั้นคำสอนเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เช่น พืชสมุนไพรหรือการรักษาโรคภัยต่างๆ ด้วยพืชสมุนไพร รวมถึงพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ที่มีในชุมชน จึงได้รับการปฏิบัติสืบต่อมานับว่าเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบนี้เอาไว้

ในส่วนของการเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในหมู่บ้าน หากมีการเจ็บป่วยเมื่อรักษาด้วยพืชสมุนไพรในบ้านตนเองแล้วไม่หายก็จะไปหาแม่หมอยาสมุนไพรประจำหมู่บ้าน โดยแม่หมอจะทำการซักถามอาการเจ็บป่วยอย่างละเอียด เช่น เจ็บหรือปวดตรงไหน ไปทำอะไรมา ที่ไหนและอย่างไร เมื่อแม่หมอได้ข้อมูลก็จะทำนายหรือวิเคราะห์โรคได้ จากนั้นก็จะหาพืชสมุนไพรภายในบ้านของตนเอง หรือภายในสวนสมุนไพร หรือถ้าหากไม่มีพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ ก็จะเข้าไปหาในป่าเพื่อ

นำมารักษาผู้ป่วย ซึ่งก็มีบางรายที่เจ็บไข้ได้ป่วยเพราะทำผิดผี ก็จะต้องใช้พิธีกรรมในการรักษาต่อไป โดยรักษาจากพ่อหมออาถา ซึ่งเมื่อผู้ป่วยหายป่วย ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยก็จะแสดงความนับถือและตอบแทนพ่อหมอแม่หมอโดยการนำน้ำมาล้างมือพ่อหมอหรือแม่หมอเพราะมีความเชื่อว่าหากไม่มาล้างมือแล้ว ญาติผู้ที่มารักษาจะป่วยเป็นโรคภัยไข้เจ็บไปเรื่อยๆ และตอบแทนเป็นสินน้ำใจเล็กๆ น้อยๆ แล้วแต่ผู้ป่วย

นอกจากนี้แล้วพบว่าในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีกลุ่มแม่บ้านที่เป็นผู้รู้เรื่องการใช้พืชสมุนไพรเพราะได้รับการสืบทอดมาจากพ่อแม่ประกอบกับตนเองเป็นผู้หญิงจะต้องทำหน้าที่จัดหาอาหารให้แก่คนในครอบครัว ดังนั้นกลุ่มสตรีแม่บ้านเหล่านี้ จะหาพืชผักสมุนไพรมาใช้ในการปรุงอาหารจากการสังเกตลูกสาวของพ่อเจ้ง ได้นำมะกอกมาประกอบอาหาร ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ได้มีการนำพืชสมุนไพรนำมาเป็นอาหาร เป็นวัสดุใช้สอย และเป็นยารักษาโรคที่ได้รับการถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้พืชสมุนไพรยังนำมาประกอบพิธีกรรมด้วย การที่ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนได้นำสมุนไพรมาใช้เป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาและได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและเป็นความเชื่อตามศาสนา องค์ความรู้เหล่านี้ปัจจุบัน ยังคงอยู่กับชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนเนื่องจากการมีความเคารพผู้อาวุโสของคนในชุมชนที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิต จากการศึกษาที่มีความเข้มแข็งของวัฒนธรรมที่ยังคงอนุรักษ์ไว้จนถึงปัจจุบัน

3) การอบรมสั่งสอน

ในที่นี้หมายถึงการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติของการใช้พืชสมุนไพรเพื่อการรักษาและการใช้ในชีวิตประจำวัน จะเห็นได้ว่าการใช้พืชสมุนไพรเป็นแนวปฏิบัตินับว่าเป็นองค์ความรู้ที่ได้ผ่านการอบรมสั่งสอน ซึ่งความรู้นี้ได้เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม จารีตประเพณีที่ได้กำหนดขึ้นในสังคมไม่ได้มีการเกิดขึ้นอย่างลอยๆ แต่ผ่านการวิเคราะห์ และผ่านวิธีคิดปฏิบัติการมาช้านาน โดยเฉพาะเรื่องของการใช้พืชสมุนไพร ซึ่งจะทราบว่าที่ตรงไหน มีพืชสมุนไพร และพืชชนิดใดที่จะนำมารักษาความเจ็บป่วยจนได้รับการยอมรับ และบอกเล่ากันมาทั้งนี้แล้วแต่จะมีการจดจำของผู้รับการสืบทอดที่ได้รับการอบรม จากพ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่และพ่อหมอแม่หมอ

การอบรมสั่งสอนที่ต้องถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจรวมถึงการปฏิบัติได้จริงหากเปรียบเทียบระบบการศึกษาจะเป็นการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เพราะในแต่ละชาติพันธุ์ มักจะแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมประเพณี ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนการอบรมสั่งสอนเป็นการศึกษาที่บรรพบุรุษถ่ายทอดสู่ลูกหลานในระดับครอบครัว เช่น พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นการให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ อาทิ

ประเพณี วัฒนธรรม การดำรงชีวิตตั้งแต่เด็กจนโต เป็นหนุ่มสาว การอบรมสั่งสอนนั้นอาจจะเป็น คำพูดอบรมสั่งสอนและรูปแบบของการปฏิบัติจริง

จากการสัมภาษณ์นางสาวศยามล แซ่ว่ง กล่าวว่า “ พ่อแม่จะไม่สอนเหมือนในโรงเรียน แต่จะสอนโดยการพาลูกหลานไปทำไร่ทำสวน เมื่อเห็นพ่อแม่ทำ เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ก็ทำเป็นเอง ในส่วนของพิธีกรรมต่างๆ ก็เห็นพ่อหมออาคมทำมาตั้งแต่เด็ก ในเรื่องของพืชสมุนไพรพ่อแม่ ก็จะพาเข้าป่าด้วยเมื่อมีการเก็บสมุนไพรและสอนว่าพืชสมุนไพรชนิดใดใช้รักษาโรคอะไร ได้บ้าง ส่วนพืชสมุนไพรที่มีในรอบๆ บ้านก็จะได้ใช้เป็นประจำเพราะนำมาประกอบอาหารให้ครอบครัวกินโดยเมื่อตอนเป็นเด็กก็ได้ช่วยแม่ทำอาหารตั้งแต่เด็ก”

ดังนั้นการอบรมสั่งสอนที่กล่าวมาถือว่าเป็นองค์ความรู้หรือเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนในมิติของการเรียนการสอนของการปฏิรูปการศึกษาจึงมีการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการนำความรู้เรื่องพืชสมุนไพรในชุมชนเข้ามาสอนให้นักเรียนในโรงเรียนศรีเนห์รูด้วยเพื่อให้เยาวชนได้สัมผัสพืชสมุนไพรที่มีคุณค่าในชุมชนของตนเอง เช่น การนำพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของตนเองหรือการประกอบอาหาร ซึ่งล้วนเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมไว้ไม่ให้สูญหายไปในอนาคตและครูผู้สอนก็เป็นพ่อหมอแม่หมอในชุมชนหรือผู้รู้ในเรื่องพืชสมุนไพร

4) พิธีกรรม ความเชื่อ

การประกอบประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนประกอบด้วยพิธีต่างๆ มากมายเช่น ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกสร้างบ้าน ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม ความเชื่อเรื่องผีประจำบ้าน ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ (เจ้าที่เจ้าทาง) ความเชื่อเรื่องป่าไม้ ความเชื่อเรื่องการดูแลสุขภาพ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรประกอบกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของคนในชุมชนมีความเอื้ออาทร มีความเห็นอกเห็นใจ ซึ่งกันและกัน และคอยช่วยเหลือร่วมกันแก้ไขปัญหาซึ่งกันและกัน ทุกคนในชุมชนรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีส่งผลให้ชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนแห่งนี้ยังคงยึดถือและปฏิบัติตามวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิม ผสมผสานควบคู่ไปกับสิ่งใหม่ๆ ที่เข้าสู่ในชุมชนซึ่งยังมีการนับถือเรื่องหมอผี หมออาคม และยังคงปฏิบัติตามประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ เมื่อเกิดเรื่องที่กระทบกระเทือนต่อการดำรงชีวิตโดยเฉพาะเรื่องของการเจ็บไข้ได้ป่วย ภูมิปัญญาด้านการจัดการพืชสมุนไพรนั้นดูความเหมาะสมหลายๆ อย่างรวมกัน

อีกส่วนหนึ่งคือ ผู้ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนจากบรรพบุรุษจะได้รับการยอมรับจากกลุ่มหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อนั้นๆ เพราะว่าความเชื่อเป็นระบบคิดปรัชญาที่มนุษย์ในสังคมหรือชุมชนว่ามีความเชื่อต่อเรื่องนั้นๆ อย่างไร เช่น ความคิดความเชื่อในสิ่งที่บรรพบุรุษได้ถือปฏิบัติ ได้แก่ ภูมิปัญญาเรื่องพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาโรคภัยต่างๆ และความเชื่อนับถือผี เชื่อว่าธรรมชาติจำเป็นต้องไม่ได้แต่สามารถกำหนดทุกอย่างได้ เช่น ความเชื่อในผีป่า ถือเป็นการเชื่อในส่วนแรก ต่อมาเป็นการเชื่อในระบบนิเวศ เรื่อง เจ้าป่าเจ้าเขา และส่วนที่สามเป็นเรื่องความเชื่อและการเคารพต่อบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อทางศาสนา (นับถือผี) ซึ่งจากการสังเกตในแต่ละบ้านของคนในชุมชนจะมีหิ้งบูชาบรรพบุรุษ เมื่อไม่สบายก็จะอ่อนวอนให้ผีบรรพบุรุษ มาช่วยปลดปล่อยความเจ็บป่วยหรือเมื่อเจ็บป่วยจะมีการกินข้าวใหม่ก็จะนำมาถวายที่หิ้งบรรพบุรุษเสียก่อนเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ

ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนได้ให้ความเคารพนับถือในสิ่งที่บรรพบุรุษสั่งสอนและให้ความเชื่อถือว่าไม่ว่าจะเป็นการรักษาการเจ็บป่วยที่เชื่อว่าถูกผีลงโทษเพราะไปทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสม ไม่ควร ทำให้ผีโกรธหรือเจ้าป่าเจ้าเขาไม่พอใจจึงถูกลงโทษ ดังนั้นความเชื่อเหล่านี้ได้แสดงออกในรูปของการทำพิธีเลี้ยงผีเพื่อขอขมาและหากเมื่อเจ็บป่วยให้ดูว่าเกิดจากสาเหตุใดเมื่อวิเคราะห์ จากการทำนายของพ่อหมอพิธีกรรมหรือหมอคาถาว่าเจ็บป่วยด้วยโรคใดหรือควรใช้วิธีการรักษาอย่างไร หากถูกผีทำก็จะทำพิธีเลี้ยงผี ในส่วนของพืชสมุนไพรแหล่งที่จะหาพืชสมุนไพรได้ส่วนมากจะอยู่ในป่า ที่มีความเชื่อว่าสรรพคุณที่ดีป่าจะต้องมีอากาศเย็นมีอุณหภูมิที่เหมาะสม โดยมากเป็นป่าที่สมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ปัจจุบันชาวบ้านตัดไม้ไม่ค่อยเพราะได้พึ่งพาทรัพยากรจากป่าอยู่มาก ทั้งนี้เป็นไปตามความเชื่อที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนและปฏิบัติ ฉะนั้นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรป่าไม้นับว่าเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการใช้ทรัพยากรจากป่าเช่นกัน เมื่อจำเป็นต้องดูแลรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วยต้องอาศัยพืชสมุนไพรเพื่อใช้เป็นยาใน การรักษาการเจ็บไข้ได้ป่วยต่างๆ เช่น ปวดศีรษะ ตัวร้อนเป็นไข้ ปวดท้อง ท้องเสีย เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ ซึ่งสามารถรักษาได้ด้วยสมุนไพร เมื่อไม่หายก็จะไปหาแม่หมอสมุนไพร หรือไปหาพ่อหมอแม่หมอคาถาเพื่อเสี่ยงทายและทำพิธีกรรมเพื่อรักษาการเจ็บป่วย เมื่อรักษาแล้วไม่หายและมีอาการรุนแรงมากขึ้นก็จะไปโรงพยาบาลในตัวเมืองต่อไป

ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนมีวัฒนธรรมประเพณีที่ได้แสดงออกให้ปรากฏไม่ว่าจะเป็นประกอบพิธีกรรมความคิดความเชื่อในเรื่องต่างๆ รวมถึงการอบรมสั่งสอนซึ่งล้วนแต่เป็นองค์ความรู้หรือเป็นภูมิปัญญาที่ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนได้สั่งสมกันมาในอดีต ถือว่าเป็นวัฒนธรรมหรือ

ภูมิปัญญาของชนเผ่าอยู่ได้เพราะผ่านการยอมรับทำให้วัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่ามีบ้านขุนช่าง
เคี่ยนดำรงอยู่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชนเผ่ามีบ้านขุนช่างเคี่ยนปฏิบัติกันอยู่คือ การใช้พืชสมุนไพรเพื่อการ
รักษาโรคภัยต่างๆ ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนความเจริญก้าวหน้า
ทางเทคโนโลยีได้รุกเข้ามาในชุมชนจึงทำให้โลกทัศน์ของคนในชนเผ่า มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุค
ตามสมัยเช่นเดียวกันกลุ่มคนที่ได้อนุรักษ์ความเป็นชนเผ่ามีบ้านขุนช่างเคี่ยนได้ดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีเอาไว้
โดยเฉพาะการรักษาโดยอาศัยพืชสมุนไพรในชุมชนในมิติของความเชื่อของชนเผ่ามีบ้าน
ขุนช่างเคี่ยนที่กล่าวถึง ด้านความคิดความเชื่อในสิ่งที่บรรพบุรุษได้ถือปฏิบัติได้แก่ภูมิปัญญาในการ
รักษาความเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรในชุมชนการอนุรักษ์แหล่งพืชสมุนไพรที่อยู่ในป่าซึ่งเป็นความ
เชื่อที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบมา เช่น การนับถือผี ซึ่งชนเผ่าในปัจจุบันยังได้สืบทอดกันมาอยู่หากเมื่อ
เกิดการเจ็บป่วยที่เชื่อว่าภูติผีก็จะทำการเลี้ยงผี นอกจากนี้การบูชาวิญญาณบรรพบุรุษได้สวดอ้อน
วอนขอให้ได้ผลผลิตดีและขอให้อยู่เย็นเป็นสุข ส่วนความเชื่อในการอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรที่อยู่ใน
ป่า ชนเผ่ามีบ้านขุนช่างเคี่ยนให้ความเคารพต่อเจ้าป่าเจ้าเขาที่ปกป้องรักษาทรัพยากรที่มีค่าไว้อย่าง
มากมาย เช่น พืชสมุนไพรที่นำมารักษาโรคและเป็นอาหาร เมื่อเกิดการละเมิดจึงต้องทำพิธีกรรมเพื่อ
ขอขมาและขอให้เจ้าป่าเจ้าเขายกโทษให้ ซึ่งความเชื่อต่างๆ ที่กล่าวมาเป็นภูมิปัญญาของชนเผ่ามี
บ้านขุนช่างเคี่ยน ที่ได้อนุรักษ์ไว้จนถึงปัจจุบัน

3.4.2 ปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการ ความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่ามี

1) ความเชื่อค่านิยมสมัยใหม่และการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ

จากการได้รับความเชื่อค่านิยมสมัยใหม่และการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐส่งผลให้ภายใน
ชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีการตัดถนนเข้าสู่ชุมชนหลายเส้นทำให้การสัญจรไปมาสะดวกมากกว่าเดิมมี
เส้นทาง เข้า-ออก จากหมู่บ้านหลายเส้นทางและมีการลาดยางทำให้มีความสะดวกสบาย ส่งผลให้มี
การให้โอกาสในการศึกษาสูงขึ้นเยาวชนที่จบจากโรงเรียนศรีเนห์รุ ซึ่งเป็นโรงเรียนชั้นประถมศึกษา
แล้วก็จะเข้าไปศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นยังโรงเรียนในเมือง เมื่อไม่ได้ศึกษาต่อหรือเรียนไม่จบแล้ว
กลับมาอาศัยอยู่ในชุมชนก็จะไม่ค่อยเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาดั้งเดิม มองเห็นประเพณี พิธีกรรม
ความเชื่อเป็นสิ่งที่ล้าสมัยมลายไม่น่าเชื่อถือ ในทางกลับกันเยาวชนที่ได้ศึกษาต่อจนสำเร็จการศึกษา
กลับมีความคิดความใส่ใจที่จะสืบสานภูมิปัญญา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ ไว้กับชุมชน

ต่อไป อีกส่วนหนึ่งคือ ส่วนในการรักษาความเจ็บป่วยในชุมชนปัจจุบันชาวบ้านจะรักษาความเจ็บป่วยจากโรงพยาบาล เนื่องจากคนในชุมชนมีความเชื่อค่านิยมสมัยใหม่เกี่ยวกับการรักษาความเจ็บป่วยมากขึ้น

อย่างไรก็ตามในการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง สามารถอยู่ได้จนถึงปัจจุบันเพราะว่าในชุมชนยังมีการใช้สมุนไพร มีพ่อหมอแม่หมอสมุนไพร ผู้อาวุโสในชุมชน ตลอดจนชาวบ้านที่มีความรู้ในด้านนี้ โดยมีปัจจัยต่างๆ ที่นำไปสู่โลกทัศน์ที่เอื้อต่อการคงอยู่ของภูมิปัญญา ปัจจัยที่สำคัญมากคือ นโยบายของรัฐ เนื่องจากมี การสนับสนุนนโยบายการส่งเสริมการพัฒนาพืชสมุนไพรเพื่อใช้เป็นทางเลือก ในการรักษาที่เน้นการรักษาแบบธรรมชาติบำบัดและการพึ่งพาตนเอง

เมื่อมีการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐไม่ว่าจะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ถนนลาดยาง น้ำประปา ไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ หากเป็นเรื่องของการเจ็บป่วยชาวบ้านในปัจจุบันมักหันมานิยมแพทย์แผนปัจจุบันหรือไปโรงพยาบาลมากขึ้นและหันหลังให้กับการรักษาแบบพื้นบ้านโดยการใช้พืชสมุนไพรซึ่งเป็นที่น่าเสียดายมากเพราะว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมและองค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ผู้รู้มักจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ หรือเป็นคนที่มีอายุมากแล้วถึงแม้ว่ามีผู้ที่หันไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้นก็ตาม แต่กลุ่มที่นับถือแบบดั้งเดิมหรือผู้สืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านยังคงนิยมแบบเดิมเอาไว้กล่าวคือ การใช้พืชสมุนไพรและการพึ่งพาตนเองเมื่อเจ็บป่วยยังมีอยู่มากจนถึงปัจจุบัน

2) วิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่

วิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่ถึงแม้ชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีเพียงพลังงานแสงอาทิตย์แต่จากการที่ชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนไม่ไกลจากตัวเมืองมากนักการได้รับข่าวสารต่างๆ การได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกมีผลทำให้วิถีการปฏิบัติมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น ความเชื่อพิธีกรรมต่างๆ ลดลง เช่น เดิมชุมชนมีป่าดงซึ่งซึ่งเป็นเขตห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนั้นโดยเด็ดขาด แต่ปัจจุบันก็ไม่มีป่าดงซึ่งเนื่องจากไม่มีชาวบ้านสนใจและไม่มีการทำพิธีเช่นไหว้เกิดขึ้นเป็นระยะเวลานานจนไม่มีป่าดงซึ่งภายในชุมชนแห่งนี้ แต่กลับใช้กฎระเบียบจากหน่วยงานอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย แทนด้านการรักษาการเจ็บป่วยชาวบ้านก็หันไปรักษาความเจ็บป่วยจากโรงพยาบาลมากขึ้น จากการสอบถามพ่อหมอแม่หมอประจำหมู่บ้านทราบว่า การคลอดในชุมชนในปัจจุบันไม่มีใครมาให้ทำคลอดเนื่องจากหญิงที่ตั้งครรภ์ในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนทุกคนไปคลอดที่

โรงพยาบาล ซึ่งที่กล่าวมาล้วนเป็นวิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนไปภายในชุมชนแห่งนี้

อย่างไรก็ตามในชุมชนแห่งนี้ชาวบ้านมีความเข้มแข็งจนกลายเป็นพลังชุมชน มีผลทำให้สภาพแวดล้อมวิถีการปฏิบัติและวิถีการดำเนินชีวิตมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคียงกับระบบนิเวศ สามารถมีองค์ความรู้และการเห็นคุณค่าที่มีต่อการเจ็บป่วยและพืชสมุนไพรที่มีในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งกระบวนการการสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นมิติความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ในชีวิต มีการเรียนรู้และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรที่ไม่มีวันสิ้นสุดและมีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อความคงอยู่และมีใช้ต่อไปในอนาคตอย่างยั่งยืน

ความเข้มแข็งของคนในชุมชนจนกลายมาเป็นพลังชุมชนนี้ หมายถึง ความสามารถในการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่จะร่วมกันสร้างกฎปฏิบัติร่วมกันในการอนุรักษ์ ปกป้องวิถีวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่จะมีส่วนในการทำให้วิถีปฏิบัติดั้งเดิมสูญหายไปจากชุมชนบ้านขุนช่างเคียงแห่งนี้ ประเพณีและพิธีกรรมความเชื่อเป็นเหมือนกฎเกณฑ์พื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านขุนช่างเคียง ส่วนปัจจัยภายนอกเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลต่อการเรียนรู้และการสืบทอดประเพณีพิธีกรรมความเชื่อให้คงอยู่แม้ว่าจะ มีการบูรณาการระหว่างวัฒนธรรมใหม่ๆร่วมด้วยก็ตาม การดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนบ้านขุนช่างเคียงแห่งนี้ก็ยังไม่สูญหายไปจากชุมชน

โดยสรุปแล้วจะเห็นว่าชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคียงมีวัฒนธรรมประเพณีที่ผสมผสานทั้งความดั้งเดิมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ได้อย่างลงตัว มีภูมิปัญญาด้านการจัดการพืชสมุนไพรตามแบบของชาวบ้านเองมีผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้านที่ทำหน้าที่สืบทอดภูมิปัญญาและมีเป้าหมายของการนำภูมิปัญญามาใช้เพื่อการดำรงชีวิตประจำวันซึ่งเป็นปัจจัยภายในชุมชนที่สนับสนุนส่งเสริมการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคียงได้อย่างสมดุลและยั่งยืนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมวิถีปฏิบัติที่ส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตและกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคียงอย่างต่อเนื่อง

ตอนที่ 4 แนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

การหาแนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนทีมวิจัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มทีมวิจัยชาวบ้าน
2. กลุ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่
 - 1) องค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก
 - 2) โรงเรียนศรีเนรุห์ แบ่งได้ดังนี้

4.1 ในส่วนของทีมวิจัยชาวบ้าน

ได้มีการสรุปบทเรียนที่ได้จากการทำงานในโครงการทำให้พบว่าตนเองมีข้อดีข้อเสียอย่างไร และได้มีการพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างไรบ้าง สามารถสรุปได้ ดังนี้

4.1.1 ในส่วนของทีมวิจัยชาวบ้าน

- 1) ในส่วนของการร่วมกันประเมินตนเอง

ในส่วนของการร่วมกันประเมินตนเองซึ่งแบ่งออกเป็น 8 ด้าน ซึ่งในแต่ละด้านมีคะแนนเต็ม 5 พบว่า

- ด้านการนับถือกันอยู่ในระดับ 3.5 อยู่ในระดับพอใช้
- ด้านความซื่อสัตย์อยู่ในระดับ 2.9 อยู่ในระดับพอใช้
- ด้านการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับ 4 อยู่ในระดับดี
- ด้านความสามัคคีอยู่ในระดับ 3.2 อยู่ในระดับพอใช้
- ด้านความมีวินัยอยู่ในระดับ 2.9 อยู่ในระดับพอใช้
- ด้านความไว้วางใจกันอยู่ในระดับ 3.3 อยู่ในระดับพอใช้
- ด้านความเท่าเทียมกันอยู่ในระดับ 3.8 อยู่ในระดับพอใช้
- ด้านความร่วมมือกันอยู่ในระดับ 3.5 อยู่ในระดับพอใช้

2) ด้านความรู้ความสามารถทีมวิจัยมีความรู้ในเรื่อง พืชสมุนไพรมากขึ้น ทั้งการรู้จักชนิดของพืชสมุนไพรมากขึ้น รวมถึงสรรพคุณ การนำมาใช้ประโยชน์ และแหล่งของพืชสมุนไพร ซึ่งก่อนหน้านี้พืชสมุนไพรบางตัวทีมวิจัยเองไม่ทราบว่าเป็นพืชสมุนไพรสามารถรักษาการเจ็บป่วยได้ แต่เมื่อ

ได้มาร่วมเรียนรู้กับแม่หมอ ก็ทำให้ทราบว่าพืชชนิดนั้นๆ เป็นพืชสมุนไพรและสามารถนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันต่อไป รวมทั้งสามารถนำไปถ่ายทอดสู่ลูกหลานต่อไป

3) การขยายเครือข่าย พบว่า ในระยะที่ 1 มีจำนวนทีมวิจัยกลุ่มหนึ่ง แต่ต่อมาในระยะที่ 2 ได้มีคนให้ความสนใจมากขึ้นมีคนเพิ่มขึ้นในกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านก็ได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น กลุ่มเยาวชนที่สามารถอ่านออกเขียนได้และโตขึ้นมาระดับหนึ่งก็เข้ามาร่วมเป็นทีมวิจัย และมีความต้องการที่จะสานงานต่อ รวมทั้งกลุ่มเยาวชนที่ยังเด็กอายุระหว่าง 10-12 ปีก็มีความสนใจในเรื่อง พืชสมุนไพรมากขึ้นและอยากเรียนรู้กับพ่อหมอแม่หมอรวมทั้งผู้ที่มีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน

4. สิ่งที่ต้องการในอนาคตพบว่า ต้องการคนที่จะสามารถทำงานซึ่งจะเป็นลูกหลานในชุมชน ต้องการโรงอบสมุนไพรเพื่อจะช่วยรักษาโรคภัยต่างๆ ให้หายเร็วขึ้น ต้องการครูสอนนวดพืชสมุนไพรเพื่อในอนาคตจะสามารถนำความรู้ที่ได้ไปหารายได้เสริม

5. ด้านการหนุนเสริม อยากให้องค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ด้านทางโรงเรียนอยากให้มีหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องพืชสมุนไพรในชุมชน ต้องการโรงเก็บพืชสมุนไพร โดยอาจจะเก็บพืชสมุนไพรบางชนิดที่สามารถเก็บรักษาได้ ต้องการศูนย์การเรียนรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร เพื่อที่จะได้ให้คนที่สนใจเข้าไปศึกษาโดยอาจจะเป็นทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน และต้องการคนดูแลศูนย์ และนอกเหนือจาก อบต. ช้างเผือกแล้วต้องการให้หน่วยงานสาธารณสุขเข้ามามีบทบาทด้วย

4.1.2 ในส่วนของผู้พลวจุมพล และแกนนำอื่นๆ

มองว่าถ้าจะทำโครงการขึ้นมา จะต้องมีการจัดกลุ่ม อาจจะเป็นกลุ่มรักษ์สมุนไพร โดยมีการแต่งตั้งประธาน รองประธาน เลขานุการ กรรมการ รวมทั้งรับสมัครสมาชิกที่สนใจและพร้อมที่จะเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรในชุมชนตนเอง มีการจัดทำอย่างเป็นระบบ โดยจะต้องมีการวางแผนว่า จะต้องมีการทำอะไรบ้างและจะต้องทำอย่างไร เช่น อาจจะมีการสอนเรื่องพืชสมุนไพรในทุกสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนเป็นต้น หรือการนำพืชสมุนไพรมาปลูกเป็นพืชประดับหน้าบ้านแต่ละครอบครัว ในส่วนของสวนสมุนไพรในหมู่บ้านที่ได้ทำมาแล้วนั้นก็ควรมีการปรับปรุง โดยมีการแบ่งบทบาทที่ชัดเจน และเปิดรับสมัครสมาชิกเพื่อลดการขัดแย้ง

4.2 ในส่วนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.2.1 องค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก

ในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือกมีนายกวิรัช ยังยืนกุลซึ่งเป็นที่ปรึกษาโครงการตั้งแต่เริ่มทำโครงการและเป็นหนึ่งในทีมวิจัย ซึ่งเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญา โดยเฉพาะภูมิปัญญาในเรื่อง พืชสมุนไพร ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายถ้าหากมันจะสูญหายไปจากชุมชน จากการแลกเปลี่ยนสามารถสรุปได้ว่า

1. ทาง อบต. ช้างเผือกมีความพร้อมที่จะสนับสนุนงบประมาณ แต่เหนือสิ่งใด จะต้องเขียนโครงการและจะต้องจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมาเพื่อรองรับโครงการโดยนายกวิรัช ยังยืนกุลคิดว่า น่าจะมีการตั้งเป็นชมรมโดยเปิดรับสมัครสมาชิกซึ่งจะเป็นกลุ่มคนที่ให้ความสนใจในเรื่องของพืชสมุนไพร และมีการแบ่งบทบาทกลุ่มคนในองค์กรให้ชัดเจน การจัดกิจกรรม โดยกิจกรรมจะต้องมีความต่อเนื่อง เช่น การเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรประจำเดือนโดยให้แม่หมอเป็นผู้มาให้ความรู้โดยควรทำทุกเดือน การปลูกพืชสมุนไพรเป็นพืชประดับโดยนำมาปลูกไว้หน้าบ้านของสมาชิกซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากทั้งนำมาใช้ในการประกอบอาหาร การรักษาโรค และยังเป็นการอนุรักษ์พืชสมุนไพร ในส่วนของทางโรงเรียน ศรีเนห์รัฐทางอบต.ช้างเผือกจะช่วยผลักดันให้เกิดการเรียนรู้เรื่อง พืชสมุนไพรกับเด็กๆ มากขึ้นและจะพยายามทำให้เกิดการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมในโรงเรียนให้มากที่สุด แต่เหนือสิ่งใดต้องได้มีการปรึกษากับทางโรงเรียนอีกทีหนึ่ง

2. ในส่วนของสิ่งที่สามารถหนุนเสริมได้เลยคือ การทำเอกสารเรื่อง องค์ความรู้พืชสมุนไพรบ้านขุนช้างเคียนซึ่งทางทีมวิจัยได้จัดทำขึ้นมา 7 เล่มในวันที่ประชุมไม่สามารถทำได้มากกว่านี้เนื่องจากเป็นปริ้นสี ซึ่งทางทีมวิจัยไม่สามารถทำให้ทีมวิจัยได้ทุกคน ทาง อบต.ช้างเผือกจึงรับไปทำต่อประมาณ 30 เล่ม และนำหนังสือองค์ความรู้ไปถ่ายทอดแก่คนที่อยากเรียนรู้ต่อไป และนำไปใช้ในการเรียนรู้ตามกิจกรรมที่ชมรมได้วางกิจกรรมไว้

อาจสรุปได้ว่า ทางองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือกมีความพร้อมที่จะสนับสนุนทั้งในส่วนของงบประมาณและการเป็นที่ปรึกษาของชมรม และมองว่าน่าจะมีการกำหนดหลักสูตรเรียนรู้พืชสมุนไพรประจำชุมชน แต่ทางทีมวิจัยและชุมชนต้องมีการจัดให้เป็นระบบมีการจัดตั้งเป็นชมรมเพื่อให้เป็นกลุ่มก้อนทำให้ง่ายต่อการของบประมาณต่อไป

4.2.2 โรงเรียนศรีเนห์รุ

จากการหารือกับคุณครูโรงเรียนศรีเนห์รุพบว่า ทางคุณครูมีความสนใจเป็นอย่างมากที่จะเอาเรื่องพืชสมุนไพรมาให้นักเรียนได้เรียนรู้ เนื่องจากหลักสูตรเดิมเป็นเรื่องของการปักผ้าของชนเผ่าม้ง แต่เจ้าหน้าที่เขตการศึกษามีความเห็นว่า หลักสูตรการปักผ้าเป็นเพียงกิจกรรมไม่ใช่หลักสูตร ทำให้ทางโรงเรียนสนใจที่จะนำพืชสมุนไพรมาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ผอ.สมพงศ์ วิชัยสิงห์ได้ให้ความเห็นว่า เห็นด้วยที่จะนำความรู้ต่างๆ ไปให้นักเรียนได้เรียนแต่จะเป็นไปในรูปแบบใดต้องให้คุณครูฝ่ายวิชาการได้ดูข้อมูลอีกทีหนึ่ง ซึ่งขอดูข้อมูลจากเอกสารระยะที่ 1 ซึ่งมีส่วนของข้อมูลเรื่องการผสมด้วยด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตามคุณครูได้บอกว่า การเขียนหลักสูตรท้องถิ่นต้องใช้ระยะเวลาเป็นปี แต่ระหว่างนั้นอาจจะให้นักเรียนได้เรียนรู้เป็นกิจกรรมไปก่อน เช่น ทางโรงเรียนมีสวนสมุนไพร ก็ให้นักเรียนเข้ามาเรียนรู้ และนำพืชสมุนไพรมาปลูกเพิ่มเติม รวมถึงในอนาคตอาจจะให้แม่หมอมาสอนให้กับนักเรียนได้เรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรด้วย ดังนั้นทางทีมวิจัยจึงได้นำข้อมูลที่มีมาให้คุณครูฝ่ายวิชาการ เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการเขียนหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป ทางด้านคุณครูท่านอื่นก็เห็นด้วยที่จะนำข้อมูลเรื่องนี้มาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากเป็นเรื่องใกล้ตัวนักเรียน และเห็นพ่อแม่ตนเองใช้มาตลอดซึ่งบางคนก็รู้ว่าเป็นยาสมุนไพรบางคนก็ไม่รู้ ซึ่งความรู้เหล่านี้นักเรียนสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ประกอบกับทางโรงเรียนจะมีการประชุมการปรึกษาหารือ เรื่อง หลักสูตรท้องถิ่นในครั้งต่อไป ซึ่งทาง ผอ. และทางคุณครูก็ได้เชิญ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋มา เข้าไปประชุมด้วยซึ่งจะเข้าไปช่วยผลักดันให้องค์ความรู้ที่ได้เกิดประโยชน์มากที่สุด

ตอนที่ 5 การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

จากการศึกษาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรพบว่าทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้าน รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก โรงเรียนศรีเนห์รุ แก่นนำชุมชน พ่อหมอแม่หมอ ต่างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน ดังนี้

5.1 การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ด้านการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

5.1.1 เกิดการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีต่อสมุนไพร

1) การขยายพันธุ์และการอนุรักษ์พืชสมุนไพร

การขยายพันธุ์ตามแหล่งที่พบ

จากการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรที่มีต่อการอนุรักษ์สมุนไพรส่วนหนึ่งจะเป็นการสอนให้รู้จักขยายพันธุ์พืชสมุนไพรทั้งในกรณีที่พบพืชสมุนไพรในป่าแล้วขยายพันธุ์ไปในป่าที่เป็นแหล่งที่พบของพืชสมุนไพรเองและการขยายพันธุ์โดยการนำไปปลูกบริเวณบ้าน เพื่อง่ายและสะดวกต่อการใช้รวมถึงวิธีการเก็บพืชสมุนไพรอย่างถูกต้องเพื่อการอนุรักษ์พืชสมุนไพร เช่น เวลาเข้าป่าเพื่อหาสมุนไพรจะเตรียมผ้าสำหรับพันกิ่งเพื่อการตอน และติดตาสมุนไพรที่ใช้เป็นประจำเพื่อสามารถมีใช้ในครั้งต่อไป ต้นไม้ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำก็จะนำมาขยายพันธุ์เพิ่มเติมโดยการนำมาปลูกเพิ่มเพื่อให้ได้มีปริมาณมากขึ้น การขยายพันธุ์ถูกกลึงกลางดงในป่า หากต้องการใช้ให้ผ่าลูกกลึงกลางดงออกเป็น 2 ส่วน และนำไปใช้เพียงส่วนเดียวที่เหลือ อีกหนึ่งส่วนจะทิ้งไว้ในป่า เพราะลูกกลึงกลางดงที่เหลือจะสามารถขยายพันธุ์ต่อไปได้อีก ในส่วนของการอนุรักษ์สมุนไพรอีกวิธีหนึ่งคือ การเก็บพืชสมุนไพรหากต้องการใช้เพียงกิ่ง ก็ควรหักตรงข้อเท่านั้นห้ามหักตรงกลางกิ่งเพราะจะทำให้กิ่งแห้งและตายได้ หากหักข้อใดข้อหนึ่งก็จะสามารถแตกยอดได้อีกไม่แห้งตาย การเก็บพืชสมุนไพรหากเป็นลำต้นก็ตากเอาเฉพาะด้านข้างด้านใดด้านหนึ่งนั้นต้องเหลืออีกด้านหนึ่งไว้เพื่อป้องกันไม่ให้ต้นสมุนไพรตาย และหากปีหน้าต้องการใช้ก็ให้เอาอีกด้านหนึ่งสลับกันไปซึ่งวิธีต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นการขยายพันธุ์ พืชสมุนไพรและเป็นการใช้พืชสมุนไพรโดยคำนึงถึงการอนุรักษ์เพื่อไว้ใช้ในวันข้างหน้าซึ่งได้มีการสืบทอดต่อๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน

การขยายพันธุ์ที่บ้าน

นอกจากจะมีการถ่ายทอดให้รู้จักการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรแล้วชาวบ้านยังมีการสอนให้นำพืชสมุนไพรมาปลูกไว้บริเวณรอบๆ บ้านเพื่อความสะดวกต่อการนำมาใช้และเป็นการขยายพันธุ์ให้มีปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อป้องกันการสูญหายและเพื่อให้ผู้อื่นได้รู้จักหรือได้ใช้ด้วยเช่นกัน และเมื่อผู้คนรู้จักพืชสมุนไพรที่สามารถนำมาทำเป็นยาแล้วจะเห็นคุณค่าไม่ทำลายหากไม่รู้จักก็อาจจะไม่สนใจหรือบางครั้งอาจถอนทิ้งเพราะไม่รู้ว่ามีคุณค่ามีประโยชน์อย่างไรการถ่ายทอดลักษณะนี้จึงเป็นการอนุรักษ์พืชสมุนไพรได้อีกทางหนึ่ง

ในส่วน of ชาวบ้านและพ่อหมอแม่หมอในชุมชนเองการที่มีความรู้ในการใช้สมุนไพรจากการถ่ายทอดที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษและการเสาะแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอทำให้รู้จักสมุนไพรหลายชนิด ถ้าหากไม่มีพืชสมุนไพรชนิดใดก็จะเสาะแสวงหา มาปลูกเพื่อความสะดวกต่อการนำมาใช้ด้วยจิตสำนึกของตัวชาวบ้านเอง มีความคิดในเรื่องการสะสมพืชสมุนไพรเพื่อมิให้พืชสมุนไพรชนิดใดชนิดหนึ่งสูญหายไปจึงมีการปลูกพืชสมุนไพรอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าพืชสมุนไพรบางชนิดจะยังไม่ได้ใช้ในปัจจุบันแต่เชื่อว่าในวันข้างหน้าอาจต้องใช้ พืชสมุนไพรที่นำมาปลูกภายในบริเวณรอบๆ บ้าน ได้แก่ หลัวเลอ(ผักแพว) จั้วเก๋า(ผักโขม) น้ำกู่(โหระพา) ปลูก(สระระแหง) ป้าหว่างเตือ(ป๊าดป๊าว) ป้อหลือ เต้า(มะเขว่น) ขี้ยั่ว(กระชายดำ) เขียว(ข่า) เขียว(ปูเลียด/ไพลดำ) เขียว(ขมิ้นชัน) ขี้ยี่(ขิง) เขียวเต้าเต้า(ปูเลียว/ไพลขาว) ขี้ยั่ว(เฟินใบมะขาม) ขี้ป้อลือ(มะเขือพวง) ต้าไก่(ตะไคร้) เตือซ่า(พลับพลึง) ขี้พลั่ว(มะคำดีควาย) เต้าแดง(ขี้เหล็ก) เขียวเถ่งเถียง(กะเพราแดง) นมเหย์เถียง(พุทธรักษา) กำหยื่อ (บอน) เต้าเถียง(ละหุ่งแดง) ขี้เต้าเถียง(ใบบัวบก) ขี้ยั่ว(รากฝรั่ง) ขี้ยั่วเถียง(ดีวัวป่า) ขี้ยั่วเถียง(มะระขี้นก) ขี้ยั่วเถียง (ตำลึง) เป็นต้น นอกจากการปลูกสมุนไพรของพ่อหมอแม่หมอและชาวบ้านแล้วยังมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการใช้สมุนไพรระหว่างพ่อหมอแม่หมอและระหว่างชาวบ้านเองซึ่งล้วนเป็นการเพิ่มปริมาณพืชสมุนไพรเนื่องจากบางครั้งพืชสมุนไพรบางอย่าง พ่อหมอแม่หมอหรือชาวบ้านบางคนยังไม่มีเมื่อพ่อหมอแม่หมอหรือชาวบ้านใดมีพืชสมุนไพรนั้นๆ ก็จะมีการขอหรือแลกเปลี่ยนสมุนไพรเพื่อนำไปปลูกในพื้นที่ของตนทำให้พืชสมุนไพรมีปริมาณ เพิ่มมากขึ้นและหลากหลายชนิดมากขึ้น

2) เกิดการขยายพันธุ์และการอนุรักษ์พืชสมุนไพรในชุมชน

การปลูกพืชสมุนไพรในปัจจุบันนอกจากการมีความรู้ในด้านการใช้พืชสมุนไพร และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อการใช้ประโยชน์แล้ว อีกด้านหนึ่งภายในชุมชนภายในชุมชนแห่งนี้ ในอดีตมีป่าไม้และพืชสมุนไพรมากมายหลายชนิดรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติยังมีความอุดมสมบูรณ์ อยู่มาก แต่ต่อมาเมื่อมีการคมนาคมที่สะดวกขึ้นประกอบเริ่มมีการทำการเกษตรสมัยใหม่ โดยต้องการเพิ่ม พื้นที่การผลิตมากขึ้นจึงได้มีการขยายพื้นที่ทำกินมากขึ้น ทำให้พื้นที่ที่เป็นแหล่งของพืชสมุนไพร และ พืชพันธุ์หลายชนิดหมดไป ซึ่งจากกิจกรรมดังกล่าวส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ลดลงเป็น อย่างมาก และเนื่องจากพื้นที่บ้านขุนช่างเคี่ยนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย มีกฎระเบียบห้าม ชาวบ้านขยายที่ทำกินมากขึ้นประกอบกับชาวบ้านภายในชุมชนเริ่มกังวลว่าพืชสมุนไพรและพืชหลาย ชนิดอาจสูญหายไป ได้ จึงมีการปลูกและขยายพันธุ์พืชสมุนไพรที่มีน้อยให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ใน

ส่วนของพืชสมุนไพรชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก เพื่อทำสวนสมุนไพร โดยภายในชุมชนเองมีสวนสมุนไพร 3 สวน คือ สวนสมุนไพรหลังศูนย์เด็กเล็ก สวนสมุนไพรในโรงเรียน และสวนสมุนไพรในพื้นที่แม่หมอสวนสมุนไพรในชุมชน ซึ่งในการเข้าไปดูแลรักษาสวนสมุนไพรหลังศูนย์เด็กเล็กจะเป็นในส่วนของแม่บ้านในชุมชนเอง หากพบเจอพืชสมุนไพรที่หายากก็จะริบนำมาปลูกขยายพันธุ์และมีการชักชวนคนในชุมชนให้มาปลูกพืชสมุนไพรภายในบ้านของตนเองเพื่อสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้

5.1.2 เกิด การถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีต่อระบบนิเวศ

เนื่องจากพื้นที่บ้านขุนช้างเคียงอยู่ในเขตอุทยานสุเทพ-ปุย ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นภูเขาล้อมรอบทรัพยากรธรรมชาติด้านป่าไม่มีความอุดมสมบูรณ์มากไม้ที่พบส่วนมากเป็นไม้เต็ง ไม้รัง ไม้เหียง ไม้พลวง ไม้ประดู่ ไม้เสลา ไม้เก็ดดำ ไม้เก็ดแดง ไม้ก่อ เป็นต้น ในส่วนพื้นที่ราบที่ติดกับ ห้วยตึงเฒ่าได้มีการขยายพื้นที่ทำกินเพื่อทำการเกษตรเช่น การปลูกลิ้นจี่ การปลูกข้าว ซึ่งมีการไถเพื่อเตรียมดินกันอยู่เสมอทำให้พืชสมุนไพรและต้นไม้บางชนิดไม่สามารถขึ้นได้ ในที่ราบบริเวณส่วนนี้ แต่ในส่วนของป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่พบพืชสมุนไพรอยู่หลายชนิดและจากการถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรที่ยังคงสืบทอดกันมาจึงทำให้เกิดผลต่อระบบนิเวศดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรที่มีสืบทอดกันมาทำให้คนในชุมชนแห่งนี้ตระหนักถึงประโยชน์และคุณค่าของพืชสมุนไพรที่มีต่อตนเองและชุมชน จึงได้มีการอนุรักษ์และรักษาทั้งตัวพืชสมุนไพรและสภาพธรรมชาติที่เป็นแหล่งกำเนิดพืชสมุนไพรด้านการรับรู้และการเข้าถึงการคงอยู่ของพืชสมุนไพรจะเกิดขึ้นมิได้หากขาดสภาพธรรมชาติที่เหมาะสมจึงได้มีการรักษาป่าที่เป็นต้นกำเนิดของพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ภายในชุมชน โดยผ่านกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มดูแลรักษาป่า กลุ่มเยาวชน เช่น การปลูกป่า ปลูกต้นไม้ และปลูกพืชสมุนไพรบริเวณป่าในชุมชนมีการช่วยเหลือทำแนวกันไฟไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่าอันเป็นการทำลายพืชพันธุ์หลากหลายชนิดรวมทั้งสอดคล้องดูแลไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าเชิงธุรกิจ สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดสภาพป่าที่เหมาะสมต่อการเกิดของพืชพันธุ์ต่างๆ ที่เป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งยารักษาโรคและแหล่งวัสดุใช้สอยแก่คนในชุมชน

2) การถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรนอกจากจะส่งผลดังกล่าวข้างต้นแล้วการรู้จักชนิดของพืชสมุนไพรย่อมก่อให้เกิดการอนุรักษ์และไม่ทำลายเพราะรู้คุณประโยชน์ของพืชสมุนไพรซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อระบบนิเวศด้านความหลากหลายของพันธุ์พืช เนื่องจากวิถีชีวิตของคนในชุมชน

แห่งนี้ทำการเกษตรต้องมีการเตรียมพื้นที่เพื่อการเกษตร หากไม่ทราบชนิดของพืชสมุนไพรยอมทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งเป็นผลให้พืชสมุนไพรลดจำนวนลงไปเรื่อยๆ อันจะนำไปสู่ผลเสียต่อระบบนิเวศ ถ้าหากรู้จักชนิดของพืชสมุนไพรไม่ถูกทำลาย

3) การนำพืชสมุนไพรมาใช้ในการดูแลสุขภาพได้ก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของคนในชุมชนที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลายและถ่ายทอดความรู้กันอย่างต่อเนื่อง มีการแนะนำและส่งเสริมให้เกิดการปลูกและการขยายพันธุ์มากขึ้น อันเป็นลักษณะเฉพาะของระบบนิเวศภายในชุมชนแห่งนี้

5.1.3 เกิดการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีต่อมนุษย์ด้านการพึ่งพาตนเอง

1) การใช้รักษาอาการเจ็บป่วย

จากการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพการเจ็บป่วยที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนมาถึงรุ่นปัจจุบันสืบเนื่องมาจากในอดีตการคมนาคมไม่สะดวกที่จะออกไปรักษาที่โรงพยาบาล เมื่อมีอาการเจ็บป่วยชาวบ้านจึงมีการรักษาพยาบาลโดยใช้สิ่งใกล้ตัวคือ พืชสมุนไพร ซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเองด้านการดูแลสุขภาพของตนเองและคนภายในครอบครัวได้ ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้จะมีความรู้ ในด้านการใช้สมุนไพรกันเกือบทุกครอบครัว ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและ เพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน มีการแนะนำให้แก่นที่ไม่รู้เพื่อให้สามารถนำไปใช้และดูแลสุขภาพต่อไปได้ แต่หากมีอาการเจ็บป่วยรุนแรงจะนำไปรักษาที่โรงพยาบาลต่อไป

ในส่วนของการใช้พืชสมุนไพรในปัจจุบัน หากเป็นการเจ็บป่วยที่พอจะรักษาตนเองได้หรือเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ เช่น ปวดท้อง ท้องอืดท้องเฟ้อ ท้องเสีย ไข้ ไข้หวัด ท้องผูก คลื่นไส้ขมขื่น ก็จะรักษาตนเองโดยใช้พืชสมุนไพรที่ส่วนใหญ่มีปลูกกันทุกบ้านโดยปลูกรอบบ้านกันอยู่แล้วหรือไม่ดีขึ้นก็จะไปหาแม่หมอสมุนไพรเพื่อไปขอคำแนะนำรักษา รวมทั้งของดียาสมุนไพรด้วย เช่น หากท้องผูก ชาวบ้านจะใช้เจียตู่(ไพล) ฝนใสน้ำกิน ซึ่งไพลก็จะมีการปลูกบริเวณรอบๆบ้านอยู่แล้ว จะเห็นว่าสมุนไพรเหล่านี้สามารถหาได้ง่ายเพราะมีการปลูกบริเวณบ้านกันทุกครัวเรือน ทำให้สะดวกต่อการใช้ได้ทันทีหากเกิดอาการเจ็บป่วย หากเกิดการเจ็บป่วยที่ตนเองและคนในครอบครัวไม่สามารถรักษาได้แล้วก็จะไปหาแม่หมอสมุนไพรเพื่อให้แม่หมอช่วยรักษา แม่หมอก็ช่วยรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรที่ตนเองมีหรือถ้าไม่มีก็จะเข้าไปเก็บในป่า ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันและพึ่งพาอาศัยต่อกัน มีความสัมพันธ์กันที่พี่น้องทำให้เป็นชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองในด้านการดูแลสุขภาพได้

2) การใช้เป็นอาหาร

การพึ่งพาตนเองจากการใช้พืชสมุนไพรนี้ นอกจากจะเป็นการพึ่งพาตนเองในด้านการดูแลสุขภาพสุขภาพแล้วการปลูกต้นไม้รอบๆบ้าน นอกจากเป็นยาแล้วยังสามารถนำมาเป็นอาหารได้อีกด้วย โดยมีพืชสมุนไพรหลายชนิดที่นำมาประกอบอาหารได้ ซึ่งเป็นอาหารที่มาจากพืชผักพื้นบ้านซึ่งล้วนเป็นพืชสมุนไพร พืชผักเหล่านี้ตามหลักการแพทย์แผนโบราณสามารถใช้ในการปรับธาตุ ในร่างกายได้ เช่น ธาตุดินจะเป็นพวกพืชผักที่มีรสฝาด หวาน มัน เค็ม ซึ่งได้แก่ ถั่วต่างๆ หัวปลี กัลย ห้วพูก พักทอง เผือก ธาตุน้ำ ควรรับประทานอาหารที่มีรสเปรี้ยว ขม เช่น พวกมะกรูด สับปะรด มะนาว มะระ สะเดา ส่วนธาตุลมควรรับประทานอาหารที่มีรสเผ็ดร้อน เช่น จิง ข่า ตะไคร้ กระชาย พริกไทย โหระพา กระเพรา และธาตุไฟควรรับประทานอาหารรสเย็น จืด เช่น ผักบุ้ง จี๋เหล็ก ซึ่งการรับประทานอาหารที่มีสรรพคุณเป็นสมุนไพรแบบนี้จะทำให้การปรับธาตุในร่างกายเกิดความสมดุล

แนวโน้มการใช้พืชสมุนไพรในอนาคตของชุมชนแห่งนี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะมีเยาวชนรุ่นหลังใช้ตามเพราะพ่อแม่ เคยใช้อยู่ภายในครอบครัวเมื่อเห็นพ่อแม่ใช้อะไร ลูกก็ต้องกินต้องใช้ตามกันมาซึ่งถือว่าเป็นการกลมเกลียวทางสังคมอย่างหนึ่ง เมื่อพ่อแม่มีการกินอยู่อย่างไร ลูกก็ซึมซับและรับเอาวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตแบบนั้นมาด้วยซึ่งวิถีชีวิตแบบนี้ยังมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

3) การใช้พืชสมุนไพรในการดูแลสุขภาพต่อการพึ่งพาตนเอง

ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ได้เลือกวิธีการรักษาการเจ็บไข้ได้ป่วยโดยส่วนใหญ่มักใช้หลายๆวิธีรวมถึงแม้จะมีการไปรักษากับโรงพยาบาลแล้วก็ตาม หลังจากนั้นได้กลับมารักษากับพ่อหมอแม่หมอและพึ่งพืชสมุนไพรเป็นหลัก เป็นการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านในการดูแลสุขภาพเพราะพืชสมุนไพรเป็นสิ่งที่ชาวบ้านมีกันอยู่แล้วภายในชุมชนและเคยใช้มาแล้วในอดีตรวมถึงการมีความรู้ในการใช้ที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษและจากแหล่งความรู้ต่างๆ ในปัจจุบันทำให้มีความสามารถในการดูแลสุขภาพของตนเองได้ในระดับหนึ่งเพราะหากเกิดอาการป่วยเล็กน้อยๆ ขึ้นมาสามารถรักษาตนเองได้ทันทีโดยใช้สมุนไพรที่มีอยู่รอบๆ บ้านหรือภายในชุมชนที่มีปลูกกันทั่วครัวเรือนไม่ต้องไปซื้อหาจากแหล่งใด เมื่อมีตัวยาคือ สมุนไพร และมีความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรทำให้เกิดการรักษาตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาโรงพยาบาลและมีความสะดวกในด้านการนำสมุนไพรมาใช้เพราะหาได้ง่ายมีในชุมชนไม่ต้องซื้อหาทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านการดูแลสุขภาพได้ระดับหนึ่ง

การพึ่งพาตนเองจากการใช้พืชสมุนไพรของคนในชุมชนแห่งนี้พบว่า เกิดขึ้นจากการได้รับการถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันยังคงใช้กันอยู่ เนื่องมาจากการนำพืชสมุนไพรมาใช้ของคนในชุมชนแห่งนี้มีลักษณะดังต่อไปนี้

- ความเชื่อในด้านของตัวยาที่มีความเชื่อว่าสมุนไพรสามารถรักษาอาการเจ็บป่วยได้หายขาดมากกว่าการรักษาโดยใช้ยาแผนปัจจุบันเพียงอย่างเดียวและเชื่อว่าพืชสมุนไพรเป็นสิ่งที่ได้มาจากธรรมชาติ จึงไม่มีผลข้างเคียงและอาการข้างเคียง เหมือนกับยาแผนปัจจุบัน

- วิธีการปฏิบัติที่ค่อนข้างง่ายในการใช้เพราะพืชสมุนไพรบางอย่างมีอยู่บริเวณรอบบ้านหรือหากไม่มีที่บ้านของตนเองก็สามารถหาได้ภายในหมู่บ้านและถ้าหากไม่ได้จริงๆ ก็ไปหาแม่หมอสมุนไพรประจำหมู่บ้าน

- มีความสะดวกในการนำพืชสมุนไพรมาใช้ เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนแห่งนี้มีอาชีพในการทำเกษตรจึงมีโอกาที่จะปลูกพืชสมุนไพรเพื่อมีพืชสมุนไพรไว้ใช้ในวันข้างหน้าประกอบกับพื้นที่ที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุยจึงมีพืชสมุนไพรหลายชนิดเมื่อชาวบ้านพบพืชสมุนไพรที่ตนเองไม่มีก็จะนำมาปลูกไว้ส่งผลให้ในปัจจุบันเกือบทุกครัวเรือนมีการปลูกพืชสมุนไพรบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป ด้านการนำมาทำเป็นยานั้นส่วนของชาวบ้านมักจะเป็นการทำยาที่มีขั้นตอนไม่ยุ่งยากนัก เช่น การนำส่วนของสมุนไพรสดๆ มาใช้โดยการตำเพื่อพอกหรือโปะ หรือการนำพืชสมุนไพรมาต้มหรือหนึ่งใส่กับอาหาร รวมถึงการนำมาปรุงอาหารชนิดต่างๆ ซึ่งเป็นการใช้สมุนไพรตัวเดียว ส่วนการทำยาที่มีขั้นตอนมากขึ้นมักจะเป็นกลุ่มพ่อหมอแม่หมอที่ต้องมีการนำมาทำยาตามตำราต่างๆ ซึ่งต้องใช้สมุนไพรหลายชนิดด้วยกัน

- ประเพณี เป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษซึ่งมีการใช้พืชสมุนไพรกันมาตั้งแต่อดีตทำให้เกิดการกล่อมเกลாதงสังคมเกิดเป็นความเคยชินในการปฏิบัติเนื่องจากเป็นประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่รุ่น ปู่ ย่า ตา ยายและพ่อแม่ ก็ยังมีการใช้สืบทอดกันมา

- เศรษฐกิจในส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนที่น้อยที่คนภายในชุมชนจะคำนึงถึงในการเลือกใช้สมุนไพรเนื่องจากภายในชุมชนแห่งนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีแต่ไม่ถึงกับร่ำรวยเพราะมีรายได้จากการทำการเกษตรอย่างต่อเนื่องจากการปลูกลิ้นจี่ ปลูกกาแฟ ปลูกข้าว หากไปรักษาที่โรงพยาบาลก็มักจะเสียค่าใช้จ่ายไม่มากนักเนื่องจากมีบัตรประกันสุขภาพกันทุกคน หากเจ็บไข้ได้ป่วยไม่รุนแรงมากก็จะใช้พืชสมุนไพรในการรักษาตนเอง

อาจสรุปได้ว่า ทีมวิจัยและชาวบ้านต่างถึงการสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน เนื่องจากพืชสมุนไพรมีประโยชน์ต่อพวกเขานานัปการ เห็นผลที่เกิดจากการใช้พืชสมุนไพรได้อย่างชัดเจนส่งผลให้เกิดการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง“แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการดำเนินงานที่มุ่งค้นคว้าวิจัยแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งที่มีการสืบทอดกระบวนการเรียนรู้จากอดีตถึงปัจจุบัน เกิดการอนุรักษ์พืชสมุนไพรภายในชุมชนที่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมืองเชียงใหม่

การดำเนินงานโครงการวิจัยในระยะที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นการทำความเข้าใจ ค้นหาผู้นำพัฒนาศักยภาพนักวิจัยให้เข้าใจในลักษณะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อสร้างกำลังใจให้แก่คนทำงานให้นักวิจัยได้ทบทวนตนเอง ผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนร่วมกับผู้วิจัย และสมาชิกในทีม อีกทั้งการให้นักวิจัยได้แสดงความคิดเห็น แสดงออกในสิ่งที่ตนเองอยากทำ สร้างให้เกิดการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม และหาจุดร่วมของเป้าหมายที่ไปในทิศทางเดียวกัน

ในการดำเนินงานครั้งนี้มีภาคส่วนหน่วยงานในท้องถิ่นอย่างองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก มาเกี่ยวข้อง เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกับหน่วยงานดังกล่าว แต่ลักษณะบทบาทของหน่วยงานยังเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์และที่ปรึกษาเท่านั้น ซึ่งในระยะต่อไปมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงานท้องถิ่นต้องเข้าร่วมเรียนรู้ในกระบวนการมากกว่ามาเป็นผู้สังเกตการณ์

ในการดำเนินโครงการครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้อาศัยพื้นฐานแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการศึกษาวิจัย เช่น แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดและการเรียนรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์สมุนไพร เป็นต้น การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพในการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบตามวัตถุประสงค์ จึงได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีผสมผสานกัน ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกต การสนทนากลุ่ม การสำรวจและการสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก และผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองทั้งหมดตลอดระยะการศึกษาวิจัย สามารถสรุปผลการศึกษาได้ตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 5.1.1 บริบทชุมชนพื้นที่และทุนเดิมที่ทำการศึกษา
- 5.1.2 ภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายพืชสมุนไพร
- 5.1.3 ภูมิปัญญาด้านกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง
- 5.1.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 บริบทชุมชน

ลักษณะพื้นฐานและบริบทของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน เป็นชุมชนที่เปิด เนื่องจากมีการคมนาคมที่สะดวก มีระบบสาธารณูปโภคที่เอื้อต่อการดำรงชีพ เช่น มีพลังงานแสงอาทิตย์ (เนื่องจากในชุมชนยังไม่มีไฟฟ้าใช้) มีน้ำประปาภูเขา และได้รับโอกาสทางสังคม เช่น การศึกษา การสาธารณสุข การเกษตรและอื่นๆ หน่วยงานของรัฐที่เข้าไปพัฒนาความเป็นอยู่ของชนเผ่า ด้านการศึกษาพบว่า ชาวบ้านพูดภาษาไทยได้ไม่ค่อยมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายที่มีความสามารถฟัง พูดและเขียนภาษาไทยได้มากกว่าผู้หญิง ภาษาที่ใช้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นภาษาม้งโดยจะใช้ทั้งพูดและภาษาเขียน ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ด้านฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างยากจน ด้านศาสนานับถือศาสนาพุทธ (นับถือผี) รองลงมานับถือศาสนาคริสต์ ด้วยความที่มีข้อจำกัดทางด้านการสื่อสารภาษาไทยและฐานะทางเศรษฐกิจคนในชุมชนจึงต้องพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันบนวิถีทางของวัฒนธรรมและจารีตประเพณี เช่น การพึ่งพาหมอผีหรือหมอคาถา เมื่อมีการเจ็บป่วยเชื่อว่าเกิดจากผีทำหรือต้องใช้พืชสมุนไพร ซึ่งจะเห็นว่าเป็นการพึ่งพาตนเองที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนมีวิถีชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับพืชสมุนไพรเป็นอย่างมากพื้นที่ในชุมชนเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ทำให้บริเวณนี้เหมาะสำหรับการเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรหลายชนิด ประกอบกับความสัมพันธ์ระบบเครือข่ายส่งผลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บป่วยและการใช้พืชสมุนไพร ความสัมพันธ์ของ

ชุมชนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เชื่อมโยงวิถีชีวิตที่ผ่านประสบการณ์ชีวิตจริง ผ่านการเรียนรู้ และกระบวนการสืบทอดทางภูมิปัญญามาเป็นเวลายาวนาน

5.1.2 ภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายพืชสมุนไพร

1) องค์ความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร

พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนนั้นมีมากมายหลายชนิดซึ่งแต่ละชนิดก็มีสรรพคุณที่ใช้ในการรักษาความเจ็บป่วยที่แตกต่างกันออกไป โดยที่มาขององค์ความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรในชุมชนแห่งนี้ได้มีการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษที่ได้ถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพร ส่วนในการเสาะแสวงหาพืชสมุนไพรเพื่อนำมาใช้นั้นส่วนใหญ่จะเสาะหาจากแหล่งธรรมชาติภายในชุมชน เนื่องจากมีพื้นที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติสุเทพ-ปุย ทำให้มีสภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ทำให้พบพืชสมุนไพรหลากหลายชนิดในบริเวณชุมชนแห่งนี้หาก พืชสมุนไพรบางชนิดหายากหรือไม่พบภายในชุมชนได้มีการเสาะหาจากต่างถิ่นด้วยเช่นกัน หากชนิดใดสามารถนำปลูกได้ก็จะนำมาปลูกภายในชุมชนของตนเอง(สวนสมุนไพรหมู่บ้าน) หรือนำมาปลูกรอบๆ บริเวณบ้านเพื่อความสะดวกในการนำมาใช้ประโยชน์และเพื่อให้ขยายพันธุ์ให้มีจำนวนมากขึ้นซึ่งเป็นการอนุรักษ์พืชสมุนไพรที่มีในชุมชนด้วย

ในส่วนองค์ความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรการเรียนรู้เริ่มจากครอบครัวที่มีการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพหากมีผู้ใดในครอบครัวเจ็บป่วยผู้ที่มีความรู้ในการใช้ พืชสมุนไพรภายในครอบครัวจะเป็นผู้ดูแลรักษาและเสาะหาสมุนไพรเพื่อนำมารักษาผู้ป่วยบุคคลภายในครอบครัวจะเกิดการเรียนรู้จดจำ และเมื่อเกิดการทำหลายๆ ครั้งก็เกิดเป็นประสบการณ์ และสามารถปฏิบัติเองได้ และมีการถ่ายทอดจนมาถึงปัจจุบัน

2) ภูมิปัญญาด้านการนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ในชุมชนชนเผ่าม้ง

ในการศึกษาภูมิปัญญานำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ในชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนในครั้งนี้สามารถแยกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชน ซึ่งสามารถแยกได้ 4 ด้านคือ

2.1 การนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ด้านการประกอบอาหาร

ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกับธรรมชาติ โดยที่ต้องเสาะแสวงหาอาหารจากแหล่งที่อยู่ในป่า แหล่งน้ำ ไร่ นา หรือบริเวณรอบๆ บ้าน อาหาร ที่ยังสามารถหาได้อยู่ในป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ พืชผักต่างๆ ที่สามารถเก็บได้ตามลำห้วย และแหล่งน้ำ ผักโขมนำมาลวกต้มกินกับน้ำพริก พืชสมุนไพรที่นำมาต้มใส่ไก่หรือนำมานึ่งใส่ไข่ซึ่งจะมีสูตรต่างๆ แล้วแต่ว่าจะนำมาบำรุงร่างกายหรือการรักษาโรคซึ่งจะใช้พืชสมุนไพรที่มีชนิดแตกต่างกันออกไป

2.2 การนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ด้านการใช้สอย

ในชุมชนแห่งนี้มีความเป็นอยู่ที่ผูกพันกับธรรมชาติทำให้มีการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวอยู่เสมอ พืชสมุนไพรเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้สอยด้านอื่นๆ ได้อีกมากมายหลายชนิด เช่น นำมา แต่งสีอาหารหรือสีย้อมผ้า ได้แก่ เหง้าขมิ้นชันใช้แต่งสีเหลืองในอาหาร ผลสุกฝักปลั่ง หรือ ฝักปิ้งใช้ แต่งสีแดงเข้มในอาหาร เปลือกสะเดาให้สีแดงใช้ย้อมผ้า รากมะหาดให้สีเหลืองใช้ย้อมผ้า นอกจากนี้ยัง มีการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์อีกมากมาย เช่น ลอบ ไช เอื้อ ข้องลอยหรือข้องเป็ด อีจู้ สุ่ม คุ่ม ปลาไหลใช้ในการจับดักสัตว์ หรือนำมาเมื่อปลา

2.3 การนำมาใช้ใช้ประโยชน์ตามความเชื่อและพิธีกรรม

ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนแห่งนี้มีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ คนในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ(นิกายเถรวาท) ซึ่งชุมชนแห่งนี้ยังยึดความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติและมีนำพืชสมุนไพร มาใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ขมิ้นชัน ส้มป่อย หรือนำมาประกอบพิธีกรรม เช่น pua toj / ปัวต้อ ใช้สำหรับคนที่ถูกผีเข้า qos tshav / ก่อซ้า ใช้แก้คนเล่นของใต้ Tshuaj sam nyuj / ชั่วฉ่าหยู่ ใช้สำหรับคนโดนของ Txir kos / จื่อก่อใช้สำหรับอาการขวัญผวาโดยมีการใช้ประกอบพิธีกรรม เป็นต้น

2.4 การนำพืชสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรค

เนื่องจากการใช้พืชสมุนไพรเพื่อรักษายาเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรงมากยังคงนิยมใช้ในผู้ที่นับถือความเชื่อแบบดั้งเดิมและนับถือผี โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญและชนเผ่าให้ความเคารพนับถือคือ หมอประจำหมู่บ้าน เช่น หมอสมุนไพร หมอผี และผู้อาวุโส เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร เพราะถือว่าบุคคลเหล่านี้เปรียบเสมือนสถาบันที่ทรงความศักดิ์สิทธิ์และเป็นคัมภีร์หรือตำราที่จะบอกกล่าวและถ่ายทอดความรู้ต่อไปยังลูกหลาน โดยผู้ที่สืบทอดมักจะเป็นลูกหลานของตนเองตลอดจนผู้ที่สนใจจากที่ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนนิยมใช้พืชสมุนไพรรักษาเมื่อมีการเจ็บป่วยไม่รุนแรง เช่น การเกิดบาดแผล เป็นไข้ ปวดท้อง ท้องผูก ท้องร่วง หรืออาการปวดเมื่อยจากการทำงาน

3) วิธีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร

วิธีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรในชุมชนแห่งนี้ เป็นการจัดการเชิงผสมผสานระหว่างการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่อาศัยพิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยมเป็นฐานสำคัญ ผสมผสานกับแนวคิดการจัดการที่ลดการพึ่งพิงพิธีกรรมแต่ด้วยเหตุผลที่ชัดเจนขึ้นชุมชนมีการจัดสรรพื้นที่ที่ข้องเกี่ยวและดูแลสุขภาพเพื่อให้ทุกคนรอบรู้สะดวกในการนำพืชสมุนไพรมาใช้ มีการสืบทอดภูมิปัญญาในการใช้พืชสมุนไพรเพื่อประโยชน์ต่อการใช้ในการชีวิตประจำวันการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการรักษา

อาการเจ็บป่วยของแต่ละครอบครัว การแนะนำวิธีการรักษาต่างๆ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีการเสาะแสวงหาพืชสมุนไพรมาใช้ในการรักษาเมื่อมีการเจ็บป่วย

แผนภูมิที่ 8 แสดงภูมิปัญญาการจัดการความหลากหลายพืชสมุนไพร

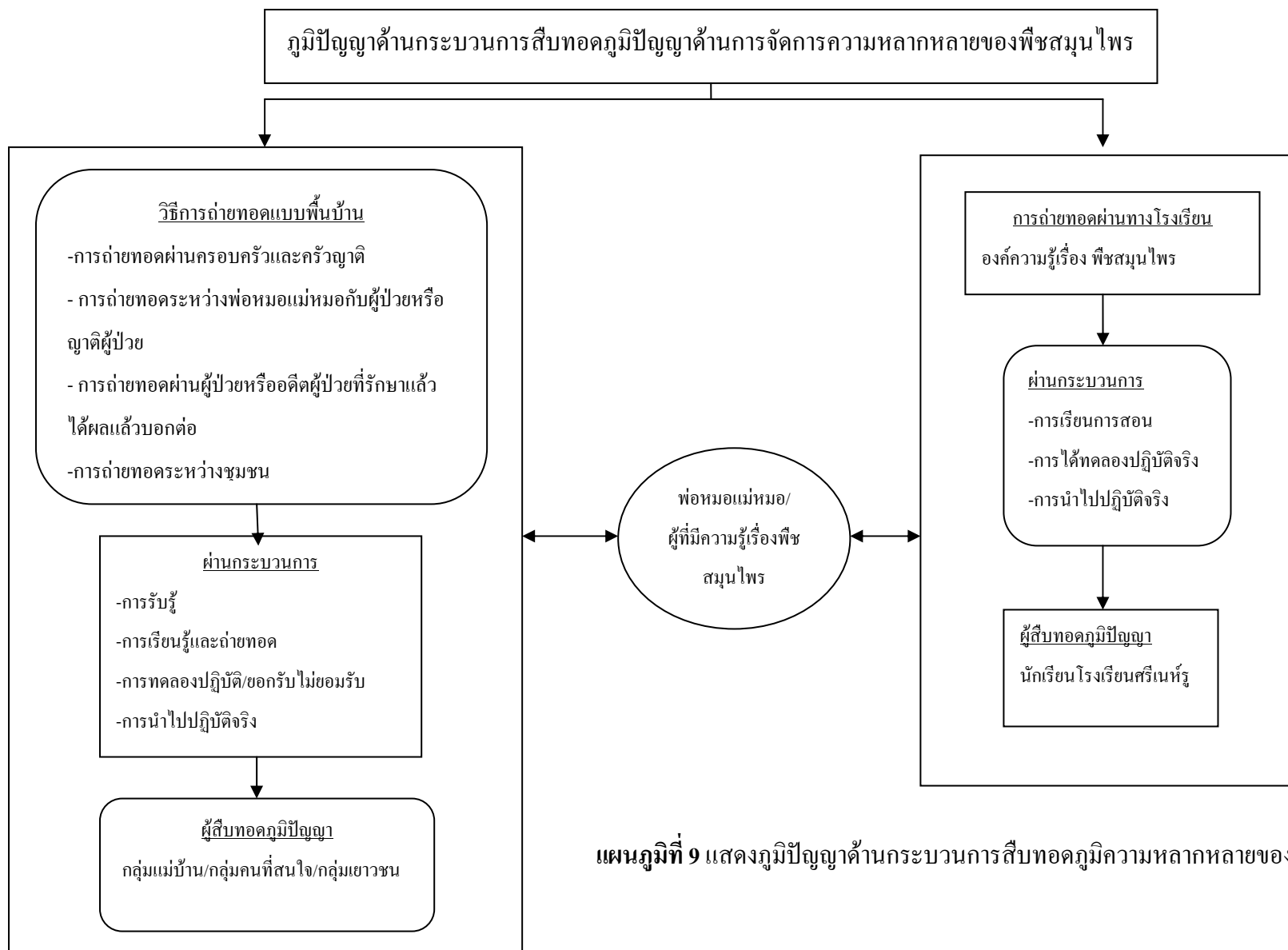
5.1.3 ภูมิปัญญาด้านกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง

กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรธรรมชาติของภูมิปัญญา จะเป็นลักษณะขององค์ความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองจากการศึกษาพบว่า กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญามีการถ่ายทอดและการสืบทอดโดยผ่านครอบครัว เครือญาติ พ่อหมอแม่หมอ และผู้ที่เคยได้เจ็บป่วย ผ่านการรับรู้ เรียนรู้ ทดลอง ปรับปรุง และการประยุกต์ใช้ มีการสืบทอดทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมโดยผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และระบบผู้อาวุโส ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ที่มีธรรมชาติแวดล้อมในการดำรงชีวิตวิถีชีวิตเกี่ยวกับระบบนิเวศ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่ได้อาศัยอยู่ในระบบนิเวศนั้นๆ ความเข้าใจ และการพึ่งพาจึงนำไปสู่การตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตที่มีผลต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญา

จากการศึกษาพบว่าผู้ที่มีความสำคัญในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้พืชสมุนไพรในชุมชนพ่อหมอแม่หมอ เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาความเจ็บป่วยให้กับคนในชุมชนเป็นเวลานานเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือเป็นกระบวนการสืบทอดอยู่ตลอดเวลา ลักษณะของการสืบทอดภูมิปัญญาในการใช้พืชสมุนไพรของชุมชนแห่งนี้เกิดจาก การรับรู้ การเรียนรู้ การจดจำ และการทดลองใช้จนมีประสบการณ์ และกลายเป็นผู้สืบทอดต่อคนรุ่นหลังต่อไป

ส่งผลให้เกิดการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อให้เกิดความคงอยู่ทั้งชนิดและจำนวนของพืชสมุนไพรเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันจากการศึกษาพบว่าในการเสาะแสวงหาพืชสมุนไพรของพ่อหมอแม่หมอ และผู้อาวุโสมักจะนำ พืชสมุนไพรมาขยายพันธุ์ การขยายพันธุ์ของพืชสมุนไพรในชุมชนแห่งนี้มีหลากหลายวิธี เช่น การขยายพืชสมุนไพรภายในป่าตามแหล่งธรรมชาติที่พบ และการนำพืชสมุนไพรนำมาปลูกไว้รอบๆ บริเวณบ้าน และภายในชุมชนเพื่อความสะดวกในการใช้ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มปริมาณให้มากยิ่งขึ้น การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรโดยหมอพื้นบ้านจึงเป็นการแพร่กระจายความหลากหลายของพืชสมุนไพร เพราะได้มีการนำพันธุ์พืชสมุนไพรมาเพาะเลี้ยง คัดเลือกพันธุ์ และแพร่พันธุ์ออกไป นอกจากจะทำการขยายพันธุ์ด้วยตนเอง แล้วยังเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร เช่น การสอนให้รู้จักลักษณะทางกายภาพ วิธีการเก็บ วิธีการใช้ และวิธีการอนุรักษ์พืชสมุนไพรแก่คนในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้านและคนในชุมชนได้รู้จักและเห็นคุณค่าของพืชสมุนไพร

กล่าวโดยสรุปว่า ภูมิปัญญาด้านกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีการสั่งสมประสบการณ์ ถ่ายทอดสืบทอดต่อกันมา เป็นวิถีชีวิตที่มีการใช้สมุนไพร ส่งผลให้เกิดการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในด้านการใช้พืชสมุนไพรในการดูแลสุขภาพสุขภาพของคนในชุมชน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา มาจากบรรพบุรุษ บิดา มารดา พ่อหมอแม่หมอ ผู้อาวุโส หรือผู้ที่มีความรู้ทางด้านการใช้พืชสมุนไพรที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การสั่งสมความรู้ ประสบการณ์ โดยความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้อาการป่วยของโรคแต่ละชนิด การเรียนรู้ชนิดของพืชสมุนไพร สรรพคุณทางยา วิธีการเก็บและแหล่งที่อยู่ของพืชสมุนไพร วิธีการนำมาใช้ วิธีการแปรสภาพพืชสมุนไพรชนิดต่างๆผ่านการสังเกต การทดลองใช้ การเลือกสรรและการสั่งสมสืบทอดสู่คนรุ่นลูกหลาน เพื่อแก้ไขปัญหาความเจ็บป่วย จึงทำให้การใช้สมุนไพรยังคงดำรงอยู่ในชุมชนแห่งนี้

แผนภูมิที่ 9 แสดงภูมิปัญญาด้านการสืบทอดภูมิความหลากหลายของพืชสมุนไพร

5.4 แนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของ พืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

การหาแนวทางการสืบทอดการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของ พืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนทีมวิจัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มทีมวิจัยชาวบ้าน
2. กลุ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.1 ทีมวิจัยชาวบ้าน

ได้มีการสรุปบทเรียนที่ได้จากการทำงานในโครงการทำให้พบว่าตนเองมีข้อดีข้อเสียอย่างไร และได้มีการพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างไรบ้าง สามารถสรุปได้ ดังนี้

1) จากการประเมินตนเองทำให้ทีมวิจัยสามารถเห็นจุดแข็งและจุดอ่อนของตนเองในส่วนที่เป็นจุดแข็งก็จะทำให้ดีต่อไป แต่ในส่วนที่เป็นจุดอ่อนก็จะได้มีการพัฒนาต่อไป

2) ด้านความรู้ความสามารถทีมวิจัยมีความรู้ในเรื่อง พืชสมุนไพรมากขึ้น ทั้งการรู้จักชนิดของ พืชสมุนไพรมากขึ้น รวมถึงสรรพคุณ การนำมาใช้ประโยชน์ และแหล่งของพืชสมุนไพร ซึ่งก่อนหน้านี้ พืชสมุนไพรบางตัวทีมวิจัยเองไม่ทราบว่าเป็นพืชสมุนไพรสามารถรักษาการเจ็บป่วยได้ แต่เมื่อได้มาร่วมเรียนรู้กับแม่หมอ ก็ทำให้ทราบว่าพืชชนิดนั้นๆ เป็นพืชสมุนไพรและสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันต่อไป รวมทั้งสามารถนำไปถ่ายทอดสู่ลูกหลานต่อไป

3) การขยายเครือข่าย พบว่า ในระยะที่ 1 มีจำนวนทีมวิจัยกลุ่มหนึ่ง แต่ต่อมาในระยะที่ 2 ได้มีคนให้ความสนใจมากขึ้นมีคนเพิ่มขึ้นในกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านก็ได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น กลุ่มเยาวชนที่สามารถอ่านออกเขียนได้และโตขึ้นมาระดับหนึ่งก็เข้าร่วมเป็นทีมวิจัย และมีความต้องการที่จะสานงานต่อ รวมทั้งกลุ่มเยาวชนที่ยังเด็กอายุระหว่าง 10-12 ปีก็มีความสนใจในเรื่อง พืชสมุนไพรมากขึ้นและอยากเรียนรู้กับพ่อหมอแม่หมอรวมทั้งผู้ที่มีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพรคนอื่นๆ ในหมู่บ้านรวมไปถึงสานต่องานสู่ลูกหลานในชุมชน

4) กลุ่มเยาวชนต้องการโรงอบสมุนไพรเพื่อจะช่วยรักษาโรคภัยต่างๆ ให้หายเร็วขึ้น ต้องการครูสอนนวดพืชสมุนไพรเพื่อในอนาคตจะสามารถนำความรู้ที่ได้ไปหารายได้เสริม

5) ด้านการหนุนเสริม อยากให้องค์กรบริหารส่วนตำบลช้างเผือก เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ด้านทางโรงเรียนอยากให้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องพืชสมุนไพรในชุมชน ต้องการโรงเก็บพืชสมุนไพรโดยอาจจะเก็บพืชสมุนไพรบางชนิดที่สามารถเก็บรักษาได้ ต้องการศูนย์การเรียนรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร นอกจากนี้แล้วแล้วยังต้องการให้หน่วยงานสาธารณสุขเข้ามามีบทบาทด้วย

4.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.2.1 องค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก

1. ทางอบต. ช้างเผือกมีความพร้อมที่จะสนับสนุนงบประมาณ แต่เหนือสิ่งใด จะต้องเขียนโครงการและจะต้องจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมาเพื่อรองรับโครงการ โดยนายกวิรัช ยั่งยืนกุลเห็นว่า ควรมีการตั้งเป็นชมรมโดยเปิดรับสมัครสมาชิกซึ่งจะเป็น และมีการแบ่งบทบาทกลุ่มคนในองค์กรให้ชัดเจน การจัดกิจกรรม โดยกิจกรรมจะต้องมีความต่อเนื่อง

2. ในส่วนของสิ่งที่สามารถหนุนเสริมได้เลยคือ การทำเอกสารเรื่อง องค์ความรู้พืชสมุนไพรซึ่งทางอบต.ช้างเผือกจึงรับไปทำต่อประมาณ 30 เล่ม และนำหนังสือองค์ความรู้ไปถ่ายทอดแก่คนที่อยากเรียนรู้ต่อไป และนำไปใช้ในการเรียนรู้ตามกิจกรรมที่ชมรมได้วางกิจกรรมไว้

อาจสรุปได้ว่า ทางองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือกมีความพร้อมที่จะสนับสนุนทั้งในงบประมาณและการเป็นที่ปรึกษาของชมรม และมองว่าน่าจะมีการกำหนดหลักสูตรเรียนรู้พืชสมุนไพรประจำชุมชน แต่ทางทีมวิจัยและชุมชนต้องมีการจัดให้เป็นระบบมีการจัดตั้งเป็นชมรมเพื่อให้เป็นกลุ่มก้อนทำให้ง่ายต่อการของบประมาณต่อไป

4.2.2 โรงเรียนศรีเนห์รุ

ทางคุณครูมีความสนใจเป็นอย่างมากที่จะเอาเรื่อง พืชสมุนไพรมาให้นักเรียนได้เรียนรู้ และสนใจที่จะนำพืชสมุนไพรมาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ผอ.สมพงศ์ วิชัยสิงห์ ให้ความเห็นว่า เห็นด้วยที่จะนำความรู้ต่างๆ ไปให้นักเรียนได้เรียนแต่จะเป็นไปในรูปแบบใดต้องให้คุณครูฝ่ายวิชาการได้ดูข้อมูลอีกทีหนึ่ง ซึ่งขอข้อมูลจากเอกสารระยะที่ 1 ซึ่งมีส่วนของข้อมูลเรื่องการผสมด้วยด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การเขียนหลักสูตรท้องถิ่นต้องใช้ระยะเวลาเป็นปี แต่ระหว่างนั้นอาจจะให้นักเรียนได้เรียนรู้เป็นกิจกรรมไปก่อน ทางด้านคุณครูท่านอื่นก็เห็นด้วยที่จะนำข้อมูลเรื่องนี้มาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากเป็นเรื่องใกล้ตัวนักเรียน และเห็นพ่อแม่ตนเองใช้มาตลอดซึ่งบางคนก็รู้ว่าเป็นยาสมุนไพรบางคนก็ไม่รู้ ซึ่งความรู้เหล่านี้ นักเรียนสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้

5.5 การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้งบ้านขุนช้างเคียน

สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ

1) ผลของการอนุรักษ์พืชสมุนไพรและความหลากหลายทางชีวภาพ

การถ่ายทอดความรู้ที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์พืชสมุนไพรนั้นสืบเนื่องมาจากเนื้อหาขององค์ความรู้ในการใช้พืชสมุนไพร ส่วนหนึ่งจะกล่าวถึงการเสาะแสวงหาพืชสมุนไพรและการขยายพันธุ์เพื่อให้มีปริมาณของสมุนไพรมากขึ้นและเพื่อสะดวกในการนำมาใช้จึงได้มีการสอนถึงวิธีการเสาะแสวงหาพืชสมุนไพร โดยมีการคำนึงถึงการมีใช้ในวันข้างหน้าและการขยายพันธุ์โดยนำมาปลูกบริเวณรอบๆ บ้านและบริเวณภายในชุมชนรวมทั้งการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรตามแหล่งที่พบตามธรรมชาติ และเนื่องจากปัจจุบันที่สภาพแวดล้อม มีการเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ทำให้พืชสมุนไพรหลายชนิดเริ่มสูญหายรวมทั้งมีจำนวนลดน้อยลง ชาวบ้านและพ่อหมอแม่หมอภายในชุมชนแห่งนี้จึงได้พยายามที่จะเพิ่มทั้งชนิดและปริมาณพืชสมุนไพร โดยมีการขยายพันธุ์เพื่อให้มีจำนวนมากขึ้น หากพบเจอพืชสมุนไพรตัวใดที่มีจำนวนน้อยและหายากจะรีบนำมาขยายพันธุ์ทันที พร้อมทั้งแนะนำให้ผู้อื่นปลูกด้วยเช่นกัน ในส่วนของการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรภายในบริเวณแหล่งที่พบส่วนมากจะอยู่ในป่าในการเสาะแสวงหาในแต่ละครั้ง เมื่อมีการนำพืชสมุนไพรแล้วในมักมี การคำนึงถึงวันข้างหน้าเสมอ จึงได้มีการอนุรักษ์พืชสมุนไพรโดยการขยายพันธุ์ หากชนิดใดขยายพันธุ์ไม่ได้ก็จะนำมาใช้ในปริมาณที่น้อยและถนอมไว้ใช้ในวันข้างหน้าด้วยเช่นกันเช่น การตากเอาเปลือกจะตากเอาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง จะไม่ตากทั้งหมดซึ่งทำให้ต้นสมุนไพร สามารถมีชีวิตรอดต่อไปได้ การขยายพันธุ์ในแหล่งที่พบ นอกจากเป็นการเพิ่มปริมาณพืชสมุนไพรให้มีมากขึ้นแล้วยังเป็นการอนุรักษ์ความหลากหลาย ทางชีวภาพไปด้วย เมื่อมีพืชพันธุ์และสมุนไพรอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสมเกื้อกูลซึ่งกันและกันของสิ่งมีชีวิตแล้ว ย่อมส่งผลดีต่อระบบนิเวศต่อไปด้วยเช่นกัน

2) ผลของการพึ่งพาตนเองจากการใช้พืชสมุนไพรในการดูแลสุขภาพ

การดูแลสุขภาพโดยใช้พืชสมุนไพรภายในชุมชนแห่งนี้ได้มีการสืบทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรมาจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบันซึ่งยังมีการใช้อยู่เพราะความเชื่อด้านสรรพคุณของพืชสมุนไพรและความสะดวกในการนำมาใช้ ซึ่งมีเกือบทุกครัวเรือนในบริเวณรอบๆ บ้านหากเกิดการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ สามารถดูแลรักษาตนเองได้ภายในครอบครัว โดยใช้พืชสมุนไพรที่มีบริเวณรอบๆ บ้านหรือภายในชุมชน การมีความรู้ในการใช้พืชสมุนไพร และมีตัวพืชสมุนไพรอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดความสามารถในการดูแลสุขภาพของตนเองได้และการใช้พืชสมุนไพรที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาทำให้เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดขึ้นภายในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการรักษาอาการเจ็บป่วยของแต่ละครอบครัว โดยการแนะนำวิธีการรักษาในด้านต่างๆ มีการช่วยเหลือ เสาะแสวงหาพืชสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง

นอกจากการพึ่งพาตนเองจากการใช้พืชสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยแล้ว พืชสมุนไพรที่ปลูกรอบๆ บริเวณบ้านยังสามารถนำมาประกอบอาหารได้ด้วยเช่นกัน และมีสรรพคุณทางการดูแลรักษาสุขภาพ ซึ่งพืชสมุนไพรที่สามารถนำมาเป็นอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชผักพื้นบ้านและพืชผักสวนครัวที่มีอยู่ในชุมชนและชุมชนยังคงนิยมบริโภค เนื่องจากมีความรู้ที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเกี่ยวกับสรรพคุณของพืชแต่ละชนิดที่ส่งผลต่อร่างกายรวมทั้งมีความเชื่อว่าการบริโภคพืชผักพื้นบ้านและผักสวนครัวบริเวณภายในชุมชนมีความปลอดภัยจากสารเคมีต่างๆ ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเพื่อการผลิตอาหารทั่วไป ทำให้ชุมชนแห่งนี้นิยมบริโภคพืชผักพื้นบ้านและพืชผักสวนครัวจึงมีการนำมาปลูกไว้บริเวณรอบๆ บ้านเพื่อสะดวกในการนำมาบริโภคโดยไม่ต้องซื้อจากแหล่งอื่น และหาได้ง่ายเป็นผลผลิตที่หาได้ภายในชุมชน การบริโภคพืชผักเหล่านี้จึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งด้านการใช้พืชสมุนไพรเป็นยารักษาโรคการใช้พืชสมุนไพรที่เป็นอาหาร รวมทั้งความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและพึ่งพาอาศัยกันอันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้แนวทางหนึ่ง

ปัจจัยมีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง

1) ปัจจัยภายในมีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง

- วิถีชีวิตความเป็นอยู่

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ทำให้มีชีวิตที่สัมพันธ์และเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ดังนั้นในการนำสมุนไพรมาใช้ไม่ว่าจะการกินการอยู่ การเจ็บป่วย การประกอบพิธีกรรมความเชื่อและการนำมาใช้สอยด้านอื่นๆ จึงได้ใช้องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการจัดการ เช่น การกินอยู่ที่ชนเผ่ารู้จักการนำพืชผักมาเป็นอาหารทุกฤดูกาล พืชผักพื้นบ้านที่มีการเก็บจากป่าเช่น ปลีกล้วยป่า หน่อไม้ ส่วนผักที่เก็บตามแหล่งน้ำได้แก่ ผักกูด และผักที่เก็บในหมู่บ้านในไร่ ในสวน ในนา เช่น ใบบัวบกนำมาจิ้มกับน้ำพริก เป็นต้น ในการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาการเจ็บป่วยมักจะใช้พืชสมุนไพรเมื่อมีอาการเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรงเช่น มีความผิดปกติของทางเดินอาหารลักษณะเช่นนี้ ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้หากเกินความสามารถก็จะพึ่งพาพ่อแม่แม่หมอบประจำหมู่บ้าน สำหรับการนำพืชสมุนไพรของหญิงหลังคลอดบุตรนิยมใช้พืชสมุนไพรในการบำรุงร่างกายเพื่อให้มีน้ำนมเพียงพอสำหรับเลี้ยงบุตร ส่วนการใช้สมุนไพรเพื่อ การประกอบพิธีกรรมผู้ประกอบพิธีกรรมจะเป็นผู้ที่รู้ว่

จะต้องใช้อะไร ซึ่งจะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนล้วนมีแต่ความสอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างพึ่งพาเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

- การเคารพผู้อาวุโส

เนื่องในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีจารีตเกี่ยวกับการเคารพนับถือบิดา มารดา และผู้อาวุโสเพราะมีการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ สังคมของชนเผ่าม้งนั้น ผู้อาวุโส บิดามารดา พ่อหมอแม่หมอ ถือว่าเป็นสถาบันที่ทรงความนับถืออย่างยิ่ง เมื่อผู้เฒ่าผู้แก่ทำอะไรสอนอะไรจึงได้รับการปฏิบัติอยู่เสมอเนื่องจากบุคคลเหล่านี้เปรียบเสมือนคัมภีร์ทางศาสนา หรือเป็นตำราเรียนทางศาสนาเนื่องจากคนในชุมชนส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ (นับถือผี) รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เพราะว่สิ่งต่างๆ เหล่านี้ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นตำรา ดังนั้น คำสอนเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เช่น พิษสมุนไพรหรือการรักษาโรคร้ายต่างๆ ด้วยพิษสมุนไพรรวมถึงพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ที่มีในชุมชน จึงได้รับการปฏิบัติสืบต่อนับว่าเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบนี้เอาไว้

- การอบรมสั่งสอน

ผู้อาวุโสของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนนั้น มักเป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน โดยเฉพาะในการทำพิธีกรรมแบบดั้งเดิมต่างๆ เมื่อคนรุ่นลูกหลานได้เห็นเหตุการณ์ ทำให้เกิดการซึมซับความรู้ผ่านรุ่นพ่อแม่และรุ่นลูกภายในครอบครัวและขยายต่อไปภายในชุมชน เช่น การถ่ายทอดความรู้การใช้พิษสมุนไพรและแหล่งของพิษสมุนไพร โดยไปหาพิษสมุนไพรจากแหล่งที่อยู่ในป่าหรือในหมู่บ้าน ในที่สุดลูกหลานก็จะสามารถนำความรู้มาปฏิบัติจริงได้และสามารถนำมาใช้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

- พิธีกรรม ความเชื่อ

ชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนยังมีความเชื่อเรื่องพิธีกรรมมากเนื่องจากชุมชน มีความเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าม้งในเรื่องของความเชื่อเรื่องการใช้พิษสมุนไพรเพื่อการรักษาการเจ็บป่วย พบว่า พ่อหมอแม่หมอให้ ผู้อาวุโส และครอบครัวให้ความเชื่อและศรัทธาต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นอย่างมาก รวมทั้งคนเฒ่าคนแก่ในปัจจุบันและผู้ที่มีความยากจนที่สื่อสารภาษาไทยไม่ได้ ยังคงเชื่อเรื่องในการใช้พิษสมุนไพรเพื่อการรักษาอยู่ โดยเฉพาะอาการเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรงมากเพราะเชื่อว่าพิษสมุนไพรในชุมชนมีความปลอดภัยไม่มีสารตกค้างซึ่งจะไม่ส่งผลในภายภาคหน้า

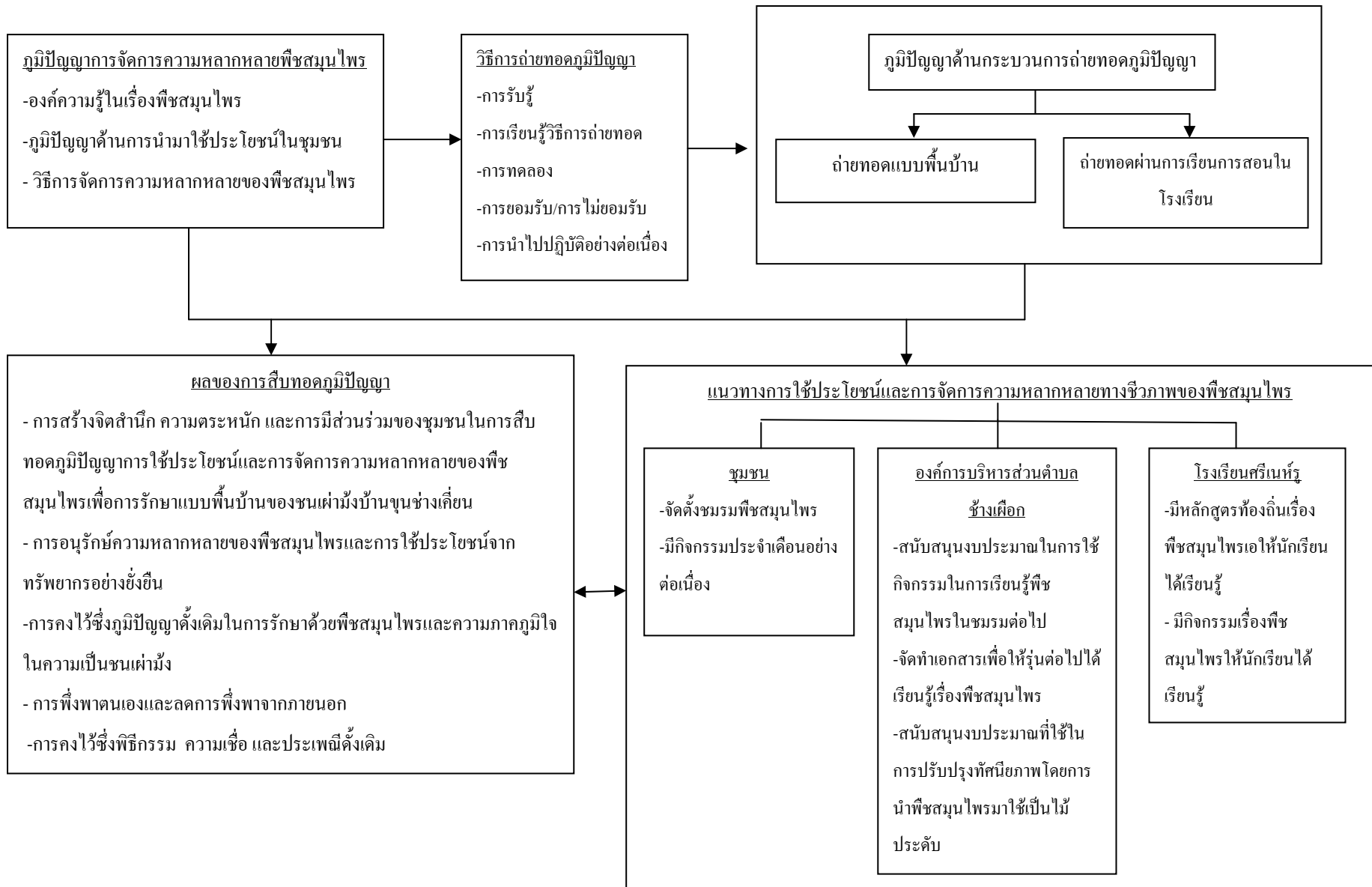
2) ปัจจัยภายนอกมีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง

- ความเชื่อค่านิยมสมัยใหม่และการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ

จากการได้รับความเชื่อค่านิยมสมัยใหม่และการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐส่งผลให้ภายในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนมีการอำนวยความสะดวกในด้านสาธารณูปโภค เช่น มีการตัดถนนเข้าสู่ชุมชนหลายเส้นทำให้การสัญจรไปมาสะดวกมากกว่าเดิมมีเส้นทางเข้า-ออก ทำให้มีความสะดวกสบาย ส่งผลให้มีการให้โอกาสในการศึกษาสูงขึ้นรวมถึงทำให้คนในชุมชนสามารถติดต่อกับชุมชนภายนอกได้มากขึ้นทำให้คนในชุมชนบางส่วนไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาดั้งเดิม มองเห็นประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อเป็นสิ่งล้าสมัยมลายไม่น่าเชื่อถือ หากเป็นเรื่องของการเจ็บป่วยชาวบ้านในปัจจุบันมักหันมานิยมแพทย์แผนปัจจุบันหรือไปโรงพยาบาลมากขึ้นและหันหลังให้กับการรักษาแบบพื้นบ้าน

- วิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่

เนื่องจากชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนไม่ห่างไกลจากตัวเมืองมากนัก การได้รับข่าวสารต่างๆ การได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกมีผลทำให้วิถีการปฏิบัติมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ลดลง เช่น เดิมชุมชนมีป่าดงซึ่งเป็นที่ห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนั้นโดยเด็ดขาด แต่ปัจจุบันก็ไม่มีป่าดงซึ่งเนื่องจากไม่มีชาวบ้านสนใจและไม่มีการทำพิธีเช่นไหว้ด้านการรักษาการเจ็บป่วยชาวบ้านก็หันไปรักษาความเจ็บป่วยจากโรงพยาบาลมากขึ้น จากการสอบถามพ่อหมอแม่หมอประจำหมู่บ้านทราบว่า ในการคลอดบุตรของในคนชุมชนปัจจุบันไม่มีใครมาให้ทำคลอดเนื่องจากหญิงที่ตั้งครรภ์ในชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยนส่วนมากไปคลอดที่โรงพยาบาล ซึ่งที่กล่าวมาล้วนเป็นวิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนไปภายในชุมชนแห่งนี้

แผนภูมิที่ 10 แสดงบทสรุปของโครงการ

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

ชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตและวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะของตนเองผ่านระบบความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือความหลากหลายของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชน เป็นการเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมมนุษย์ที่มีโครงสร้างทางสังคมที่เชื่อมโยงต่อกันไปมา ผ่านระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เป็นต้น ซึ่งเริ่มจากปัจเจกชน ครอบครัว และองค์กรต่างๆ และเชื่อมโยงกับสังคมพืชหรือต้นไม้ซึ่งมีโครงสร้างของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตเชื่อมโยงกัน โดยที่สังคมมนุษย์กับสังคมพืชหรือต้นไม้นี้อาจเป็นได้ทั้งการส่งเสริมและการทำลายซึ่งกันและกัน แต่สำหรับในชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนแห่งนี้ ซึ่งให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงของการส่งเสริมซึ่งกันและกันมากกว่าการทำลาย เพราะในสังคมของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนแห่งนี้ มีระบบคิด ระบบคุณค่า ที่มีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง และมนุษย์อยู่ภายใต้การคุ้มครองของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นกันมนุษย์จึงมีความนอบน้อมต่อธรรมชาติ ซึ่งอาจเรียกโดยรวมว่าเป็นอุดมการณ์และเป็นการคำนึงของคนในชุมชนในการใช้ชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนเป็นชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่พร้อมจะอำนวยความสะดวกก่อนในชุมชนและนอกชุมชน แม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ก็ไม่มากมายนักและถือได้ว่าอยู่ในขั้นที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจะสามารถฟื้นคืนตนเองได้ทันกับความต้องการของมนุษย์ ยิ่งไปกว่านี้ ชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ยังเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ยังคงยึดถือและปฏิบัติตามประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อดั้งเดิมของบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดเรื่อยมาแม้ว่าระยะเวลาที่ผ่านมาประเพณี ความเชื่อ ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม ชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนแห่งนี้ได้สื่อความหมาย หรือสื่อสารข้อมูลความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะของตนเองด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร ผ่านทางกระบวนการสืบทอดหรือส่งต่อภูมิปัญญาชาวบ้านจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งหรือจากบุคคลหนึ่ง สู่อีกบุคคลหนึ่งอย่างเหมาะสมกับห้วงเวลาและสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ก็ได้มีการผันแปรไปตามเวลาสอดคล้องกับแนวคิดของ ธวัช ปลูกเฒาก (2531) ที่กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้หมายถึง เพียงการศึกษาในอดีตเท่านั้น แต่หมายถึง ศักยภาพของชาวบ้านในการประสานความรู้ใหม่ๆ ประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อให้เกิดทางเลือกใหม่เพราะภูมิปัญญาคุณหนึ่งสมัยหนึ่ง ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการ การรอบรู้ของสังคม ในขณะเดียวกัน ปกรณ์ จริงสูงเนิน (2536) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญาที่แท้จริงนั้นต้องประกอบด้วยความรู้สำคัญใน 3 ประการ คือ 1) ความรู้สืบทอดสืบทอดต่อส่วนรวม 2) ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชน 3) ความรู้เกี่ยวกับ

เทคโนโลยีหรือเทคนิควิธีการต่างๆ อย่างเช่น วิธีการรักษาการเจ็บป่วยและการใช้พืชสมุนไพรของชุมชน
เผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

การใช้พืชสมุนไพรของชาวบ้านภายในชุมชนชนเผ่าม้งนี้ มักมีความเกี่ยวข้องกับบริบทของ
ชุมชนเนื่องจากมีลักษณะเป็นสังคมชนบทและสถานพยาบาลมีความห่างไกลจากหมู่บ้านหากเกิดการ
เจ็บป่วยแก่ผู้หนึ่งผู้ใดในชุมชน ครอบครัวจะเป็นกลุ่มแรกที่คิดหาวิธีในการรักษา นอกจากครอบครัวแล้ว
ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านมักมีส่วนร่วมในการหาสาเหตุและหาวิธีการรักษาเยียวยาอาการป่วยด้วย
เช่นกัน เป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้ป่วย ครอบครัว ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านภายในชุมชน
การแนะนำวิธีการรักษามักมีการแนะนำให้ใช้ยาสมุนไพรชนิดใดและวิธีการรักษาวิธีใดร่วมด้วย เพื่อให้
อาการป่วยหายเร็วขึ้น พืชสมุนไพรจึงเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาการเจ็บป่วยภายในชุมชนและเนื่องจาก
ชุมชนแห่งนี้มีการปลูกพืชสมุนไพรเกือบทุกครัวเรือนรวมทั้งยังมีป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ พืชสมุนไพร
จึงมีอยู่มากมาย ประกอบกับการมีความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรของชุมชน การมีพืชสมุนไพรนานาชนิด
อยู่ภายในชุมชนการแนะนำให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันภายในชุมชนนำไปสู่การพึ่งพาตนเองซึ่ง
สอดคล้องกับอึ้งยง เทาประเสริฐ (2538) การพึ่งพาตนเองจากการรักษาโดยใช้พืชสมุนไพรเป็นสิ่งที่เคย
ได้ผลกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นสิ่งที่ทำได้ภายในชุมชนอีกด้วย

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษา“แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วย
พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนภายในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในชุมชนแห่งนี้มี
การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาความเจ็บป่วย ซึ่งความรู้ที่ได้รับการ
ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เพื่อแก้ไขปัญหาด้านการเจ็บป่วยภายในชุมชน ประสบการณ์ในการรักษา
ความเจ็บป่วยและการดูแลสุขภาพนี้เป็นพื้นฐานในการแก้ไขปัญหาการเจ็บป่วยและการดูแลสุขภาพ
เพื่อให้มีสุขภาพที่ดีเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ เพราะในการดำรงชีวิตย่อมต้องประสบปัญหาด้านการ
เจ็บป่วยอยู่เสมอ การแก้ไขปัญหาที่ได้ผ่านการลองผิดลองถูก การใช้ประสบการณ์เดิมเพื่อหาวิธี
แก้ปัญหามักต้องใช้สติปัญญาและอาศัยสิ่งที่เคยเรียนรู้มาเพื่อแก้ไขปัญหาความเจ็บป่วยและเป็น
วัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดความรู้และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการ
จัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร ซึ่งความรู้ในการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรและ
ความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรได้มีการถ่ายทอดต่อกันมาเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้อาการป่วยของโรคแต่ละ
ชนิด เรียนรู้ชนิดของพืชสมุนไพร สรรพคุณทางยาแต่ละชนิดต่างๆ รวมถึงวิธีการอนุรักษ์พืชสมุนไพรซึ่ง
ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ผ่านการสังเกตการทดลองใช้ การคัดเลือกและสั่งสมสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง
เป็นประสบการณ์ในการเรียนรู้ เพื่อแก้ไขปัญหาอาการเจ็บป่วยได้ด้วยพืชสมุนไพรที่มีอยู่มากมายใกล้ตัว

ซึ่งความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรนี้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและ
พัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการเรียนรู้จากความจริงในการใช้สมุนไพรที่มีการสืบทอด
มาจากบรรพบุรุษ และมีการใช้ผ่านตัวบุคคลที่มีองค์ความรู้ ซึ่งเข้าทำนองเดียวกับ ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์
(2535) ที่ศึกษาระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ พบว่า ระบบการถ่ายทอดการเรียนรู้ร่วมกัน
ในครอบครัวโดยวิธีการสอนและให้ปฏิบัติจริงไปพร้อมๆกัน ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดคือผู้ใหญ่ใน
ครอบครัวที่มีความรู้ที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ส่วนผู้เรียนหรือผู้ที่สืบทอดคือ ลูกหลานหรือเครือ
ญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพการงานหรือคนในชุมชนรุ่นก่อน และเมื่อผู้เรียนมี
ความชำนาญแล้วก็จะทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดหรือผู้สอนคนในรุ่น ต่อๆ ไป เพราะกระบวนการเรียนรู้
ตามธรรมชาติหรือแนววิถีชีวิตไม่ได้มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้จัด ไม่มีสถาบันใดๆ รับผิดชอบแต่เป็น
กระบวนการขัดเกลาหรือกล่อมเกลาทางสังคม ตามแนวคิดของ นิติ เอียวศรีวงศ์ (2536) กล่าวว่า
การถ่ายทอดความรู้ โดยระบบนี้จะเกิดขึ้น ภายในท้องถิ่น ซึ่งระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่มีมา
ตั้งแต่ดั้งเดิมเริ่มโดยการถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัวโดยเริ่มจากบ้าน ต่อจากนั้นจะมีโอกาสเรียนรู้
ในวัดและมีการขยายโอกาสไปจนถึง การเรียนในโรงเรียน การเรียนรู้ในบ้านมีผู้สอนเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ
และประสบการณ์ในสาขานั้นที่อาจเป็นบรรพบุรุษหรือผู้รู้อื่นๆ เนื้อหาที่ถ่ายทอดเป็นวิชาชีพที่มีการ
ถ่ายทอดมานานแล้ว การถ่ายทอดความรู้ เป็นการปฏิบัติได้เป็นอย่างดีผู้เรียนที่นำวิชาที่ได้เรียนรู้มา
ปฏิบัติเป็นเวลานานก็สามารถถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานและผู้สนใจอื่นต่อไปได้

การถ่ายทอดความรู้ในลักษณะดังกล่าว ยังได้มีการขยายออกไปสู่ผู้อื่น ทั้งในระดับเครือญาติ
ใกล้ชิด เพื่อนบ้านในชุมชน และระหว่างชุมชนก็ยังมีถ่ายทอดความรู้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และ
ประสบการณ์ เป็นลักษณะของเครือข่ายสังคมเกิดวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติ
ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน การเรียนรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพทั่วๆ ไปเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นปกติ
และเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนที่ได้สืบทอดต่อๆ กันมาซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชูชาติ
เหลียววานิช (2537) ส่วนการถ่ายทอดความรู้ของพ่อหมอแม่หมอ นอกจากจะได้รับ การสืบทอดมาจาก
บรรพบุรุษแล้ว มักมีการเรียนรู้เพิ่มเติมจากแหล่งต่างๆ เช่น ผู้อาวุโสที่มีความรู้ในการใช้สมุนไพร หรือ
การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างพ่อหมอแม่หมอเอง นอกจากนี้แล้วภายในชุมชนเองยังมีการเรียนรู้ร่วมกัน
โดยมีกลุ่มแม่บ้านพืชสมุนไพรที่สามารถเผยแพร่ความรู้และมีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันอีก
ด้วย

การใช้พืชสมุนไพรเพื่อการพึ่งพาตนเองของคนภายในชุมชนแห่งนี้พบว่ายังมีการรักษาความ
การเจ็บป่วยการดูแลสุขภาพโดยใช้พืชสมุนไพรเกือบทุกครัวเรือน เนื่องจากมีความเชื่อในสรรพคุณของ

พืชสมุนไพรที่สามารถรักษาอาการป่วยได้หายขาดมากกว่ายาแผนปัจจุบันแต่การรักษาด้วยพืชสมุนไพรต้องใช้เวลาในการรักษานานมากกว่าการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน ดังนั้นส่วนใหญ่จึงมีการรักษาควบคู่กันไป รวมทั้งชาวบ้านเองมีความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรมาก่อนประกอบกับภายในชุมชนเองมีพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด ซึ่งหาได้ง่ายทำให้ชุมชนแห่งนี้ยังคงใช้พืชสมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพของตนเอง นอกจากจะใช้พืชสมุนไพรเพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วยแล้ว พืชสมุนไพรยังสามารถนำมาประกอบอาหารได้เช่นกัน และมีสรรพคุณทางยาในการดูแลสุขภาพ ซึ่งชุมชนแห่งนี้นิยมพืชผักพื้นบ้าน และพืชผักสวนครัวจึงมีการปลูกไว้บริเวณรอบๆ บ้านเพื่อความสะดวกในการนำมาบริโภคโดยไม่ต้องซื้อหาจากแหล่งอื่น นอกจากนี้ยังสามารถนำพืชสมุนไพรมาใช้สอยอื่นๆ และในการนำมาประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิบูลย์ เข้มเฉลิม (2532) ที่ได้กล่าวถึง หลักในการพึ่งพาตนเองให้มีคุณภาพชีวิต อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อนและงานวิจัยของ อภิชาติ ขาวสะอาดและคณะ (2538) กล่าวถึง การพึ่งพาตนเองในลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน 2 ลักษณะคือ 1. การพึ่งพาตนเองทางกายภาพ 2. การพึ่งพาตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญาและอำนาจตัดสินใจ

ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีความสมดุลของการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านเนื่องจากปัจจัยหลักๆ คือ 1) ปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ชาวบ้านได้นำพืชสมุนไพรมาใช้ในการดำรงชีวิต เช่น การนำมาประกอบอาหาร การนำมาใช้สอยอื่นๆ การนำมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ และการนำมาเป็นยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ส่วนการเคารพผู้อาวุโส คนในชุมชนเองต่างให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส ส่วนผู้อาวุโสคอยเป็นที่ปรึกษาให้แก่ลูกหลานของตนเอง ในส่วนของการอบรมสั่งสอน เนื่องจากการใช้พืชสมุนไพรในชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนยังเป็นการใช้ในชีวิตประจำวันเป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตร คือไม่ได้หยุดนิ่ง ซึ่งเป็นการถ่ายทอดในลักษณะของครอบครัวเครือญาติเป็นการถ่ายทอดที่เปรียบคล้ายกับวงล้อที่ต้องหมุนอยู่ตลอด เพราะภูมิปัญญาในเรื่องการใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งถือเป็นวัฒนธรรมและจารีตประเพณี และเป็นความรู้เชิงเทคนิค เช่น พ่อหมอแม่หมอจะต้องเรียนรู้จากผู้ที่มีความรู้เรื่องพืชสมุนไพร โดยส่วนมากจะเป็นพ่อถ่ายทอดให้ลูกหรือไม่ก็เป็นปู่ ย่า ตา ยายถ่ายทอดให้หลาน ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ยังคงมีอยู่ และได้มีการปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ สามารถ จันทร์สุรีย์ (2533) ที่ว่า ความรู้เกิดจากการสั่งสมกันมาและมีการถ่ายทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย การถ่ายทอดทำได้หลายวิธี ซึ่งแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นเมื่อชนเผ่ายังนิยมใช้พืชสมุนไพรและชุมชนนั้นมีพ่อหมอแม่หมอหรือผู้อาวุโส ย่อมทำให้การอบรมสั่งสอนการใช้พืช

สมุนไพรรออยู่กับชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยนอันจะนำไปสู่การอนุรักษ์พืชสมุนไพรและพิธีกรรมตามความเชื่อในลักษณะของการอนุรักษ์เชิงวัฒนธรรมที่จะทำให้มีการดำรงอยู่ของ พืชสมุนไพรต่อไป ในส่วนของพิธีกรรม ความเชื่อ พบว่าชาวบ้านมีการนับถือผีและมีความเชื่อแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นความเชื่อในสิ่งที่บรรพบุรุษได้ถือปฏิบัติกันมา เนื่องจากมีปัจจัยแวดล้อมที่ยังเอื้อต่อการนำความเชื่อมาใช้อยู่เสมอ ขณะเดียวกัน หมอผี หมอคาถา พ่อหมอแม่หมอยาสมุนไพรยังมีอยู่ในชุมชน และยังทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือปิดเป่าความทุกข์ของคนในชุมชน ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นที่นิยมกับคนบางกลุ่มบ้าง 2) ปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง ได้แก่ ความเชื่อค่านิยมสมัยใหม่และการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ และวิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และลดการพึ่งพาจากปัจจัยภายนอกชุมชนลงตามลำดับ รวมถึงเกิดเครือข่ายพลังชุมชนในการเรียนรู้ปรากฏการณ์ทางสังคม เพื่อคงไว้ซึ่งภูมิปัญญา ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อดั้งเดิมในการจัดการคนในชุมชนการอนุรักษ์หรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงความหลากหลายของพืชสมุนไพร ตามแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) ในเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งพาตนเอง หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา 2) ในลักษณะกลุ่มการพึ่งพาตนเอง หมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองด้วย ความร่วมมือกับผู้อื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนซึ่งตรงกับอภิชาติ ขาวสะอาด และคณะ (2538) และวิบูลย์ เข้มเฉลิม (2532) ที่มีประเด็นเนื้อหาว่ากันว่า การพึ่งพาตนเองนั้นมีลักษณะที่เกี่ยวพันกันทั้งทางด้าน ระบบประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญาและอำนาจการตัดสินใจ โดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะประกอบกิจกรรมต่างๆ ได้โดยอิสระ เพื่อให้บรรลุหลักประกันของการดำรงชีวิตในเรื่องของการดูแลสุขภาพ และไม่ปกป้องตนเองจากโลกภายนอก

5.3 ผลจากการวิจัยเชิงพัฒนา

5.3.1 ผลการวิจัยเชิงพัฒนาด้านจิตสำนึกและความเข้าใจต่องานวิจัย

- ทีมวิจัยชาวบ้าน มีความเข้าใจต่อลักษณะของงานวิจัยมากขึ้น จากเดิมที่มองเห็นงานวิจัยที่เข้ามาจะนำงบประมาณมาให้ หรือนำสิ่งของมาให้ ซึ่งเมื่อได้ทำงานมาระยะหนึ่งทีมวิจัยชาวบ้านก็ได้เข้าใจงานวิจัยเชิงพัฒนามากขึ้น นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้มีการช่วยเหลือกันมากขึ้น และได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาของตนเอง ทั้งทางด้านพืชสมุนไพร และทางวัฒนธรรมของชนเผ่าม้งที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

- ทีมวิจัยชาวบ้านมองเห็นความเข้าใจงานวิจัยในลักษณะนี้จะต้องร่วมแรงร่วมใจในการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งไม่ได้คาดหวังว่าจะได้สิ่งตอบแทนหรือค่าจ้าง แต่ทำด้วยความเต็มใจ สม่ครใจ เสียสละทั้งเวลา แรงกาย แรงใจ

- องค์การบริหารส่วนตำบลช้างเผือก ก็เริ่มมีการให้การสนับสนุนงานวิจัยเช่น งบประมาณในการจัดกิจกรรมในอนาคต ที่ลงไปทำในพื้นที่ของตนรวมทั้งยังเป็นที่พักพิงที่ดีให้แก่งานวิจัยขึ้นนี้

- โรงเรียนศรีเนห์รุ ในฐานะที่อยู่ในบ้านขุนช่างเคี่ยนโดยตรงก็พร้อมที่จะนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์ต่อ และถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้แก่ลูกหลานบ้านขุนช่างเคี่ยนต่อไป

5.3.2. ผลการวิจัยเชิงพัฒนาด้านการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้หรือเทคนิค

- ทีมวิจัยและชาวบ้าน ได้รับรู้ และเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติการการพัฒนาศักยภาพของตนเองทำให้มีความกระตือรือร้นในการหาแนวทางในการจัดการพืชสมุนไพรในชุมชนและมีความต้องการความรู้เพิ่มเติม

5.3.3 ผลการวิจัยเชิงพัฒนาด้านกระบวนการจัดการกลุ่ม

- ทีมวิจัยชาวบ้านและชาวบ้านมีการร่วมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันมากขึ้น

- จำนวนชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมมีมากขึ้นทั้งในส่วนของชาวบ้านที่สนใจ และกลุ่มเยาวชนและมีลักษณะการมีส่วนร่วมที่หลากหลายมากขึ้น

5.3.4 การเรียนรู้ของทีมวิจัย

- ชาวบ้านมีการร่วมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันมากขึ้น

- ชาวบ้านได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองซึ่งนอกจากเรื่องพืชสมุนไพรแล้วยังตระหนักถึงเรื่องอื่นๆ ด้วย

- ชาวบ้านมีความเข้าใจ ความผูกพันซึ่งกันและกันมากขึ้นตระหนักว่างานจะสำเร็จได้นั้นจะต้องมีความร่วมมือกันและจะต้องร่วมกันทำงาน

5.4 บทเรียนของผู้วิจัย

การศึกษาวิจัยโครงการ “แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” ตั้งแต่ช่วงพัฒนาโครงการวิจัยจนถึงขั้นของการดำเนินงานรวมระยะเวลากว่า 1 ปี ที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างแท้จริง กิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านมามีคุณค่าและเป็นบทเรียน และข้อคิดให้กับนักวิจัยได้เป็นอย่างดีสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การทำงานกับชุมชนต้องมีความอดทนใจเย็นและจริงใจ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อได้รับความจริงใจต่อกันแล้ว งานที่จะดำเนินการต่อไปไม่ใช่เรื่องยาก
2. ด้านการประสานงาน ต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตน เรียนรู้บทบาทหน้าที่ รู้จักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น
3. เรียนรู้ เคารพในความอาวุโส เคารพในสิทธิส่วนบุคคล ความเสมอภาค และการให้คุณค่าความสำคัญกับบุคคล
4. ก่อนการดำเนินการใดๆ ต้องมีการวางแผน เตรียมการเป็นอย่างดี แต่เมื่อผิดพลาดก็ต้องยอมรับ มีการยืดหยุ่นได้ ปรับเปลี่ยนแผนการได้ เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์เฉพาะหน้า
5. การทำงานร่วมกับชุมชนทำให้ผู้วิจัยค้นพบศักยภาพ ความต้องการของตนเอง สิ่งที่ตนเองชอบหรือถนัดแล้วทำได้ดี และสิ่งที่ไม่ชอบ ไม่ถนัด
6. การเรียนรู้ระหว่างทางเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยต้องเก็บเกี่ยวให้ได้มากที่สุด ทั้งเรื่องประสบการณ์ความรู้จากสิ่งที่คุณในชุมชนมอบให้ และผู้วิจัยต้องเปิดใจยอมรับกับสิ่งใหม่ซึ่งเสนอแนะการวิพากษ์วิจารณ์ต่องานของตนเองให้ได้ เพื่อจะนำมาปรับปรุงและพัฒนากระบวนการทำงานให้ดีขึ้น
7. ผู้วิจัยต้องหมั่นทบทวน วัตถุประสงค์และเป้าหมายในงานของตนเองอย่างสม่ำเสมอเพื่อไม่ให้หลงเส้นในความเป็นชุมชนมากเกินไป
8. ความเป็นชุมชนเป็นสิ่งที่มิมีเสน่ห์ ไม่เพียงแต่เป็นผู้ที่ทำงานร่วมกันในฐานะผู้วิจัย และนักวิจัยเท่านั้น ยังมีความปรารถนาดี ความจริงใจ ความเอ็นดู ความห่วงใย ความเป็นญาติมิตรที่คนในชุมชนมอบให้แก่ผู้วิจัย

5.5 ความเห็นของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

งานวิจัยเรื่องนี้ เน้นหนักไปที่การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการดึงภูมิปัญญาการรักษาด้วยพืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เนื่องจากเป็นงานที่ยืดการมีส่วนร่วมของชุมชน เพราะไม่ใช่เพียงแค่ผู้วิจัยไปทำงานในพื้นที่แล้วกอบโกยเอาข้อมูลของชาวบ้านออกมาแล้วมาเขียน แต่งงานวิจัยขึ้นนี้เป็นงานที่ช่วยเสริม แลกเปลี่ยนกันระหว่างทีมวิจัยชาวบ้านและนักศึกษาที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ ทำให้ทั้งนักศึกษาที่เข้าไปทำงานได้เรียนรู้จากชุมชนจริง ชุมชนหรือทีมวิจัยชาวบ้านได้มีการทำกิจกรรมร่วมกันมีการฝึกทักษะต่างๆ ในระหว่างกระบวนการทำงานซึ่งสิ่งเหล่านี้ชาวบ้านสามารถนำไปใช้ในด้านอื่นๆ ได้เช่นการทำโครงการของตนเองเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง ประกอบกับเป็นเรื่องที่มีความน่าสนใจงานวิจัยขึ้นนี้ถือว่าเป็นงานวิจัยที่มีคุณค่า

5.6 ปัญหาและอุปสรรค

1. ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารค่อนข้างเป็นอุปสรรคของผู้วิจัย เพราะไม่ใช่คนท้องถิ่น ต้องมีการปรับตัวนาน แต่ก็มียุทธวิธีแก้ไขคือ การให้กลุ่มเยาวชนที่สามารถอ่านออกเขียนได้มาช่วยเป็นล่าม ซึ่งนอกจากเป็นล่ามแล้วกลุ่มเยาวชนเหล่านี้ยังเป็นกลุ่มคนที่จะเข้ามามีบทบาทเป็นผู้สืบทอดในอนาคตต่อไปอีกด้วย

2. การดำเนินงานไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ เนื่องจากมีกิจกรรมหลายอย่างที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน แต่ละเวทีประชุมมีประเด็นที่ต้องหารือมาก ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้อง จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนแผนเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

3. การติดต่อประสานงานยังคงต้องลงพื้นที่เพื่อนัดหมายการประชุมเพราะการติดต่อทางโทรศัพท์จะเขาร่วมการประชุมชนน้อย

5.6 ข้อเสนอแนะ

1. ขั้นตอนของการพัฒนาโจทย์วิจัย การสร้างความเข้าใจกับทีมวิจัยเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ผู้วิจัยและทีมวิจัยต้องมีความเข้าใจกันไปทิศทางเดียวกันต้องพัฒนาโจทย์ที่เป็นความต้องการที่แท้จริงของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2. การวิเคราะห์ชุมชนแต่ละหมู่บ้านถึงข้อมูลพื้นฐานความสัมพันธ์เครือญาติ ความขัดแย้งในเรื่องใดบ้าง สภาพพื้นที่ของหมู่บ้าน

3. ภาครัฐควรให้การสนับสนุน เครือข่ายและองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และส่งเสริม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน เช่น ป่าดงแซงของชุมชนที่ ปัจจุบันได้สูญหายไปจากชุมชนเนื่องจากขาดการสืบทอดการอนุรักษ์จากคนรุ่นหลัง และการดูแล สุขภาพจากพืชสมุนไพรพร้อมกับการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข

4. ควรมีการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้าน และเชื่อมั่นในพลัง ชาวบ้านหรือพลังชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งฟื้นฟูผู้ที่มีความรู้ด้านต่างๆ เพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงบทบาทและศักยภาพของตนเองตามวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน

5. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อชุมชนอาจมีการเข้าไปในชุมชนอีกครั้งเพื่อประเมินหลังจากปิด โครงการไประยะหนึ่งเพื่อติดตามว่าชุมชนยังคงดำเนินการต่อยอดงานวิจัยหรือไม่ หรือติดตามปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นเพื่อเกิดการต่อยอดอย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- กมลพร สงมี. (2543). การถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีผลต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการพึ่งพาตนเอง. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กฤษฎา บุญชัย. (2540). พลวัตรชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). การพึ่งพาตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ. รุ่งเรืองสานส์การพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2533). การทำงานเพื่อพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. ตำราประกอบวิชาหลักการพัฒนาสังคม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เกษม จันทรแก้ว. (2540). วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. เอกสารประกอบการสอนวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฉลาดชาย รมิดานนท์. (2537). วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่น.
- ชูเกียรติ ลิสุวรรณ. (2535). ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ. เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูชาติ เหลี่ยมวานิช. (2537). เครือข่ายการเรียนรู้ในการดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชนชนบท. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ถวิล ธาราโกชน. (2532). จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2531). ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์อมรินทร์ ดิงกรูป.
- บุญเทียน ประสานทอง. (2531). แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ. สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

ปกรณัม จริตสูงเนิน. (2536). แนวคิดและแนวทางการดำเนินโครงการปกป้องป่าไม้เมืองไทยเพื่อเร่งรัด
ฟื้นฟูต้นน้ำลำธาร. ฝ่ายวิชาการโครงการ รพด.

ประเวศ วะสี. (2530). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.

พรรณี ชัยยาโน. (2545). การอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าลาฮู
กรณีศึกษาบ้านแม่คำน้อย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย. การค้นคว้าแบบอิสระ
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ. (2540). การแพทย์แผนไทยสายใยแห่งชีวิตและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สถาบัน
การแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

มนัส สุวรรณ. (2539). นิเวศวิทยาของมนุษย์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

มฤดี อภิโกมลการ. (2541). ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดความหลากหลายทางชีวภาพ. การค้นคว้าอิสระ
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ยศ สันตสมบัติ. (2542). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และ
ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ยิ่งยง เทาประเสริฐ. (2537). ศักยภาพของภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพ. สถาบันราชภัฏ
เชียงราย: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

ยิ่งยง เทาประเสริฐและธรา อ่อนชมจันทร์. (2537). ศักยภาพของภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการดูแล
รักษาสุขภาพ กรณีศึกษา: การรักษากระดูกหักของหมอเมืองและการดูแลครรภ์ของชาวอำเภอ
จังหวัดเชียงราย. พิมพ์โดยสถาบันราชภัฏเชียงราย.

วิบูล เข้มเฉลิม. (2532). ผู้สังคมเกษตร มีกินตลอดชีวิต. วารสารการศึกษาแห่งชาติ.

วิสุทธิ ไบไม่. (2536). ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สถาบัน
ชุมชนพัฒนาท้องถิ่น กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์.

วันเพ็ญ สุรฤกษ์. (2523). เอกสารคำสอนวิชาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สมพร พวงประทุม. (2543). การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สมุนไพรเพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ
ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สามารถ จันทรสุรีย์. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบทเล่ม 1 .กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. (2533). รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับงานพัฒนา. กรุงเทพฯ.
สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- สุวรรณ ไซยชนะ. (2547). กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของ
พืชสมุนไพรชุมชนปกากะญอ: กรณีศึกษาบ้านหนองหลัก ตำบลตะเคียนปม อำเภอ
ทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ
มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสาวภา พรศิริพงษ์และคณะ. (2539). สถานภาพและทิศทางการวิจัยการแพทย์แผนไทย. กรุงเทพฯ.
โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- เสถียร นันทะ. (2542). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของพืช สมุนไพร
: กรณีศึกษาในวิถีชุมชนไทลื้อ จังหวัดเชียงราย. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตร มหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสรี พงษ์พิศ. (2536.) คีนุ่ร่ากเหง้า. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์เทียนวรรณ.
- _____. (2534). ภูมิปัญญาชาวบ้าน. วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท .เอกสารประกอบการ
สัมมนาวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อภิชาติ ขาวสะอาด, อัมมาร สยามวาลา, กอบกุล ราชะนาคร. (2538). ความหลากหลายของ
พืชพันธุ์. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย.
- อภิญญา สุมาและคณะ. (2540). โครงการศึกษาหมู่บ้านหัตถกรรมไม้แกะสลักกับการจัดการ
ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษา: หมู่บ้านถวาย ตำบลขุนนง อำเภอหางดง จังหวัด
เชียงใหม่. วิชาชุมชนทรัพยากร และการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สาขาวิชาการจัดการมนุษย์
กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย.

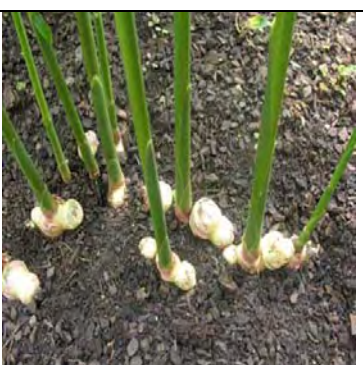
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2540). **ชุมชนและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม**. เอกสารประกอบการสอน
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อินใจ วงศ์รัตนเสถียร. (2543). **การศึกษาความรู้พื้นบ้านของหมอเมืองเกี่ยวกับสมุนไพรและ
สิ่งแวดล้อม**. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับ
สิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุก นาคะบุตร. (2525). **ชนบทไทยในสาทศวรรษที่ผ่านมา**กับบทเรียนของภูมิปัญญาชาวบ้าน.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อพืชสมุนไพรในชุมชนแยกตามประเภทของการนำมาใช้ประโยชน์

1. การนำมาใช้ในการประกอบอาหาร

	ชื่อภาษาไทย กระชายดำ ชื่อวิทยาศาสตร์ Kaempferia parviflora Wall. Ex Baker ชื่อท้องถิ่น qhiav dub / เขี้ยว คู สรรพคุณ แก้ปวดท้อง / ท้องร่วงรุนแรงที่เป็นมูกเลือด / lwv plab liab ส่วนที่ใช้ เหง้า วิธีใช้ กินเหง้าที่สดหรือแห้ง ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย กระเพราแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ Ocimum Sanctum L. ชื่อท้องถิ่น zaub txig theem liab/ เขี้ยว จี่ เต็ง เลี้ยว สรรพคุณ แก้ร้อนใน ส่วนที่ใช้ กิ่ง / ใบ วิธีใช้ กินประกอบอาหาร ถิ่นที่อยู่ ผักสวนครัวปลูกตามบ้าน ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย ข่า ชื่อวิทยาศาสตร์ Languas galanga Sw., Alpinia galanga Stunz. ชื่อท้องถิ่น qhav qub/ เขี้ยว กู สรรพคุณ แก้ปวดฟัน / ปวดหัว / แก้พิษแมลง ส่วนที่ใช้ เหง้า วิธีใช้ คั้นคั้น / ตำพอก ถิ่นที่อยู่ พบได้ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ขิง ชื่อวิทยาศาสตร์ Zingiber officinale Roscoe. ชื่อท้องถิ่น qhiav ntsim/ เขี้ยว จี่ สรรพคุณ แก้ปวดท้อง / ขับลม ส่วนที่ใช้ หัว วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อภาษาไทย ขี้เหล็ก ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cassia garrettiana</i> (Craib.) Inwin & Basneby ชื่อท้องถิ่น taum ntoo/ เต้า ดง สรรพคุณ แก้ผดผื่นคัน ส่วนที่ใช้ ใบ / ยอด วิธีใช้ คั้นอาบ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชยืนต้น
	ชื่อภาษาไทย เครือหมาน้อย ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cissampelos pareira</i> Linn. Var. <i>hirsutus</i> (Buch.ex.DC.) Ferman ชื่อท้องถิ่น sais tom hmab/ ไช ต่อ ม้า สรรพคุณ แก้ปวดท้อง ส่วนที่ใช้ ราก / หัว วิธีใช้ คั้นดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบเขา ประเภท ไม้เลื้อย
	ชื่อภาษาไทย มะเขือ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Solanum wrightii</i> Benth. ชื่อท้องถิ่น lws / หลื่อ สรรพคุณ แก้อาการปวด / แก้ฝี ส่วนที่ใช้ ผล วิธีใช้ เผาไฟแล้วนำไปห่อตรงที่ปวด ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย มะเขือพวง ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Solanum tervum</i> Swartz ชื่อท้องถิ่น txiv pos lws / จี ป่อ ลือ สรรพคุณ บำรุงกำลัง / ลดไข้ ส่วนที่ใช้ ผล / ใบ / ยอด / ราก วิธีใช้ ผล / ใบ / ยอด บำรุงกำลัง หรือตำประคบข้อมือ ขมับ ช่วยลดไข้ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้พุ่ม

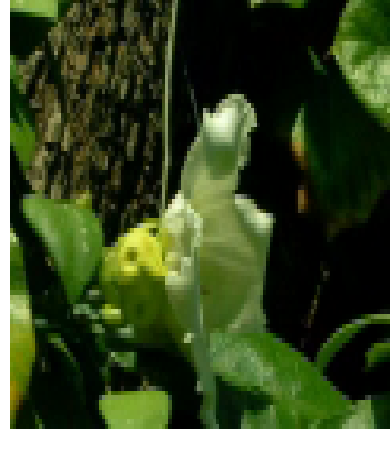
	ชื่อภาษาไทย มะระจีนก ชื่อวิทยาศาสตร์ Momordica charantia Linn. ชื่อท้องถิ่น hmab dib iab/ มีา ดี เอียะ สรรพคุณ แก้ปวดตามเส้น โรคไต ร้อนใน ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ พบทั่วไป ประเภท ไม้เลื้อย
	ชื่อภาษาไทย มะละกอ ชื่อวิทยาศาสตร์ Carica papaya L. ชื่อท้องถิ่น maum kuab / เหมากั่วะ สรรพคุณ บำรุงน้ำดี ส่วนที่ใช้ ดอกตัวผู้ วิธีใช้ นึ่งกิน ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย บอน ชื่อวิทยาศาสตร์ Colocasia esculenta (L.) Schott var. aquafiliis Hassk. ชื่อท้องถิ่น kav ywm / กำหยื่อ สรรพคุณ แก้เนื้องอกในกระเพาะ / plab hlav ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ทบห่อ ถิ่นที่อยู่ ขึ้นตามชายน้ำหรือที่ลุ่มมีน้ำขัง ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ใบบัวบก ชื่อวิทยาศาสตร์ Centella asiatica (L.) Urban ชื่อท้องถิ่น xib taws nees / ซิดเตอเหง สรรพคุณ แก้ช้ำใน / แก้กระหายน้ำ / kho tib neeg mus tsis taus kev ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ บริเวณที่ชื้น ประเภท พืชล้มลุก

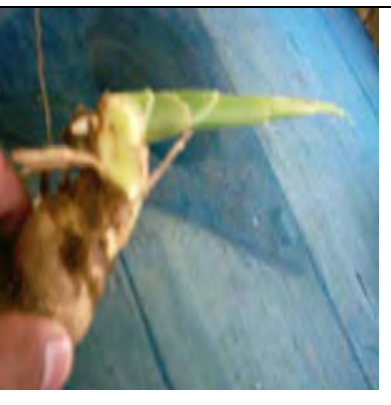
	ชื่อภาษาไทย ผักโขม ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Amaranthus lividus</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น ntsuas qaub/ จั่ว เก้า สรรพคุณ ยาระบาย ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ผักปลัง ชื่อวิทยาศาสตร์ Malabar Nightshade, East Indian Spinach, Ceylon Spinach ชื่อท้องถิ่น hmab ntsha / มีา จาง (ผักปลัง) สรรพคุณ รักษาอาการไส้ติ่งอักเสบ ส่วนที่ใช้ ยอด วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ บริเวณบ้าน ประเภท ไม้เลื้อย
	ชื่อภาษาไทย ผักแพว ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Polygonum odoratum</i> ชื่อท้องถิ่น luam laws / หลั่ว เลอ สรรพคุณ บำรุงกำลัง / แก้ตัวซัดเหลือง / แก้ปวดหัว ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น / ใบ วิธีใช้ ใบหั่นไฟ ประคบ แก้ปวดหัว ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ตะไคร้ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cymbopogon citratus</i> Stapf. ชื่อท้องถิ่น tauj qab / เต้า ไก่ สรรพคุณ แก้เบาหวาน / ไข่จับสั้น ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ประกอบอาหาร ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป (เป็นพืชผักสวนครัว) ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อภาษาไทย ตำลึง ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Coccinia grandis</i> (L.) Voigt ชื่อท้องถิ่น hmab nplooj ci/ มีา บลั้ง จี สรรพคุณ แก้ไขบารุงสายตา ส่วนที่ใช้ ยอด / ใบ วิธีใช้ ใบสดใช้แช่น้ำร้อนดื่มช่วยยลคไข / ยอดบารุงสายตา ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้เลื้อย
	ชื่อภาษาไทย โหระพา ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ocimum basilicum</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น nab kus/ น้ำ กู๋ สรรพคุณ แก้คัวร้อน ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ตำห่อบริเวณชีพจร ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย สะระแหน่ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Mentha cordifolia</i> Opiz. ชื่อท้องถิ่น pum hub/ ปู ฮู้ สรรพคุณ แก้ปวดกระเพาะอาหาร / แก้ไข / ปวดหัว / กระจกหัก ส่วนที่ใช้ ใบ / ยอด วิธีใช้ ดมดม / ทาบริเวณที่ปวด ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย องุ่นป่า ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ampelocissus martinii</i> Planch. ชื่อท้องถิ่น hmab qaub/มีา เก้า (เครือเขาน้ำ) สรรพคุณ แก้ปวด กระหายน้ำ ส่วนที่ใช้ ราก /เถา วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้เลื้อยล้มลุก

	ชื่อภาษาไทย อ้อยดำ ชื่อวิทยาศาสตร์ Saccharum sinense Roxb. ชื่อท้องถิ่น kab tsib ntshan / ก้า ซิง ฉ่า สรรพคุณ แก้เบาหวาน ส่วนที่ใช้ ยอด / ช่อ วิธีใช้ กิน ถิ่นที่อยู่ ป่าดงดิบ / บริเวณบ้าน ประเภท ไม้ล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น huab nyab / ฮั่วหยา สรรพคุณ รักษาอาการหญิงตั้งครรภ์ท้องแก่แล้วเด็กในครรภ์ไม่ดิ้น ส่วนที่ใช้ ยอด วิธีใช้ ยอดสับผสมกับไขนึ่งกิน ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น kua si soob / กัวลีซัง สรรพคุณ แก้ท้องร่วง ส่วนที่ใช้ ยอดอ่อน วิธีใช้ ดมใส่ข้าวกิน ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Suab / ซัว สรรพคุณ รักษาตัวเหลืองซีด ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ นึ่งใส่ไก่หรือต้มใส่ไก่ ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก

2. การนำมาใช้ประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ

	ชื่อภาษาไทย กกดอกขาว ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cyperus bevilfolius</i> Hassk. ชื่อท้องถิ่น plaub qhov ntswg/ เป้ล่า ชัน จื่อ สรรพคุณ เรียกขวัญ ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ดมใส่ไขกับไก่ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย กกลังกา ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cyperus involucreatus</i> Rottb. ชื่อท้องถิ่น nroj faib thiab/ จื่อโพเทีย, เปี้ยเจีย สรรพคุณ แก้ก้อนใน ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ที่ราบเชิงเขา ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ชายผ้าสีดา ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Platycerium wallichii</i> Hook. ชื่อท้องถิ่น kaus ntuj / เก้าคู่ (ห่อข้าวย่าบา) สรรพคุณ แก้ปวดนิ้ว ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ป่าดงดิบ ประเภท พืชตระกูลเฟิร์น
	ชื่อภาษาไทย ประคู้ส้ม ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Bischofia javanica</i> Bl. ชื่อท้องถิ่น ntoo qanb/ ด่ง เก้า สรรพคุณ แก้ท้องเสีย / แก้กระหายน้ำ / แก้บวมจากทากดูดเลือด ส่วนที่ใช้ เปลือก / ยอด วิธีใช้ เปลือก / ยอดต้มดื่มแก้ท้องเสียกระหายน้ำ / ขี้ใบแก้บวมจากทากดูดเลือด ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบเขาและป่าริมห้วย ประเภท พืชยืนต้น

	ชื่อภาษาไทย ฝ้าย ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Gossypium herbaceum</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น paj vais daj/ ป่า ไว ค้ำ (ฝ้ายฝิ) สรรพคุณ ห่อฝิ / ดูกหนอง / แก้อักเสบ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทูบห่อฝิ ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชยืนต้นขนาดเล็ก
	ชื่อภาษาไทย พลับพลึง ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Crinum asiaticum</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น tw sas/ ค้อสำ สรรพคุณ แก้ปวดกล้ามเนื้อเส้นเอ็น ส่วนที่ใช้ ต้น / ใบ วิธีใช้ ประคบร้อน ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ไพลขาว ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Zingiber purpureum</i> Rosc ชื่อท้องถิ่น qhiav daj dawb/ เขี้ยว ค้ำ เต้า (ปูเลียวขาว) สรรพคุณ แก้ปวด / แก้ปวดท้อง ส่วนที่ใช้ หัว วิธีใช้ ทูบทา ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ไพลดำ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Zingiber cassumunar</i> Roxb. ชื่อท้องถิ่น pu law dub / ปูเลียดำ สรรพคุณ แก้อาเจียน / กินแสง / kho noj txhaum ส่วนที่ใช้ เหง้า วิธีใช้ ซอยกินสดหรือคั้นดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อภาษาไทย หางไหล ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Derris elliptica</i> (Roxb.) Benth. ชื่อท้องถิ่น hmab hle/ม้าเร้ง สรรพคุณ เบื่อปลา ส่วนที่ใช้ ราก/เถา วิธีใช้ ทบแช่น้ำ ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้อัดเนื้อแข็ง
	ชื่อภาษาไทย หญ้าขี้มอด ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Sida acuta</i> Burm F. ชื่อท้องถิ่น nroj nplaum kheej/ จ้อ เบลา เก้ง สรรพคุณ พอกฝี ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ตำพอกฝี ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้พุ่ม

3. การนำมาใช้ประโยชน์ตามความเชื่อและพิธีกรรม

	ชื่อภาษาไทย ขมิ้นชัน ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Curcuma Longa</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น qhiav daj/ เขียย ค้า สรรพคุณ แก้โรคกระเพาะ / ขับลม ส่วนที่ใช้ เหง้า วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย รางจืด ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Thunbergia laurifolia</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น paj haus kua/ ป่า เหา กัว สรรพคุณ แก้ถอนพิษ / โรคปอด / โรคมะเร็ง ส่วนที่ใช้ ราก /เถา วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบแล้งและป่าดงดิบริมห้วย ประเภท ไม้เลื้อย

	ชื่อภาษาไทย ส้มป่อยแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Acacia concinna</i> (Willd.) DC. ชื่อท้องถิ่น pos qawb/ ปอเค้า สรรพคุณ แก้บวมน้ำ/ช่วยให้ฝ่อออกเร็ว ส่วนที่ใช้ ยอด วิธีใช้ ดมดมแก้บวมน้ำหรือ ตำพอกเพื่อช่วยให้ฝ่อออก ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อท้องถิ่น pum tshis nyeg / ปูชีแย่ง สรรพคุณ แก้ปวดท้องผี (ความเชื่อกรณีที่เกิดผี) / kho mob plab dab ส่วนที่ใช้ ดิน/ราก วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น pua toj / ปัวต้อ สรรพคุณ แก้สำหรับคนที่ถูกผี / txhua quas dab ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ เอามาห่อผ้าแล้วแขวนคอ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น qos tshav / ก่อซ่า สรรพคุณ ใช้แก้คนเล่นของไล่ (ความเชื่อ) / kho tsang dab ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทบห่อ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Tshuaj sam nyuj / ช้วน้าหู้ สรรพคุณ รักษาคนโดนของ(ความเชื่อ) ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ใช้ให้ตรงกับบริเวณที่รู้สึกปวดเช่น ปวดหัวใช้ส่วนยอด ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น	Txir kos /จี่ก่อ
	สรรพคุณ	ใช้รักษาอาการขั้วหูอักเสบโดยมีการใช้ประกอบพิธีกรรม
	ส่วนที่ใช้	ผล
	วิธีใช้	ใช้ในการประกอบพิธีกรรม
	ถิ่นที่อยู่	ในป่า
	ประเภท	พืชล้มลุก

4. การนำมาใช้ในการรักษาโรคและการดูแลสุขภาพ

	ชื่อภาษาไทย	กนกนารี
	ชื่อวิทยาศาสตร์	Selaginella wallchii.
	ชื่อท้องถิ่น	ntoo xib/ ดั่ง ชี้ (ผักพ้อคำดีเมียว)
	สรรพคุณ	พอกแผลห้ามเลือด / แก้ไขข้อ / แก้เดินไม่ได้ ส่วนที่ใช้
	วิธีใช้	ทั้งต้นตำพอกแผลห้ามเลือด / ต้มดื่มแก้ไขข้อ / นำมาต้มผสมยาอื่นอบแก้เดินไม่ได้
	ถิ่นที่อยู่	ป่าดิบเขา / ป่าดิบแล้ง
	ชื่อภาษาไทย	กรุงเขมา
	ชื่อวิทยาศาสตร์	Cissampelos pareira Linn. var. hirsuta (Buch. ex DC.)
	ชื่อท้องถิ่น	txhais taum hmab/ ไซ เต้า มะ
	สรรพคุณ	แก้ปวดท้อง
	ส่วนที่ใช้	ราก / เถา
	วิธีใช้	ต้มดื่ม
	ชื่อภาษาไทย	กล้วยไม้พันงู
	ชื่อวิทยาศาสตร์	Hoya multiflora Blume
	ชื่อท้องถิ่น	tshuaj tav npaws/ ซ่า ต้า เบอร์
	สรรพคุณ	แก้ไข้
	ส่วนที่ใช้	ราก
	วิธีใช้	ต้มดื่ม
	ถิ่นที่อยู่	ตามบริเวณบ้าน
	ประเภท	ไม้เลื้อยกิ่งพุ่ม

	ชื่อภาษาไทย กลิ้งกลางดง ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Stephania venosa</i> (BP.) ชื่อท้องถิ่น qos npua nyeg/ คอบัวเห่ สรรพคุณ รักษาโรคทางทรวง / อันตะขาว ส่วนที่ใช้ ผล วิธีใช้ ตำทา ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้อ้อย
	ชื่อภาษาไทย โกงจูพาลัมพา ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Artemisia pallens</i> Wall.ex Bess. ชื่อท้องถิ่น suv ntsim/ ตุจี สรรพคุณ แก้ปวดหัว / ไข้ใน / แก้ปวดท้อง / ขับประจำเดือน ส่วนที่ใช้ ใบ / ราก วิธีใช้ ใบตำพอก / รากต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย กะดังใบ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Leea rubra</i> Blume ex Spreng. ชื่อท้องถิ่น plav ntxaiv/ ปล้า ใจ สรรพคุณ แก้ไอ ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบเขา ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย กาวเครือแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Butea superba</i> Roxb. ชื่อท้องถิ่น hmab ntshav qaib/ มะนำก้าย สรรพคุณ บำรุงเลือด ส่วนที่ใช้ เครือ/เถา วิธีใช้ ใ้เครือ/เถาต้มใส่ไก่ ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้อ้อย
	ชื่อภาษาไทย กางหลวง ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Albizia chinensis</i> (Osbeck) Merr. ชื่อท้องถิ่น kua dis nplej/ กัว ดี เบด สรรพคุณ ช่วยสกัดพิษ / ลดความดันเลือดสูง / แก้ตาแดง ส่วนที่ใช้ เปลือก / เนื้อไม้ / ใบ วิธีใช้ ชูดเปลือกพอกแผลงัด / เนื้อไม้ต้มดื่มลดความดันเลือดสูง / ใบต้ม เอาน้ำล้างตาแก้ตาแดง ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชยืนต้น

	ชื่อภาษาไทย แก้มขาว ชื่อวิทยาศาสตร์ Mussaenda. ชื่อท้องถิ่น npauj npaim hmab/ เป้า บ่าย ม้า สรรพคุณ ขับน้ำ / แก้อาเจียน / แก้ลมผดผื่น ส่วนที่ใช้ ราก / เถา / ดอก วิธีใช้ รากเถาต้มดื่ม / ดอกนึ่งใส่ไข่กิน ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบเขาและป่าดงดิบริมห้วย ประเภท ไม้เลื้อย
	ชื่อภาษาไทย เครือเตา ชื่อวิทยาศาสตร์ Smilax ovalifolia ชื่อท้องถิ่น tsob pos / จ้อปล่อ สรรพคุณ สมานแผล ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ใบตำพอกแผล ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้เถา
	ชื่อภาษาไทย กว่าดาขหงายเป็น ชื่อวิทยาศาสตร์ Kalanchoe pinnata. ชื่อท้องถิ่น kob laus txhav / ก้อ เหล่า ฉา สรรพคุณ บำรุงกำลัง ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย มะเดื่อดิน ชื่อวิทยาศาสตร์ Aganosma marginata (Roxb.) G. Don ชื่อท้องถิ่น txiv cev/ จี เจ้ สรรพคุณ แก้ปวดเมื่อย เจ็บเอว/ ม้าม ส่วนที่ใช้ ราก/ ยอด / ใบ วิธีใช้ รากต้มดื่ม แก้ปวดเมื่อย เจ็บเอว/ ยอด ใบทุบผสมเหล้า ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชยืนต้น
	ชื่อภาษาไทย มะเดื่อหอม ชื่อวิทยาศาสตร์ Artocarpus lakoocha, Roxb. ชื่อท้องถิ่น peeb lab/ เป้งล้า (หาด) สรรพคุณ ขับพยาธิ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชยืนต้น

	ชื่อภาษาไทย มะหิงมะ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Crotalaria pallida</i> Ait. (<i>C. mucronata</i> Desv.) ชื่อท้องถิ่น txiv khis khaus/ จี่ ขี้ เคา (มะหิงมะ) สรรพคุณ แก้กกลากเกลื้อน / ขับปัสสาวะ ส่วนที่ใช้ ใบ / ราก วิธีใช้ ใบต้มล้างแก้กลากเกลื้อน / รากต้มดื่มขับปัสสาวะ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย มะอี ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Solanum stramonifolium</i> Jacq. ชื่อท้องถิ่น txiv pos lws iab/ จี่ ป้อ หลื่อ เอียะ สรรพคุณ ถอนพิษ / ลดบวม ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ ดมดม / ทบพอก ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย ไมยราบ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Mimosa pudica</i>. ชื่อท้องถิ่น pos poj ntxoog / ปอ ป้อ จง (หญ้ายาบ) สรรพคุณ แก้ไอ/ แก้ปวดหลังปวดเอว/ บำรุงกำหนดในผู้ชาย/ แก้ปวดประจำเดือน ส่วนที่ใช้ ใบ / ราก วิธีใช้ ใบนึ่งกับไข่กินแก้ไอ / รากต้มดื่มแก้ แก้ปวดหลังปวดเอว แก้ปวดประจำเดือน บำรุงกำหนดในผู้ชาย ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย จำพรัก ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Murraya paniculata</i> (Linn.) Jack ชื่อท้องถิ่น pai zaub ntcq/ ป่า ย้ง ถ่อ สรรพคุณ บำรุงร่างกาย / แก้ร้อนใน ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้พุ่ม

	ชื่อภาษาไทย เจดมูลเพลิงขาว ชื่อวิทยาศาสตร์ White-colored Leadwort, <i>Plumbago zeylanica</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น paj vaum dawb/ ป้าหว่างเดื่อ (ปืดปัวขาว) สรรพคุณ แก้ปวด/ แก้อักเสบ ส่วนที่ใช้ ใบ / ต้น วิธีใช้ ห่อบริเวณอักเสบ ถิ่นที่อยู่ พื้นที่สูงทั่วไป ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย ชงโค ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Bauhinia purpurea</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น paj haum tsav/ ป้า ห่าว จ้า สรรพคุณ บำรุงกำลัง / แก้ตัวเหลือง / น้ำเหลืองเสีย ส่วนที่ใช้ ยอด วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชยืนต้น
	ชื่อภาษาไทย ดิ่วป่า/สาปหมา ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Eupatorium adenophorum</i> Spreng. ชื่อท้องถิ่น ntshab tsog liab/ ถ่อ ถ่อ เลี้ยะ สรรพคุณ แก้ปวดฟัน/เหงือกอักเสบ ส่วนที่ใช้ ใบ / ต้น วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ดินดินนก ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Vitex pinnata</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น ntoo faj yeeb/ตง ฟา เอ็ง (ม้งดำ), mos ntoo/ มอดง (ม้งขาว) สรรพคุณ ไล่แมลงของสัตว์ / บำรุงเลือดแก้ผื่นคัน ส่วนที่ใช้ ใบ/ราก/เปลือก วิธีใช้ ใบตำใส่แผล / รากคั้นคั้น/ เปลือกใบต้มอาบ ถิ่นที่อยู่ ตามป่าดิบแล้ง ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ตะไกร้ต้น ชื่อวิทยาศาสตร์ (Lour.) Pers. ชื่อท้องถิ่น txiv zaws kos/ ลี ย่าว ถ่าว สรรพคุณ แก้หวัดหายใจโลง ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ที่สูง ประเภท พืชยืนต้น

	ชื่อภาษาไทย: ดีวชน ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Cratogeomys formosus</i> (Jack) Dyer ssp. <i>pruniflorum</i> (Kurz) Gogel. ชื่อท้องถิ่น: tshuab nas ntoo/ ถั่ว หน่า ค่ง สรรพคุณ: บำรุงเลือด ส่วนที่ใช้: ราก วิธีใช้: คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่: ป่าเบญจพรรณ ประเภท: ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย: นมสวรรค์ ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Clerodendrum paniculatum</i> Linn. ชื่อท้องถิ่น: ntshaub txws ntsuab/ เถาจ้อจัว สรรพคุณ: แก้ปวดท้อง ส่วนที่ใช้: ใบ วิธีใช้: ทบห่อท้อง ถิ่นที่อยู่: ป่าเบญจพรรณ ประเภท: พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย: น้านมราชสีห์ ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Euphorbia hirta</i> L. ชื่อท้องถิ่น: kua rau tes / กัวเกาเต สรรพคุณ: สมานแผล / ปากนกกระจอก ส่วนที่ใช้: ทั้งต้น วิธีใช้: ทบทาแผล ถิ่นที่อยู่: ป่าทั่วไป ประเภท: พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย: เนระพูสี ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Tacca chantrieri</i> Andre. ชื่อท้องถิ่น: nplooj qhwv yeeb/ ปลั่งซ้อเฮ้ง สรรพคุณ: แก้หน้าซัด / ตัวเหลือง/ บำรุงน้ำดี/ แก้ไข้ใน / แก้โรคกระเพาะ ส่วนที่ใช้: หัว/เหง้า วิธีใช้: คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่: ป่าดิบชื้นและป่าดงดิบริมห้วย ประเภท: พืชล้มลุก

	ชื่อภาษาไทย โนรา ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Hiptage benghalensis (L.) Kurz subsp. benghalensis</i> ชื่อท้องถิ่น hmab tsw nyuj/มี้า จื่อ ยู่ สรรพคุณ แก้ปวดเมื่อย ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ ต้มดื่ม
	ชื่อภาษาไทย บอระเพ็ด ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Tinospora tuberculata</i> Beumee. ชื่อท้องถิ่น puaj tswm seb / มีะจื่อเซ่ (จุ่มจาสิง) สรรพคุณ แก้ไข้ / ยาบำรุง ส่วนที่ใช้ ทุกส่วน วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้เถา
	ชื่อภาษาไทย บัญจันธุ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Gynostemma pentaphyllum</i> Makino ชื่อท้องถิ่น hneev dev ntsuab/เน้ง เต้ จั่ว (เจียวกู่หลาน) สรรพคุณ ลดความดัน/ บำรุงกำหนด/ เบาหวาน/บำรุงกำลังบำรุงร่างกาย/ แก้เมาค้าง/ไฟไหม้/แผลสุนัขกัด /แผลอักเสบ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ต้มดื่ม / ทบพอกแผล ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบเขา ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ผู้เฒ่าลิ้มไม้เท้า ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Aspidistra elatior</i> Bl. ชื่อท้องถิ่น tshuaj txhiab tiam/ ชั่ว เขี้ยว เตี้ย สรรพคุณ บำรุงหัวใจ /บำรุงร่างกาย ส่วนที่ใช้ ราก/ ใบ/ ต้น วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย พญาสัตบรรณ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Alstonia scholaris (L.) R. Br.</i> ชื่อท้องถิ่น ko taw os / ก้อเตืออ้อ (ดินเป็ด) สรรพคุณ ฆ่าหนอนในแผลของสัตว์ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทบให้ละเอียด บีบน้ำใส่แผล ถิ่นที่อยู่ ป่าทั่วไป ประเภท พืชยืนต้นขนาดเล็ก

	ชื่อภาษาไทย พุทธรักษา ชื่อวิทยาศาสตร์ Canna Hybrid ชื่อท้องถิ่น nplooj ntse liab / นมเหย่เลื้อย สรรพคุณ แก้ปวดท้อง / kem cer ส่วนที่ใช้ ราก ใบ ดอก ลูก วิธีใช้ กินสด ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย พวงไข่มุก ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Sambucus simpsonii</i> Rehder. ชื่อท้องถิ่น mos hav / มอหา, mos dej / มอเค้ สรรพคุณ แก้ข้อพลิก / แผลง / พกซ้า / กระดูกหัก / แก้มีามโต ส่วนที่ใช้ ใบ / ยอด / ราก วิธีใช้ ใบ – ยอด ตำพอก / ราก คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ป่าดงดิบริมห้วย ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย พันงูแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cyathula prostrata</i> ชื่อท้องถิ่น nrhab/ น้ำ สรรพคุณ ป้องกันการแท้งลูก ส่วนที่ใช้ ราก/ดอก วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย พังแหรใหญ่ ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Trema orientalis</i> (L .) Blum ชื่อท้องถิ่น nplias nkig/ เป็ลยี้เก้ (ข้างปอย) สรรพคุณ แก้ไข้ / แก้โรคลม / ตัวเหลือง / ขับน้ำคาวปลา ส่วนที่ใช้ ราก / ใบ วิธีใช้ รากคั้นผสมรากบัวคั้นแก้ไข้ / ใบคั้นอาบแก้โรคลม ตัวเหลือง ขับน้ำคาวปลา ถิ่นที่อยู่ ป่าดงดิบริมห้วย ประเภท พืชล้มลุก

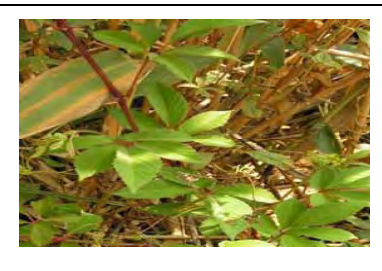
	ชื่อภาษาไทย เฝิร์นใบมะขาม ชื่อวิทยาศาสตร์ Nephrolepis cordifolia (L.) Presl. ชื่อท้องถิ่น suab dub/ ชั่วคู่ สรรพคุณ แก้ปวดเมื่อย /เจ็บเอว ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม่นับเป็นพืชสมุนไพร
	ชื่อภาษาไทย เฝิร์นสามร้อยยอด ชื่อวิทยาศาสตร์ Lycopodium cernuum ชื่อท้องถิ่น nrhoob nplaum/ ช้างเป่า สรรพคุณ รักษาโรคอัมพาต ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ พื้นที่สูง ประเภท พืชประเภทเฝิร์น
	ชื่อภาษาไทย มะแขว่น ชื่อวิทยาศาสตร์ Zanthoxylum limonella (Dennst.) Alston. ชื่อท้องถิ่น pos lwam taug/ ป้อ หลื่อ เต้า (จ้ามะแขว่น) สรรพคุณ กระดูกหัก / แก้ปวดบวม / ใช้ไล่พิษในวันปีใหม่ ส่วนที่ใช้ ราก / ใบ วิธีใช้ ห่อ ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชยืนต้นขนาดเล็กกลาง
	ชื่อภาษาไทย ขมหอม ชื่อวิทยาศาสตร์ Toona ciliata M. Roem ชื่อท้องถิ่น cawj/เจื้อ สรรพคุณ แก้ไอ / ขับเสมหะ ส่วนที่ใช้ เปลือก/ต้น วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบชื้น ประเภท พืชยืนต้น
	ชื่อภาษาไทย รากฝรั่ง ชื่อท้องถิ่น txiv cab thoj/ สี จี๊ ท่อ สรรพคุณ แก้ถอนพิษ/ แก้ท้องร่วง ส่วนที่ใช้ ราก/ใบ วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

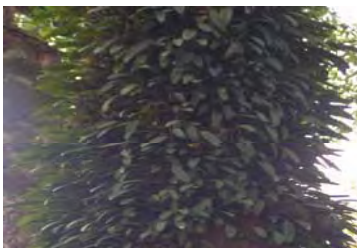
	ชื่อภาษาไทย รวงควาย ชื่อวิทยาศาสตร์ Acorus calamus Linn. ชื่อท้องถิ่น pawj dev qus/ เปื่อเต๋อ สรรพคุณ แก้อาการปวดข้อ /ปวดเอว ส่วนที่ใช้ ใบ / หัว วิธีใช้ ต้มดื่มหรือพอก ถิ่นที่อยู่ ที่ชื้น/ลำห้วย ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ลำเจียกป่า ชื่อวิทยาศาสตร์ Pandanus odoratissimus Linn. ชื่อท้องถิ่น puv luj qus/ ปู้ ลู่ ญ สรรพคุณ แก้โรคอสุกอีไส ส่วนที่ใช้ ผล วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ตามเขา ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย ละหุ่งแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ Castor Oil Plant, Castor Bean, Ricinus communis Linn. ชื่อท้องถิ่น txiv taw dav liab / เตื่อคาเลียะ สรรพคุณ รักษาอาการหูตึง / kho cawv tsoj cawv ntshav ส่วนที่ใช้ ก้าน วิธีใช้ เป่าใส่คนหูตึง ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อภาษาไทย สนู่เลือด ชื่อวิทยาศาสตร์ Stephania venosa (BP.) ชื่อท้องถิ่น hmab cab qaib/ มะ๊ะจ๊ะ ไก้ สรรพคุณ แก้ปวดท้อง / บำรุงเลือด ส่วนที่ใช้ หัว วิธีใช้ ใช้น้ำต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ บริเวณที่ชื้น ประเภท ไม้เลื้อย

	ชื่อภาษาไทย สาคุ ชื่อวิทยาศาสตร์ Maranta arundinacea L. ชื่อท้องถิ่น nplooj ntse ntsuab/ ปลั่งเหย่ยั่ว สรรพคุณ ขับลมแก้จุกเสียด ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ คั้นดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย สาบเสือ ชื่อวิทยาศาสตร์ Eupatorium odoratum L. ชื่อท้องถิ่น paj ntsais kws/ บ้านใจเสือ สรรพคุณ ห้ามเลือด ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทูบใบใส่แผล ถิ่นที่อยู่ ป่าทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย โสมไทย ชื่อวิทยาศาสตร์ Talinum paniculatum Gaetn. ชื่อท้องถิ่น kob lus sawb / ก้อหลู่เซิน สรรพคุณ บำรุงเลือด ส่วนที่ใช้ ใบ / ยอด วิธีใช้ ตู๋นใส่ไก่ ถิ่นที่อยู่ พื้นที่ราบ ประเภท พืชล้มลุกขนาดเล็ก
	ชื่อภาษาไทย เลี้ยวเครือ ชื่อวิทยาศาสตร์ Bauhinia glauca (Wall.ex Benth.) Benth. Ssp. Tenuiflora (Watt ex C.B. Clarke) K. & S.S. Larsen ชื่อท้องถิ่น hmab mis/ มะหมี สรรพคุณ รักษามดลูกอักเสบ ส่วนที่ใช้ เถา วิธีใช้ คั้นดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้เถา
	ชื่อภาษาไทย หญ้าถอดปล้อง ชื่อวิทยาศาสตร์ Equisetum debile Rixb. ex Vauch ชื่อท้องถิ่น tsas des / จ๊ะ เต๋ สรรพคุณ แก้ปวดท้องนิว ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ คั้นดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชล้มลุก

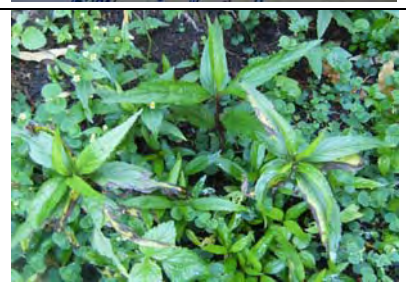
	ชื่อภาษาไทย หนามแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ Catunaregam spathulifolia Tirveng. ชื่อท้องถิ่น pos kaus ntsaj/ ปอ เกา จ้า สรรพคุณ รักษาแผลถูกหนามตำ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ตำพอก ถิ่นที่อยู่ ตามป่าทั่วไป ประเภท ไม้พุ่มกึ่งยืนต้น
	ชื่อภาษาไทย เอื้องหมายนา ชื่อวิทยาศาสตร์ Costus speciosus (Koen.) Smith ชื่อท้องถิ่น kav qeej/ กำแก้ง สรรพคุณ แก้น้ำหนวก / ขับปัสสาวะ / ขับประจำเดือน ส่วนที่ใช้ ต้น / เหง้า วิธีใช้ น้ำจากต้นใช้หยอดหูแก้น้ำหนวก / เหง้าต้มดื่มขับปัสสาวะขับประจำเดือน ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบเขาและป่าดงดิบริมห้วย ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อภาษาไทย ส้อมช้าง ชื่อวิทยาศาสตร์ Phlogacanthus thyrsoformis (Hardw.) Mabb. ชื่อท้องถิ่น kab ntoo / ก้างต่ง , เฮาเจอไก่ (ส้อมช้าง) สรรพคุณ แก้ปวด / แก้เคล็ดขัดยอก ส่วนที่ใช้ ราก / ใบ วิธีใช้ รากต้มดื่ม / ใบทุบประคบบริเวณที่ปวด แก้เคล็ดขัดยอก ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบชื้น / ริมห้วย ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อท้องถิ่น cej qaub / เจ้ไก้ว สรรพคุณ แก้ปวดมดลูก/ บำรุงมดลูกช่วยให้มีลูกง่าย / kho mob tsev me nyuam ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น dos / ด่อ สรรพคุณ แก้ฝี / kho qhvw tswj ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทุบห่อแผลที่เป็นฝี ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น gis ngec ghos /จีณาแย่ง สรรพคุณ รักษาอาการเจ็บหน้าอก ส่วนที่ใช้ ราก/หัว วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อท้องถิ่น hmab Cab qaib Loj /มาจากายล่อ สรรพคุณ แก้ไข้ใน ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทูบห่อแผลบริเวณที่ซ้ำ ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น hmab Caws /มาเจือ สรรพคุณ รักษาแผลไฟไหม้ที่หึงงอ ส่วนที่ใช้ ทั้งใบและลำต้น วิธีใช้ ดมแล้วนำมาอังที่แผล ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น hmab Hleb /มาละ สรรพคุณ แก้ไข้ใน ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ใบทูบห่อบริเวณที่เป็นบาดเจ็บ ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชยืนต้น
	ชื่อท้องถิ่น hmab kaws ntoo /มีะเยนตง สรรพคุณ ประคบที่เจ็บ แก้กปวดเอว ส่วนที่ใช้ เถา วิธีใช้ ดมดม/ ห่อทูบและนำมาประคบ ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น hmab kua Txob /มากั่วจ้อ สรรพคุณ รักษาคนแก่ที่ปวดหลังปวดเอว ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ดมกิน ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น hmab nplua roj/มีาบถั่วจ้อ สรรพคุณ รักษาแผลไฟไหม้ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ นำใบมาทุบ ถิ่นที่อยู่ บริเวณที่ชื้น ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น hmab ntsha ntoo / ม่านชางตง สรรพคุณ แก้ตัวเหลือง / kho dhaj ntseg ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ดมใส่ไก่ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น hmab paj haum tsav soob/ มี่า ป้า ฮ่าว จ้า ช้ง สรรพคุณ บำรุงกำลัง แก้ปวดเอว ส่วนที่ใช้ ราก / เถา วิธีใช้ ดมต้ม ถิ่นที่อยู่ ป่าดงดิบริมห้วย/ป่าดิบเขา ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น hmab puas hav/ มะบัวหา สรรพคุณ แก้อักเสบ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทุบใบห่อแผล ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น hmab saws ntuj /มาเถื่อคั่วะ สรรพคุณ ต่อเส้นเอ็นและสมานแผล ส่วนที่ใช้ เกรื่อ วิธีใช้ ดมร่อนเอ็นแล้วทาในส่วนที่บาดเจ็บ ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุกแบบเถา

	ชื่อท้องถิ่น hwj txwv ntoo/ชื่อจ้อค้ง สรรพคุณ ดั้นห่อกระดูกหัก/ แก้บวม ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ไข่ห่อกระดูกที่หักและที่บวม ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบ ประเภท ไม้เถา
	ชื่อท้องถิ่น hmab Tuaj planb /มาดัวเปล่า สรรพคุณ รักษาสัตว์เช่นหมู/สุนัขเป็นแผลและเป็นหนอง ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ สับละเอียดผสมกับอาหารให้สัตว์กิน ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท ไม้เถา
	ชื่อท้องถิ่น kab luas zog / กะหลั่วจ่อ สรรพคุณ แก้ท้องผูก / kho tso quav tawv ส่วนที่ใช้ ต้น / ใบ วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น kaum pb yam mob /ก่อเอะอย่ามาะ สรรพคุณ แก้คลื่นเหือคลื่นตัว ส่วนที่ใช้ ใบ / ต้น วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น ko taw os / ก่อเตออ สรรพคุณ เป็นยาบำรุงกำลัง / kho dhaj ntseq ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ไข่ยักินสด ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น ko taw os / กอ เตอ ออ สรรพคุณ ไล่แมลง / บำรุงกำลัง ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ตำพอกแผลสด, ดม/ดุนกับไต้กิน/บำรุงกำลัง ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น kua ko nqeeb / กัวก่อเกร้ง สรรพคุณ รักษาอาการฝีที่ไม่มีหัวหรือฝีไม่แตก ส่วนที่ใช้ ไซ้หัว วิธีใช้ ทูบห่อแผล ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น leaus / แกร้ง สรรพคุณ รักษาเนื้องอก ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ ดมคัม ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น muaj ntsnas / มั่วจั่ว สรรพคุณ แก้ปวดกล้ามเนื้อตามร่างกาย / kho mob ib cev ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ทูบประคบบริเวณที่ปวด ถิ่นที่อยู่ บริเวณชุ่มชื้น ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น nab ntsuab nce ntoo/ น้ำ จ๊วะ เจ้ ตง สรรพคุณ แก้บวม น้ำ/อัมพฤก/อัมพาต ส่วนที่ใช้ เหง้า/น้ำจากต้น วิธีใช้ เหง้าบดเป็นผงหึ่งกับไข่กินแก้บวม น้ำ/ น้ำจากต้นต้มอาบแก้ ถิ่นที่อยู่ อัมพฤก อัมพาต ถิ่นที่อยู่ ขึ้นตามต้นไม้ที่มีความชื้น ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น ncas liab / หย่าเลี้ยะ สรรพคุณ แก้ปวดท้อง/ แก้ปัสสาวะอักเสบ / kho kem cev ส่วนที่ใช้ ต้น/ใบ วิธีใช้ ดมคัม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น ncaug / เหย่า สรรพคุณ รักษาอาการร้อนในในฝ่าเท้า ส่วนที่ใช้ ราก / หัว วิธีใช้ ดมล้างเท้า ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น nplooj ntse ntsnab / บรู้งเจจัวะ สรรพคุณ แก้จุกเสียด / kho mob plab ส่วนที่ใช้ หัว/เหง้า วิธีใช้ เผลาไฟ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น nkaj qus/ ก้าโก้ว สรรพคุณ แก้ปวดประจำเดือน ส่วนที่ใช้ ขั้วหรือปล้อง วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ป่าดงดิบริมห้วย
	ชื่อท้องถิ่น nrhab koob / จ้ากั้ง สรรพคุณ แก้ปวดแหว / ปวดเสกกระเพาะปัสสาวะ / ขับนิ่ว / อีสุกอีใส แผลงักัด / ห้ามใช้ในสตรีมีครรภ์ ส่วนที่ใช้ ราก ใบ ยอดอ่อน / ใบอ่อน วิธีใช้ ราก ใบ ยอดอ่อน ดมดม / ใบอ่อนตำประคบแผลงักัด ถิ่นที่อยู่ ทุกพื้นที่ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Nibaes gecb mo siob / ปล้องคาน้ำ สรรพคุณ รักษาฝี ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชยืนต้น
	ชื่อท้องถิ่น ntiv / ดี สรรพคุณ รักษาคนเป็นหมันไม่มีลูก / kho kom muaj me nyuam ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Nioes Tswb Necb/ตองจ้อใน สรรพคุณ แก้ผดผื่นคัน ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ดม / อาบ ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท ไม้พุ่ม

	ชื่อท้องถิ่น ntshab tsuag / ซ้าจั่วะ สรรพคุณ แก้คันช่องคลอด / แก้เชื้อราแก้อักเสบช่องคลอด / kho khaus chaw mos ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ คั้นกิน ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น ntshaws qav / ไฉ่กำ สรรพคุณ แก้ปวดหัว ส่วนที่ใช้ ราก/ใบ/ต้น วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ / ที่เย็น ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น oob noog ntxuam kuv/ อึ้งหน่งจั่วกู๋ สรรพคุณ แก้ฟกช้ำ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทบทาตรงที่ปวด ถิ่นที่อยู่ ป่าเบญจพรรณ ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อท้องถิ่น paj ib qaib/ ป้า อ้า ไก๋ สรรพคุณ ขับประจำเดือน (ห้ามใช้ในสตรีมีครรภ์) ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ พบบริเวณบ้าน / ไร่ ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น pam dev / ปะเคะ สรรพคุณ แก้ท้องอืด / tsam plab ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ กินเอาไปนึ่งใส่ไข่ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น pawj qaib / เป้อไก่อ สรรพคุณ แก้ไอ/ แก้ไข้หวัด / kho qhwv tes qes ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ แก้ไอ ขอยใส่ไก่อ้นึ่ง/ แก้ไข้หวัดทบประคบแผล ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น Plo dshuase / ปอเคื้อ สรรพคุณ แก้ปวดท้อง ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น pos Lws Snav / ป้อหลือฉั่วะ สรรพคุณ ใช้พอกฝี ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทูบพอกฝี ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น pum Tshis / ชอบุชณี สรรพคุณ รักษาอาการบาดเจ็บของแผล ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทูบห่อแผล ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น qhaub pes / เนี้ยก่อแป๊ะ สรรพคุณ แก้ตัวเหลืองซีด ไม้สาบย / kho daj ntseg ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไปตามป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น tsawb ntus liab / เจอดูเลี้ยะ (แดง) สรรพคุณ แก้ปวดเอว / mob duav ส่วนที่ใช้ ราก/หัว วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Tsawb ntus ntsuab / เจอดูจั่วะ สรรพคุณ แก้ท้องร่วง / lawv plab ส่วนที่ใช้ ราก/ หัว วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น Tshaus Toj / เฉ้าค้อ สรรพคุณ รักษาอาการแผลดลอกเสียดสี ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ คั้นล้างบริเวณที่เป็นแผล ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Tshnoj Tsog / น้ำจ้อ สรรพคุณ รักษาอาการปวดบวม ส่วนที่ใช้ เปลือก วิธีใช้ นำเปลือกคั้นอาบ ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชยืนต้น
	ชื่อท้องถิ่น Tshuaj kab nTsis / ชั่วกันจี สรรพคุณ รักษาอาการปวดหลังปวดเอว ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทูบ ลนไฟแล้วนำมาพอกบริเวณที่ปวด ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น tshuaj tsismuaj npe / ชั่วจีมอเบ สรรพคุณ แก้แสบท้องเวลากินเผ็ด / kho plab leua txob ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น tshuaj twj kum ntsuab/ ชั่วคิ้ว จั่วะ สรรพคุณ แก้คัน / ตัวเหลือง / น้ำ / ล้างไต / ปวดเอว ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ป่าดิบเขา / ป่าดิบแล้ง ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Tshuaj Txhaus nees / ชั่วเฒ่าน้อย สรรพคุณ รักษาอาการคันในบริเวณที่เสียดสี ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ คั้นล้างบริเวณที่คัน ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น tsaj / จ้า สรรพคุณ แก้ลมชัก / ละเมอ / kho fab ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อท้องถิ่น tsog nyny ntsuab / จ้อหญ้าจัวะ สรรพคุณ แก้เลือดขัดขอก/ ฟกช้ำ / kho qes tes qes taw ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ทบพอกบริเวณที่มีอาการ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น tsos nyuj liab / จ้อยเลียะ สรรพคุณ ขับเลือด / ใช้เมื่อคลอดลูกอยู่ไฟ / kho ntaus cev ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น กินได้ทั้งสดและแห้ง วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น tsuj nti / จู้ติ สรรพคุณ เป็นตัวยาที่ใช้ผสมกับสมุนไพรอื่น (ยังไม่ทราบสรรพคุณเฉพาะ) ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ผสมกับยาตัวอื่น ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น tw ntseg / ตือเจ สรรพคุณ แก้ไอ / kho hnoos ส่วนที่ใช้ ราก/ใบ/ต้น วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ บริเวณชุ่มชื้น ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น txhab xyoob / น้ำขี้ สรรพคุณ แก้เจ็บแน่นหน้าอก / kho mob siab ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ คั้นคั้น ถิ่นที่อยู่ ที่ชื้น ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น txhuv ntuj / ญู่ ติ้ว สรรพคุณ แก้แผลอักเสบ / ขับประจำเดือน ส่วนที่ใช้ ใบ / ราก วิธีใช้ ใบตำพอกแก้แผลอักเสบ / รากคั้นดื่มขับประจำเดือน ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้ล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Txir cer / เจ๊ สรรพคุณ ช่วยขับน้ำคาวปลาในสตรีหลังคลอดบุตร ส่วนที่ใช้ ราก/ หัว วิธีใช้ คั้นใส่ไก่ ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น txiv thoob hnab/ ซี้ ท้อง ฮั่ว สรรพคุณ ยาระบาย / แก้ไข้ ส่วนที่ใช้ ราก วิธีใช้ คั้นดื่ม ถิ่นที่อยู่ ป่าดงดิบ ประเภท ไม้พุ่ม
	ชื่อท้องถิ่น Txiv ntsuas sas / สี่ขี้ว่า สรรพคุณ แก้ไข้ใน ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทบห่อแผลบริเวณที่ไข้ ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น vav / ว้า สรรพคุณ แผลมีคบาด / แผลอักเสบ / kho tshusj txham dej ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทบพอก ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น xab tuam faj / ซ้าคั่วพะ สรรพคุณ แก้ท้องอืดสำหรับคนแก่ / kho tsam plab hlaus ส่วนที่ใช้ ใบ/ต้น วิธีใช้ คั้นดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น xam muaj kab / ชะมวกกำ สรรพคุณ บำรุงเลือด / ช่วยอยู่ไฟ / kho nyob lub hli ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ กินสดหรือต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น xam yum / ไซ่หู่ สรรพคุณ แก้ไข้ใน/กระหายน้ำ / poob ntoo ส่วนที่ใช้ หัว วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น xam yum dawb / ไซ่หู่ สรรพคุณ รักษาสำหรับผู้หมีเพศสัมพันธ์แล้วปวดท้อง / kho mob cev tsisxav ntsog txivpw ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไปตามป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น xua tav ntseg / ขั่วตาจะ สรรพคุณ แก้ปวด / kho tav mob ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น xyab hw tswv / ชะฮือจือ สรรพคุณ แก้คลื่นเป็นไข้ / kho tawm plais ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ดมดม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น xyab txhim dawb / ชะฮือเค๊ะ สรรพคุณ แก้จุกเสียดแน่นท้อง / แก้กินผิด / noj txhaum ส่วนที่ใช้ ราก/หัว วิธีใช้ ราก/หัว ใช้น้ำต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น yis nqeb / หยิ่งเก็ง สรรพคุณ รักษาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก / kho kub ngiab ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ทูบประคบแผล ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Zaj xaws / ย่าซ้อ สรรพคุณ รักษาหูดน้ำหนอง ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ใบทุบเอาน้ำหยอดเข้าไปในหูด ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท ไม้เถา
	ชื่อท้องถิ่น Zanb Tsaws ntoo /เหี้ยเจ้าตง สรรพคุณ แก้วิงเวียนศีรษะ ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ นำนามสมน้ำสระผสม ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น zanb tsaws nyeg / เหี้ยเจ้าเหย์ สรรพคุณ บำรุงร่างกาย/ ให้คนที่ผอมอ้วนขึ้น / kho tib neeg kom tsog ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ดมกิน ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท ไม้พุ่มขนาดเล็ก
	ชื่อท้องถิ่น zaub qhiag liab / ยกเคี้ยะ สรรพคุณ รักษาแขนหักขาหัก / แก่ฝ / kho tes lov / taw lov ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ทูบประคบแผล ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น Zaub Tsaws /เหี้ยเจ้า สรรพคุณ รักษาแผลไฟไหม้ที่หังงอ ส่วนที่ใช้ ทั้งใบและลำต้น วิธีใช้ ดมแล้วนำมาอังที่แผล ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก

	ชื่อท้องถิ่น Zaub Txhais /เหี้ยน้ำาย สรรพคุณ แก่ผดผื่นคันจากคัน ไม้ที่มีพิษ ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ต้มล้างในส่วนที่คัน ถิ่นที่อยู่ ในป่า ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น zej tahua ntuas / เหียงข้าวด้ว สรรพคุณ แก่ปวดเมื่อย / kho mob plab ส่วนที่ใช้ ทั้งต้น วิธีใช้ ต้มใส่ไก่ ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก
	ชื่อท้องถิ่น ไม่ทราบชื่อ สรรพคุณ แก่ไอ ส่วนที่ใช้ ใบ วิธีใช้ ต้มดื่ม ถิ่นที่อยู่ ทั่วไป ประเภท พืชล้มลุก

ภาคผนวก ข

ภาพกิจกรรม

กิจกรรม การชี้แจงโครงการถึงแนวทางดำเนินงานวิจัย

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋อ เปิดการประชุมและแนะนำตัว

ชาวบ้านและทีมวิจัยได้ร่วมฟังแนวทางการดำเนินโครงการ

กิจกรรมวางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน

ทีมวิจัยได้ร่วมกันวางแผนงานร่วมกัน

กิจกรรมทำแผนที่พืชสมุนไพรและทำปฏิทินฤดูกาล

ทีมวิจัยและกลุ่มแม่บ้านร่วมทำแผนที่พืชสมุนไพร

ทีมวิจัยและกลุ่มแม่บ้านร่วมทำและแสดงความคิดเห็นเรื่องปฏิทินฤดูกาล

กิจกรรมทำแผนที่ชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

ทีมวิจัยและกลุ่มแม่บ้านร่วมทำและแสดงความคิดเห็นแผนที่ชุมชนบ้านขุนช่างเคี่ยน

กิจกรรมศึกษาพืชสมุนไพรในหมู่บ้านและในป่า (จากเอกสาร)

แม่บ้านได้ศึกษาพืชสมุนไพรจากเอกสารต่าง ๆ

ทีมวิจัยและกลุ่มแม่บ้านแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องพืชสมุนไพรและเปรียบเทียบกับเอกสาร

กิจกรรมสำรวจพืชสมุนไพรในชุมชน

ทีมวิจัยและกลุ่มแม่บ้านเดินสำรวจพืชสมุนไพรในชุมชน

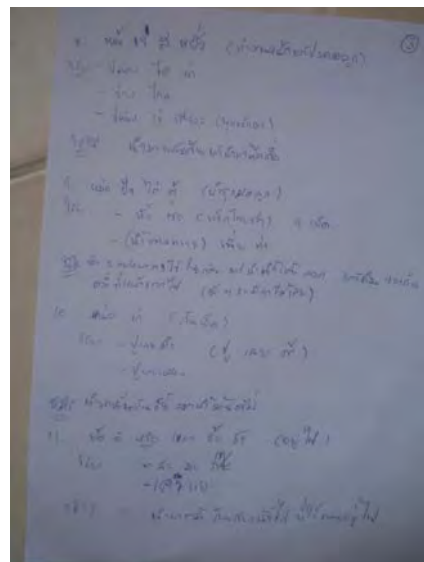
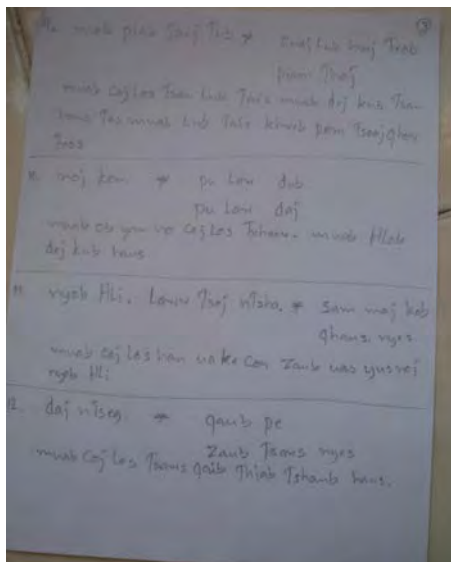

ทีมวิจัย กลุ่มแม่บ้านและผู้สนใจได้ร่วมกันเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรจากแม่หมอภายในชุมชน

กิจกรรมศึกษาภูมิปัญญาเรื่อง การผสมยาด้วยพืชสมุนไพรแบบพื้นบ้าน บ้านขุนช่างเคี่ยน

แม่หมอถ่ายทอดความรู้การผสมยาด้วยพืชสมุนไพรแบบพื้นบ้าน และแลกเปลี่ยนกับแม่บ้าน และผู้ที่สนใจ

วิธีการการผสมยาด้วยพืชสมุนไพรแบบพื้นบ้านในการจดบันทึกทั้งภาษาไทยและภาษาพื้นบ้าน(ม้ง)

กิจกรรมเก็บข้อมูลวิธีการถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ และวิธีการ
จัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร

สัมภาษณ์วิธีการถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ และวิธีการจัดการ
ความหลากหลายของพืชสมุนไพร

กิจกรรมการสำรวจพืชสมุนไพรในป่า

มุ่งสู่ป่าบ้านชุมช่างเคียนเพื่อสำรวจพืชสมุนไพรในป่า

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านพงษ์เทพ แซ่เต๋อ ช่วยเขียนภาษาม้ง

มีการสำรวจพืชสมุนไพรเพิ่มเติมในส่วนที่อยู่ใกล้เคียงเดินทางไปไม่ถึงโดยแม่หมอเป็นคนเก็บ
พืชสมุนไพรมาถ่ายทอด

แม่บ้าน กลุ่มที่สนใจและทีมวิจัยได้เรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรและวิธีการรักษา

กิจกรรมการศึกษาประเพณีปีใหม่ม้ง

กลุ่มตระกูลแหมมารวมกันที่บ้านผู้อาวุโสเพื่อทำพิธีกรรม

การโยนลูกช่วงเป็นการสานสัมพันธ์ของชายหญิงในชุมชน

กิจกรรมการศึกษาฐานเรื่อง พิษสมุนไพร ที่บ้านห้วยทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ทีมวิจัยชาวบ้านต่างก็สนใจและได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสรุปบทเรียนที่ได้เกิดขึ้นจากโครงการ

ทีมวิจัยได้ร่วมกันประเมินตนเองจากการทำงานที่ผ่านมา

กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้เรื่องพืชสมุนไพรสู่เยาวชนบ้านขุนช้างเคียน

เด็กนักเรียนได้เรียนรู้พืชสมุนไพรจากแม่หมอและนำความรู้ที่ได้มาแลกเปลี่ยนกัน

กิจกรรมการหาแนวทางนาการสืบทอดและการจัดการพืชสมุนไพรร่วมกันระหว่าง
ทีมวิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ทีมวิจัยได้หารือแนวทางกับทางองค์การบริหารส่วนตำบลชำเผือก

กิจกรรมการหาแนวทางการสืบทอดและการจัดการพืชสมุนไพรร่วมกัน
ระหว่างทีมวิจัยและโรงเรียนศรีเนห์รู

ทีมวิจัยได้ร่วมกันหาหรือถึงแนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาเรื่องพืชสมุนไพรกับทางโรงเรียนศรีเนห์รู

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์โครงการ “แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพร
พื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน
ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”

ชื่อ-สกุล.....

ตอนที่ 1 บริบทชุมชน

1. การสำรวจชุมชน

- ที่ตั้งหมู่บ้าน อาณาเขต
- ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดิน ป่าไม้
- สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านทั้งอดีตและปัจจุบัน
- ลักษณะภูมิอากาศ
- การคมนาคม

.....

.....

.....

2. ประวัติชุมชน

- ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน/ใครเป็นผู้ก่อตั้ง
- มีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงอะไรบ้างในชุมชน

.....

.....

.....

.....

3. สภาพเศรษฐกิจของชุมชน (ในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างไร)

- เศรษฐกิจของชุมชนเป็นอย่างไร
- รายได้/การประกอบอาชีพ

4. สภาพสังคมและวัฒนธรรมชุมชน

- ลักษณะความสัมพันธ์ทางครอบครัว เครือญาติ และชุมชนเป็นอย่างไร
- ผู้นำชุมชนเป็นใครบ้าง บทบาทหน้าที่เป็นอย่างไร
- วัดและพระสงฆ์มีบทบาทอย่างไรบ้างต่อชุมชน
- ความเชื่อของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าและพืชเป็นอย่างไร
- ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนมีอะไรบ้าง

5. ลักษณะสมุนไพรในชุมชนเป็นอย่างไร

5.1 ปริมาณและชนิดสมุนไพรเป็นอย่างไร

1. มีปริมาณมากกว่าหรือน้อยกว่าอดีต เพราะเหตุใด.....
2. มีชนิดพันธุ์มากกว่าหรือน้อยกว่าอดีต เพราะเหตุใด.....

5.2 มีการนำสมุนไพรมาปลูกโดย

1. นำพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาขยายพันธุ์เพิ่มหรือไม่ นำมาปลูกที่ไหน

2. นำพืชสมุนไพรจากต่างถิ่นมาปลูกในชุมชนเพิ่มหรือไม่ นำมาจากที่ไหน

3. วิถีชุมชนกับการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรเป็นอย่างไร

- ☐ มีการนำมาประกอบอาหาร
- ☐ มีการนำมาเป็นยา
- ☐ มีการนำมาใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ อะไรบ้าง.....

ตอนที่ 2 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร ทั้งในส่วนของ การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของ
ชนเผ่าม้ง บ้านขุนช่างเคี่ยน

2.1 องค์ความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร

- จำนวนและชนิดของพืชสมุนไพรที่เป็นพืชล้มลุกเช่น ฟ้ายะลวยโจร มะเกลือในชุมชนเป็น
อย่างไร

- จำนวนและชนิดของพืชสมุนไพรที่เป็นพืชยืนต้นเช่น เพกา(มะลิ้นไม้) จีเห็ดกลวง ขอ (มะ
ตาเสือ) สะเดา ในชุมชนเป็นอย่างไร

.....
.....

2.2 ภูมิปัญญาด้านการนำมาใช้ประโยชน์ในชุมชน

- พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ในการรักษาโรคมีอะไรบ้าง

- พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ด้านการประกอบอาหารมีอะไรบ้าง

- พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ด้านการใช้สอยมีอะไรบ้าง

- พืชสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อมีอะไรบ้าง

.....
.....
.....

2.3 วิธีการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร

- การจัดการแบบดั้งเดิมทำอย่างไร (ครอบครั้ว เครือญาติ พระสงฆ์ พ่อหมอแม่หมอการสอน
ระหว่างเพื่อน)

.....
.....

- การจัดการแบบเป็นทางการทำอย่างไร (ฝึกอบรมจากโรงพยาบาล)

.....
.....

- การจัดการแบบผสมผสานทำอย่างไร

.....
.....

- มีความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้พืชสมุนไพรหรือไม่ และมีวิธีคิดเกี่ยวกับการนำสมุนไพรมาใช้เป็นอย่างไร

.....

.....

- มีการแปรรูปหรือไม่ และมีการนำไปใช้อย่างไร มีการปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันเป็นอย่างไร

.....

.....

ตอนที่ 3 เพื่อศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญารักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้พืชสมุนไพรของชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน

3.1 ภูมิปัญญาด้านกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา (ใครเป็นผู้ถ่ายทอดและถ่ายทอดด้วยวิธีการอะไรบ้าง)

- ภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรเป็นอย่างไร (ภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษและรูปแบบในการใช้พืชสมุนไพรเป็นอย่างไร)

.....

.....

- รูปแบบการถ่ายทอดมีการถ่ายทอดจากสถาบันใด หรือจากผู้ใดบ้าง

.....

.....

รูปแบบดั้งเดิม

☐ ครอบครัว (บิดา มารดา ญาติ)	☐ พ่อหมอแม่หมอ (หมอพื้นบ้าน)
☐ สังคม	☐ คนไข้ ผู้เคยรับการรักษา
☐ วัด/พระสงฆ์	☐ การสอนระหว่างเพื่อน
☐ สถาบันการแพทย์	

- จากรูปแบบข้างต้นมีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร (การบอกเล่า การปฏิบัติให้เห็น)

.....

รูปแบบใหม่

☐ สถาบันการสอนที่สามารถออกใบอนุญาตจากกระทรวงสาธารณสุขเพื่อให้ได้ใบประกอบโรคศิลปะ (โรงพยาบาลแพทย์แผนโบราณ)

☐ การฝึกอบรมจากโรงพยาบาล

- จากรูปแบบข้างต้นมีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร (การบอกเล่า การปฏิบัติให้เห็น)

วิธีการถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพร

- การถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรในชุมชนอย่างไร (การบอกเล่า การปฏิบัติให้เห็น)

- การถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรระหว่างชุมชนอย่างไร (การพบปะแลกเปลี่ยนความรู้)

3.2 การนำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติ

- เมื่อได้รับการถ่ายทอดความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรสามารถใช้ดูแลสุขภาพของตนเองได้หรือไม่ อย่างไร

- มีการแนะนำให้ญาติพี่น้องใช้สมุนไพรในการรักษาสุขภาพของตนเองหรือไม่ อย่างไร

- มีการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้เกิดความตระหนักและความยั่งยืนหรือไม่ อย่างไร

ความคงอยู่ของชนิดและจำนวนของสมุนไพรในธรรมชาติ

- ชนิดและจำนวนของสมุนไพรแตกต่างจากอดีตหรือไม่ อย่างไร

- มีการสอนให้ลูกหลานปลูกหรือขยายพันธุ์พืชสมุนไพรหรือไม่ อย่างไร

- บริเวณรอบๆ บ้านมีการนำพืชสมุนไพรมาปลูกไว้หรือไม่ อย่างไร

- การเก็บพืชสมุนไพรได้มีการคำนึงถึงการอนุรักษ์เพื่อไว้ใช้วันข้างหน้าหรือไม่ อย่างไร

ความอุดมสมบูรณ์ของพืชสมุนไพรในธรรมชาติ

- ความอุดมสมบูรณ์ของพืชสมุนไพรในชุมชนเป็นอย่างไร
- ความหลากหลายของพืชสมุนไพรปัจจุบันเป็นอย่างไรแตกต่างจากอดีตหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเพื่อรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าม้ง

ปัจจัยภายใน

☐ พิธีกรรม ความเชื่อ	☐ แหล่งของพืชสมุนไพร
☐ ประเพณี	☐ ท่าเลที่ตั้งที่อยู่อาศัย
☐ วิถีปฏิบัติ	☐ วิถีชีวิตความเป็นอยู่
☐ การเคารพผู้อาวุโส	☐ มีหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่องพืชสมุนไพร

ปัจจัยภายนอก

- ☐ ความเชื่อและค่านิยมสมัยใหม่
- ☐ วิถีปฏิบัติตามวัฒนธรรมสมัยใหม่
- ☐ การส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐ

รายชื่อที่มวิจัย

1. นางสาวพัชธิษา	กุลสุวรรณ	หัวหน้าโครงการ
2. นายพงษ์เทพ	แซ่เต่า	หัวหน้าโครงการร่วม
3. นายวิรัช	ยังยืนกุล	
4. นายณรงค์	ยังยืนกุล	
5. นายเป่า	แซ่ว่าง	
6. นายเจ็ง	แซ่ว่าง	
7. นายกิตติศักดิ์	ยังยืนกุล	
8. นางเย้ย	แซ่ย่าง	
10. นางจื้อ	ยังยืนกุล	
11. นางเกียะ	แซ่ว่าง	
12. นางโล่	แซ่ลี	
13. นางโล่	ยังยืนกุล	
14. นางเปะจื้อ	เลาลี	
15. นางเจ้อ	แซ่เต่า	
16. นางสาวลัดดา	แซ่ย่าง	
17. นางเกียะ	เลาลี	
18. นางสาวสุพัตรา	แซ่ลี	
19. นางหมี	แซ่ย่าง	
20. นางสาวพิกุล	แซ่ลี	
21. นางหน่อยะเอ	แซ่จลอ	
22. นางเลี้ยะ	เลาลี	
23. นางสาวซอง	แซ่ลี	
24. นางสาวแสงวรรณ	ปาลี	

ประวัติหัวหน้าโครงการ

ชื่อ-สกุล	นางสาวพัชรีชา กุลสุวรรณ
วัน เดือน ปีเกิด	27 ธันวาคม พ.ศ. 2528
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.2550	สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี สาขาเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
พ.ศ.2554	สำเร็จการศึกษาปริญญาโท สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ที่อยู่	16 หมู่ 12 ตำบลกมลาไสย อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
ประวัติการทำงาน	
2553	เป็นหัวหน้าโครงการแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญา ด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดย การมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสนับสนุน ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย(สกว.)
2553	เป็นทีมวิจัยโครงการแนวทางการพัฒนาพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ดอยสุเทพ-ปุย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานใน พื้นที่ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุน งานวิจัย(สกว.)
2553	เป็นทีมวิจัยโครงการแนวทางเสริมสร้างพลังชุมชนในการจัดการ ทรัพยากรชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ บ้านดอยปุย ตำบลสุเทพ บ้านขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก บ้านแม่สา ตำบลโป่งแยง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย(สกว.)

ชื่อ-สกุล	พงษ์เทพ แซ่เต๋
วัน เดือน ปีเกิด	1 เมษายน 2510
ภูมิลำเนา	บ้านม้งขุนสาใน ตำบลโป่งสา อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านม้งขุนช่างเคี่ยน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการศึกษา	จบชั้นประถมศึกษา ณ โรงเรียนศรีเนรุ จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ณ การศึกษานอกโรงเรียน อำเภอมะนัง
ประวัติการทำงาน	
2537	ผ่านการฝึกอบรมผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบที่ ศูนย์ฝึกสภามิตร อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ณ วันที่ 1 สิงหาคม 2537- 30 กันยายน 2537
2537- ปัจจุบัน	ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2537 มาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 16 ปี